18541

CSALÁDI
KÖNYVTÁR
17.

MANZONI

JEGYESEK

N. M.

Hung. t.
3448 dec

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A MAGYAR NEMZET CSALÁDI KÖNYVTÁRA.
XVII. kötet.

A JEGYESEK

MILANÓI TÖRTÉNET A XVII. SZÁZADBÓL

ÍRTA

ALESSANDRO MANZONI

OLASZBÓL FORDÍTOTTA

B.....CS G....V.

1614.

ÚJ KIADÁS.

ÁRA 2 FRT.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.
1892.

A világirodalom ezen egyik legismertebb örökbecsű classikus művét kiváló figyelembe ajánljuk.

A CSALÁD ÉS OLVASÓ-EGYLETEK EZEN KÖNYVTÁRA

díszes kiállításban, **egyforma alakban, nagy betükkel nyomtatva** és rendkívül **olcsó áron** csupán azon müveket foglalja keretébe, melyek megszerzése által a müvelt magyar család vagy jól berendezett olvasó-egylet oly könyvtár birtokába jut, mely minden tagjának **érdekes és nemesítő olvasmányt nyújt, és elévületlen értékü marad.**

Az egyes teljes müvek külön is megszerezhetők. Senki sincs kötelezve a vállalat minden müvét megvenni.

☞ **Minden 10 kötetre 1 kötet tisztelet-példány gyanánt ingyen adatik.**

Eddig megjelentek:

B. Eötvös József. A falu jegyzője. Negyedik kiadás. Füzve 4 frt 50 kr. Díszes kötésben 6 frt 80 kr. [I., II. rész 3 kötetben.

Arany János. Toldi szerelme. Füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [III. kötet.

Feuillet Octave. Szegény ifjú története. A kis grófné. Fordította Salamon Ferencz. Füzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [IV. kötet.

Petőfi Sándor. James, Robin Hood. Fordította Petőfi Sándor. Harmadik kiadás. Füzve 1 frt 40 kr. Díszes kötésben 2 frt 20 kr. [V. kötet.

Horváth Mihály. Frater György élete. Füzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [VI. kötet.

B. Eötvös József. A Karthausi. Füzve 3 frt. Díszes kötésben 3 frt 90 kr. [VII. kötet.

Arany János. Toldi. Toldi estéje. 90 kr. Díszes kötésben 1 frt 70 kr. [VIII. kötet.

Boz (Dickens). Twist Olivér. Fordította Gondol Dániel. Füzve 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [IX. kötet.

Goethe. Faust. Fordította Dóczi Lajos. Füzve 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr. [X. kötet.

Arany János. Buda halála. Murány ostroma. Füzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [XI. kötet.

B. Hübner S. Séta a világ körül. Ford. Dr. Toldy L. Számos képpel. Füzve 4 frt. Díszes kötésben 5 frt 60 kr. [XII., XIII. köt.

Arany János. Az elveszett alkotmány. Nagyidai czigányok. Elegyes költemények. 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XIV. köt.

Scott Walter. Lucia, a Lammermoori menyasszony. Füzve 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [XV. kötet.

Shakspere. Szent-Iván-éji álom. Hamlet. János király. Ford. Arany János. Füzve 1 frt 80 kr. Díszes kötésben 2 frt 60 kr. [XVI. kötet.

Manzoni Alessandro. A jegyesek. Milanói történet a XVII. századból. Olaszból fordította Beksics Gusztáv. Füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XVII. köt.

Bozóky Alajos. Római világ. Müvelődéstörténeti rajzok a császárság fénykorából. Számos képpel. Füzve 4 frt 50 kr. Díszes kötésben 6 frt 20 kr. [XVIII—XIX. köt.

Sámi Lajos. Délafrikai útazások és fölfedezések. Különös tekintettel Magyar L., Livingstone, Du Chaillou, Stanley, Grant, Speke, Cameron útazásaira. Dél-Afrika térképével. Füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XX. kötet.

(Folytatás a túlsó lapon.)

A JEGYESEK

MILANÓI TÖRTÉNET A XVII. SZÁZADBÓL

ÍRTA

ALESSANDRO MANZONI

OLASZBÓL FORDÍTOTTA

B.....CS G....V.

Eksics uszta

ÚJ KIADÁS.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.
1892.

A M.N.MUZEUM KÖNYV-TÁRA

OSZK

18.541/17.

M.N.MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló
1894. év. 496. sz.

R 1965

R 2

A jegyesek.

I. Fejezet.

A Comotó azon ága, mely délfelé terjed két meg nem szakitott hegyláncz közt, s ezekbe való be- és kinyomulása által egy csomó öblöt képez, egyszerre összeszorul s jobbról egy hegyfok és balról sik partvidék közt folyam alakját veszi fel. S a hid, mely a két partot ott összeköti, még szembeötlőbbé teszi ezen átalakulást, s azon pontot jeleli meg, hol a tó megszünik, s az Adda folyó kezdődik, de a tó csakhamar visszanyeri nevét, ott, hol a partok ismét kitágulva a viz szétterjed, s ismét uj öblöket képez. Az emelkedett part, mely három folyó által képeztetik, egyszerre süllyedni kezd, s két szomszédos hegyre támaszkodik, melyek egyikét sz. Mártonnak, a másikat, lombard tájszólással Resegonenak nevezik, sok és egymásután felemelkedő csucsai miatt, melyek azt valójában fürészhez teszik hasonlóvá, s igy ki azt arczvonalban p. u. Milano északfelé néző falairól nézi, ezen ismertető jel miatt lehetetlen, azonnal meg nem különböztetni azon hosszú és széles hegysorban a többi ismeretlenebb nevű és közönségesebb alaku hegyektől. Jóval távolabb a part kis, de folytonos emelkedést tüntet fel, majd dombokká és völgyekké, magaslatokká és siksággá lesz, a hegyek sziklaalkota és a víz munkája szerint. A part szélső része a víz öble által ketté szakítva majdnem teljesen homokból és nagyobb kövekből áll; a többin szántóföldek, villák, házak és falvak által ellepett mezőségek és szőlők láthatók; itt ott a hegyek felé vonuló erdőket lehet észrevenni. Lecco — azon táj legkitü-

nőbbik helysége, melyről a táj is elnevezését veszi — a hídtól nem messze, a tópartján van, s házainak egy része is viz alá kerül, ha a tó vize megdagad; e helység ma nagyobb mezőváros, mely azonban már azon uton van, hogy várossá legyen.

Azon időben, midőn az általunk elbeszélendő események végbementek, e mezőváros már jelentékeny, s egyszersmind yár volt, s mint ilyen azon szerencsében részesült, hogy spanyol katonákból álló állandó helyőrsége volt, kik a szeméremből szoktak oktatást adni a vidék leányainak és asszonyainak, kegyesen megveregették némely férj és apa vállait, s a nyár végén nem mulasztották el soha ellepni a szőlőkerteket, hogy a szőlőfürtöket elpusztitsák, s igy a parasztok szüretelési munkáját megkönnyítsék. Ama mezőgazdaságok egyikétől a másikhoz, a magaslatokról a partokig, egyik dombról a másikra többé-kevésbbé meredek vagy egyenes szekér- és gyalogutak vezettek; mindegyik azonban két magas fal közé volt temetve, honnét feltekintve, nem lehet egyebet látni, mint egy darab eget, s nehány hegycsucsot. Néha fensikokon vonulnak át azok, s ismét többé-kevésbbé tágas vidékekre esik a szemlélő tekintete, mely vidékek azonban mindig változatosak s mindig uj látományt szolgáltatnak, a szerint amint a nézpont a táj kisebb vagy nagyobb része felett uralkodik.

Hol egy, hol másik darabja, majd egy-egy hosszu vonala látszik a viz tágas és változatos tükrének. Egyik oldalon a hegyektől zárt, majd csakhamar hegycsoport, s hegyszakadékok keresztül kasul vonuló utain eltévedt, majd más hegyek közt kiszélesedő tó, mely hegyek egymástól elválnak, s a partvidékkel együtt megforditva tükröződnek a tó tükrében. A másik oldalon a folyó karja, majd tó, majd folyam még, mely csillámló kigyózással tünik el az őt kisérő, lassanként fogyó, s végre a láthatárról szintén eltünő hegyeken tul. Maga a hely, honnét ama pompás látványosságok szemlélhetők, minden oldalról látványossággal szolgál. A hegy, melynek oldalán sétálsz, fent

szemben fordul veled csucsaival és különálló, magas, s minden léptennyomon változó szikláival; számos hegygerinczbe válik szét, mielőbb csak egy gerincznek látszott, s a csucson jelenik meg előtted az, mit a hegyoldalon véltél. Ezen magaslatok kedves és otthonias jellege kellemesen mérsékli a vidék vadságát, s pompáson ékiti a többi kilátást.

Don Abbondio, a fenebb emlitett helységek egyikének plébánosa, e gyalog hegyi utakon tért haza, lassu léptekkel esti sétájából, 1628. évi november 7-dikén; de nem ama helység elnevezése, sem az emlitett férfiu családi, neve nem fordul elő kéziratainkban, sem itt, sem másutt. Nyugalmasan olvasgatta breviariumát, s közbe-közbe, egy zsoltár elmondása alatt, betette könyvét, a megjelzendő helyre mutatóujját téve; egyszerre azonban mindkét kezét hátul egymásba kulcsolva folytatta utját; a földre nézett, s az utján heverő köveket lábaival a fal felé lökte. Egyszerre feltekintett, s lustán körülnézve tekintete végre a magaslat egyik oldalán akadt meg, hol a már leáldozott napnak a szemközt fekvő hegyszakadékán áttörő sugarai, a felemelkedő sziklatömegeken változatos biborfényben tündököltek. Don Abbondio, miután ismét kinyitá breviariumát, s egy másik részt imádkozott el, az ösvény forduló pontjához jutott, hol könyvéből rendesen felpillantani, s maga elé tekinteni szokott. Igy tett most is. A fordulattól az ösvény, mintegy hatvan lépésnyi távolságig egyenes irányban haladt, s az ypsilon betü mintájára, két keskeny ösvényre szakadt; a jobb felőli ösvény a hegy felé haladt, s a plebániára vezetett; a balfelöli a völgybe egy vad hegyipatakig, s a falak itt csak a járókelő csipőjéig értek. A két hegyi-ösvény belső falai nem futottak össze szögbe, hanem kis kápolnában végződtek, melyen különféle hosszu, kigyózó, csucsban végződő alakok voltak festve, melyeknek, az illető művész óhaja szerint, a vidék lakossága előtt lángokat kellett képviselniök, a lángokkal váltakozó s nehezen leirható más alakok pedig a tisztitó helyen szenvedő lelkeket jelképezték. A lelkek és lángok szürke ala-

pon tégla szinnel voltak festve; a külső réteg itt-ott már lepattogott. A lelkész oldalt fordult, s mint szokottan most is a kápolnára tekintett. Most azonban olyasmit látott, mit nem várt, s nem ohajtott látni. Két férfi állott, egymás átellenében, a két hegyi-ösvénynek, hogy ugymondjuk, összefolyásánál. Az egyik, mintegy lovagolva ült az alacsony falon, egyik lábát kivül a levegőben lóbálva, a másikkal pedig az ösvényt érintve; a másik férfi az uton állott, a falhoz támaszkodva, s karjait mellén keresztbe fonva. A két férfi ruházata, alakja, s mindaz, mit a lelkész azon helyről, hol állt, külsejökből észrevehetett, minden kételyt kizárt embereink mi volta felől. Mind kettőnek fején zöld háló volt, melyből a homlok táján hatalmas hajcsomag (csimbók) fityegett ki, s mely végén csomóba kötve embereinknek vállára logott le; hosszu bajuszuk tövétől hegyéig ki volt feszve; fényes bőrből készült övükre agyánál fogva két pisztoly volt akasztva: egy kis lőporszarv vége, mint nyakkendő lebegett mellök előtt; bő és duzzadó nadrágjuk jobb oldalán levő zsebükből nagy kés markolata látszott ki; baloldalukon kard volt, melynek nagy tokja sima és csillogó érczlapocskákkal volt áttörve. A két egyén első pillanatra elárulta, hogy a bravók fajához tartozik. Ezen most már teljesen kiveszett faj akkor virágzó és ősrégi növény volt Lombárdiában. Azok számára, kik ezt nem ismernének, itt közlünk néhány hiteles ismertető jelet, melyek elég hű képet adnak ezen faj főjellemvonásai, ennek elnyomását czélzó erőfeszitések, s szivós és kipusztithatlan életerje felől.

Már 1583. évi april 8-dikán a nagy méltóságu aragoniai don Carlos, Castelvetrano és Terramcova herczege, Avvola marquisja, Borgeto grófja, Sicilia főtengernagyja, Milanó kormányzója, ő katholikus felségeinek olaszországi főkapitánya, „teljesen értesülvén azon, türhetetlen nyomorról, a melyben élt és él ezen Milanó városa, a bravok és csavargók miatt“ hirdetményt bocsátott ki ellenök. „Kijelenti és elhatározza,

hogy mindazok ezen hirdetménybe foglaltatnak, s bravók és csavargók gyanánt tekintendők .... akik, legyenek bár idegenek, vagy benlakók, nem birnak rendes foglalkozással, vagy ha birnak, ezen foglalkozásukat nem űzik... de fizetés nélkül vagy fizetés mellett csatlakoznak valamely lovaghoz, nemeshez, hivatalnokhoz, vagy kereskedőhöz ... kinek szolgálatokat tesznek, vagy mint feltenni lehet, más ember élete után leskelődnek" .... Mindezeknek meghagyata, hogy hat nap alatt elhagyják az országot, a nem engedelmeskedőket gályával fenyegette, s az igazság szolgáinak, parancsa teljesitésére, rendkivül tágas, sőt határtalan hatalmi kört adott. De már a következő évben apríl 12-dikén az emlitett ur, észrevevén, „hogy a város a fenebbi rendelet daczára tele van a mondott bravókkal ... kik annélkül, hogy életmódukon változtattak, vagy számuk apadt volna, ugyanazon módon élnek, mint minő módon előbb élni szoktak," egy második hirdetményt tett közzé; ez erélyesebb és határozottabb, mint az első, s benne, a többi rendeletek közt meghagyja:

„Hogy bármely egyén, legyen bár városi polgár, vagy idegen, kire két tanu által rábizonyittatik, hogy általában bravonak tartatik, s ily neve van, habár be sem bizonyittatik, miszerint bünt követett el .... pusztán azért, hogy bravo hirben áll, minden egyéb bünjel nélkül, kinpadra vonathatik vizsgálati per végett a mondott birák bármelyike által ... s habár az illető semmi bünt sem vallana be, mégis három évi gályamunkára itélhető, pusztán csak azért, hogy bravo hire és neve van, mint fenebb."

Mindezt, s még egyebet, mit itt elhagyunk, „mivel ő méltósága el van határozva, hogy mindenkitől engedelmességet követel."

Ily nagy uraság ezen határozott, vitéz, s oly sok parancs által kisért szavainak hallatára, azt kellett volna hinni, hogy valamennyi bravo mindörökre eltünik. De egy nem kevesbbé tekintélyes, nem kisebb névvel felruházott ur tanuskodása miatt, kénytelenek vagyunk az ellenkezőt hinni. Ez méltóságos és nagyméltóságu Juan Fernandez de Velasco, castiliai főur, ő felsége nagy kamarása, Frias város herczege, Haro és Castelnuovó grófja a Velasco-ház ura, a milanói állam helytartója stb. Ő, 1593. évi, jun. 5-dikén, — szintén teljes tudomással birván, „mily nagy kárt és pusztulást okoznak a bravók... mily ártalmára vannak a bravók és csavargók a közjónak, s megcsaljákaz igazságszolgáltatást," — a fenebbi rendelet és fenyegetések ismétlése mellett, hasonlóképp meghagyta, hogy a bravók és csavargók 6 nap alatt hagyják el az ország területét. De már 1598. évi máj. 23-dikán, „értesülve, nem kevés lelki fájdalmára, hogy... a városban és az országban egyre szaporodik ezen bravók (bravók és csavargók) száma, s fölöllük éjjel nappal csalárdul ejtett sebesitéseket, gyilkosságokat, lopásokat, s más mindennemü bünöket hallani, melyeket annál könnyebben elkövetnek, mivel ezen bravókat főnökeik és pártfogóik segitik" . . . ismét ugyanazon orvosszereket rendeli meg, megerősitvén az adagokat, mint ez a makacs betegségeknél történni szokott. „Minden áron, — végzi a kiáltvány — óvakodni kell tehát ezen kiáltvány bármely része ellen való kihágástól, mivel különben ő nagy méltósága kegyelme helyett haragját fogja alkalmazni... el levén határozva, hogy ez utolsó és állandó figyelmeztetése."

Más véleményen volt utódja don Pietro Enriguez de Auredo, Fuentes grófja, a milanói

állam kapitánya és kormányzója; más véleményen volt, s helyes okok miatt. „Teljesen értesülve levén azon nyomorról, melyben a város és állam van a benne hemzsegő bravók nagy száma miatt, s el levén határozva ezen ártalmas gazt gyökerestől kiirtani," 1600. évi decz. 5-dikén szintén a legszigorubb fenyegetésekkel ellátott kiáltványt tesz közzé, „azon szilárd feltétellel, hogy ezen fenyegetések azonnal, s a kegyelem minden reménye nélkül fognak végrehajtatni."

De mégis hinni kell, hogy ő rendelete végrehajtásánál nem alkalmazta azon nagy akaraterőt, melylyel politikai ármányokat szőni, s nagy ellenségének IV. Henriknek ellenségeket tudott szerezni. Ide vonatkozólag a történelem tanusitja, miként sikerült neki a savoyai herczeget, ki több városát elvesztette miatta, IV. Henrik ellen felfegyverezni; miként tudta Biron herczeget összeesküvésre birni, mely miatt ez fejét vesztette. Ami azonban a bravók ártalmas növényét illeti, bizonyos, hogy ez még 1612. évi sept. 22-dikén is virágzott. Ezen napon, don Giovanni de Mendoza, Hynoiosa marquisa, kormányzó stb., komolyan gondolt arra, hogy azt kiirtsa. Ezen czélból küldötte Pandolfo és Marco Tullio Molotesti királyi nyomdászoknak az átjavitott s megbővitett kiáltványt kinyomatás végett. De a bravók csak tovább éltek, hogy 1618. évi deczember 24-dikén még szigorubb fenyegetéseket halljanak don Gomez Juarez de Fiquera urtól, Feria stb. herczegétől és kormányzótól. De még ettől sem pusztulván ki Gonzola Fernandez di Cordova ő nagyméltósága is, kinek uralma alatt történt don Abbondio sétája, kénytelen volt a bravók ellenében a szokott kiáltványhoz fordulni 1627. évi oktob. 5-dikén, azaz egy hó és hét nappal ezen figyelemre méltó esemény előtt.

Ez azonban még nem volt az utolsó rendelet, de a későbbiekről, azt hiszszük, nem kell említést tennünk, mint oly dolgokról, melyek történetünk keretén

kivül esnek. Csak egyre, az 1632. évi, febr. 13-dikira hivatkozunk még, melyben a nagy méltóságu ferrarai herczeg, már másodizben kormányzó, tudtunkra adja, miszerint a legnagyobb büntények azon gonosztevőktől származnak, kiket „bravók"-nak hinak. Ez elég, hogy bizonyosak legyünk arról, miszerint azon korban, melyről szólunk, a bravók mindenütt léteztek.

Hogy a fenebb leirt két egyén azért állt ott, miszerint valakire várjon, világos volt; s mi legkellemetlenebb volt don Abbondiora nézve, hogy bizonyos jelekből észre kellett vennie, miszerint a várt egyén senki más, mint ő maga. Mert amint őt megpillantották, feléje fordultak, s fejüket oly mozdulattal emelték fel, melyből kitünt, hogy mindkettő egyszerre mondta: ez ő, s mindkettő feléje közeledett. Don Abbondio nyitott breviáriumát mindig maga előtt tartotta, mintha olvasna, pedig alattomban felemelt tekintetével folyvást amazok mozdulatait kémlelte, s látva, hogy azok épen feléje tartanak ezer gondolat lepte meg. Gyorsan átgondolta, vajjon a bravok közt és közte van-e jobbra, vagy balra valamely mellékut; s csakhamar emlékezett, hogy nincs. Megvizsgálta sebtében emlékezetének redőit, vajjon nem vétett-e valamely hatalmas egyén ellen; de lelkiismeretének vigasztaló bizonysága még ezen zavarban is megnyugtotta némileg; a bravók azonban élesen ránézve közeledtek feléje. Bal kezének mutatóujját, s keze fejének egy részét nyaköve alá tette, mintha azt meg akarná igazitani, s két ujját nyaka körül csusztatva hátra felé forditotta fejét, s szemének sarkával tekintgetett, merre tudott, hogy nem jő-e valaki; de kit sem látott. A falakra, s a mezőségre is vetett egy-egy pillantást, de sehol senkit sem pillanthatott meg; egy másik szerényebb tekintete az előtte vonuló utra esett, de itt is: senki, kivéve a bravókat. Mit tegyen? Visszafordulni, nem volt idő; megszaladni, annyit tenne, mint mondani: fussatok utánam, vagy még roszabbat. Nem menekülhetvén a veszedelem elől, szembe ment vele, mert ama bizonytalanság pillanatai oly sulyosak voltak rá nézve, hogy

csak kivánhatta, miszerint megröviditse azokat. Meggyorsitotta tehát lépteit, nagyhangon reczitálta a zsoltár valamelyik versét, arczára annyi nyugalmat és erültséget erőszakolt, mennyi kitelett tőle, s minden erőfeszitést megtett egy mosoly előkészitésére; s midőn a két derék férfiu elé ért, magában mondta: itt vagyunk, s megállt. — „Lelkész ur“, mondá az egyik mereven ennek arczába tekintve.

— Mit parancsol? felelt rögtön don Abbondio feltekintve könyvéből, mely kitárva maradt kezében, mint valamely olvasózsámolyon.

— Önnek szándokában van, folytatá az fenyegető és haragos mozdulattal, mint ki alattvalóját valamely csinyen kapja, — önnek szándokában van holnap összeadni Tramaglino Lőrinczet és Mondella Luciát!

— Azaz . . . válaszolt reszkető hangon don Abbondio: „azaz.“ Önök uraim világismerő emberek, s igen jól tudják miként mennek végbe az ily dolgok. A szegény lelkész mitsem tud bele, maguk keverik a maguk rántását, s aztán . . . . s aztán, hozzánk jönnek, mintha a beváltó padhoz mennének, s mi . . . mi végre is a közönség szolgái vagyunk. —

— Jó — mondá a bravó don Abbondio füléhez hajolva, s ünnepélyes, parancsoló hangon — ennek a házasságnak nem szabad megtörténnie sem holnap, sem egyébkor.

— De uraim — viszonzá don Abbondio barátságos és udvarias hangon, mint ki valamely türelmetlent akar meggyőzni. De uraim, méltoztassanak helyzetembe képzelni magukat. Ha az ügy tőlem függne.... jól tudják, hogy rám nézve mi haszonnal sem jár . . . !

— Jó jó — szakitá félben a bravó — ha a dologról netán beszélni merne, pórul járhatna. Mit sem tudunk, mit sem akarunk tudni többet. Valaki közeledik . . , ön ért bennünket.

— De az urak nagyon igazságosak, nagyon okokra hallgatók . . . . —

— De — szakitá félbe ez uttal a második bajtárs, ki ezideig mitsem szólt — de a házasság nem fog megköttetni, vagy . . . . itt egy tisztességes károm-

kodás ... vagy a ki megköti, nem fogja megbánni, mivel nem lesz rá ideje, és ... itt másik káromkodás.

— Csend, csend — kezdé ujra az első szónok — a lelkész ur oly férfiu, ki ismeri a világ folyását, s mi becsületes emberek vagyunk, kik nem akarunk neki bajt okozni, azért gondolja meg. Lelkész ur, don Rodrigo a mi urunk és parancsolónk kegyesen üdvözli önt.

Ezen név olyan volt don Abbondio lelkében, mint éji zivatarban a villám, mely pillanatra és zavarosan megvilágitja a tárgyakat, s csak öregbiti a rémületet. Mintegy ösztönszerüleg meghajtotta magát, s mondá: Ha önök segitenének ....

— Ó, segiteni önnek, ki latinul is tud! szakitá félben még egyszer a bravó, oly nevetéssel, mely a szemtelenség és vadság vegyületéből állott. — Az az ön dolga. Mindenek felett pedig, nehogy kiszalaszszon egy szót is ezen tudósitás felől, melyet az ön javára adtunk; egyébként .... ehm ... ez ugyanannyi lenne, mint megkötni ama házasságot. Most mit kiván hogy mondjunk az ön nevében a nagyméltóságu don Rodrigo urnak?

— Tiszteletemet ....

— Fejezze ki jobban magát!

— Hajlandó ... hajlandó vagyok mindig az engedelmességre. S ezen szavakat kimondva maga sem tudta, vajjon igéretet tett, vagy udvariasságot mondott-e. A bravók komolyra vették, vagy legalább mutották, hogy komolyra veszik szavait.

— Igen helyes; jó éjt uram — mondá a bravók egyike, s távozni készült társával. Don Abbondio, ki pár pillanattal előbb egyik szemét adta volna oda, ha lerázhatja vala őket nyakáról, most megakarta nyujtani a társalgást és az alkudozásokat. — Uraim, ... mondá, mindkét kezével becsapva könyvét; ezek azonban többé nem hallgatták rá, hanem távoztak azon uton, melyen ő jött, oly dalt trillázva, melyet nem akarok ide átirni. A szegény don Abbondio egy pillanatig szájtatva állott, mint elbüvölt, majd a két gyalogut egyikének indult, mely házához vezetett. Lábait

ugy vonszolta maga után, mint ha görcsök bántották volna. Hogy minő lélekállapotban volt, az olvasó könnyen elfogja találni, mihelyt don Abbondio kedélyállapotával, s azon kor viszonyaival meg fog ismerkedni, melyekben don Abbondio élt.

Don Abbondio — az olvasó erről már meggyőződhetett — nem született oroszlánszivvel. De már kora ifjuságától belátta, hogy azon korban a karmokkal és agyarakkal nem biró állat, mely azonban semmi kedvet sem érez magában arra, hogy elnyelessék, igen szorult helyzetben van. A törvény nem védette semmiképen sem a békés, nyugalmas embert, s kinek nem volt egyéb módja a törvénynél, hogy másban félelmet keltsen fel. Nem azért, mintha nem voltak volna törvények és büntetések a magán sérelmek ellen; sőt ellenkezőleg. A törvények özönvize áradt; a bünök elszámittattak, s osztályoztottak; a büntetések esztelenül tulzattak, s a biró önkénye szerint nagyobbithatók voltak; a büntető eljárás csak azon törekedett, hogy a biró minél kevesbbé legyen akadályozva a kárhoztató itélet kimondásában; azon idézetek, melyeket fenebb közültünk a bravok ellen közzétett kiáltványokból, idevonatkozólag kis, de hű példa gyanánt szolgálhatnak. De nem kevesbbé, vagy épen ez oknál fogva az ismételten kibocsátott és sulyositott rendeletek semmi egyebet nem eredményeztek, minthogy bebizonyitsák e kibocsátványok hasztalanságát, vagy ha létrehoztak is valamely nem közvetlen eredményt, ez főleg abból állott, hogy a békés és védtelen polgárok által viselt bántalmazások csak szaporodtak, valamint a bántalmazók erőszakoskodása és ravaszsága öregbedett. A büntetlenség szervezve volt, s oly gyökerekkel birt, melyeket a kiáltványok nem érinthettek, annál kevesbbé szakithattak ki. Ezek voltak: a szent menedékhelyek, némely osztályoknak a törvény által részint elismert, részint hallgatagon türt vagy eredménytelen tiltakozással ostromolt kiváltságai, melyeket azon osztályok valójában mégis fentartottak az érdek munkásságával és a becsvágy féltékenységével. Ezen fenyegetett és kigunyolt,

de a kiáltványok által meg nem szüntetett büntetlenségnek tehát természetesen, az önfentartás ösztönéből, uj erőt, s uj találékonyságot kellett ellene szegezni. S valójában ugy is történt; az erőszakoskodók ellen intézett kiáltványok megjelenése után ezek hatalmukból uj és alkalmas eszközöket kovácsoltak, hogy büntetlenül folytathassák azon tények elkövetését, melyeket a kiáltványok eltiltattak. S igy csakugyan kényük kedvük szerint elfoghatták, bántalmazhatták a jóhiszemü embert, kinek sem önvédelmére ereje, sem pártfogása nem volt; mert hogy azokat, kik valamely bünt megelőzni s büntetni akartak, hatalmukban tartsák, az egyes polgárok minden lépését a törvény mindenféle végrehajtójának önkényes itélete alá helyezték.

Aki pedig, mielőtt gaztettét elkövette, megtette a kellő intézkedéseket, hogy valamely kolostorba, vagy palotába menekülhessen, hova soha semmiféle kutató sem merte lábát tenni; aki minden egyéb védelmi-eszköz nélkül, pusztán csak szolgai egyenruhát vett fel, hogy e miatt egyes hatalmas családok hiusága és érdeke legyen kénytelen védelmére kelni, ez a cselekedeteiért való felelősségtől teljesen ment volt, s mulathatott a nyilvános kiáltványok által okozott zajon. Azok közül, kikre ezek végrehajtása volt bizva, részben születésüknél, részben pedig védelmi vízsonyuknál fogva tartoztak a kiváltságolt osztályokhoz, Ezek, mint amazok nevelés, haszonlesés, szokás és utánzás miatt szigoruan ragaszkodtak a már elfogadott alapelvekhez, s felettébb óvakodtak, ne hogy ezen alapelveket az utczák sarkain függő egy darab papir miatt megsértsék. Ha aztán azon emberek, kik a közvetlen végrehajtást magukra vállalták, vállalkozók voltak volna is mint hősök, engedelmesek, mint szerzetesek, s önfeláldozók mint vértanuk, természetes, hogy mire sem mehettek, számra nézve gyengébbek levén azoknál, kiket lekellett győzniök, s nagy valószinüség forogván fen az iránt, hogy ép azok által fognak feláldoztatni, kik, hogy ugy szóljunk, elméletben az eljárást parancsolták nekik. Azonban ezek közönségesen koruk legnyomorul-

tabb és legelvetemültebb emberei voltak; foglalkozásuk még azok által is gyalázatosnak tartatott, kik félhettek tőlök, s czimök már magában véve gunynév volt. Természetes volt tehát, hogy ezek a helyett, hogy életüket, valamely kétségbeesett vállalatnál koczkáztassák, eladták tétlenségöket, vagy befolyásukat a hatalomnál, s átkos tekintélyüket és hatalmukat, melylyel szintén birtak, csak azon esetben használták fel, midőn nem volt veszély, azaz a védtelen és békés emberek bántalmazása és elnyomulására.

Az, ki sérteni akar, vagy attól fél, hogy minden pillanatban megsértetik, természetesen társakat és szövetségeseket keres. Igy történt, hogy ép ez időben az emberek társulási törekvése a kifejlődés legmagasabb fokát érte el, osztályokat alakitottak, a melyekbe tartozók a maguk osztályát, hatalomra nézve, a másik fölé akartak emelni. A klerus törekedett fentartani és kiterjeszteni sérthetlenségét, a nemesség kiváltságait s a katonaság kivételességét. A kereskedők és mesteremberek czéheket és testvéresüléseket, a jogtudósok ligát, az orvosok pedig testületet alakitottak. Ezen kis olygarchák mindegyikének meg volt saját ereje, minden tagnak megvolt azon elégtétele, hogy hatalma és ügyességének arányában magának tulajdonithatta sokak egyesitett erejét. A becsületesebbek ezt csak saját védelmükre forditották; a ravaszok és gonosztevők ellenben oly tervek kivitelére használták fel azt, melyekre saját erejük nem volt elégséges, s hogy biztositsák maguknak a büntetlenséget. A különböző ligák hatalma azonban korántsem volt egyenlő. Főleg a vidéken a gazdag és zsarnokságra törekvő földes ur, ki egy csomó bravóval, s azon parasztokkal vette magát körül, kik családi hagyomány, érdek, vagy erőszak miatt megszokták magukat uruk alattvalói és harczosai gyanánt tekinteni, oly hatalmat gyakorolt, melynek ott egyik liga frakcziója fenn volt volna képes ellenállani.

Abbondiónk tehát, ki sem nemes születésü, sem gazdag, sem bátor nem volt, még midőn férfi korát el

sem érte, ugy vette észre, hogy ő a társadalomban olyan, mint a cserépedény a vasedények társaságában. Azért tehát örömmel engedelmeskedett szülőinek, kik őt a papi pályára szánták. Igazat szólva nem igen sokat gondolkodott az általa elfoglalt állás nehéz kötelmeiről. Lehetővé tenni saját számára, hogy bizonyos kényelemmel élhessen, s egy tisztelt és hatalmas osztály tagjává lehetne, ez a két ok több, mint elégséges volt arra nézve, hogy miként válaszszon.

De valamely osztály csak bizonyos pontig védelmezi és biztositja a hozzátartozó egyéneket; senkit sem ment fel az alól, hogy külön rendszert kövessen. Don Abbondio folytonosan saját nyugalma feletti gondolatokkal levén elfoglalva, nem törődött azon magasabb vágyakkal, miszerint sokat szerezzen, s kevessé meggazdagodjék. Rendszere főleg abból állott, hogy kikerüljön minden viszálykodást, s ha nem kerülhette ki szerényen visszavonuljon. A körüle dühöngő harczok közepett fegyvertelen semlegességét törekedett megőrizni, voltak légyen ezen harczok olyanok, melyek a papság és a világi hatalom közt azon időben gyakoriak voltak, vagy a hivatalnokok és nemesség, a nemesség és a felsőbbségek közt, a bravok és katonák, vagy végre két paraszt közt egy szó által támadt, s ököllel és késsel intéztetett el. Ha szükségképen két czivódó fél közt kellett állnia, ugy mindig az erősebbel tartott, s iparkodott a másik fél által megfoghatóvá tenni, hogy egyátalán nem szabad akaratából ellensége; mintha ekként szólt volna hozzá: Hát miért nem vagy te az erősebbik; most oldalad mellett állnék. — A zsarnokoktól távol tartotta magát; változó szeszélyeik sértéseit nem látszott észrevenni, s a rajta szántszándékkal elkövetett sérelmeket alázatosan eltürte, s hajlongások és kedveskedő tisztelet által még az utjába akadt veszekedők és gorombáskodók ajkaira is mosolyt kényszeritett: s igy történt, hogy e szegény ember életének hajója minden vihar nélkül vitorlázott tul a hatvanon.

De azért őt a természet nem teremtette epe nél-

kül. Türelmének folytonos gyakorlása, azon körülmény, hogy oly sokszor kellett másoknak igazat adni, a titokban lenyelt sok keserü lapdacs annyira összegyüjtötték epéjét, hogy ha néha-néha nem tört volna ki, egészsége vallotta volna kárát. De mivel végre is voltak a világon emberek, s pedig az ő közvetlen közelében, kikről tudta, hogy nem képesek roszat tenni, igy ő is kiönthette néha hosszan elnyomott haragját. Szigoru birálója volt azon embereknek, kik nem akként szabályozták cselekedeteiket mint ő; de csak akkor, ha birálata nem járt veszélylyel. Abban, ki valamely hatalmas ellenében vitatván igazát elbukott, don Abbondio mindig talált valami hibát, mi egyébiránt nem volt nehéz, mivel az igazság és igazságtalanság nincsen egymástól oly világos vonallal elkülönitve, hogy valaki csak az egyik vagy másik birtokában lehessen. Mindenek felett pedig azon sorsosai ellen szónokolt, kik saját kárukra, a gyenge elnyomottakat védelmezték a hatalmas elnyomók ellenében. Ezt kész baj szerzésnek nevezte, s komolyan állitotta, hogy a világi dolgokba való avatkozás a papi hivatal méltóságán ejt csorbát. Ezek ellen is azonban csak négy szem közt, vagy a legszükebb körben szónokolt, s pedig annál nagyobb hévvel, minél inkább voltak ezek ismeretesek arról, hogy nem szoktak boszankodni a személyükre vonatkozó sértések miatt. Igen kedvelt jelszava volt neki, melylyel az ily tárgyu vitákat beszokta fejezni, hogy becsületes embernek, ki ügyel magára, s igaz uton jár, mi baja sem történik.

Most képzelje huszonöt olvasóm minő benyomást kellett tennie az elbeszélt eseménynek a szegény don Abbondióra. A két bravo arcza, szavai, s a fenyegetőzéssel tréfálni nem szokott ur üzenete által benne támasztott félelem; nyugalmas életrendszere, mely neki oly sok évi tanyulmányozásba és türelemgyakorlatba került, s mely most egy pillanat alatt tönkre ment; a veszélyes ut, melyen nem tudta miként hatoljon keresztül: mindezen dolgokra való emlékezés viharosan forrongott don Abbondio fejében. — Ha Renzon egy

csinos „nem“-mel tul lehetne adni; de hát ha okokat követel? S akkor, az ég szerelmére, mit felelek neki? És — és — és neki is van esze; valódi bárány, ha nem bántják; de ha ellent mond valaki neki — — huh! És aztán bele bolondult abba a Luciába, szerelmes, mint egy — — —. Fiatal gyerkőczök, nem tudva mit csinálnak, szerelmesek lesznek, házasodni akarnak, s mással nem törődnek, fütyölnek a gondoknak, melyeket egy szegény embernek okoznak. Ó, én szerencsétlen! Lássa már az ember, annak a két furcsa alaknak épen az én utamba kellett állnia, s velem kellett összetüzniе! Mi közöm nekem a dologhoz? Talán én akarok nősülni? Miért nem mentek inkább beszélni — — — Ó, mily nagy szerencsétlenségem nekem, hogy gondolataim mindig csak az alkalom után támadnak! Ha megkisértettem volna rábeszélni őket, miszerint vigyék üzenetüket — —. Itt azonban észrevette, hogy afeletti bánkodása, miszerint nem tanácsolt és segitett elő egy rosz tettet, semmiképen sem viseli magán az igazság jellegét, azért megszakitotta eszmemenetét, s haragjának egész hevével nyugalmának tönkretevője ellen fordult. Don Rodrigót csak látásból és hiréből ismerte, s nem is volt vele egyéb köze soha, minthogy ha néhányszor az életben találkozott vele mellét állával, s a földet kalapjával érintette. Több alkalommal kellett védenie ezen ur jó hirnevét azok ellenében, kik halk hangon, tekintetüket égfelé emelve átkozták, bizonyos tettei miatt, don Rodrigot, s legalább száz esetben váltig erősitette, hogy don Rodrigo tiszteletére méltó lovag. E pillanatban azonban — természetesen magában — mindazon czimekkel ellátta őt, minőket még másoktól sem hallott, anélkül, hogy csak egyszer is megszakitotta volna szidalmait egy „ohó!“-val.

Ily gondolatok közt érkezett szobájának ajtaja elé; nagy gyorsan a zárba tette a kezében tartott kulcsot, kinyitotta, belépett, a zárt ismét gondosan ráforditotta, s meghitt társaság után vágyodva azonnal igy kiáltott: „Perpetua! Perpetua!“, s gyorsan azon szoba felé tartott, hol Perpetuánk, ki vacsorához asztalt teri-

tett, lennie kellett. Mint mindenki elgondolhatja, Perpetua házgondviselőnő volt, ragaszkodó és hű cseléd, ki a körülményekhez képest parancsolni és engedelmeskedni tudott, urának mogorvaságait és szeszélyeit annak idején elviselte, de egyszersmind képes volt, rábirni urát, hogy ez viszont az ő szeszélyeinek legyen türelmes viselője; ez utóbbiak azonban napról napra szaporodtak, mióta t. i. a tisztes hölgy a zsinatilag kikötött negyven évet tulhaladta; pártában maradt, mivel mint ő állitá, minden kérőt elutasitott, vagy mivel — ezt már barátnői mondják — sohasem akadt oly bolondra, ki kezét akarta volna elnyerni.

— Jövök, válaszolt Perpetua, az asztalon szokott helyére tevén a don Abbondio kedvencz borával megtöltött palaczkot, s lassan megindult; de még nem ért a szoba küszöbéig, midőn don Abbondio oly rohamos léptekkel, oly aggódó tekintettel, kikelt arczczal lépett be, hogy nem volt szükség Perpetua gyakorlott szemeire, miszerint ez első pillantásra felismerje, hogy urával valami rendkivüli történt.

— Kegyelmes isten! mi történt önnel, uram?

— Semmi, semmi! válaszolt don Abbondio, s nagyokat sóhajtva karos székébe hanyatlott.

— Hogyan, semmi! S ezt velem akarja elhitetni? Ily rutul bánik velem? Valami rendkivüli dolog történt.

— Ó, az ég szerelmére! Midőn azt mondom semmi, vagy csakugyan mi sem történt velem, vagy olyan, mit nem mondhatok meg.

— Hogyan, nem mondhatja meg, még nekem sem? De ki fog az ön javával törődni? Ki fog önnek tanácsot adni? . . . .

— Jaj nekem! hallgass, ne okozz uj bajt; inkább adj egy-egy pohár bort.

— S ön azt állitja, hogy mi baja sincsen! mondá Perpetua, mi közben egy pohárba bort töltött, s azt kezében tartotta, mintha csak az iránta tanusitandó, várva várt bizalom jutalma gyanánt volna hajlandó azt átadni.

— Add ide, add ide, kiáltott don Abbondio, s

kissé reszkedő kezével elvette a poharat, melyet oly sebtében üritett ki, mintha orvosszer volt volna.

— Azt akarja tehát, hogy itt is ott is kérdezősködni legyek kénytelen, hogy mi történt az én urammal? mond Perpetua, s kezeit csipőre téve, könyökeit előre tolta, s élesen don Abbondio szeme közé tekintett, mintha a titkot ennek szemeiből akarta volna kicsalni.

— Az isten szerelmére, ne susogj, s ne üss zajt, mivel éle .... életem forog koczkán!

— Élete!

— Életem!

— Ön igen jól tudja, hogy ha őszintén, bizalmasan mondott valamit, soha ....

— Az ám, p. u. mikor ...

Perpetua belátta, hogy rosz helyre tapintott; miért is azonnal megváltoztatta hangját. Uram — mondá megindult, s megindításra számitott hangon — mindig hű és ragaszkodó voltam önhöz, s ha most szeretném tudni titkát, ez azon szükségérzet miatt történik, hogy segitsek, hogy jó tanácsot adjak, hogy könnyitsek kedélyén ...

Bizonyos, hogy don Abbondio tán ép oly vágyot érzett lerakni fájdalmas titkának terhét, mint Perpetua, hogy megismerje azt; azért miután mindig gyengébben verte vissza ennek uj és sarkaló támadásait, s miután megeskette, hogy nem fogja titkát kifecsegni, végre, bár sok megszakitással és számtalan jajveszékléssel, mégis csak elbeszélte szerencsétlen esetét. Midőn a megbizó szörnyü nevének kimondására került a sor, Perpetuának uj és még ünnepélyesebb esküt kellett tennie, s don Abbondio ezen név kimondása után visszahanyatlott székének támlányára, s kezét kérőleg és egyszersmind parancsolólag felemelve igy kiáltott: Az isten szerelmére!

— Az isten szerelmére! kiáltott fel Perpetua. — Ó, mily gaz, ó, mily gonosztevő, ó mily istenfélelem nélküli ember!

— Hallgatsz? vagy teljesen tönkre akarsz juttatni?

— Hisz egyedül vagyunk. De mit fog cselekedni, szegény uram?

— No lám — mond don Abbondio kissé hosszas hangon — no lám, mily jó tanácsot ad nekem! Ő kérdi, hogy mit fogok cselekedni! Ép, mintha ő került volna kelepczébe, s én vállaltam volna magamra kiszabaditását.

— De hisz én szivesen bocsátanám rendelkezésére szerény véleményemet; de aztán . . . . . .

— De aztán, halljuk.

— Az én véleményem az volna, hogy, mivel mindenki mondja, miszerint érsekünk szent ember, kinek szive helyén van, s ki senkitől sem fél, még örömöt szerzünk neki, ha alkalmat adunk, hogy egy lelkészt védjen meg a hatalmasok ellenében; a mondó lennék tehát, hogy irjon neki szép levelet, beszélje el neki a dolgot, hogy valamiképen . . . .

— Hallgatsz? hallgatsz? Ily tanácsot adni egy ily szegény embernek! Ha oldalbordám alá — isten ójjon — egy golyó furódik, azt hiszed, az érsek kifogja venni?

— Ej, a golyókkal nem dobálóznak oly könnyen, mint a sült gesztenyével; s átkozott dolog lenne, ha ezek a kutyák mindannyiszor harapnának, amidőn ugatnak. Mindig azt tapasztaltam, hogy aki sokat tud vicsoritani, tekintélyt szerez magának, s ép azért, mivel ön sohasem mutatja ki a fogafehérét, oda jutottunk, hogy mindenki szabadon ránk jár . . . , .

— Hallgatsz?

— Azonnal hallgatok; de mégis bizonyos, hogy ha a világ észreveszi, miszerint valaki minden összeütközés elől menekülni kész . . . .

— Hallgatsz? Ép most van ideje az ily ostoba beszédeknek!

— Jól van jól! az éjjel majd gondolkozhatik a teendők felől; de azért ne rontsa magát, s ne ássa alá egészségét; egyék egy harapást.

— Gondolkozom hát — dünyögte don Abbondio — bizonyára gondolkozni fogok, van okom a gondol-

kodásra. — S fölkelve folytatta: Nem kell semmi, semmi; más gondom van; annyit én is tudok, hogy nekem kell felette gondolkodnom. De ennek épen rajtam kellett megesni!

— Legalább még egy poharacskával igyék — mond Perpetua, felszolgálva don Abbondionak. —. Igen jól tudja, hogy ez helyre szokta hozni gyomrát.

— Ej egyébre van most szükségem, egyébre.

Don Abbondio ezt mondva fogta a lámpát, s ezen és más hasonló szavakat dünyögve: „hitvány kicsiség! egy oly derék férfiunak, mint én! mi történik holnap?“, háló szobájába ment. Ennek küszöbén egy pillanatra megállt, s Perpetua felé fordulva, lassan és ünnepélyesen igy szólt: „Az isten szerelmére!“. . . . E szavak után eltünt.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II. Fejezet.

Beszélik, hogy Condé herczeg mélyen aludt a rocroi-i napot megelőző éjjel; de, először is nagyon el volt fáradva; másodszor minden szükséges intézkedéseket megtett, s megállapitotta a másnap reggeli teendőket. Don Abbondio ellenben mitsem tudott egyebet, minthogy másnap csatája leend; az éj nagy részét tehát aggodalmas fontolódásokkal töltötte. Mitsem adni az üzenetekre, a fenyegetésekre, s teljesiteni az esketést, ez oly merész kombináczió volt, hogy még meggondolása tárgyává sem igen merte tenni. Renzora bizni a titkot, s valami módot keresni .... isten éjjon! „Ne hogy egy szót kibocsásson ajkán, különben ... „ehm!“, mondá az egyik bravó, s ezen végzetes „ehm!“ visszhangját hallván felkelni emlékezetében, don Abbondio nemcsak nem gondolt arra, hogy a bravok által eléje szabott törvényt megszegje, hanem még azt is megbánta, hogy Perpetuának fecsegett. Menekülni? Hova? S aztán! Mennyi zavar, mennyi megfontolásra méltó dolog! A szerencsétlen lelkész minden fel-felmerült terv elejtése után egyet fordult ágyában. Mindenesetre az volt rá nézve legjobb, vagy legalább a legkevesbbé rosz, ha időt nyerhet, s ha Renzot minél tovább orránál fogva vezetheti. Eszébe jutott, hogy még csak pár nap választja el az ugynevezett tiltott időtől, s ha — ugymond — ezen pár napon át halogathatom az esküvőt, két hónap gondolkozási időt nyerek, s két hónap alatt nagy dolgok történhetnek. — Elméjében ürügyöket gyártott, s habár gyengéknek találta is azokat, vigasztalta magát, hogy tekintélye meg fogja adni azoknak a kellő sulyt, s hogy kipróbált tapasztalatai előnyt fognak szerezni neki egy tudatlan ifju felett.

— Meglátjuk — mondá. Ő kedvesére, de én

bőrömre gondolok; aki nagyobb mérvben van tehát érdekelve, az mindenesetre én vagyok. Ekként valahára egy határozatban megállapodva, lehunyta szemeit. De minő álom! minő álmok! Bravok, don Rodrigo, Renzo, gyalogutak, sziklák, futás, üldözések, kiáltozás stb. zavarták álmait.

Valamely szerencsétlenség után, és szorult helyzetben az ébredés első pillanatai igen leverőek. Az uj életre alig ébredt öntudat azonnal a megelőző nyugalmas élet emlékeit idézi fel; de a dolgok uj állásának gondolata csakhamar, mint nyomasztó köd, nehezkedik rája, s ezen pillanatnyi összehasonlitás csak öregbiti a levertséget. Don Abbondio fájdalmasan megizlelvén ezen pillanatot, gyorsan áttekintette az éj folytában megállapitott terveit, azokat biztos alapra fektette, jobban rendezte, felkelt, s Renzot aggodalom közt és türelmetlenül várta.

Lorenzo (Lőrincz), vagy mint közönségesen nevezni szokták, Renzo, nem váratott soká magára. Alig hogy elérkezettnek hitte azon időt, midőn a lelkésznél illetlenség nélkül megjelenhetett, egy husz éves fiatal ember vidor tűrelmetlen fejével sietett ennek háza felé. Renzo kora ifjuságától fogva árva volt, s a selyemszövő mesterséget tanulta, mely családjának örökös mestersége volt. Hajdan igen jövedelmező, most már hanyatló félben levő, de még mindig olyan mesterség, mely ügyes üzőjének még elég tisztességes megélhetési módot biztositott. E munka azonban napról-napra hanyatlott; de a munkásoknak a szomszéd tartományokba való folytontartó igéretek, előjogok és gazdag bér által előidézett kivándorlása lehetővé tette, hogy akik honn maradtak, elég bőven kaptak munkát és kenyeret. Renzonak ezen kivül kis mezei birtoka is volt, melyet mások által müveltetett, vagy midőn a selyemfonás szünetelt, maga müvelte azt, s igy őt állásához képest jó módunak lehetett mondani. Habár az idei év roszabb volt a tavalyinál, s máris némi drágulás volt észrevehető, Renzo azért eléggé el volt látva minden szükséges dologgal, midőn Luciára veté szemét, s nem

volt oka szükségtől tartania. Ünnepi köntösben, fején különféle szinü tollakkal ékitett kalappal jelent meg don Abbondio előtt; nadrágja zsebéből egy tőr szép diszitésü markolata látszott ki. Arczán ünnepélyesség, de egyszersmind a merészség bizonyos kifejezése ült. A fiatal ember vidor s biztos magatartásával ritka ellentétet képezett don Abbondio bizonytalan és titokteljes fogadásához.

— A lelkész ur valamit fejébe vett — mondá Renzo magában, majd aztán fenhangon: Azért jöttem, hogy megtudjam a lelkész urtól, hány órára jelenjünk meg a templomban?

— Melyik napot érti?

— Hogyan, melyik napot? Nem emlékszik, hogy a mai nap tüzetett ki?

— A mai nap? válaszolt don Abbondio, mintha ekkor hallott volna először a dolog felől. — Ma, ma! Legyen türelemmel! ma lehetetlen.

— Ma lehetetlen? Mi történt?

— Először is, roszul vagyok, mint láthatja.

— Sajnálom; de amit végeznie kell, oly rövid ideig tart és oly kevés fáradságot vesz igénybe . . . . .

— S aztán, aztán — — —

— S aztán, mit aztán?

— Aztán a dolog bonyolult.

— Bonyolult? Minő bonyolulat fordulhat itt elő?

— Az én helyzetemben kellene lennie, hogy megtudja, minő akadályok támadhatnak e téren, s mennyi mindenfélét kell tekintetbe vennünk. Nagyon lágy szivü ember vagyok; egyébbel sem gondolok, minthogy az akadályokat elháritsam, mindent más kedvére tegyek, s e mellett elmulasztom saját kötelességemet; s aztán vádakat támasztanak ellenem, vagy még roszabbat.

— De az ég szent nevére kérem ne kinozzon, mondja ki miben áll a dolog.

— Tudja mennyi százféle formaság szükséges a házasság szabályos megkötésére?

— Bizonyára kell valamit tudnom felőle — mond

Renzo kissé boszankodva — mivel néhány nap óta eleget törtem rajta fejemet. Tán valami szükséges intézkedés elmaradt? Nem történt meg minden, minek meg kellett volna történnie?

— Minden, minden, ön szerint; de legyen türelemmel. Oly bolond azonban nem vagyok, hogy elmulaszszam kötelességemet azért, hogy másoknak kellemetlenséget ne okozzak. De most elég; tudom, mit mondok. Mi szegény lelkészek az üllő és kalapács közt vagyunk. Ön türelmetlen; sajnálom önt szegény ifju. A felsőbbség azonban — — elég; nem lehet mindent megmondani. S mi vagyunk, kik legroszabbul járunk.

— De fejtse meg kérem, minő azon uj formaság, melynek, mint mondja, eleget kell tenni; s azonnal meg lesz.

— Tudja, melyek a bontó akadályok?

— Mi közöm nekem a bontó akadályokhoz?

— „Error, conditio, votum, cognatio, crimen, Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, si vis affinis . . . . .“ kezdé don Abbondio, az akadályokat ujjain számitva fel.

— Ön tréfál velem — szakitá félbe az ifju. — Mit miveljek az ön „latinorum“-ával?

— Ha tehát nem tudja, legyen türelemmel, s bizza magát azokra, kik tudják.

— Nos tehát?

— Csitt, kedves Renzo, ne gerjedjen haragra. Én kész vagyok mindent elkövetni, mi tőlem függ. Én, én javát akarom, megelégedettnek szeretném látni. Ej, midőn meggondolom, mily jó dolga volt; minek volt hijával? Most egyszerre az a bogara támad, hogy megházasodjék . . . .

— Minő beszéd ez, uram? tört ki Renzo a meglepetés és haragra gyuladás hangján.

— Csak mondani akarom, türelem, türelem, csak mondani akarom. Szeretném, ha megelégedettnek látnám.

— Röviden —

— Röviden, fiam, nem az én hibám; a törvényt nem én csináltam. Mielőtt valamely házasságot megkötünk, utána kell járnunk, ha nincsenek-e akadályok.

— De lelkemre, mondja már, minő uj akadály jött közbe?

— Türelem, türelem. Az ily dolgokat nem lehet csak ugy egy álló helyben eligazitani; ezen utánjárásnak azonban meg kell történni. A szöveg igen világos és érthető: Antequam matrimonium denunciat . . . .

— Mondtam már, hogy nincs szükségem latin mondatokra.

— De szükségesek, ha megakarom magyarázni...

— Vajjon nem történt meg még ezen utánjárás?

— Nem egészen ugy, mint kötelességemben áll vala.

— Miért nem tette annak idején? Miért mondta, hogy már minden el van intézve? mire vala e várakozás —

— Ime, szememre veti tulzott jóságomat. Siettettem mindent, hogy mielőbb szolgálatára lehessek; de — de most közbe jött — elég, én tudom.

— S mit akar, hogy cselekedjem?

— Hogy legyen türelme pár napig. Kedves fiam, pár nap nem örökké valóság. Türelem, türelem.

— Mennyi ideig?

— Jó uton vagyunk — gondolta don Abbondio, s fontos arczot vágva mondá: No, tizenöt nap alatt meglátom — törekedni fogok —

— Tizenöt nap alatt? Valóban ez különös! Minden akaratja szerint történt, maga tüzte ki a napot, a kitüzött nap elérkezik, s most azzal áll elő, hogy tizenöt napig várjak! — Tizenöt — kérdé ujra kis szünet után, emeltebb s ingerült hangon, miközben karjait kiterjeszté, s egyik öklével a levegőben hadonázott, s tudja az ég minő durvaságokat nem kapcsolt volna a tizenöt számhoz, ha don Abbondio meg nem szakitja,

ki másik kezét megfogva félénk és szorgos barátsággal igy szólt hozzá:

— Csitt, csitt! Az istenért ne legyen izgatott. Meglátom, törekedni fogok, talán egy hét alatt —

— S mit mondjak Luciának?

— Hogy az én hibám volt oka.

— S mit fog mondani a világ?

— Mondja mindenkinek, hogy én hibáztam, nagy buzgalmam, nagyon jó szivem miatt. Minden hibát rám háritson. Beszélhetek jobban? Türelem egy hétig.

— S aztán nem lesz több akadály?

— Ha mondom —

— Jó, egy hétig türelemmel várok; de jegyezze meg jól, hogy egy hét mulva nem elégszem meg üres kifogásokkal. Egyébiránt üdvözlöm önt. — S ezt mondva távozott, miután a lelkész előtt, szokásánál kevesebbé hajtotta meg magát, s a lelkészre inkább jelentőségmint tiszteletteljes tekintetet vetett.

Az utczára érve akaratja ellenére jegyese lakása felé tartott, s ut közben boszankodással gondolt a közte és a lelkész közt végbe ment párbeszédre; s hova tovább gondolkodott felőle, annál különösebbnek tünt fel az előtte. Nem sokára Perpetuát vette észre, ki előtte ment, s egy közeli kertbe lépett. Rá kiáltott, s mig az a kert ajtaját felnyitotta Renzo megkettőztette lépteit, elérte, megállitotta a bemenetnél, s beszédbe ereszkedett vele.

— Jó napot, Perpetua. Azt hittem, hogy ma vigan töltjük együtt az időt.

— De, amint az isten rendelte, kedves Renzo.

— Tegyen egy szivességet; az az áldott jó lelkész ur olyan okokkal tartott jól, melyeket nem vagyok képes megérteni; magyarázza meg jobban, hogy tulajdonképen, miért is nem akar ma összeadni bennünket a lelkész ur?

— Ó, ön azt hiszi, hegy én ismerem uram titkait?

— Mondtam, hogy titok rejlik alatta — gondolta Renzo, s hogy e titkot napfényre hozza, folytatta:

— Ej, Perpetua, legyünk barátok; mondja mit tud, segitsen egy szegényen.

— Rosz dolog, ha az ember szegénynek születik, kedves Renzo.

— Igaz, válaszolt Renzo, mindinkább megerősitve gyanujában, s az ostromlandó vár gyengéjét mindinkább megakarva közeliteni, ismételte:

— Igaz; de hát azért a papoknak kell roszul bánni a szegényekkel?

— Lássa, Renzo, én mit sem mondhatok, mivel — — mit sem tudok; de arról biztosithatom, hogy az én uram nem akar igazságtalanságot elkövetni sem önön, sem másban; nem ő a hibás.

— De hát ki? kérdé Renzo észrevehető vigyázatlansággal, de vágyó szivvel, s füleit hegyezve.

— Ha mondom, hogy mit sem tudok. Uram védelmére szabad beszélnem; mivel fáj hallanom, hogy őt arról vádolják, miszerint másnak kellemetlenséget okoz. Szegény ur! Ha van hibája, ez csak tulságos jósága lehet. — Természetesen vannak a világon a gazok, zsarnokoskodók, s istentelen emberek —

— Zsarnokoskodók, gazemberek! gondolá Renzo; ezek nem a felebb valók.

— Ki vele — folytatá izgatottságát elrejtve — ki vele, mondja, ki az.

— Ó, ön azt akarja, hogy beszéljek; pedig én nem beszélhetek, mivel — — mit sem tudok; s midőn mit sem tudok, annyi, mintha megesküdtem volna. Kinpadra vonhatna, s még sem vehetne ki belőlem egy szót sem. Isten vele; faggatása elveszett idő mindkettőnkre nézve. — Ezt mondva belépett a kertbe, s az ajtót magára zárta. Renzo viszonozta üdvözlését, s hogy Perpetua észre ne vegye, merre indult, csendesen visszafordult, de midőn a jó asszony fülei horderejének körén kivül volt, meggyorsitotta lépteit; egy percz alatt don Abbondio ajtajánál volt; egyenesen azon terembe nyitott, hol don Abbondiot hagyta; ott találta, s bátor mozdulattal, s villámló szemekkel előtte termett.

— Ej, ej, minő ujság ez? mondá don Abbondio.

— Ki azon hatalmas ember, kérdé Renzo oly hangon, mely határozott választ követel, — ki ezen hatalmas, ki nem engedi, hogy Luciával összekeljek?

— Ki? ki? ki? hebegé meglepetve don Abbondio, s egy pillanat alatt felugrott székéből, s az ajtó felé rohant. De Renzo, ki ugy látszik várt ezen mozdulatra, résen állt; előbb ért az ajtóhoz, ráforditotta a kulcsot, s zsebébe tette.

— Ó, ó, végre valahára beszélni fog lelkész ur? Mindenki tudja, kivülem, miként áll ügyem. Lelkemre én is akarom tudni. Mi a neve azon egyénnek?

— Renzo, Renzo! az isten szerelmére, gondolja meg mit tesz; gondoljon lelkére.

— Azt gondolom, hogy azonnal e pillanatban tudni akarom. Ezt mondva, mintegy öntudatlanul tőrének markolatához nyult, mely kilátszott zsebéből.

— Kegyelem! kiáltott don Abbondio elhaló hangon.

— Tudni akarom.

— Ki mondta önnek?

— Semmi csürés-csavarás tovább. Beszéljen világosan és azonnal.

— Meg akar ölni?

— Azt akarom tudni, mihez jogom van.

— De ha beszélek elvesztem. Nem kell-e életem miatt aggódnom?

— Beszéljen tehát!

Ezen „tehát"-ot oly erélylyel mondta Renzo, s arcza oly fenyegető kifejezést nyert, hogy don Abbondio gondolni sem mert többé a hallgatás lehetőségére.

— Megigéri, esküszik, mondá, hogy senkinek sem fogja mondani, soha sem fogja kibeszélni —

— Igérem, hogy azonnal valami bolondot teszek, ha nem mondja meg rögtön az illető nevét.

Ezen uj felszólitásra don Abbondio oly arczot vágva, mintha a borbély fogója egyik fogát csavarta volna, ezen szót hebegve: don —

— Don — ismételte Renzo, mint ha a többit kihuzni akart volna segiteni. Meghajolva fülét majd

egészen don Abbondio szájára illesztette, s ökleit összeszoritotta.

— Don Rodrigo! mondta ki gyorsan a megkinzott lelkész. E néhány szótagot rohamosan ejtette ki, a mássalhangzókat alig hangoztatta, részint zavara miatt, részint pedig, mivel még fennmaradt kevés figyelmét az őt fenyegető két veszély összehasonlitására forditotta, s ugy látszott, mintha a végzetteljes szót eltitkolni és eltüntetni akarta volna épen azon pillanatban, midőn kénytelen volt azt kimondani.

— Ó, a kutya! orditott fel Renzo. S hogyan tette? Mit mondott, hogy —

— Hogyan, ej, hogyan tette? válaszolt don Abbondio, mintegy méltatlankodó hangon, ki a nagy áldozat meghozása után hitelezőnek képzelte magát. — Hogyan tette? ej! — Szeretném, ha önnel történt volna, mint velem történt, ki mibe sem elegyedem; tudom, hogy nem maradt volna fejében annyi bogara. — S itt rémes szinekkel ecsetelte azon szörnyü találkozást, s mig beszélt mindinkább feltámadott haragja, mely eddig félelme alá volt rejtve, s egyszersmind észre vette, hogy Renzo váltakozva ekképen, zavarba jő, s lecsüggesztett fővel mozdulatlanul áll előtte; most tehát egyszerre vigabban folytatta:

— Szép dolgot mivelt! Szép szolgálatot tett nekem! Megrohanni egy becsületes embert, saját lelkészét! saját házában! szent helyen! Valóban pompás tettet követett el! Erőszakkal szakitani ki számból az én, az ön szerencsétlenségét, melyet eszélyből, az ön java miatt el akartam titkolni. S most, midőn tudja? Szeretném tudni mit csinálna —! Az ég szerelmére! Ne tréfáljon! Nem igazság, vagy igazságtalanságról, hanem erőszakról van szó! S midőn ma reggel jó tanácsot adtam, — ej, mindjár dühbe jönni! Saját javamra és az ön javára cselekedtem, de most mit kell tenni? Nyissa ki legalább az ajtót; adja ide kulcsomat.

— Lehet, hogy hibáztam — mond Renzo don Abbondio iránt meglágyult hangon, melyből azonban

kitünt a felfedezett ellenség ellen érzett düh — lehet, hogy hibáztam; de gondolja magát helyzetembe.—

Igy szólva kivette zsebéből a kulcsot, s ajtót nyitni indult. Don Abbondio utána ment, s mig az a kulcsot megforditotta a zárban, melléje állt, s komoly és aggodalmas arczot öltve, s három ujját az ég felé emelve igy szólt:

— Legalább esküdjék meg!

— Hibázhattam, s bocsásson meg — válaszolt Renzo, s indulni akart.

— Esküdjék meg! kiáltá don Abbondio, remegő kezével megragadva az ifju karját.

— Hibázhattam — ismétlé Renzo kiszabaditva magát kezei közül, s dühösen elsietett, igy vágva ketté a vitát, mely az irodalmi, vagy bölcsészeti viták mintájára századokon át eltarthatott volna, s pedig annál is inkább, mivel a vitatkozó felek nem tettek egyebet, mint saját érveiket ismételték.

— Perpetua, Perpetua! kiáltott don Abbondio, miutan hiában törekedett visszahinni a neki iramodott Renzot. Perpetua nem felelt; don Abbondio nem tudta, vajjon ezen a világon van-e.

Megesett már don Abbondionál különb embereken is, hogy megszorult helyezetükben, bizonytalanság közepett legjobbnak tartották láz ürügye alatt ágyba feküdni. Ezen ürügyöt neki nem kellett keresni, mert ez maga jelenkezett. A mult nap félelme, a lefolyt éj aggodalmas virasztása, az előbbi pillanatban okozott ijedelem, a jövőtől való borzadás megtették hatásukat. Önmagából kifáradva, szédülve hanyatlott karos székébe, minden csontját hideg borzalom futotta át, mit tehetett egyebet, minthogy sohajtozva nézte saját körmeit, s koronként „Perpetua! Perpetua!“ kiáltásokat hallatott. Ez végre haza érkezett, hóna alatt egy roppant kelkáposztafejet tartva, s arczán a napi dolgok elfoglaltságának kifejezésével, mintha mi sem történt volna. Megkimélem az olvasót a panaszok, kedélyháborgások, vádak, védelmek, „csak te beszélhetted el,“ „nem beszéltem“ stb. leirásától. Elég az hozzá, hogy

a lelkész megparancsolta Perpetuának, miszerint tegye rá az ajtóra a vasrekeszt, hogy azt semmi áron ki ne nyissa, s ha valaki kopogtatna, az ablakból válaszolja, miszerint a lelkész ur hideglázban fekszik. Erre lassu léptekkel felment a lépcsőn, s minden harmadik foknál igy szólt: „Megkaptam a magamét!“, s valóban ágyába dölt, hol elhagyjuk őt.

Renzo eközben rohamos léptekkel ment haza felé, anélkül, hogy elhatározta volna mit fog tenni; de a düh forrott benne, mely azt sugta neki, hogy valami rendkivüli és borzasztót kell tennie. Azok, kik mások türelmét kisziják, kik gaztetteket, vagy bármi módon másokon igazságtalanságot követnek el, nemcsak elkövetett vétkükért, hanem azon roszért is felelősek, melyet az általuk megsértettek keblében felkeltenek. Renzo békés, nyilt lelkü ifju volt, ellensége minden cselvetésnek; de e pillanatban szive csak gyilkosságért dobogott, elméje csak valamely árulás merénylet kigondolásával volt elfoglalva. Eleintén don Rodrigo házába akart rohanni, don Rodrigot torkon ragadni, és — de eszébe jutott, hogy don Rodrigo háza valóságos erőd, melyet bravók védenek belől, s őriznek kivül, s hogy csak don Rodrigo jól ismert barátai és szolgái mehetnek oda be anélkül, hogy tetőtől talpig meg ne vizsgálják őket; hogy egy szegény ismeretlen kézmüvest szigoru vizsgálat alá vennének, s mindenek felett, hogy — őt talán ott nagyon is jól ismerik. Erre elgondolta, hogy puskát fog, kerités mellé bujik, s ott vár, vár mindaddig, mig egyszer don Rodrigo egyedül megy arra, s ezen vad képzeletben annyira elmélyedt, hogy lépteket, don Rodrigo lépteit vélte hallhatni; felemelte fejét, felismerte a gonosztevőt, felkapta a puskát, czélzott, tüzelt, látta don Rodrigot lebukni, végsőt vonaglani, s ő még egy átkot dörögve el, felette a határféle menekült. — S Lucia? — Alig hogy elhangzott ezen név a képzelete által teremtett zivatar közepett, tömegesen tértek vissza a jó gondolatok, melyekhez Renzo lelke inkább szokva volt. Vissza emlékezett szülei utolsó intelmeire, megemlékezett istenről, a szüz Má-

riáról, s a szentekről, eszébe jutott a büntelenség vigasztalô öntudata, mely annyiszor megvigasztalta őt; visszaidézte lelkébe azon iszonyt, melyet mindannyiszor érzett, valahányszor gyilkosságról hallott; remegve ébredt fel a vérengző álomból, s nem nyomhatott el magában bizonyos örömöt, hogy mindazon rémséges dolgokat csak képzelte. A Luciára való gondolata menynyi más gondolatot vont maga után! Annyi remény, annyi igéret, a gyönyör szineivel festett, s oly biztosnak tartott jövő, s a várva várt nap! S hogyan, minő szavakkal adja Luciának tudtára a történteket? S aztán, mit tegyen? Hogyan tegye sajátjává Luciát ama hatalmas vetélytárs akarata ellenére? Don Rodrigo aljas tettét nem sugalhatta egyéb, mint Lucia iránti vad szenvedélye. S Lucia? Hogy ő a legkisebb indokot, a legcsekélyebb feljogositást adta volna don Rodrigonak, ezen gondolat egy pillanatig sem állapodhatott meg Renzo lelkében. De talán Lucia értesült felőle? Támadhatott don Rodrigoban azon gyalázatos szenvedély anélkül, hogy Lucia azt észre vette volna? Vagy tán annyira ment már gaz szándékában, hogy Luciát valami módon csábitotta is? S Lucia erről egyetlen szót sem szólt, neki, jegyesének!

Ezen gondolatokba mélyedve ment el a falu közepén levő háza előtt, s Lucia lakására ment, mely kissé távolabb volt. E házacskát kőfal vette körül, s kis udvar választotta el az utczától. Renzo az udvarba lépett, s zavart, s folytonos zongásszerü zajt hallott, mely a felső szobák egyikéből jött. Azt hitte, hogy Lucia barátnői és rokonaitól származik a zaj, kik Luciát az esküvőre kisérni jöttek, s nem akarta az aszszonyok e piaczán mutatni magát érezvén, hogy a történtek arczára vannak irva. Egy kis lányka azonban, ki az udvaron volt, észre vette őt, s igy kiáltott:

— A vőlegény, a vőlegény!

— Csitt, Bettina, csitt! mond Renzo. Jöjj ide; menj fel Luciához, hidd félre, és sugd meg neki, de ugy, hogy senki se hallja, s mit se gyanitsanak, — mond neki, hogy beszélni akarok vele a földszinti szo-

bában várom, s hogy gyorsan jöjjön. A kis lány gyorsan felrepült a lépcsőn, örült és büszke volt rá, hogy titkos megbizatást kell végeznie.

Lucia ép e pillanatban, s teljesen felékesitve került ki anyja öltöztető kezeiből. Barátnői tolongtak a menyasszony korül, erőszakoskodtak, hogy láthassák; Lucia a parasztleányok kissé harczias erkölcsisségével védte magát, arczát könyökével, mint valami paizszsal fedte el, fejét keblére hajtotta, fekete szemöldeit kissé összevonta, ellenben ajkai mosolyogtak. Fekete lágyselmü haja, mely homloka felett fehér kötővel volt elválasztva, s fejének hátsó részén számtalan fürtöt képezve lebegett, hosszu ezüst tőkkel volt megfüzve, melyek, mint a szent képek dicssugarai félkört képeztek feje felett, miként ez mai nap is látható a milanoi parasztlányoknál. Nyakán sodrony müvü aranygombocskákkal feldiszitett gránát gyöngysort viselt; virágokkal ékitett ruhaderék volt rajta, s öltönyének hasitott karjai szép szalagok által voltak összekötve. Ami azonban a menyasszony főékességét képezte, ez megszokott szépségének általi fokozása volt. Azon bizonyos zavar által mérsékelt öröm, azon kedves aggály, mely a menyasszonyok arczán többnyire mutatkozik, anélkül, hogy szépségének hátrányára lett volna, sajátságos kifejezést adott arczának. A kis Betti átsuhant a tömeg közt, Luciához közeledett, s megértette vele, hogy valami közlendője van, s kis mondokáját Lucia fülébe sugta.

— Egy perczre távozom, de mindjárt itt leszek, mondá Lucia az asszonyoknak, s gyorsan távozott. Midőn látta Renzo elváltozott arczát s nyugtalan magatartását, a félelem bizonyos előérzetével kérdezte

— Mi történt?

— Lucia! válaszolt Renzo; már mindennek vége, s isten tudja mikor lehetünk férj és feleség.

— Hogyan? kérdé Lucia teljes zavarban. Renzo röviden elbeszélte a reggel történteket, Lucia kinok közt hallgatta végig, s midőn don Rodrigo nevét hallotta, elpirult, s reszketve igy kiáltott

— Ó, egész ennyire!
— Tehát tudtad —? kérdé Renzo.
— Nagyon is, válaszolt Lucia. — De ennyire!
— Mit tudtál?
— Ne követeld, hogy most beszéljek, ne kivánd, hogy sirjak. Szaladok, s hivom anyámat, elbocsátom az asszonyokat, egyedül kell lennünk.

Alig távozott Renzo suttogva mondá
— Soha sem szóltál felőle.
— Ó, Renzo! válaszolt Lucia, s egy pillanatra visszafordult, de meg nem állt. Renzo igen jól megértette, hogy szivének e perczben, s ezen hangon Lucia részéről történt kimondása ezt jelentette: kétkedhetel, hogy csak helyes és tiszta okok miatt hallgattam.

Eközben a jó Agnes (igy hitták Lucia anyját) feltünvén neki lányának a kis Betti sugása után való rögtöni eltünte, lejött, hogy lássa mi történt. Lucia anyját Renzo mellett hagyva felment az összegyült asszonyokhoz, s arczán és hangján tőle telhetőleg uralkodva igy szólt:

— A lelkész ur beteg; ma nem lesz esküvő. Ezt mondva sebtében üdvözölte a jelenlevőket, s ismét lejött.

Az asszonyok szerte mentek, s elbeszélték a történteket. Két-három nő, hogy a mondottak valódiságáról meggyőződjék, egész a plebániaház ajtajáig elment.

— Hidegláz! — válaszolt Perpetua az ablakból, s a házgondviselőnő szomoru, s az asszonyok által faluban elbeszélt válasza minden találgatásnak elejét vette, melyek már lábra kapni kezdtek.

III. Fejezet.

Lucia visszatért a földszinti terembe, hol Renzo leverten beszélte el a megrémült Agnesnek a történteket; Luciától várta mindkettő a felvilágositást, mely természetesen csak szomoru lehetett. Mindkettő fájdalma közepett, a Lucia iránt érzett szeretet különféleségéhez képest más-más boszankodást érzett a miatt, hogy valamit és épen ilyesmit elhallgatott. Agnes tehát bármily vágygyal várta is lánya ajkairól az első szót, még sem hagyhatta megrovás nélkül leánya mulasztását.

— Anyádnak nem szólni ily dolog felől! mondá Agnes.

— Most mindent el fogok mondani, válaszolt Lucia könyeit köténye szélével törölve ki szemeiből.

— Beszélj, beszélj! kiáltott egyszerre az anya és vőlegény.

— Szent szűz anya! kiáltott fel Lucia, ki gondolhatta volna, hogy ennyire megy a dolog. S most sirás által megszakitott szavakkal elbeszélte, hogy a mult napokban, midőn a fonóból visszatért, s leánytársaitól kissé elmaradt, don Rodrigo egy másik ur kiséretében elment előtte; egyik mint Lucia elbeszéli, nem valami válogatott kifejezésekkel felakarta őt tartóztatni; de ő anélkül, hogy ráhallgatott volna, meggyorsitotta lépteit, s társnőit elérte; egyebet csak annyit hallott, hogy a másik ur nagyon nevetett, s don Rodrigo igy szólt: „fogadjunk.“ Az emlitett urak másnap hasonlókép az utczán voltak, de ekkor Lucia társnői közt lesütött szemekkel ment; a másik ur ismét kaczagott; de don Rodrigo igy szólt: majd meglátjuk, majd meglátjuk. — Hála istennek — mondá Lucia —

ez volt utolsó menetelem a fonóban. Azonnal elbeszéltem — — —

— Kinek beszélted el? szakitá félbe Agnes, ki nem minden elboszankodás nélkül lépett Luciához, hogy az eléje helyezett megbizott nevét annál előbb hallja.

— Cristoforo atyának, gyonás alkalmával, anyám! mond Lucia a bocsánatkérés kellemes hangján.

— Mindent elbeszéltem neki, mikor utoljára együtt voltunk a zárda templomában; észrevehettétek, hogy ekkor azon reggel majd egybe, majd másba fogtam, annyi végezni valóm volt, hogy kivárjam, mig más emberek is arra mennek, kikkel együtt akartam indulni, mert azon találkozás óta ugy féltem az utczára menni — —

Cristoforo nevének emlitésére Agnes haragja lecsillapult. — Igazad volt — mondá — de miért nem beszélted el mindezt anyádnak is.

Luciának azonban erre két helyes oka volt. Először nem akarta anyját megszomoritani azon esemény elbeszélése által, mely ellen ugy sem lett volna képes módot találni; másrészt pedig nem akarta, hogy azon történetet, melyet eltitkolni érdekében állott, a világ nyelvére vegye, annálkevesebbé, mivel hitte, hogy férjhezmenetele, mindjárt kezdetben, mefogja szüntetni amaz aljas üldözést. Ezen két ok közül azonban csak az elsőt hozta fel. Majd Renzohoz fordulva, oly hangon, melylyel barátunkat szokás tévedéséről meggyőzni, igy szólt

— S veled kellett volna erről beszélnem? Fájdalom, hogy most nagyon is sokat tudsz róla.

— S mit mondott Cristoforo atya? kérdé Agnes.

— Azt mondta, hogy amint csak lehetséges siettessem a menyegzőt, s addig is jól zárkozzam el; hogy kérjem az istent, s hogy reméli, miszerint don Rodrigo, nem látva engem, nem fog többé törődni velem. S akkor erőszakot követtem el magamon — folytatá ismét Renzo felé fordulva, mi közben arcza pirban égett,

s nem mert Renzo szemébe tekinteni — akkor történt, hogy szakitottam a szeméremmel, a menyegző siettetésére kértelek, s hogy a kitüzött napot előbbre tedd. Ki tudja, mit gondolhattál felőlem! De tiszta indokból, s tanács folytán tettem, biztosnak tartottam — s ma reggel oly távol volt a gondolat tőlem — Itt szavait könyeinek erőszakos kitörése szakitotta félbe.

— Ó, gaz zsivány, ó, átkozott, ó, gyilkos! kiáltott fel Renzo; a szobában fel- s alá futott, s koronként törének markolatához nyult.

— Az isten szerelmére, mily zavar! mond Agnes asszony.

Renzo közvetlenül a siró Lucia előtt megállt; bánatos gyengédséggel szemlélte, majd dühének kitörésével igy szólt:

— Ez utolsó tette volt a gyilkosnak.

— Nem, nem Renzo! az ég szerelmére nem! kiáltott Lucia. Az isten a szegények istene is, miként kivánhatod tehát, hogy megsegitsen, ha roszat teszünk?

— Nem, nem! az isten szerelmére! ismétlé Agnes asszony.

— Renzo, mondá Lucia a remény és a nyugodt elhatározás hangján, neked van mesterséged, s én tudok dolgozni; menjünk oly messzire, hogy don Rodrigo ne is hallhasson felőlünk.

— Ó, Lucia, s aztán? Még nem vagyunk férj és feleség. S a lelkész önként megesket-e? Oly férfi, mint ő! Ha férj és feleség volnánk —!

Lucia sirni kezdett, mind hárman hallgattak, s oly levertség mutatkozott rajtuk, mely ünnepi ruhájokkal ellentétet képezett.

— Hallgassatok meg gyermekeim, s kövessétek tanácsomat, mondá egy percz mulva Agnes. Idősebb vagyok, igy a világot is jobban ismerem nálatok. Nem kell annyira kétségbeesnetek; az ördög nem oly fekete, mint minőnek festik. Előttünk, szegények előtt a gombolyag bonyolultabbnak látszik, mivel nem találjuk meg a főszálat; de egy tanult ember véleménye, szava — jól tudom, mit akarok mondani. Tegyétek

meg, amit tanácsolok: Renzo menj Leccoba, keresd fel a csomóbontó doktort, beszéld el neki ... De az istenért, nehogy ekként nevezd, ez csufneve. Doktor urnak kell mondanod — de mi is a neve? Nem jut eszembe valódi neve: mindenki csak igy nevezi. Elég, kérdezősködjél csak a magas, sovány, kopasz, vörös orru doktor után, kinek arczát málna-alaku kinövések ékitik.

— Látásból ismerem.

— Annál jobb. Ez csak az ember. Többeket ismertem, kik jobban belezavarodtak a bajba, mint a selyemhernyó a gubóba, s ha egy óra folyásáig négyszem közt voltak a csomóbontó doktorral (jól vigyázz nehogy igy nevezd!) valóban mondom, szemeimmel láttam, hogy nevettek bajuk felett. Vidd el azt a négy kappanyt (szegények!) melyeknek a jövő vasárnapi ebédre nyakát kellett volna tekernem; mert nem jó ezekhez az urakhoz üres kézzel menni. Beszéld el neki a történteket, s meglásd, hogy ő egy állóhelyében megfogja mondani azt, mi nekünk nem jutna eszünkbe, ha egy esztendeig gondolkoznánk is felette.

Renzo örömmel kapott a tanácson, s miután Lucia is helyeselte azt, Agnes, ki büszke volt tanácsára, egymásután előhozta a baromfiólból a szegény állatokat; mintha bokrétát akart volna belőlük csinálni, összefogta s egy zsineggel jól összekötte nyolcz lábukat, s igy adta át Renzonak. Miután a remény szavait egymással kölcsönösen kicserélték, Renzo a kert ajtaján távozott, hogy a legények észre ne vegyék, kik kétségkivül igy kiáltoztak volna utána: Ni a vőlegény, ni a vőlegény! Miután előbb a mezőn keresztül kasul járt, szük utczákba fordult, magában mormogott, szerencsétlenségére gondolt, s tanakodott azon szavak felett, melyeket a csomóoldó doktorral volt váltandó. Eközben egyszer haraggal, máskor kétségbeesés miatt emelte fel karjait; majd ismét, mintha fenyegetőznék.

A városkába érkezve tudakozódott a doktor lakása után; megmondták neki, oda ment. Beléptekor tapasztalta, hogy megragadta őt is az alárendeltség ér-

zete, mely a szegény tanulatlanokat szokta meglepni, midőn egy ur s tanult ember előtt vannak; betanult szavai kireppentek emlékéből; de a kappanyokra vetett tekintete ismét visszaadta bátorságát. A konyhában megkérdezte a szolgálótól, ha beszélhet-e a doktor urral. A szolgáló megpillantotta a kappanyokat, s mivel tán hozzá volt szokva az ilyféle ajándékokhoz, kinyujtá kezeit utánuk, de Renzo visszahátrált, mert azt akarta, hogy a doktor lássa és tudja, miszerint hozott magával valamit. A doktor azonban épen belépett, midőn a szolgáló igy szólt: „Adja ide, s menjen be.“ Renzo mélyen meghajolt a doktor előtt, ki őt szivélyesen fogadta, s ezen szavakkal „jöjj be fiam,“ a dolgozó szobájába vezette. Ez tágos szoba volt, melynek három falán a tizenkét czézár volt; a negyediket széles fali szekrény fedte, melyben ódon, poros könyvek voltak; a középen asztal állott, melyen egész halmaza volt a kérelmek, folyamodványok, kereset-levelek s hirdetményeknek; az asztal körül három-négy szék; egyik fal mellett nagy karos szék, széles támasztékkal, melynek felsőrészén két fadiszitmény, mint két szarv emelkedett fel. A doktor irodai öltönyében volt, azaz elnyütt ódon tóga setétedett rajta, melyben sok éven át szónokolt, midőn valamely fontosabb ügyet végzett Milanoban. Betette az ajtót, s Renzot e szavakkal iparkodott felbátoritani

— Fiam, add elő ügyedet.

— Egy bizalmas szót akarok mondani.

— Hallgatom; beszélj. Ezt mondva a doktor kényelmesen elhelyezte magát a karos széken. Renzo az asztal előtt állott, egyik kezét a kalap üregébe tette, a másikkal pedig forgatta kalapját.

— Szeretném megtudni öntől, ki tanult — kérdé ujra.

— Beszéld el ügyedet, szakitá félbe a doktor.

— Bocsásson meg; mi szegény emberek nem tudunk jól beszélni. Szeretném tehát tudni . . .

— Aldott nép! mindnyáján ilyenek vagytok;

ahelyett hogy előadnátok a tényt, kérdezni akartok, mivel terveitekkel már megtömitek fejeteket.

— Bocsásson meg doktor ur. Szeretném tudni, vajjon büntetés alá vonatik-e, aki egy lelkészt fenyeget, hogy ne hajtson végre valamely esketést.

— Értem — mondá magában a doktor — pedig valójában még sem érté. — Értem. — S azonnal komoly arczot öltött, mely komolyságba a részvét és buzgalom kifejezése vegyült. Erősen összeszoritá ajkait, s értelmetlen hangot hallatott, melynek értelmét azonban mindjárt első szavai kifejezték.

— Komoly ügy, fiam; megfontolandó ügy. Jól tetted, hogy hozzám jöttél. Világos, száz és száz kiáltvány által tekintetbe vett eset, s különösen egy mult évi kiáltvány által, melyet a jelengi kormányzó bocsátott ki. Azonnal megmutatom, kézzel foghatóvá teszem előtted.

Ezt mondva felkelt karos székéből, s kezét az asztalon levő papirok zürzavarába meritette, keresztülkasul turkált, mintha gabonaszemet keresne a polyvában.

— Hol lehet? Elő veled, elő veled! Annyi mindenféle dolgot kell az embernek keze ügyében tartani! De itt kell lennie, mivel fontos kiáltvány. Ime, ime!

Kezébe vette, kiterjesztette, megtekintette a keltezést, s még komolyabb arczot vágva kiáltott fel

— 1627. évi oktober 15-dikén; a mult évről szól; azon ujdonat uj kiáltvány; az ilyen legnagyobb félelmet kelt. Tudsz olvasni fiacskám?

— Kevessé, doktor ur.

— Helyes, állj mögém, tekints bele, s látni fogod.

S a kiáltványt magasra tartva olvasni kezdett; néhány helyet nyaktörő vágtatással mormolt el, majd másutt ismét érthetőleg jelentőségteljesen olvasott, amint t. i. szükségesnek látszott előtte.

„Jóllehet Ferria herczeg 1620. évi decz. 12-dikén közzétett kiáltványa, melyet cordovai Gonzalo Fernandez stb. megerősitett, rendkivüli és szigoru eszközök

által kisértette meg elejét venni az elnyomatásoknak, bántalmazásoknak, s más erőszakos tetteknek, melyeket némelyek elkövetni mernek ő magassága hű alattvalóin, a bünök és gonosztettek stb. száma mégis annyira felszaporodott, hogy ő magassága szükségesnek találta stb. A tanács és a törvényszék stb. véleménye értelmében tehát elhatározta, hogy a jelen nyilt parancs közzé tétessék. S hogy először az erőszakoskodások emlittessenek fel, a tapasztalás tanusága szerint a városokban és falvakban (a doktor itt közbe szólt: Hallod?) sokan zsarnoki bántalmazásokat gyakorolnak, s különféle módokon nyomják el a gyengébbeket, mint p. u. az által, hogy erőszakos adásvevési szerződéseket, bérleteket stb. (De hol is vagyok? Ime! Halld csak tovább!), hogy házasságokat kössenek, vagy ne kössenek." — No s?

— Ez az én esetem, mondá Renzo.

— Figyelj, figyelj, még egyébről is van itt szó; s aztán lássuk a büntetést.

„Ha bebizonyodik, vagy sem, hogy valaki elhagyja lakhelyét stb., hogy ha valaki adót fizet, a másik azt hagyja békében stb." — Mind ennek azonban nincs köze ami ügyünkhöz. Ah, de itt van:

„azon pap, ki nem teszi hivatala által parancsolt kötelességét, vagy hozzá nem tartozó dolgot teszen." — Nos?

— Mintha csak rám vonatkozólag készitették volna e kiáltványt.

— Nos? Nem igaz? Halld, halld: „és más hasonló erőszakosságok, melyeket a hűbéresek, nemesek, közép- s alsóranguak és pórok elkövetnek." — Egy sem menekszik, mind itt van, mint a Josafat völgyében. Halld most a büntetést. — „Mindezen és más hasonló gonosz tettek, habár már elvannak tiltva, ő magassága nagyobb szigorhoz levén kénytelen nyulni, a jelen kiáltvány erejét az előbbiek nem szüntetvén meg stb., meghagyja és megparancsolja, hogy mindazok, kik a fenebbi pontok vagy hasonlók ellen vétenek, ezen állam valamennyi birósága pénzbeli és testi, sőt számüzésre, hajószolgálatra és még halálra szóló ité-

leteket is hozzanak.“ — Jelentéktelen kicsiség! — „ő magassága, vagy a tanács véleménye, s az egyes esetek, személyek és körülmények szerint. S ezt mu—laszt—ha—tat—la—nul, s teljes szigorral stb.“ — Most már benne vagyunk. Mi? Látod az aláírásokat? „Gonzolo Fernandez de Cordova,“ s alább: „Platomes,“ s még itt egy: „Vidit Ferrer.“ — Mi sem hiányzik.

Mig a doktor olvasott, Renzo csendesen háta mögé került, kereste a világos mondatokat, hogy szemeivel lássa azon legszentebb szavakat, melyek rajta segitendők voltak. A doktor látva, hogy uj védencze inkább figyel, mint meg van ijedve, csudálkozott. — Erre rá kell kissé ijeszteni, gondolta magában; majd aztán fenhangon kezdte

— Ezért vágattad le üstöködet; helyesen tetted; de ha az én kezeim közé adod magadat, ez felesleges. A dolog nagyon komoly; de te nem tudod mi mindent el tudok követni, ha valamely ügyet magamra vállalok. — Hogy megértsük a doktor kezdőszavait, tudnunk vagy emlékeznünk kell, hogy azon időben a mesterségüket üző bravók s mindenféle gonosztevők homlokukon hosszu hajcsomagot viseltek, melyet, midőn valakit megtámadtak, álcza gyanánt arczukra huztak, oly esetekben, midőn szükségesnek tartották, hogy elálczázzák magukat, s midőn egyidejüleg erélyt és eszélyességet kellett kifejteniök. A kiáltványok nem feledkeztek meg ezen hajviselési módról sem. „Ő magassága Hynoiosa marquis megparancsolja, hogy mindazon egyének, kik oly hosszu hajat viselnek, mely homlokukat szemöldökükig elfedi, vagy fülök előtt, vagy mögött hajfonatot hordanak, háromszáz scudi pénzbirságra itéltessenek; engedetlenség esetén pedig első izben három évi gályarabságra, másodizben pedig még nagyobb pénzbeli és testi büntetésre itélendők, ő magassága bölcs belátása szerint.

Megengedi mégis, hogy azon esetben, ha valaki kopasz, vagy egyéb észszerü okok miatt, mint feltünő jel, sebhely stb. az illetők, a külső disz kedvéért és

egészségi szempontból oly hosszu hajzatot viselhessenek, mekkora elégséges hasonló hiányaik elfedésére; de hosszabbat semmi esetre sem; figyelmeztetnek azonban, hogy a kellő és szükséges hajhosszaságot át ne lépjék, különben az ezen parancs más megsértőivel egyenlő büntetés alá vonatnak.

Hasonlóképen meghagyatik a borbélyoknak, s pedig száz scudi pénzbirság, vagy nyilvánosan végrehajtandó három korbácsütés és még nagyobb, szintén ő magassága belátása szerinti testi és pénzbüntetés terhe alatt, hogy az általuk nyirott egyének hajcsomói, hajfonadékainak és fürteinek ne kegyelmezzenek, valamint ne hagyjanak a rendesnél hosszabb hajat sem a homlokon, sem oldalt, sem a fülek mögött, kivéve a kopaszság, vagy a sérvek esetét, mint fenebb emlittetett."

A hajfonat, vagy csimbók tehát mintegy kiegészitő részét képezte a bravók s más gonosztevők fegyverzetének, azért ezeket közönségesen „csimbókosok"-nak nevezték. Ezen elnevezés, bár szeliditett értelemmel, fenmaradt a tájszólásban, s talán nem is akad egy sem milanoi olvasóink közül aki nem hallotta, vagy kinek, gyermek korában, szülői, tanitói, vagy egyéb közeli ismerősei nem mondták volna: te csimbók, te csimbókos.

— Uram, biztositá a doktort Renzo, valóban nem viseltem csimbókot gyermekkorom óta.

— Igy nem jutunk tovább, válaszolt a doktor fejét rázva, gonoszkodó, s türelmetlen hangon. — Igy nem jutunk tovább, ha nem bizol bennem. A ki hazudik az ügyvédnek olyan bolond, ki bevallja az igazságot a biró előtt. Az ügyvéd előtt világosan kell elbeszélni az ügyet; a mi dolgunk aztán azt kellőleg összebonyolitani. Ha akarod, hogy segitsek rajtad, mindent el kell mondanod, A-tól Z-ig, kezedet szivedre téve, mintha gyóntató atyád előtt állnál. Meg kell nevezned azon egyént ki megbizott; kétségkivül előkelő egyéniség lesz, s ez esetben hozzá megyek, hogy kötelességemet teljesitsem nála. Nem mondom

meg neki, hogy tudom, mit parancsolt neked; bizzál bennem. Azt fogom neki mondani, hogy kérni jöttem védelmét egy rágalmazott ifju számára. S vele egyértelemben megteendem a kellő intézkedéseket, hogy az ügy dicséretesen érjen véget. Érts meg jól: megmentve magát, téged is meg fog menteni. Ha pedig a tréfa pusztán csak a te rovásodra volna irva, jó, ekkor sem vonulok vissza: nagyobb bajból is kirántottam már a hozzám fordulókat. Ha csak tekintélyes állásu egyéniséget nem sértettél meg — értsük meg egymást — magamra vállalom, hogy kiszabaditalak — kis perköltség mellett — de hisz értjük egymást. Meg kell mondnod, kit sértettél meg, hogy hijják, s a barát állása, minősége és jelleme szerint aztán meg fogjuk itélhetni, vajjon elhallgattathatjuk-e pártfogások által, vagy mi fogjuk őt valami módon bünperbe, s tüskét szurjunk talpába; mert, ládd, ha az ember jól tudja forgatni a kiáltványokat, senki sem bünös és senki sem ártatlan. Mi a papot illeti, ha észszel bir, hallgatni fog, ha ellenben kemény feje van, ugy az ilyenek számára is akad orvosság. Minden bajból ki lehet szabadulni, csakhogy ember kell hozzá. A te ügyed komoly; komoly, mondom, komoly; a kiáltvány világosan szól. Ha azonban közted és az igazság közt az ügy, ugy négy szem közt elintézhető, ne félj. Barátként szólok hozzád; a bünökért lakolni kell; ha baj nélkül akarsz menekülni pénzre és őszinteségre van szükség; bizzál abban, ki javadat akarja, engedelmeskedjél, s tudd meg mind azt, mit tanácsolnak.

Mig a doktor mindezeket elhadarta Renzo növekvő figyelemmel hallgatva állt előtte, mint a piaczon levő szobor, mely az előtte sürgölődő utczai büvészt szemléli. Midőn azonban jól megértette amit a doktor mondani akart neki, s midőn látta mily ferde utra tévedt, a következő szavakkal szakitotta meg beszédét:

— Doktor ur, miként értelmezi szavaimat? A dolog épen ellenkezőleg áll. Kit sem fenyegettem, s ez nem is szokásom, én — kérdezze meg csak falumat, s megfogja hallani — soha sem tettem egyebet,

mint ami az igazságnak megfelel. A gaztettet épen ellenem követték el, s azért jöttem, hogy tanácsot kérjek: miként nyerhetek igazságot; nagyon meg vagyok elégedve, hogy láttam azon kiáltványokat.

— Ördögbe! kiáltott fel a doktor, nagy szemeket meresztve. — Minő bolondságokat tálalsz fel nekem? De annyi igaz, hogy mindnyájan egy fából vagytok faragva; lehet, hogy nem tudod világosan előadni ügyedet?

— Bocsásson meg; ön erre nem enged időt; most előfogom adni azt, ugy mint van. Tudja meg tehát, hogy ma esküdnöm kellett volna egy fiatal leánynyal, kit a nyár óta szeretek, s mára volt kitüzve, mint mondám az esküvő napja, s minden elő volt már készitve. A lelkész azonban ma többféle mentséggel áll elő — elég az hozzá, hogy világos beszédre kényszeritettem, mint ez helyes is volt, s ő megvallotta, hogy az esketést, élete fenyegetése mellett, eltiltották neki. Az a hatalmaskodó don Rodrigo — —

— Hadd el, kiáltott közbe a doktor összehuzva szemöldeit, s veres orrát feltartva. — Hadd el! Miért jösz ide ily balgatagságokkal rontani füleimet? Beszélj ilyeneket otthonn, magatok közt, kik nem tudjátok mérlegelni a szavakat; de ne jöjj azokat elmondani egy tisztességes emberhez, ki tudja, mily értéküek van. Menj, menj; nem tudod mit beszélsz; nem elegyedem össze ily gyerkőczökkel; nem akarok hallani ily, a levegőbe mondott beszédekről.

— Esküszöm — —

— Menj, ha mondom. Mit csináljak esküiddel? Nem törődöm az egész ügygyel; mosom kezeimet. — A doktor valóban ugy morzsolgotta kezeit, mintha csakugyan mosta volna azokat. — Tanulj beszélni; nem illik igy megzavarni egy tisztességes embert.

— De hallgasson meg, hallgasson meg, ismétlé Renzo. A doktor azonban folyvást kiáltozva az ajtó fölé tolta őt, s midőn az ajtóig jutott vele, kinyitotta azt, s a szolgálóra kiáltott: „Add vissza ezen embernek, amit hozott; mit sem akarok; mit sem akarok.“

A szolgáló, mióta a doktor házában volt, nem hajtott még végre ily parancsot; de a parancs oly határozott hangon volt adva, hogy nem mert nem engedelmeskedni. A négy szegény állatot szemében a megvető részvét oly kifejezésével adta át, mintha mondta volna: bizonyára szép dolgot miveltél. Renzo szabadkozni akart; de a doktor rendithetlen maradt, s az ifju, levertebben és haragosabban mint valaha, kénytelen volt átvenni a visszautasitott áldozatokat, s haza menni, elbeszélendő az asszonyoknak küldetése szép történetét.

A nők Renzo távollétében, miután ünnepi ruhájukat hétköznapi öltönynyel cserélték fel, ismét tanácskoztak. Lucia jajveszékelt, Agnes sóhajtozott. Midőn az utóbbi arról beszélt, mily nagy reményt köthetnek a doktor tanácsaihoz, Lucia megjegyezte, miszerint minden oldalról segitséget kell szerezniök; hogy Cristoforo atya nem csak tanácsolni, hanem tenni is szokott, ha a szegények támogatásáról van szó, s hogy igen helyes volna, ha őt értesithetnénk a dologról. „Bizonyára" mondá Agnes asszony, s gondolkozni kezdtek a módról; mert maguk nem mertek a két mértföldnyi távolságban levő kolostorba menni, s ezt észszerüen senki sem is tanácsolhatta volna nekik. Amig azonban a különféle okokat mérlegelték, egyszerre halk kopogtatás hallatszott az ajtón, s alázatos, de jól érthető „Deo gratias" hangzott be a szobába. Lucia magában már gondolta, ki érkezett meg, azért futott az ajtóhoz, melyet midőn kinyitott barátságosan meghajtva magát, egy kapuczinus rendi kolduló lajkus frater lépett be; kolduló tarisznyája bal válláról csügött le, mig összefogott nyilását kezeivel mellén tartotta.

— Galdino testvér! mondák a nők.

— Az ur legyen veletek, mond a barát. Diót gyüjteni jövök.

— Menj, s hozz diót az atyák számára, szólt Agnes. Lucia felkelt, s a másik szobába ment, de előbb Galdino testvér háta mögé került, s ujját ajkaira téve

a gyengédség, könyörgés és parancs bizonyos vegyülékeinek kifejezésével kérte anyját a titoktartásra.

A barát Agnesre hosszu tekintetet vetve igy szólt:

— S a mennyegző? Ma kellett volna megtörténnie, bizonyos zavart vettem észre a faluban, mintha valami történt volna. Mi történt?

— A lelkész ur beteg, s a menyegzőt el kellett halasztani, válaszolt sebtében Agnes. Ha Lucia nem intett volna neki, a felelet bizonyára más lesz vala. — Hogy megy a gyüjtés? tette hozzá, hogy más irányt adjon a társalgásnak.

— Nem igen jól, jó asszony, nem igen jól. Ez mind a mit gyüjtöttem. — S ezt mondva levette válláról a zsákot, s kezeivel lógázta. Ez mind, s még ezen csekélységért is legalább tiz ajtón kellett kopogtatnom.

— Rosz évek járnak, Galdino testvér, s midőn minden falat kenyeret meg kell becsülni, nem lehet bővében osztogatni.

— S hogy a jó évek visszatérjenek, e czélra minő eszköz van? Az alamizsna. Emlékszel azon csodára, mely több évvel ez előtt történt romagnai kolostorunkban?

— Valóban nem; beszélje el röviden.

A barát a diókkal történt szörnyü csoda elbeszéléséhez fogott, s alig hogy bevégezte elbeszélését Lucia lépett be; köténye annyira tele volt dióval, hogy terhét csak alig birta kitárva két sarkánál fogva emelni. Galdino testvér ismét leemelte válláról a tarisznyát, s felnyitotta annak száját, hogy a bőséges ajándékot beletegye. Agnes levert és szigoru tekintetet vetett Luciára bőkezüsége miatt; Lucia azonban oly tekintettel válaszolt, mely ezt fejezte ki: igazolni fogom magamat. Galdino testvér magasztalások és jóslatokban, köszönetek s igéretekben áradozott; kolduló zsákját visszatéve helyére indulni akart. Lucia azonban maradásra kérte, s igy szólt hozzá:

— Szolgálatát akarom igénybe venni; kérem legyen szives megmondani Cristoforo atyának, hogy na-

gyon sürgősen beszélni akarok vele, s kegyeskedjék, hamar-hamar hozzánk szegényekhez jönni; mert mi nem mehetünk a kolostorba.

— Nem kiván egyebet? Nem mulik el egy óra, s Cristoforo atya már szolgálatára lesz.

— Bizom benne.

— Ne kétkedjék. — Ezt mondva elindult, a suly alatt bár kissé meggörbedve, de vigabban, mint mikor jött.

Habár Cristoforo atyát egy ifju falusi lány ily bizalmassággal hivatta magához, s a kolduló barát minden csodálkozás és nehézség nélkül magára vállalta is a megbizást, azért ne gondolja senki, hogy Cristoforo amolyan közönséges használatra szánt kolostori gép volt; sőt ellenkezőleg Cristoforo társai közt és az egész vidéken nagy tekintélynek örvendett; a kapuczinusok viszonyai azonban olyanok voltak, hogy előttük mi sem tünt fel sem magasnak, sem alacsonynak. A legszegényebbeknek szolgálni, s a leghatalmasabbak által szolgáltatni magukat, ugyanazon alázatos és biztos tartással lépni be a palotákba, mint a kunyhókba, egy és ugyanazon házban néha időtöltés eszközének, máskor oly vendégnek lenni, ki nélkül mi sem történhetik, mindenütt és mindenkitől kegyesadományokat gyüjteni, s azt mindenkinek szétosztani, aki e czélból a zárdához fordult: a kapuczinus mindehhez hozzá szokott. Ha a kapuczinus az utczára ment ép ugy találkozhatott egy fejedelemmel, aki öv-kötelének végét tiszteletteljesen megcsókolta, mint egy csoport utczai gyermekkel, akik tettetve, mintha egymás közt czivódnának, szakállát sárral dobálták meg. Ezen szót „frater“ akkor nagyobb tisztelettel és keserübb megvetéssel mondták ki, mint ma, s a kapuczinusok a többi szerzetes rendeknél inkább képezték ezen két ellentétes érzelem tárgyát, s a szerencse ellentétes szeszélyeinek voltak kitéve. Mivel ugyanis ruházatuk a szokottól nagyon különbözött, s maguk az alázatosság feltünőbb jeleit mutatták, inkább felidézték maguk az emberek tiszteletét és megvetését; mert ezen érzelmek ugyanazon

egy tárgy iránt támadhatnak az emberek különféle szeszélye és különféle gondolkozási módja szerint.

Galdino testvér eltávozván Agnes asszony felkiáltott:

— Mind azt a sok szép diót, ily esztendőben!

— Bocsáss meg anyám; de ha csak annyi alamizsnát adtunk volna, mint más, Galdino testvér tudja isten hányat lett volna kénytelen fordulni, mig megtelik vala zsákja; isten tudja, mikor tért volna vissza a zárdába, s azon sok fecsegés közt, melyben részt vett, isten tudja, ha megmaradt volna-e emlékezetében üzenetünk — —

— Helyesen gondoltad; egyébiránt minden jótétemény megtermi jó gyümölcsét, mondá Agnes, ki némi hibája daczára, igen jó asszony volt, s mint mondani szokták, tüzbe ment volna leányáért, kien minden érzelmével csüngött.

E pillanatban érkezett meg Renzo; haragos, s egyszersmind kétségbeesett arczczal lépett a szobába, a kappanyokat egyik asztalra vetette, s e napon ez volt a szegény állatoknak utolsó szomoru kalandjuk.

— Szép tanácsot adtatok, mondá Renzo Agneshez fordulva. Becsületes emberhez küldöttél, ki valóban segiteni szokott a szegényeken. — Erre elbeszélte a doktorral végbe ment jelenetét. Agnes asszony, elámulva ezen rosz eredmény felett, váltig bizonyitgatta, hogy a tanács azért jó volt, Renzo azonban nem tudta kellőleg elintézni az ügyet; Lucia egyszerre megszakitotta a vitát azon kijelentéssel, hogy ő jobb módot talált. Renzo ezen reményhez is kapott, mint azok szokása, kik bajban és zavarban vannak. „Ha azonban — mondá — nem tud Cristoforo atya sem segiteni, majd fogok valami módot találni én!“

A nők türelmet, nyugalmat és békét tanácsoltak. Lucia igy szólt:

— Holnap bizonyára eljő Cristoforo atya, s meglátjátok, hogy talál valami mentőeszközt, melyet mi szegények csak elképzelni sem vagyunk képesek.

— Remélem, ugymond Renzo; de minden esetre

fogok szerezni, vagy szereztetni magamnak igazságot. A világon végre is van igazság.

Ezen fájdalmas beszélgetés, jövés-menés közben aztán elmult a nap; esteledni kezdett.

— Jó éjt, szólt Lucia szomoruan Renzonak, ki nem tudta magát a távozásra elhatározni.

— Jó éjt, válaszolt Renzo még szomorubban.

— Valamelyik szent csak segit rajtunk, viszonzá Lucia, okos légy, s nyugodjál meg.

Agnes asszony több ilyféle tanácsot adott, s a vőlegény távozott; szivében vihar dühöngött, s távozás közben folyvást ezen különös szavakat ismételte: „A világon végre is van igazság! — Annyi bizonyos, hogy a nagy fájdalomtól sujtott ember, nem tudja mit beszél.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
A M.N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

IV. Fejezet.

A nap még nem kelt fel egészen, midőn Cristoforo atya elhagyta a pescarenicoi zárdát, hogy azon házacskába menjen, hol várták. Pescarenico az Adda, vagy inkább a tó balpartján, mindjárt a hid közelében levő kis hely; egy csomó, leginkább halászok által lakott ház, minek bizonyságául itt-ott hálók és egyéb halászeszközök vannak száritás végett kiteritve. A kolostor (melynek falai még most is állnak) a falun kivül, a faluba vezető uttal szemben, a Lecco Bergamo közti ut közepe táján állott. Az ég egészen tiszta volt; a hegyek mögött felkelő nap látta, mint foly le rohamosan világossága az átellenben levő hegyek ormairól a meredek sziklákon át a völgyekbe. Gyenge őszi szél lengedezett, mely az ágokról lerázott fagyos leveleket felkapta, s fájoktól néhány lépésnyi távolságra ismét leejtette. Jobbra és balra a szőlőkben egy-egy vörös levél különféle színeket játszott; az ujszántásu földek setét szinük által különböztek a nedves pára-felhőben uszó tarlós földektől. A látomány kedves érzelemre hangolhatta Cristoforot, de minden szembe jövő emberi alak elkomoritotta tekintetét, s gondolatait. Minden lépten nyomon elsoványodott, rongyokba öltözött koldusok jöttek szembe, kik részint megöregedtek mesterségükben, részint a nyomor tanitá meg őket, hogy kitárják karjukat alamizsnáért. Cristoforo atya előtt nyugadtan mentek el, ájtatos tekintettel szemlélték őt, de bár nem volt reményük valamit kaphatni tőle, mivel a kapucciniusnál soha sincs pénz, mégis köszönetüket kifejező mozdulattal hajoltak meg előtte azon alamizsnáért, melyet a zárdában már kaptak, vagy pedig melyért most indultak oda. A mezei munkások szemlélete bizonyos tekintetben még leverőbben hatott

rája. Néhány földmüves oly félelemmel és takarékosan veté földjébe a magot, mintha a mag elvetése által valami nagyot koczkáztatna.

Egy sápadt beteges lány kötélnél fogva vezette legelőre elsoványodott tehenét; nagy figyelemmel ügyelt maga körül, s gyorsan lehajolt, hogy a család táplálására valamely füvet lopjon, melynek használatára az éhség megtanitotta az embereket. Ezen szomoru látományok lépten-nyomon növelték a barát szomoruságát. ki ugyis már valamely szerencsétlenség előérzetét viselte szivében.

De miért törődött a barát oly nagy mérvben Luciával? Miért indult az első jeladásra oly nagy buzgalommal, mintha a tartományi főnök hivatta volna? S ki volt ezen Cristoforo atya? — Mindezen kérdésekre válaszolnunk kell.

Cristoforo atya, ki ***-ból származott, közelebb volt a hatvan, mint az ötvenedik évhez. Azon kis hajkoronát kivéve (melyeket a kapuczinusok szokása szerint viselt) egészen megborotvált fejét koronkén oly mozdulattal emelte fel, mely büszkeséget és nyugtalanságot árult el; de csakhamar ismét lehajtotta azt alázatos elmélkedés végett. Szürke, hosszu, arczái és mellének egy részét elfedő szakálla csak élénkebbé tette arcza felső részének vonásait, melyeknek a hosszu idő óta gyakorolt öntartóztatás több komolyságot adott, mint mennyi kifejezést róluk elvett. Beesett szemei a földre voltak szegezve, de koronként rögtöni élénkséggel villámoltak, mint két tüzes ló, melyek bár tapasztalásból tudják, hogy nem foghatnak ki kocsisukon, mégis koronként ki-kirugnak, miért egy hatalmas ostorcsapással lakolnak meg.

Cristoforo atya nem volt mindig mostani állapotában; neve sem volt mindig Cristoforo, kereszt nevén Lajosnak hitták. Egy ***-i kereskedő fia volt (ama csillagocskák névtelenünk titkolozásából származnak), mely kereskedő utolsó éveiben nagyon meggazdagodván, lemondott üzletéről, s egyetlen fiával visszavonult, s „urrá“ lett.

Uj életmódja, illetőleg semmittevése közepett felettébb nagy szégyent érzett életének azon időszaka miatt, melyben tett valamit. — Ezen érzelem uralkodván kedélye felett, minden módot felhasznált, hogy elfeledtesse, miszerint kereskedő volt. Szerette volna maga is elfelejteni, — de a bolt, a kereskedelmi könyvek, a mérleg mindig megjelentek emlékezetében, mint Banquo szelleme Macbethnek az asztalnál való dözsölése s a mulatságok örömei közepett is. — A körébe gyüjtött ingyenélők leirhatatlan gondossággal törekedtek elkerülni minden szót, mely vendégeskedő gazdájuk multjára vonatkozott volna.

Egyik vendégeskedése alkalmával, a gazdag lakoma végén, a legvidorabb tréfák közepett a vendégek egyike valamely elbeszélést hallgatva ugy kiáltott fel: „Ugy figyelek mint egy kereskedő.“ — De azonnal észrevette hibáját s zavartan tekintett a házigazdára; mindketten szerették volna visszavonni, vagy ki nem mondottá tenni a szót, de már lehetlen volt. — A vendégek mindegyike magában azon töprenkedett, miképen lehetne elsimitani e kis botrányt, s a társalgásnak uj irányt adni; de mivel gondolkoztak: hallgattak s az ekként támadt csendben a botrány csak nagyobb alakot öltött. — Mindegyik kerülte a másik tekintetét, mindegyik érezte, hogy a társaság valamennyi tagja arra gondol, mit titkolni akar.

A vigságnak — ezen napra legalább — vége szakadt; a vigyázatlan, vagy helyesebben „szerencsétlen“ nem kapott több meghivást. Igy Lajos atya folytonos aggodalmak között töltötte életének éveit, mindig attól tartott, hogy valaki gunyt fog üzni belőle és sohasem gondolta meg, hogy árulni semmivel sem nevetségesebb, mint „vásárolni,“ s hogy azon foglalkozást, melyet most szégyennel akkor az egész világ előtt annyi éven át s minden lelkiismeretbeli furadás nélkül üzte. Fiát nemesi módon neveltette. Tanitókat adott melléje, kik őt tudományokra és lovagi szokásokra tanitották. Midőn meghalt, még ifju fiát gazdag örökség urává tette.

Lajos uri szokásokat vett fel. A hizelgők akik

közt felnevelkedett, hozzá szoktatták, hogy az embereken nagy tiszteletteljes bánásmódot követeljen maga iránt. De midőn a város előkelő nemeseivel akart társalogni, látta, hogy reményeiben egészen csalatkozott. Be kellett látnia, hogy ha velük akar tartani a türelemnek egészen uj iskoláját kell végig tanulnia, magát mindig alárendelni, s minden pillanatban megaláztatásokat zsebre rakni lesz kénytelen. Ez azonban Lajosnak sem nevelésével, sem természetével nem egyezett meg. Elkeseredve visszavonult. De a visszavonulás kellemetlen volt rá nézve; meg volt győződve, hogy valójában ezek társaságába való, csak hogy könnyebben megközelithetőknek szerette volna látni őket. Midőn tehát ekként a vonzalom és gyülölet vegyes érzelmei közt ingadozva nem barátkozhatott bizalmasan a nemesekkel, s mégis valami módon érintkezni akart velök, fényben, pompában és költekezésben vetélkedett velök, s igy készpénzben vásárolt ellenségeskedést, irigységet és gúnyt. Erényes, de egyszersmind heves természete azonban mindig komolyabb összeütközésekbe vitte. Az elnyomás és igazságtalanság iránt iszonyt és utálatot érzett, mely utálat csak fokozódott, ha a gonoszságot oly egyének követték el, kiknek ez szokása, s kikkel ő ellenségeskedésben volt. Ezen hajlamait kielégitendő örömmel pártját fogta az elnyomot gyengének, s magára vállalta, hogy valamely gonosztevőt kérdőre vonván czivódásba keveredett, mely ismét uj viszálykodást idézett fel. Igy történt, hogy lassanként az elnyomottak védője, s a bünök megboszulója lett. Ezen hivatalának azonban meg voltak nehézségei, s nem is szükség mondani, hogy a jó Lajosnak ellenségei, összeütközései és aggodalmai támadtak. Ezen külharczon kivül még belső küzdelmek által is zaklattatott, mert ha valamely vállalatát végre akarta hajtani (azokról nem is szólva, melyeket nem hajthatott végre) titkos utakat, s erőszakos lépéseket kellett használnia, melyeket azonban lelkiismerete nem helyeselhetett. — Szintén bravókkal volt kénytelen magát környezni biztossága czéljából, s hogy erélyesebb védelem álljon rendelke-

zésére a legvakmerőbbeket, vagyis a leggonoszabbakat kellett kiválasztania, s igy az igazság érdeke miatt a gonoszokkal volt kénytelen tartani. — Mindannyiszor, midőn valamely terve roszszúl sült el, vagy a fenyegető veszély miatt aggódott, kifáradva az önvédelme miatti aggodalmáiban, jóllakva embereinek társaságával s látva, hogy vagyona a jótétemények s lovagi tettek miatt napról-napra apad, ismételten azon gondolata támadt, hogy valamely szerzetbe lép, mi egyébiránt azon időben a legszokottabb eszköz volt a bajokból való kimenekülésre.

Ez a gondolat azonban, mely talán egész életén át — gondolat marad vala, határozattá lett egy esemény miatt, mely életében legkomolyabb volt.

Egy napon azon városban, hol lakott az utczán ment, — két bravó követte, s társaságában volt bizonyos Cristoforo, ki előbb Lajos atyának boltjában szolga volt, de a bolt bezárása után házmester lett.

Ezen, körülbelől 50 éves férfiu nagy szeretettel csüngött Lajoson, kinek születésénél is jelen volt, s kinek bőkezűségéből élt nemcsak maga, hanem számos tagból álló családja is. Lajos észrevette, hogy messziről egy olyanféle ur közeledik, kinek hivatása volt az embereket gyötörni. Lajos ugyan soha sem beszélt vele, de szivvel-lélekkel ellensége volt s szivesen megmérkőzött vele, mert hiszen e világnak egyik bolondsága, — hogy ismeretlenül gyülöljük egymást. — Az, négy bravója által kisértetve kevély léptekkel, magasra tartott fővel, csufolódást és megvetést kifejező ajkakkal jött szembe. — — Mindketten a fal mellett mentek; de Lajos (jól megjegyzendő) a falat jobbjával érinté, s ezen körülmény régi szokásnál fogva azon jogot adta neki — (mire nem alkalmazzák a jogot), hogy a fal mellett maradhasson, és senkinek sem engedjen belől utat.

Oly körülmény volt ez abban az időben, melyből nagy dolgot szoktak csinálni. A másik ellenkezőleg azt vitatta, hogy ama jog őt illeti meg, mint nemes embert, s hogy Lajos tartozik kitérni; s pedig egy más

régi szokásnál fogva. Igy tehát most is, mint számtalan más esetben két ellenkező szokás jogérvénye vitattatott a nélkül, hogy eldölt volna melyik a valóban érvényes szokás.

A két ellenfél oly szorosan a falhoz tapadva jött egymással szembe, mint két sétáló bas-relief (márványból faragott) alak. Midőn egymással szemközt álltak a nemes ur Lajost hetykén, parancsoló tekintettel mérte végig, s ennek megfelelő hangon igy szólt: Térjen ki.

— Térjen ki ön. Válaszolt Lajos. „A belső út az enyém!“

— A hozzád hasonlókkal szemben az enyém!

— Igen, ha a hozzád hasonlók felfuvalkodottsága a hozzám hasonlókra nézve parancs volna.

A két vitatkozó fél bravói mozdulatlanul maradtak urok mögött, s kezöket kardjuk markolatára téve — készültek a harczra, miközben mint marakodni vágyó ebek néztek egymásra. A jobbról, balról összesereglett nép távol maradt a vitatkozás szinhelyétől s várta a történendőket, s a nézőknek ezen jelenléte csak növelte az ellenfelek veszekedési kedvét.

— Ki az útból, hitvány kézmüves, vagy megtanitlak miként kell bánni nemes emberrel.

— Hazudsz, midőn hitványnak nevezesz!

— Te hazudsz, midőn meghazudtolsz! s hozzá tette: ha lovag volnál, mint én vagyok, karddal kezemben mutatnám meg, hogy te vagy a hazug!

— Jó ürügy, hogy szemtelen állitásodért ne állj helyt kardoddal is.

— Vessétek a sárba a gazficzkót! kiáltott a nemes embereire.

— Meglássuk — mond Lajos — s rögtön egy lépéssel hátrálva kardjához kapott.

— Vakmerő! kiáltott fel a másik, kirántva kardját. Elvetem e kardot magamtól, ha hitvány véred bemocskolandja.

Most egymásra rohantak; a szolgák úrok védelmére siettek. A harcz egyenetlen volt, mind számra, mind azon körülményre nézve, hogy Lajos ellenségét

inkább lefegyverezni, mint megölni akarta. Ez azonban minden áron Lajos életére tört. — Lajos egyik bravótól már szurást kapott balkarjában, s egy másik vágás arczát karczolta meg; főellensége pedig rárohant, hogy végezzen vele.

Cristoforo látva, — hogy ura halálos veszedelemben forog, törével a nemesre veté magát. — Ez Cristoforo ellen forditva dühét őt kardjával átszúrta. Lajos látva ezt, mintegy magánkivül meritette kardját a gyilkos hasába, ki azonnal haldokolva és majdnem a szegény Cristoforóval egyidejüleg esett össze. A nemes bravói látva urok elestét, rémülten futottak szét, Lajos emberei pedig látva, hogy nincs ki ellen harczolni, s a minden oldalról összesereglő néppel nem akarván kikötni, a másik oldalon tüntek el. Igy Lajos két halott társaságában maradt a tömeg közepett.

— Miként történt? — Csak egy. — Nem, kettő. — Ugyancsak felhasitotta hasát. — Kit öltek meg? — Azt a zsarnokoskodót. — Ó szüz Mária, mily öldöklés! — Aki vesztét keresi megtalálja. — Egy maga fizetett meg neki mindenki helyett. — Ennek is vége. — Mily vágás. — Ez komoly ügy. — S a másik szerencsétlen. — Kegyelmes isten, mily látvány! — Mentsétek meg, mentsétek meg. — Nézzétek csak, minő állapotban van; minden tagja vérzik. — Menekülj, menekülj. Ne engedd magadat elfogatni!!

Ezen szavak hallatszottak ki a zsibongó hangzavarból s fejezték ki a közóhajtást; a tanácsot csak ugyan tett követte. A viaskodás a kapuczinusok templomának közelében történt: mindenki tudja, hogy e templom akkor a rendőrökre valamint az igazságszolgáltatásra nézve átléphetlen menedékhely volt. A megsebesült Lajost, mintegy önkivületben vitték a templomba, hol a barátok a nép kezéből vették őt át, mely Lajost a barátok figyelmébe a következő szavakkal ajánlotta: derék ember, ki megölt egy hetvenkedő ficzkót; önvédelemből tette; hajánál fogva hurzták bele!

Lajos ez előtt még soha sem ontott vért, s habár azon időben az emberölés mindennapi dolog volt, ugy

annyira, hogy a gyilkosságok elbeszélését mindenki megszokta hallani, s az emberöléseket mindenki megszokta látni, azon benyomás mégis, melyet egy általa megölt ember szemlélése rá tett, uj és leirhatlan volt. Uj érzelmei támadtak. Midőn a kolostorhoz vonszolták, nem tudta mit tesz, vagy mit tesznek vele. Midőn magához tért betegágyban, a sebész atya (a kapuczinusok minden zárdájában szokott lenni ilyen) ápoló kezei közt találta magát, ki tépéssel és vászonnal sebeit kötötte be. Egy kapuczinus atya, kinek külön foglalkozása volt a haldoklókat megvigasztalni, s kinek igen sokszor akadt az útfélen alkalma hivatásának gyakorlására, azonnal a csata szinhelyére hivatott. Ismét visszatérve Lajos ágyához sietett, s igy szólt: Vigasztalódjál, legalább jól halt meg; megbizott hogy számára bocsánatodat kérjem, s számodra az ő bocsánatát hozzam.

Ezen szavak Lajosnak teljesen visszaadták eszméletét.

— S a másik? kérdé.

— A másik már kilehelte lelkét, midőn oda értem.

Eközben a kolostor kapuit és táját kiváncsi néptömeg árasztotta el. A rendőrség megérkezvén iparkodott szétoszlatni a tömeget, s a kaputól bizonyos távolságra foglalt állást ugy hogy észrevetlenül senkisem távozhatott.

A megöltnek egy testvére, két unokaöcscse s egy öreg nagybátyja tetőtől talpig fegyverben s nagy számu bravóktól kisérve jöttek oda, s körben állva fel, fenyegető mozdulatokkal néztek a kiváncsi tömegre, mely nem merte ugyan mondani: már biztosságban van, de ezen szavak minden egyesnek arczára voltak irva. Lajos alig volt képes összeszedni gondolatait, már is egy gyontató-atyát hivatott; felkérte, hogy keresse fel Cristoforo özvegyét, kérjen tőle nevében bocsánatot azon csapásért, melynek ő volt, habár akaratlanul okozója, s egyidejüleg biztositsa miszerint ő magára vállalja családja eltartását.

Megfontolván jelenlegi körülményeit, inkább mint

valaha feltámadott benne a vágy, hogy baráttá legyen; s ugy tünt föl előtte, mintha maga Isten mutatta volna most neki az utat, s adott volna neki jelt azáltal, hogy épen a kolostorba menekült. Határozata készen volt. Hivatta a guardiánt s kijelenté előtte szándokát. A guardián azt válaszolta, hogy ovakodnia kell neki elhamarkodott határozattól, de ha kitart nem fog vissza utasittatni. Lajos most jegyzőt hivatott s mindazt, mivel birt (pedig szép vagyona volt) Cristoforo családjának ajándékozta.

Lajos elhatározásának felettébb örvendettek gazdái: a barátok, kik ő miatta igen kellemetlen helyzetbe kerültek. Elűzni őt a kolostorból oly tény lett volna, melyet komolyan fontolóra sem volt szabad venni, mivel az által őt az igazságnak s ellenségei boszujának szolgáltatták volna ki. Annyi lett volna az, mint lemondani saját kiváltságaikról, a kolostor hirét a nép előtt tönkre tenni, s a világ valamennyi kapuczinusának kárhoztatását magokra vonni, hogy mindnyájuk jogát az által megsértették; sőt még valamennyi egyházi hatóság haragját is felidézték volna, mivel ezek a menhelység védői gyanánt tekintették magokat. Másrészt azonban a megöltnek mind magában, mind összeköttetésénél fogva hatalmas családja minden áron boszut akart állani, s ellenségének jelentette ki mindazt, ki szándékuk elé akadályt merészelt vetni. A történet nem jegyezte fel, hogy valami nagyon sajnálkoztak volna a megölt felett; sőt még csak egy könyet sem hullattak érette; pusztán csak minden áron azt akarták elérni, hogy a gyilkos élve vagy halva kezükre kerüljön. Ha tehát Lajos kapuczinus ruhát ölt, az egész ügy békés megoldást nyerend. A meggyilkoltnak rokonai azután tetszésök szerint hihetik, hogy kétségbeesésből s boszujóktól való félelemből lett baráttá.

A guardián mesterkéletlen alázattal jelent meg a meggyilkolt testvére előtt, s miután ezerszer kifejezte tiszteletét a fényes család iránt s abbeli vágyát, hogy annak szolgálatára lehessen mindenben a mi lehetséges, Lajos bünbánatáról és elhatározásáról is beszélt, s udvariasan fejezte ki, hogy a család evvel megelégedhetik

s végre a lehető legnagyobb finomsággal előállt vele, hogy akár tetszik, akár nem, de ennek igy kell történni. A főnemes szenvedélyes haragra lobbant, a barát bevárta a dühöngő lecsillapulását s koronként csak ezt mondta: Bizony jogosult fájdalom. Az előbbi kijelentette, hogy családja mégis minden esetre boszut fog tudni állni, s a kapuczinus bár ha egyebet gondolt is — nem mondott ellent. A nemes végre azt tüzte ki feltétel gyanánt, hogy a gyilkos azonnal távozzék a városból.

A guardián, ki már előbb elhatározta, hogy ez meg fog történni, megigérte reáhagyván amarra, miszerint ez az ő parancsából történik. Ekként minden el volt intézve. A család elégedett volt, mivel ügyük becsületes megoldást nyert; megvoltak elégedve a barátok is, hogy egy embert megmentettek, s kiváltságaikat megőrizték anélkül, hogy valakit ellenségükké tettek volna; megvolt elégedve a nép, mely látta, hogy megszabadult a bajból egy derék férfiu, kinek emellett még megtérését is megbámulta; megvolt végül elégedve fájdalmai közepett Lajos is, ki a bünhődés és kiengesztelésnek szentelte életét.

Alig hogy véget értek a beavatási szertartások, a guardián tudtára adta Lajosnak, hogy az ujonczév kitöltése végett a 60 mértföld távolságra levő ***-ba kell mennie, s hogy másnap már indulnia kell. Az ujoncz mélyen meghajolt, de még egy kegyet kért. „Engedje meg, atyám — mondá — hogy mielőtt távozom ezen városból, hol embervért ontottam, s hol egy mélyen sértett családot hagyok, helyre hozzam hibámat legalább az által, hogy fájdalmamat fejezzem ki a felett, miszerint a hibát nem tehetem jóvá, s bocsánatot kérjek a megöltnek testvérétől, kinek haragját, isten segitségével, meg akarom szüntetni.“

A guardian ugy vélekedett, miszerint e lépés, azon kivül, hogy magában véve jó, a megsértett családot is mindinkább ki fogja békiteni a kolostorral, azonnal a családhoz ment tehát, s a meggyilkolt testvérével tudatta Cristoforo óhaját. Ez csodálkozva hallgatta a váratlan ajánlatot; boszankodásra gerjedt; de

boszankodásába a tetszés érzete vegyült. Egy perczig tartó gondolkozás után igy szólt: „jöjjön holnap,“ s kitüzte az órát. A guardian visszatért, s az ujonczcznak tudtára adta az óhajtott választ.

A nemes pedig csakhamar belátta, hogy minél ünnepélyesebb lesz az elégtétel, annál nagyobb lesz tekintélye az összes rokonság és a közönség előtt, s az egész ügy (hogy modern csinnal szóljunk) szép lapot fog képezni a család történetének könyvében. Azonnal értesitette minden rokonát, hogy másnap délre uralják meg magukat (akkor igy szokták mondani) azzal, hogy jöjjenek hozzá, részt veendők a közös elégtételben. Más nap délben a palotában pezsgett a sok mindenféle rangu és nemü uri személyiség. Ékes vegyületben mozgott fel s alá a sok diszköpeny, magas tollak, lecsüngő durlindánok; a szindús selyemuszályok suhogtak; az előszobák, az udvar, s a palotához vezető utczában rajzottak a szolgák, apródok, bravók, s kiváncsiak tömegei. Cristoforo testvér látva ezen előkészületeket, ezeknek indokán kissé felindult; de egy pillanat mulva igy szólt magában: Helyesen van; nyilvánosan, sok ellensége jelenlétében öltem meg; az volt a botrány, ez a helyrehozás. — Ezt mondva, lesütött szemekkel, s kapuczinus atya társával oldalán lépett be a kapun, haladt át az udvaron a nép tömeg között, mely kevéssé szertartásos kiváncsisággal szemlélte őt; felment a lépcsőzeten; s egy másik, uri népből álló, s előtte szétnyiló tömegen haladva keresztül a ház ura elé érkezett, ki legközelebbi rokonaitól körülvétetve a szoba közepén állott.

Néha az ember arczán oly közvetlen kifejezése van a léleknek, hogy ugy szóljunk, annak oly kiáradása látható, miszerint minden szemlélőnek csak egy itélete lehet. Cristoforo arcza és magatartása minden jelenlevő előtt elárulta, hogy nem emberi félelem miatt lett szerzetessé, sem nem e félelem indoka megalázódásának. Ez azonnal mindenkivel kibékitette őt. Midőn a megbántott testvért megpillantotta, hozzá sietett, s kezeit mellén összetéve letérdelt előtte, s igy szólt: Testvérének

gyilkosa vagyok; isten a tanúm, hogy vérem árán is visszaadnám őt önnek; de nem tehetvén egyebet, mint hogy hasztalan és elkésett bocsánat kérésnek terjesszem ön elé, kérem fogadja el azt.

Minden szem mozdulatlanul rá volt szegezve az ujoncra s azon egyénre, kihez szólótt; minden fül figyelt. Midőn Cristoforo felemelkedett az egész teremben kegyeletet és tiszteletet eláruló moraj volt hallható. A nemes, ki erőszakolt leereszkedéssel és elfojtott haraggal állott Cristoforo előtt, ezen szavakra ellágyult, s a térdelő fölé hajolva, megindult hangon igy szólt:

— Keljen fel — — a sértés — — a tény valóban — — de azon öltöny, melyet visel — — nem csak ez, hanem ön miatt is — — keljen fel atyám — — Testvérem — — nem tagadhatom — — lovag — szenvedélyes ember — — kissé élénk volt. De minden isten rendelése szerint történik. Ne beszéljünk többé erről — — — De atyám, önnek nem szabad továbbra is ezen helyezetben maradnia.

Erre Cristoforot karjánál fogva felemelte térdelő helyezetéből. Cristoforo atya most állva, de fejét lehajtva mondá:

— Remélhetem tehát, hogy megbocsátott! S ha bocsánatot nyerek öntől, más ki tagadhatja azt meg tőlem. Ó, ha hallhatnám ajkairól ezen szót: „bocsánat.“

— Bocsánat? Önnek nincs erre szüksége. De mivel óhajtja, bizonyára, teljes szivemből megbocsátok önnek, s mindnyájan — —

— Mindnyájan, mindnyájan! kiáltották egyhangulag a jelenlevők.

Az ujoncz arczán öröm sugárzott, mely alatt azonban mégis észre lehetett venni az elkövetett rosz feletti bánkodását, mely roszat az emberek bocsánata nem tehetette jóvá. A nemes legyőzetve Cristoforonak ezen tekintete, s elragadtatva az átalános megindulás által, az ujoncz nyaka köré fonta karjait, s a béke csókját cserélte ki vele.

— Helyes! jól van! hangzott egyszerre a jelenevők ajkairól, kik vetélkedve tolongtak Cristoforohoz.

Eközben a szolgák üditő italokat hoztak. A házi gazda is Cristoforohoz lépett, s mivel ez vonakodni akart, igy szólt hozzá: „Atyám, fogadjon el valamit, tegye meg ezt a barátságot.“ S most mindenek előtt Cristoforonak akart szolgálni; ez azonban kedves ellenállást mutatva igy szólt:

— Az ily dolgok többé nem nekem valók; de nem akarom visszautasitani az ön ajándokát. Jelenleg épen útra készülök; kérem méltóztassék kenyeret hozatni számomra, hogy mondhassam, miszerint szivességét élveztem kenyerének megizlelése által, s hogy ekként bocsánatának jelét vegyem.

A nemes megindulva adott parancsot Cristoforo óhajának teljesitésére; egyik diszöltönyü szolga csakhamar ezüst talczán egy egész kenyeret hozott be, s Cristoforo elé tartotta, ki azt elfogadta, s köszönetét fejezve ki kosarába tette. Erre elbocsátatását kérte; még egyszer megölelte a ház urát, a közel állókat, kik egy pillanatra őt hatalmukba kerithették, s csak fáradsággal volt képes az ölelő karok közül menekülni; sőt még az előszobákban is csaknem harczolnia kellett a szolgákkal, s mi több a bravókkal, kik öltönyének szélét, kötelét és csuklyáját csókolgatták; midőn pedig az utczára lépett a néptömeg, mintegy diadalmenettel vitte őt a város egyik kapujáig, honnét megkezdte gyalog teendő utját ujonczságának szinhelye felé.

Cristoforo oly vigasztalódással utazott, minőt még nem érzett azon szörnyü nap óta, melyért kiengesztelődést szerezni egész életének feladata volt. Az ujonczoknak parancsolt hallgatást megtartotta, a nélkül, hogy észrevette volna — ugy el volt merülve a fáradságok, nélkülözések és megaláztatások gondolatába — mindazon küzdelmek mefontolásába melyeket elviselnie kellett, hogy czélját érje.

Az étkezés idő pontjában valamely jótékony háznál megállapodott s a gyönyör egy nemével kezdte enni a bocsánat kenyerét; egy darabot azonban levágott belőle, s kosarába tette, hogy azt, mint örökké tartó emléket megőrizze.

Nem feladatunk, hogy Cristoforo kolostori életének történetét elbeszéljük, csak azt jegyezzük meg, hogy ő hivatalának rendes kötelmeit, mint az egyházi szónoklatot, a haldoklóknak utolsó kenetében való részesitését a legnagyobb örömmel és gonddal teljesitve sohasem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, melyben két más ön maga által — magára rótt feladatának eleget tehetett s ezek voltak: a viszálkodások kiegyenlitése, s az elnyomottak ótalmazása.

Erre nézve közreműködött a nélkül, hogy maga is észrevette volna régi szokása s azon harczikedv maradványa, melyet a megaláztatások s önkinzások sem voltak képesek belőle teljesen kiirtani. Beszéde szokottan alázatos és nyugodt volt, de midőn igazságszolgáltatásról vagy elnyomott igazságról volt szó, egyszerre fellelkesitette régi heve, mely támogattatva és módositva az egyházi szónoklatokban nyert ünnepélyes hangulat által — beszédjének egészen sajátságos jelleget kölcsönzött.

Midőn tehát bármely szegény, ismeretlen leány Lucia szomoru sorsában kéri vala Cristoforo atya segitségét, — ő azonnal hozzá sietett volna. De Luciáról levén szó, annál nagyobb aggodalommal sietett, minél inkább ismerte és bámulta ennek ártatlanságát s mivel már is aggódott a Luciát fenyegető veszélyek miatt, s szent boszankodást érzett azon nyomorult üldözés miatt, melyeknek a szegény leány tárgyává lett. Ezenkivül tanácsolván neki, hogy a nagyobb baj megelőzésére mindent titkoljon s nyugodtan maradjon, most attól tartott, hogy tanácsa valamely szomoru eredményt idézett elő; s igy könyörülettességből származó — s második természetévé lett — aggodalmához ezen esetben azon aggályos félelem járult, mely oly gyakran kinozza a jókat.

A mig azonban Cristoforo atya dolgát elbeszélték — megérkezett ő maga, s benyitott. — Az asszonyok pergő és csikorgó orsojukat félre tevén, felugrottak s egyszerre igy kiáltottak: „Oh Cristoforo atyánk áldott legyen!“

V. Fejezet.

Cristoforo atya az ajtó küszöbén megállott. Egy pillantást vetve a nőkre azonnal bekellett látnia, hogy aggodalma nem bizonyult alaptalannak. Oly hangon, mely szomoru válaszra vár, s fejének egy mozdulatával szakállát fellebbentve, kérdezte: „Nos, gyermekeim?“ Lucia kitörő könnyeivel válaszolt. Agnes asszony mentegetőzni kezdett, hogy bátorkodtak — — a barát azonban előre lépve egy háromlábu széken helyet foglalt, s a mentegetőzéseket a következő, Luciához intézett szavakkal szakitotta meg: „Csendesülj, szegény leányom. És te — mond Agnes asszonyhoz fordulva — beszéld el mi történt?

Amig a jó asszony tőle kitelhető hűséggel elbeszélte a fájdalmas történetet, a barát arcza ezer szint váltott; majd szemeivel égre tekintett, majd lábaival toppantott. Midőn Agnes asszony befejezte elbeszélését Cristoforo kezeivel elfedte arczát, s igy kiáltott fel: „Szent isten, hát egész ennyire! — De anélkül, hogy a mondatot befejezte volna, ismét a nőkhöz fordulva igy szólt:

— Szegények, az isten meglátogatott benneteket. Szegény Lucia!

— Nem hagy el bennünket, atyám? kérdé ez a sirástól fuldokolva.

— Elhagyni benneteket! S minő arczczal kérhetnék számomra valamit istentől, ha elhagynálak, ily állapotban, téged, kit Ő bizott rám! Ne ijedj meg: Ő melletted fog lenni; Ő mindent lát; Ő felhasználhat ily semmi értékü embert is minő én vagyok, arra, hogy csuffá tegye egy — — Lássuk, fontoljuk meg, mit lehet tenni.

Cristoforo erre bal könyökét térdére homlokát

tenyerébe hajtva jobb kezével szakállát és állót szoritotta, mintha ekként akarná együtt tartani lelkének minden erejét. De a legmélyebb fontolódás csak világosabban meggyőzte, mennyire sürgös és bonyolult az ügy, s mily kevés számuak, bizonytalanok és veszélyesek a segédeszközök. — Kissé megszégyeniteni don Abbondiot, s szemére lobbantani, hogy mennyire nem tett eleget kötelességének? Szégyen és kötelesség azonban mit sem jelentő szavak don Abbondio előtt, midőn fél. A történteket az érsekkel tudatni, s ennek segélyét kérni ki? Ez azonban sok időt vesz igénybe, s ez idő alatt és után? — Ezen és más tervek értékét mérlegelve legjobbnak találta azt, ha magával don Rodrigoval tesz kisérletet, s kéréssel könyörgéssel, a jövendőbeli és ha lehetséges ezen élet büntetéseivel fenyegetve fogja tervéről való lemondásra birni.

Amig a barát ily gondolatokba merült, Renzo, ki mindenki által kitalálható okokból nem lehetett távol, benyitott; de látva, hogy a barát el van mélyedve gondolataiba, s mivel a nők jelekkel értésére adták, hogy ne zavarja Cristoforot, a küszöbön mozdulatlanul s csendesen maradt. Cristoforo midőn tervét a nőkkel közölni akarva feltekintett, észre vette Renzot, s őt részvét által fokozott rokonszenves melegséggel üdvözölte.

— Elmondták önnek — — atyám? kérdé Renzo megindult hangon.

— Nagyon is elmondták, s ez okból vagyok itt.

— Mit mond azon gaz felől?

— Mit mondjak? Ő nincs itt, hogy hallja szavaimat; mit használnának szavaim? Fiam Renzo, mondom neked, bizzál istenben, s isten nem fog elhagyni.

— Áldottak legyenek szavai! kiáltott fel az ifju. Ön azok közé tartozik, kik nem kárhoztatják mindig a szegényt. Ellenben a lelkész ur, s a doktor, ki a go — —

— Ne juttasd ismét eszedbe mi ugy sem vezethetne egyébre, mint hasztalan izgalomra. Csak szegény barát vagyok ugyan, de ismétlem előtted, mit e szegény asszonyoknak mondtam, a mennyiben csekélységemtől telik, nem hagylak el benneteket.

— Ó, ön nem olyan, mint világi barátaink! A szószátyárok! Ki hitte volna, hogy azon igéretek daczára, melyeket jobb időkben tőnek — — Ó, ó! Készek voltak vérüket áldozni értem; megvédettek volna az ördög ellen is. Ha ellenségesem akadt volna? Csak értésükre kell vala adnom, s már megszünt volna élni. S ma? Pompás mulatság szemlélni őket, mint vonakodnak ma!

Renzo ezen szavaknál Cristoforo arczára tekintett, melyen fellegeket pillantott meg. Most észre vette, hogy olyant mondott, mit el kellett volna hallgatnia, s midőn kiakarta igazitani szavait, még inkább belebonyolódott.

— Azt akartam mondani — nem is tudom — azaz akartam mondani — —

— Mit akartál mondani? S miként! Te e szerint megkezdted már elrontani müvemet, mielőtt bele foghattam volna. Te barátaidhoz mentél — — minő barátokhoz! — — kik nem segithettek, s még csak nem is akartak rajtad segiteni. Nem tudod, hogy isten csak azon szerencsétlenek barátja, kik biznak benne? Renzo, akarsz-e az istenben bizni?

— Akarok! válaszolt Renzo.

— Jó, tehát igérd meg, hogy senkit sem sértesz meg, senki be sem kötsz bele, s hogy megengeded, miszerint én vezesselek.

— Megigérem.

Lucia nagyot sóhajtott, mintha sulyos kő esett volna le szivéről.

— Helyesen fiam, mondá Agnes asszony.

— Halljátok fiaim, folytatá ujra Cristoforo. Ma elmegyek azon emberhez, s beszélek vele. Ha isten megszállja szivét és szavaimnak erőt ad, jó, ha pedig nem, Ő más eszközt fog kijelelni. Ti addig itt nyugton maradjatok, vonuljatok vissza, nyelvetekre gombot kössetek, és senki se lásson benneteket.

Ezt mondva megszakitotta a hálálkodásokat, s rögtön távozott.

Cristoforot, midőn don Rodrigo palotájába érkezett több homályos termen át vezették Rodrigo szolgái, mig végre az étterem ajtója elé érkezett. Az ebéd-

lőből kések, villák, poharak s tányérok zavart csörgése, de főleg több egymást tulkiáltani törekvő hang hallatszott ki. A barát épen visszaakart vonulni, de midőn az ajtó megnyilt bizonyos Attilio gróf (a házi gazda unokatestvére, kiről már szóltunk, anélkül, hogy megneveztük volna) az ajtóval szemben ülve megpillantotta a nyirott főt, s barátcsuklát; észre vevén Cristoforo szerény szándokát, igy kiáltott rá:

— Ej, ej, tisztelendő atya, nem menekszik tőlünk: előre, előre!

Don Rodrigo anélkül, hogy tudta volna ezen látogatás czélját, mégis mintegy homályosan sejtette azt, szivesen elbocsátotta volna Cristoforot, mivel azonban a meggondolatlan Attilio hangosan tette a meghivást, nem illet visszavonulnia.

— Jöjjön, jöjjön atyám! kiáltott ő is Cristoforora, ki most belépett, meghajtotta magát a ház ura előtt, s jobbra-balra viszonozta a vendégek üdvözlését.

A becsületes embert, midőn gazemberrel áll szemközt, átalában (nem mondjuk mindenki) emelt homlokunak, biztos tekintetünek, szabad lélekzetü és nyelvünek képzelik. Hogy azonban valaki ekként lépjen fel, több körülményre van szükség, mely körülmények csak ritkán találkoznak. Ne csodálkozzunk tehát, ha Cristoforo jó lelkiismerete, védendő ügye igazságának legmelegebb átérzése daczára, az alázat és tisztelet bizonyos kifejezésével állott don Rodrigo előtt, ki az asztal fejénél ült, saját házában, barátai, s hatalmának jelvényei által körülvéve, oly tekintettel, mely bár kinek ajkán elnémitaná a kérést, tanácsot, feddést, vagy ócsárlást. Jobbján Attilio gróf, unoka testvére ült, ki, meg kell jegyeznünk, erőszakoskodásai és kalandjaiban társa volt, s ki néhány napra szórakozni jött hozzá. Balról, az asztal másik felén, nagy tisztelettel, de a biztosság és önérzet bizonyos kifejezésével állott a podesta, ugyanaz, kinek elméletben, igazságot kellett volna szolgáltatnia Renzo Tramaglino számára, s don Rodrigot a fenebbiekhez képest felelősségre kellett volna vonnia. A podestával szemben a mély tisztelet leg-

kétségbevonhatlanabb kifejezésével arczán ült ami ismert csomóbontó doktorunk; fekete tógát viselt, s orra a szokottnál is veresebb volt. A házigazdával és rokonával szemben két jelentőség nélküli egyén ült, kikről történetünk csak azt jegyzi fel, hogy nem tettek egyebet, mint ettek, fejöket hajtogatták, mosolyogtak, s mindent helyeseltek, bármit mondott is valamelyik jelenlevő, feltéve ha más valaki nem mondott ellent.

— Adj széket a tisztelendő atyának, mondá don Rodrigo. Egyik szolga, kinek a parancs szólott, Cristoforonak azonnal széket hozott, melyre ez, némi mentegetőzés után, hogy alkalmatlan időben jött stb., le is ült.

— Szeretnék valamely fontos ügyben — — négy szem között beszélni — folytatá alantabb hangon, mintegy don Rodrigo fülébe sugva.

— Jó, jó, beszélni fogunk — válaszolt ez — de előbb hozzatok inni valót a szent atyának.

Cristoforo atya vonakodott, de Rodrigo az ismét feltámadt zaj közepett felkiáltott — Nem, lelkemre nem lehet, hogy ily kellemetlen helyezetbe hozzon. Nem szabad megtörténni, hogy egy kámczás barát borom, s valamely szemtelen hitelezőm erdőim mogyorópálczáinak megizlelése nélkül távozzék házomból.

Ezen szavak általános kaczagást idéztek elő, s pillanatra megszakitották a vitát, melyet valamely kérdés fetett melegen folytottak az asztalnál ülők.

Egyik szolga tálczán egy üveg bort és kehelyalaku poharat hozott, s megkinálta a barátot, ki nem akarván azon férfiu sürgös kinálásának ellenállni, kinek kegyét oly nagy mérvben érdekében állott megnyerni nem vonakodott tovább: töltött, s lassankint szürcsölte a bort.

— Tasso tekintélye nem szolgálhat az ön állitásának támogatására, tisztelt podesta ur; sőt ön ellen szól az — kiáltozott Attilio gróf mivel azon tudós, azon nagy ember, ki a lovagiasság minden szabályát kis ujjában hordozta Argante követével, mielőtt ez a

keresztény lovagokat kihíta, a kegyes Buglionehez kérést intéztet — — —

— Ez tulzás, kiáltott, vagy inkább, orditott a podesta, puszta tulzás, költői ék, mert a követ természeténél fogva sérthetlen, a nép jog, — jure gentium — szerint. Sőt nem is kell ennyire mennünk; a példaszó is ezt mondja: a követtel nem jár a büntetés. S a közmondások, gróf ur, az emberi nem bölcsességét képviselik. Mivel pedig a követ mit sem mondott saját nevében, hanem csak irott kihivást mutatott elő — —

— De mikor fogja megérteni, hogy ama követ vakmerő szamár volt, ki nem ismeri az első — —

— Engedelmükkel, uraim — vágott közbe don Rodrigo, ki nem akarta engedni, hogy a vita tovább haladjon — terjeszszük a vitás kérdést Cristoforo atya elé, s döntsön az ő itélete.

— Helyes, nagyon helyes! kiáltott a gróf, ki érdekesnek találta, hogy a lovagi kérdést egy barát döntse el.

— Abból, mit hallottam — mond Cristoforo atya — azt következtetem, hogy a vita tárgyához nem értek.

— A szerzetes atyáknak szokott mentsége — mond don Rodrigo — de nem szabadul ki. Ej, igen jól tudjuk, hogy ön nem jött kapuczeummal fején a világra. Hagyja, hagyja: ime a kérdés.

— A tény im ez! kiáltozott Attilio gróf.

— Engedjétek, hogy én mondjam el, ki az ügyben semleges vagyok — veti ellen don Rodrigo. Ime a történet. Valamely spanyol lovag kihivat egy milanoi lovagot; a kihivás kézbesitője nem talalván honn a kihivottat, a kihivást a kihivott egyik testvérének adja át. Ez elolvassa azt, s válaszul megbotozza a kihivás hozóját. Arról van szó — —

— Helyes válasz volt! kiáltott fel Attilio gróf. Valóságos égi sugallat volt!

— Az ördög sugalata, tette hozzá a podesta. Megbotozni egy követet! szent személyt! Ön is atyám, megmondhatja, vajjon lovagi tett volt-e ez?

— Igen, uram, lovagi tett, kiáltott a gróf. Engedjen meg, de tudnom kell, mi illik a lovaghoz. Ha öklözésről volna szó, egészen másként állna a dolog, de a bot nem szennyezi be senki kezét. Nem értem miért fáj annyira önnek egy szolga kiporolt háta?

— Ki beszélt itt valakinek a háta felől, gróf uram? Oly furcsaságot tulajdonit nekem, mi sohasem jutott eszembe. Jellemről és nem hátról beszéltem. S mindenek felett közjogról beszélek. Mondja meg kérem, vajjon a fecialok, kik által a régi rómaiak más népeknek hadat üzentek, kértek-e engedelmet, hogy küldetésüknek eleget tegyenek, s mégis nevezhet-e meg irót, ki említést tenne, valamely feciál megbotoztatásáról.

— Mi közünk nekünk a régi rómaiak küldötteihez? A rómaiak derék emberek voltak ugyan, a lovagi dolgokban azonban nagyon, nagyon hátra maradtak. De a modern tehát a valódi lovagiasság törvénye szerint, mondom és állitom, hogy azon küldött, ki valamely lovagnak anélkül mer kihivást kezébe adni, hogy erre engedelmet kér vala, vakmerő, sérthető, legsérthetőbb, megbotozható, legmegbotozhatóbb!

— Feleljen meg egy kevessé ezen syllogismusra.

— Semmit, semmit, semmit.

— De hallgasson, hallgasson, hallgasson meg kérem! Fegyvertelen embert megütni árulás; atqui a küldött de quo fegyvertelen volt; ergo —

— Lassabban, lassabban podesta ur.

— Hogy, lassabban?

— Lassabban mondom; mit beszél? Vajjon árulás-e valakit hátulról karddal megsebesiteni, vagy pedig golyót röpiteni vállába; sőt még ide vonatkozólag is fordulhatnak elő esetek — de maradjunk a kérdésnél. Megengedem, hogy ezt átalában árulásnak lehet nevezni; de négy ütleget olvasni rá egy semmire kellőre! Szép lett volna, ha igy kell vala hozzá szólnia: várj csak, hadd botozzalak meg, mint ha valami nemes embernek mondaná: kard ki kard! — S ön tisztelt doktor ur, ahelyett, hogy édes mosolyaival tudtomra adja, miszerint osztja véleményemet, miért nem tántogatja inkább

jóra való arczácskájával okaimat, hogy ekként meggyőzni segitsen ezen urat?

— Én — —! válaszolt zavartan a doktor, én csak élvezem ezen tudós vitát, s áldom a kedvező véletlent, mely alkalmat szolgáltatott a nagy elmék ezen kellemes harczára. Engem egyébiránt nem illet meg az itélet kimondása, mivel ő méltósága már kijelelte a birót — — a tisztelendő atyát —

— Igaz, mond don Rodrigo, de miként kivánhatják, hogy a biró szóljon, midőn a perlekedő felek nem akarnak elhallgatni?

— Elnémulok, mond Attilio gróf. A podesta ajkaiba harapott, s mintegy lemondása jeléül felemelte kezét.

— Hála istennek! Most rajta atyám! mond félig gunyos komolysággal don Rodrigo.

— Már előrebocsátottam mentségemet, miszerint nem értek a dologhoz, válaszolt Cristoforo, poharát egyik szolgának nyujtva.

— Sovány mentség! kiáltott a két unokatestvér; halljuk az itéletet.

— Ha ekként van, válaszolt a barát, szerény véleményem szerint nem volna szabad a világon léteznie sem kihivásnak, sem kihivást vivőnek, sem ütlegelésnek.

A lakmározók csodálkozva tekintettek egymásra.

— Ez sok! kiáltott Attilio gróf. Bocsásson meg, atyám, hanem ez sok. Látszik, hogy nem ismeri a világot.

— Ő nem ismeri a világot? mond don Rodrigo. Ezt akarod velem elhitetni! Ép ugy ismeri ő a világot, mint te, nemde tisztelendő atyám? Mondja csak mondja: nem járta-e ön is végig a világ iskoláját?

Cristoforo atya ezen szeretetre méltó kérdésre nem válaszolt, hanem e helyett önmagának mondá: ez rád vonatkozik; de emlékezzél meg barát, hogy te nem magadért vagy itt, s hogy mindez, mit téged illet, nem jöhet számitásba.

— M eglehet, mond a házigazda unokatestvére,

de a tisztelendő atya — — hogy is hijják a tisztelendő atyát?

— Cristoforo atya, válaszolt több, mint egy hang.

— Ej, Cristoforo atya, lagnagyobb tiszteletre méltó uram, ezen elvekkel ön felforgatná a világot. Ha nem volna kihivás! Ha nem volna bot! Isten veled becsület érzés. A semmire kellőket nem érhetné büntetés. Szerencsére azonban a feltétel lehetetlen.

— Rajta doktor, vágott közbe don Rodrigo, aki a két főperlekedő vitáját mindig jobban összeakarta bonyolitani. Rajta, hisz önnek mestersége, hogy mindenkinek igazat tudjon adni. Lássuk kissé, miként tud e tárgyban Cristoforonak igazat adni.

— Valóban, válaszolt a doktor, miközben villáját magasra emelte, s a barát felé fordult, valóban nem értem, hogy Cristoforo atya, ki tökélyetes egyházi és világi férfiu, nem gondolt arra, miszerint a szószékről hallatott jó, legjobb és méltó sulylyal biró itélete, tisztelettel legyen mondva, lovagi vitában mit sem ér. Cristoforo atya jobban tudja nálam, hogy minden csak a maga helyén jó; s azt hiszem, hogy ő ez alkalommal csak tréfával akart menekülni a zavarból, melybe az itéletmondás hozta.

Mit lehetett válaszolni ezen régi és mégis mindig uj bölcsességből meritett okoskodásokra? Semmit. Igy tett Cristoforonk is.

Don Rodrigo azonban, hogy véget vessen e vitának, más tárgyra tért át.

— Ép most jut eszembe, mond, hallottam, hogy Milanoban kiegyezésről beszélnek.

Olvasóink tudják, hogy ezen évben a mantuai herczegség örökségének kérdése miatt háboruskodtak; a mantuai herczegség Vincenzo Gonzaga halála után, ki törvényes örököst nem hagyott hátra, Nevers herczeg, az elhunyt legközelebbi atyafiának birtokába ment át, XIII. Lajos, vagy Richelieu iparkodott őt, mint hű szolgáját és honositott francziát, védeni e jogában, IV. Fülöp, vagy Olivares gróf, kit közönségesen grófi herczegnek neveztek, ép ezen okoknál fogva nem

akarta Nevers herczeget, sőt hadat küldött rája. Mivel azonban ama herczegség a császárság hűbére volt, a czivódó felek cselfogásokkal, kérések és fenyegetésekkel ostromolták II. Ferdinánd császárt, egyik hogy egyezzék bele az uj herczeg felavatásába, a másik, hogy tagadja meg tőle ehhez való jogát és segitsen a herczeget kiűzni államából.

— Szinte hinni kezdem, hogy a dolog békés kiegyenlitést nyer, mond Attilio gróf. Bizonyos előjeleket látok — —

— Ne higyje, gróf ur, ne higyje, vágott közbe a podesta. Én e tekintetben otthonn vagyok, s jól ismerhetem a viszonyokat; mert a kasztellán spanyol ur, aki, hála jóságának, kissé jó akaróm, s a grófi herczeg egyik teremtmények fia levén jól van értesülve minden dologról.

— Mondom önnek, hogy naponként van alkalmam Milanoban egészen más fajta emberekkel beszélni, s biztos forrásból tudom, hogy a pápa, a békét legjobban óhajtván, feltételeket terjesztett elő — —

— Ugy kell történni; a dolog rendben van; ő szentsége kötelességét . . . teszi; a pápának mindig a jót kell közvetitenie a keresztény fejedelmek közt; a grófi herczegnek azonban meg van a maga politikája és — —

— Ej, ej, uram, ön tudja, mit gondol e pillanatban a császár? Azt hiszi ön, hogy egyéb sem létezik a világon Mantuánál? Sok más dolog akad még ezen kivül, miről gondolkodni kell. Vajjon például tudja-e ön, mily mértékben bizhatik a császár hadvezérében Valdistano, vagy Vallistában, vagy hogy is hijják, és vajjon — —

— Az ő törvényes neve német nyelven Vagliensteino, vágott közbe a podesta; igy mondta legalább több izben a kasztellán spanyol ur. De azért legyen jó szándékkal, mert — —

— Leczkéztetni akar ön? kiáltott fel a gróf; de don Rodrigo tekintetével értésére adta neki, hogy az ő iránta való szeretetből ne folytassa tovább az ellen-

mondást. A gróf elhallgatott, s a podesta, mint a homokzátonyról szabadult hajó duzzadt vitorlákkal hajtott neki ékes szólása folyamának. S az ég tudja mikor kötött volna ki, ha don Rodrigo, unokatestvérének arczfintoritásai által is indittatva, s mintegy felsőbb sugalmazásra nem int vala egy szolgának, hogy bizonyos palaczkot hozzon elő.

— Podesta ur, s uraim! mond: egy poharat a grófi herczeg egészségére, s megmondhatják, vajjon a bor méltó-e e magas személyiséghez.

A podesta főhajtással válaszolt, mely a különös elismerés érzelmét tüntette fel; mivel bármit tettek, vagy mondtak a grófi herczeg tiszteletére, abból egy rész, véleménye szerint, őt is megillette.

— Ezer évig éljen don Gasparo Guzman, Olivares gróf, san Lucari herczeg, nagy Fülöp király nagy kedvencze (privato) és urunk! — kiáltott fel a podesta, miközben serlegét felemelte.

Aki nem tudná ezen szó „privato“ értelmét, ez azon időben valamely fejedelem kedvenczét jelentette.

— Soká éljen! kiáltottak mindnyájan.

— Töltsetek az atyának, mond don Rodrigo.

— Bocsánat, már ugyis szokásomon tul ittam, s igy nem lehet — —

— Hogyan! mond don Rodrigo. A grófi herczeg egészségére kell poharat üriteni. Tán azt akarja elhitetni velünk, hogy a navaraiakkal tart?

Igy nevezték akkor csúfnéven a francziákat a navarai fejedelmekről, kik IV. Henrikkel kezdtek Francziaország felett uralkodni.

Ezen felhivásra inni kellett. A lakmározók felkiáltásokban, s a borra mondott magasztalásokban törtek ki; csak a doktor hallgatott; ö azonban felemelt fejével, meredt tekintetével, s összeszoritott ajkaival többet fejezett ki, mint amazok szóval.

— Mit szól hozzá, doktor? kérdé don Rodrigo.

A doktor poharánál vörösebb és fénylőbb orrát kivonva a serlegből, s minden szótagot hatalmasan megnyomva igy kiáltott fel:

— Mondom, nyilvánitom és itélem, hogy ezen bor a borok Olivarese: censui, et in eam ivi sententiam, hogy ehhez hasonló ital nem található mind a huszonkét országában urunk királyunknak, kit az isten éltessen. Kijelentem és elhatározom, hogy don Rodrigo ő méltóságának ebédei megszégyenitik Heliogabalus diszvacsoráit, s hogy a szükség örökre el- és számüzve van ezen palotából, hol a fény székel és uralkodik.

— Helyesen mondta! Jól itélt! kiáltottak egyhangulag a lakmározók; de a szükség szó, melyet a doktor véletlenül ejtett ki, mindenkinek gondolatát ezen szomoru tárgyra forditá; mindnyájan a szükségről beszéltek. E tekintetben, legalább a fődologban mindnyájan megegyeztek, de azért a zaj talán még nagyobb volt, mintha véleménykülönbség forgott volna fen. Mindnyájan egyszerre kiáltottak.

— Nincs drágaság, mondá egyik, csak a kereskedők — —

— És a pékek, mondá a másik, kik elrejtik a gabonát. Fel kell kötni őket.

— Helyes, irgalom nélkül fel kell kötni őket!

— Jó peres eljárást! kiáltott a podesta.

— Ej, mire valók a perek? kiáltott Attilio gróf; sommás eljárást nekik. Össze kell fogni hármat, négyet, ötöt, vagy hatot azok közül, kik a közvélemény szerint leggazdagabbak és legkutyábbak, s fel kell kötni őket.

— Példát, példát kell szolgáltatni. Példa nélkül mit sem lehet végezni.

— Bitóra, bitóra velök! s minden felül fog a gabona áradni.

Don Rodrigo eközben azon egyetlen embert kiséré figyelemmel, ki csendesen maradt. Látta, hogy a barát folyvást mozdulatlanul ül, anélkül, hogy türelmetlenségét és sietségének vagy annak emlékeztető jelét adta volna, miszerint várakozik. De arczán olvasható volt a határozat, miszerint nem távozik előbb, mig ki nem hallgattatott. Rodrigo örömest elküldötte

volna, hogy igy megmeneküljön a beszélgetéstől; de kihallgatás nélkül elbocsátani egy kapuczinust, nem volt megegyeztethető politikájának szabályaival. Mivel tehát nem menekülhetett a boszantástól, elhatározta, hogy szembe száll vele, s igy vet véget annak. Felkelt az asztaltól, s vele a bortól vörös társaság, mely utóbbi azonban nem hagyta félben zajongását. Miután bocsánatot kért a vendégektől, kimért tartással közeledett a baráthoz, ki a vendégekkel együtt felkelt székéről. Parancsára állok! — mondá, s a barátot a szomszéd terembe vezette.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VI. Fejezet.

Miben lehetek szolgálatára? mondá don Rodrigo megállva a terem közepén. Szavai szószerint ezt jelentették ugyan; de kiejtésük módja világosan ezt fejezte ki: Vigyázz, gondold meg ki előtt állsz, fontold meg szavaidat, ne légy hosszadalmas.

Hogy Cristoforo testvér neki bátorodjék, e czélra mi sem lehetett volna biztosabb eszköz, mintha don Rodrigo kihivó modort vesz vala fel. Cristoforo meglepetve állt egyideig, szavakat keresett, s ujjai közt az öv gyanánt viselni szokott nagyolvasó „Ave Máriá"-it pergette, mintha ezek egyikétől akarta volna kérdezni a kezdő szavakat. — Rodrigo megszólitására kelleténél több szó akart kitörni ajkain. De meggondolva menynyire fontos el nem rontani dolgát, vagy, mi több *más* dolgát, megbirálta, mérsékelte szavait, melyek ellepték gondolkodó tehetségét.

— Azért jöttem — mondá tulzott alázatossággal — hogy az igazságasságnak egy tényét inditványozzom ön előtt, s egy kegyességre kérjem fel önt. Bizonyos rosz hirü emberek méltóságod nevét bitorolják, hogy egy szegény lelkészre ráijeszszenek; s meg akarják akadályozni kötelességének teljesitésében, s tönkre akarnak tenni két ártatlant. Ön egyetlen szavával megczáfolhatja azokat, visszaadhatja a jognak erejét, s megnyugtathatja azokat, kiken a kegyetlen erőszakosság elkövettetett. Ezt megértheti, s megtehetvén — a lelkiismeret — — a becsület — —

— Csak akkor beszéljen lelkiismeretemről, ha majd gyónni megyek önhöz. Ami pedig becsületemet illeti, tudja meg, hogy ennek őre én magam vagyok, s mindenkit, aki bátorkodnék az e feletti gondoskodást

megosztani velem, vakmerőnek tekintem, ki megsérti becsületemet.

Cristoforo testvér ezen szavakból észrevette, miszerint don Rodrigo roszra akarja magyarázni szavait, hogy a beszélgetést czivódássá változtassa át; ezt megakadályozandó annál inkább is az alázatossághoz fordult, elhatározta, hogy mindent eltür, bár mit mondjon is amaz, s azonnal nyugalmas hangon válaszolt:

— Ha olyasmit mondtam, ami önnek visszatetszik, ez kétségkivül akaratom ellenére történt. Igazitson helyre, fejezte ki roszalását, ha nem tudok illően beszélni; de méltóztassék meghallgatni.

— Az ég szerelmére, azon istenre, kinek tekintete előtt mindnyájunknak meg kell jelennünk — s ezt mondva az olvasójához erősitett fa-halálfejet ujjai közé vette, s haragos hallgatójának szemei elé tartotta — ne tagadja meg ezen könnyü igazságszolgáltatást, melylyel ama szegényeknek annyira tartozik. Gondolja meg, hogy isten szeme mindig e szegényeken van, s hogy kiáltásaik, sóhajaik ott fen meghallgattatnak. Az ártatlanság hatalmas az ő — —

— Ej, atyám, szakitá durván félbe szavait don Rodrigo, nagy tisztelettel viseltetem öltönye iránt; de ha valami feledteti velem e ruhát, mögötte oly valakit pillantok meg, aki kémlelődni jő házamba.

Ezen szavakra fellángolt a barát arcza; de azonnal, oly arczczal, mintha keserü orvosságot nyelt volna, igy folytatá:

— Ön maga sem hiszi, hogy ezen czim rám illik. Ön érzi szivében, hogy azon kisérlet, melyet önnél teszek, sem alacsony, sem megvetésre méltó. Hallgasson meg don Rodrigo ur; adja az ég, hogy meg ne bánja, miszerint nem hallgatott meg. Ne helyezze dicsőségét — — minő dicsőségét, don Rodrigo ur! Minő, az emberek előtti dicsőségét! S az isten előtt! Ön itt alant sokat tehet, de — —

— Ön tudja, szakitá félben don Rodrigo boszusan, de nem minden megborzadás nélkül, ön tudja, hogy midőn kedvem támad egyházi szónoklat hallga-

tására, ép ugy tudom merre van a templom, mint akár ki más. De saját házamban! — Ó — tette hozzá erőszakolt gondos mosolylyal — ön engem többnek tart, mint valóban vagyok. Csak a fejedelmeknek van udvari papjuk.

— S azon isten, aki számadásra vonja a fejedelmeket azon szavaikért, melyeket palotáikban is hallat velök; azon isten ki most is könyörületét gyakorolja, midőn egyik méltatlan es nyomorult szolgáját, de mégis egyik szolgáját küldi, hogy egy ártatlan leányért — —

— Röviden, atyám, mond don Rodrigo, távozási szándékot mutatva, nem tudom mit akar mondani; nem értetek szavaiból egyebet, minthogy egy leányról van szó, ki nagyon szivén fekszik önnek. Keressen tetszése szerint bárki mást, kit titkaiba akar avatni, de ne bátorkodjék tovább alkalmatlankodni egy nemes embernél.

Midőn most don Rodrigo kifelé indult, Cristoforonk nagy tisztelettel eléje állt, s mintegy kérőleg, s a távozni akarót visszatartva felemelé kezeit.

— Igaz, szivemen fekszik — válaszolt még egyszer — de nem inkább, mint ön. Két lélek miatt kell életemnél is jobban aggódnom. Don Rodrigo, nem tehetek egyebet önért, mint hogy imádkozom; de ezt szivemből fogom tenni. Ne feleljen tagadólag; ne hagyjon aggodalomban és félelemben egy szegény ártatlan leányt. Egy szó öntől mindent megtehet.

— Jó; mivel ön azt hiszi, hogy sokat tehetek ezen személyért; mivel ezen személy iránt ön annyira érdeklődik — —

— Tehát? kérdé szorongva Cristoforo, ki don Rodrigo magatartása miatt nem adhatta át magát ama reménynek, melyet a kényur szavai jeleztek.

— Tehát tanácsolja neki, hogy védelmem alá helyezze magát. Miben sem fog hiányt szenvedni, senki sem fogja többé bántani merni, vagy én nem vagyok lovag.

Ezen inditványra a barátnak eddig visszatartatott haragja kitört. Az eszélyesség és türelem szép felté-

telei egyszerre füstbe mentek. Cristoforoban a régi ember összeolvadott az ujjal, s ily esetben ő valóban két emberrel ért fel.

— Az ön védelme alá! kiáltott fel két lépést hátrálva, s aztán büszkén jobb lábára állt; jobb kezét csipőjére tette, mig balkezét, mutatóujját kifeszitve, Rodrigora emelte, s lángoló tekintete lecsapott a kényur arczára.

— Az ön védelme alá! ismétlé. Jó, hogy igy beszélt, jó, hogy ily ajánlatot tett ön. A mértéket megtölté, nem félek többé öntől.

— Hogy beszélsz, barát?

— Szólok, mint ahhoz kell szólni, kit isten elhagyott, s ki többé nem gerjeszthet félelmet. Az ön védelme alá! Jól tudtam, hogy azon ártatlan az isten védelme alatt van; de ön, de ön most oly bizonyossággal adja ezt tudtomra, hogy többé nem szükséges tekintetekre gondolnom, midőn felőle szólok. Lucia, mondom; ide nézzen, mily emelt homlokkal, mily rendületlen hangon ejtem ki e nevet.

— Hogyan? Saját házamban — —

— Sajnálom ezen házat: átok lebeg felette. Lásd, vajjon az isten igazságszolgáltatása tisztelettel lesz-e e négy fal iránt, vagy megrémül-e négy orgyilkos előtt. Azt hiszed az isten azért alkotá saját képére teremtményét, hogy gyönyörködhessék ennek gyötrelmében. Azt hiszed, isten nem lesz képes megvédelmezni őt! Megvetetted tanácsát! El vagy itélve. Fáráo szive ép igy meg volt keményedve, mint tiéd, s isten mégis szét tudta törni azt. Lucia biztositva van előled, én szegény barát mondom ezt neked; s mi téged illet, halld, mit jövendelek neked. El fog jönni a nap — —

Don Rodrigo e pillanatig a düh és csodálkozás közt ingadozva nem talált szavakat; midőn azonban a barát a jövendeléshez kezdett dühéhez távoli és titokteljes borzadály járult. Gyorsan a fenyegető kéz után kapott a légbe, s hogy a szerencsétlenséget hirdető próféta szavait elnémitsa, emelt hangon igy kiáltott:

— El szemeim elől, vakmerő pór, kapuczeumba bújt pimasz!

Ezen világos szavak lecsendesitették pillanatra Cristoforót. A szidalmazás és durvaság eszméi Cristoforo lelkében oly bensőleg és oly régi idő óta megbarátkozott az alázat és türelem eszméjével, hogy ezen udvarias kifejezés hallatára azonnal eltünt haragja és hevessége, s csak abbeli határozata maradt meg, hogy mindent türelemmel hallgat végig, mit don Rodrigo a fenebbiekhez csatolni sziveskedik. Azért visszavonván kezét lehajtá fejét, s mozdulatlanul állott, miként a tölgy a viharban a szél csapásai után természetes állásukba helyezi vissza ágait, s nyugodtan fogadja a jégesőt, melyet az ég küld rája.

— Goronba paraszt! folytatá don Rodrigo, ugy bánsz velem, mint hozzád hasonlóval. De köszönd a köntösnek, mely gaz vállaidat fedi, hogy nem részesülsz azon kedveskedésben, melylyel a hozzád hasonlókat beszélni szokták megtanitani. Ez uttal hord el magadat, s aztán meglátjuk.

Ezt mondva megvető parancs kifejezésével arczán a szembe levő ajtóra mutatott, melyen előbb beléptek. Cristoforo meghajtá fejét, s távozott, Rodrigonak engedve át a csatatért, hogy ez dühös léptekkel mérje fel s alá azt.

Midőn a barát betette maga mögött az ajtót a másik szobában, hova lépett, egy embert pillantott meg, ki a fal hosszában siklett végig, hogy a beszélgetés szinhelyét képező teremből észre ne vétessék. Az öreg szolgát ismerte fel benne, ki őt az utczára nyiló kapunál fogadta. E szolga több, mint negyven év óta volt a kastélyban, s Rodrigo születésénél előbb lépett jelenlegi ura atyjának szolgálatába, ki egészen más ember volt, mint fia. Az atya halála után a ház uj ura egész környezetét elbocsátá, s uj cselédséget fogadott, az öreg szolgát azonban mégis megtartotta, részint mivel elaggott volt, részint pedig — jóllehet az övétől különböző elvei voltak — mivel ezen hiányát kipótolta két tulajdoságával: ő volt a család méltóságának régi orá-

kuluma, s nagy gyakorlottsággal birt a házi szertartásokban, melyeknek bárkinél jobban ismerte legrégibb hagyományait és részleteit. A szegény öreg, urával szemben, sohasem bátorkodott volna jelezni, vagy kifejezni azok feletti roszalását, miket naponként látott; roszalása csak fogai közt hangzott el, vagy szolgatársai előtt ejtett ki ócsártó szavakat; ezek azonban legfelebb kinevették; de ura füléhez nem jutottak el biráló megjegyzései.

Cristoforo látva az öreg szolgát, áthaladtában üdvözölte őt, s folytatta utját; de a szolga titokteljesen közeledett, ujját ajkaira tette, majd ujjával intett neki, hogy lépjen vele egy setét folyosóba. Midőn beléptek igy szólt elfojtott hangon:

— Atyám, mindent hallottam, szólnom kell önnel.

— Szoljon gyorsan, jó ember.

— Itt nem; jaj nekem, ha uram meglátja. De sok mindenfélét tudok, s ha lehet, holnap elmegyek a kolostorba.

— Valamit forralnak?

— Valami van a levegőben az bizonyos, ezt már észrevettem. Innéttul nyomon leszek, s remélem mindent megtudhatok. Dolgokat, pokoli dolgokat kell látnom és hallanom. Oly házban vagyok — —! De meg kell mentnem lelkemet.

— Áldjon meg az Úr! S a barát ezen szavakat szintén elfojtott hangon mondva kezét áldólag a szolga fejére helyezte, ki nagy életkora daczára, mint gyermek hajlott meg a nála sokkal fiatalabb szerzetes előtt.

— Az isten meg fog érte jutalmazni; holnap eljöjj; ne mulaszd el, mondá Cristoforo.

— El fogok menni; de ön azonnal távozzék, s az ég szerelmére, meg ne nevezzen.

A szolga igy szólva maga körül tekintett, s a folyosó másik részén egy az udvarra nyiló terembe ment, s látván, hogy a tér szabad, maga után intette a barátot, megmutatta neki az ajtót, s ez minden további szóváltás nélkül távozott.

Vajjon az öreg szolga helyesen cselekedett-e, midőn

urának ajtajánál hallgatózott? S Cristoforo helyesen cselekedett-e, midőn őt ezért megdicsérte? A közönséges szabályok szerint biz ez ocsmány dolog volt volna; de don Rodrigo háza nem képezett-e kivételt? Mi nem vagyunk képesek ezt megitélni, azért csak arra szoritkozunk, hogy a tényeket elbeszéljük.

Cristoforo, midőn szabadba ért, s a vad állat barlangjának hátat forditott, szabadabban lélegzett, sebesen haladt le a dombról, arcza kigyult, egész lénye megindulást mutatott, mint ezt mindenki elgondolhatja, tudva, mit hallott és mit mondott. Az öreg szolgának váratlan nyilatkozata nagy megnyugtatására szolgált; azt hitte, hogy ebben az ég pártfogásának látható jelét adta.

Ez alatt Lucia szobájában terveket koholtak és vitattak meg, melyeket meg kell ismertetnünk az olvasóval. A barát távozta után egyideig mindhárman hallgattak. Lucia szomoruan készité az ebédet; Renzo pillanatról-pillanatra távozni akart, hogy szomoru kedvesének tekintetétől szabaduljon, de még sem volt képes tőle megválni; Agnes látszólag egész figyelmével motolján csüngött, melyet gyorsan forgatott; tényleg azonban tervet főzött, s midőn azt hitte, hogy az már kifőtt, megszakitotta a csendet.

— Halljátok gyermekeim! mondá, ha van kellő bátorságtok és ügyességtek, ha biztok anyátokban — az „anyátok“ szónál Lucia megrendült — magamra vállalom ezen bajból való kiszabaditástokat, mit tán Cristoforo atyánál is jobban és gyorsabban végre hajtok, bár mennyire legyen is ő Cristoforo atya.

Lucia némán maradt, s anyjára vetett tekintete inkább bámulatot, mint a fényes igéretbe vetett bizalmat árult el. Renzo azonnal igy szólt: „Bátorság? ügyesség? mond, mond, mit tehetünk!“

— Nemde, ha már férj és feleség volnátok, ügyetek már egy lépéssel előbbre volna? S hogy a többire nézve könnyebben lehetne kisegitő eszközt találni?

— Ez nem kétséges, mond Renzo, ha már férj és feleség volnánk — — Mindenütt megélhet az ember;

csak pár lépésre innét Bergamo táján, tárt karokkal fogadják, ki a selyemmel tud bánni. Ön tudja, hányszor szólitott fel Bortolo unokatestvérem, hogy menjek hozzá, s megalapitsam szerencsémet, mint ő. S hogy nem hallgattam rája az volt oka — mi haszna? — hogy szivem ide kötött. Ha férj és feleség leszünk mindnyájan oda költözünk, szent békében fogunk élni, hol nem érnek el bennünket ezen szörny vérengző karmai, s távol marad tőlünk a kisértet, hogy valami bünt kövessünk el. Nemde Lucia?

— Igen, válaszolt ez, de miként —?

— Miként én mondtam, viszonzá az anya: bátorság és ügyesség, s a dolog igen könnyü.

— Könnyü! mond a két jegyes, kikre nézve a dolog oly rendkivül és oly fájdalmasan nehéz lett.

— Könnyü, ha kitaláljuk nyitját, ismétlé Agnes asszony. Figyeljetek jól rám, megkisértem veletek megértetni azt. Ahhoz értő emberektől hallottam — sőt magam is láttam egy esetet — hogy valamely házasság megkötéséhez szükséges ugyan lelkész, de nem szükséges a lelkész beleegyezése; elég, ha ő csak jelen van.

— Hogy értjük ezt? kérdé Renzo.

— Figyeljetek, s meg fogjátok érteni. Két alkalmas és egyetértő tanura van szükségünk. A lelkészhez megyünk; lényeges körülmény, hogy váratlanul lepjük meg, nehogy ideje maradjon a menekülésre. A férfi igy szól: lelkész ur, ez nőm; s a nő: lelkész ur, ez férjem. Csak az szükséges, hogy a lelkész és a tanuk hallják ezt, s a házasság szépen, oly szentül van megkötve, mintha maga a pápa kötötte volna. Ha egyszer ezen szavak elhangzottak, a lelkész kiáltozhat, zajt üthet, ördögöt, poklot hihat segitségül; mind hasztalan: ti férj és feleség vagytok.

— Lehetséges? kiáltott fel Lucia.

— Hogyan! mond Agnes asszony. Azt hiszitek mit sem tanultam azon harmincz év alatt, melyet e világon töltöttem, mi előtt születtetek? A dolog igy van, mint mondom, minek bizonysága, hogy egyik

barátnőm, ki szülői akarata ellenére akart férjhez menni, elérte vele czélját. A lelkész élvén a gyanúperrel résen állt, de a két ördöngös teremtmény jól intézte a dolgot, ép a kellő pillanatban ütöttek rajta, elmondták a fenebbi szavakat, s férj és feleség lettek. Igaz ugyan, hogy a szegény nő harmad napra már megbánta.

Ami a lehetőséget illeti, valóban ugy volt, mint Agnes asszony elbeszélte; habár a sikertelenség veszélye miatt ezen kisegitő eszközhöz csak azok folyamodtak kik egyébként akadályozva voltak, vagy kik a rendes uton czélt nem érhettek. A plébánosok tehát felettébb ügyeltek, hogy kikerüljék ezen kénytelen közreműködést. Ha azonban valamelyiket közülök mégis meglepett egy ily tanuk által kisért pár, mindent elkövetett, hogy meneküljön, mint Proteus azok kezeiből, kik őt erőszakkal akarták jóslásra birni.

— Ha igaz volna, Lucia! mond Renzo, s kérő várakozást kifejező tekintetet vetett jegyesére.

— Hogyan! Ha igaz volna! mond Agnes. Még ti is azt hiszitek, hogy mesét mondok. Miattatok gyötrődöm, s még sem hisztek. Jó, jó, meneküljetek tehát ugy ki a hinárból, mint tudtok; mosom kezeimet.

— Ó, ne, ne hagyjon el bennünket! mond Renzo. Azért szólok igy, mivel a terv nagyon szépnek tünik fel előttem. Kezeiben van sorsom: saját anyám gyanánt tekintem önt.

E szavak elüzték Agnes asszony kis boszankodását, s elfeledtették vele feltételét, mely azonban valójában nem is volt komoly.

— De, anyám, szólt most Lucia szokott szerénységével, miért nem jutott ez eszébe Cristoforo atyának?

— Miért nem jutott eszébe? válaszolt Agnes asszony. Csak hidd, hogy nem jutott eszébe! Eszébe jutott biz annak, de nem akarta kimondani.

— Miért? kérdé egyszerre mind a két jegyes.

— Mert, mert, ha tudni akarjátok, a papok azt állitják, hogy a dolog nem épen helyes.

— Hogy, nem helyes, midőn mégis érvényes, ha már megtörtént? mond Renzo.

— Mit mondjak? válaszolt kérdéssel Agnes asszony. — A törvényt ők csinálták, s mi szegények nem foghatunk fel mindent. S aztán még hányféle más dolog... Látjátok, ép ugy van ez is, mintha az ember egy keresztény társát arczul üti. Nem helyes; de ha egyszer megtörtént, nem veszi le róla még a pápa sem.

— Ha nem helyes, nem kell megtenni, vélé Lucia.

— Hogyan? Te akarsz buzditani az istenfélelmére? Ha szülőid akarata ellenére kivánnál valami nyaktörő vállalatba bocsátkozni; de beleegyezésemet birod, s ezen ifjut fogadod férjedül, s ki az akadályokat gördíti elétek, gazember; és a lelkész ur — —

— Világos, mindenki megértheti, mondá Renzo.

— Cristoforo atyának nem kell szólni, mig nem végeztünk — folytatá Agnes asszony — de ha egyszer megtörtént, s pedig jó eredménynyel, mit gondolsz, mit fog mondani a barát? — Ó, leányom, nagy hiba volt ugyan, de már elkövettétek. — A papoknak igy kell szólniok. De hidd el, szivében ő is örülne.

Lucia, bár nem volt képes ellenvetést tenni ezen okoskodás ellen, még sem győződött meg; Renzo ellenben egészen neki bátorodva, igy kiáltott fel:

— Ha igy van, már megtörténtnek tehinthetjük.

— Hohó, lassabban! ellenveté Agnes asszony. Hát a tanuk? Két tanut kell szerezni, s pedig olyanokat, kik akarnak és tudnak hallgatni. S miként lehet megcsipni a lelkész urat, ki már két nap óta bezárkozva rejtezik házában? S miként lehet majd rá birni, hogy megálljon előttetek? Ő természeténél fogva esetlen, de megjövendelhetem nektek, hogy midőn ama megegyező szándékkal lát benneteket megjelenni, ravasz lesz mint macska, s mint ördög a szentelt viz elől, ugy el fog menekülni előletek.

— Megtaláltam módját, megtaláltam! kiáltott Renzo, s akkorát csapott az asztalra, hogy az ebédhez felrakott edények tánczra kerekedtek. Erre elbeszélte tervét, melyet Agnes asszony egészen helyeselt.

— Ez bonyolult, s nem világos eljárás, mond Lucia. Eddig az őszinteség egyenes utján jártunk; haladjunk most is hittel előre, s isten meg fog bennünket segiteni. Cristoforo mondta ezt. Várjuk be az ő tanácsát.

— Vezettesd magadat az által, ki erre képes, mond Agnes asszony komoly arczczal. Mi szükség itt több tanácsra? Isten mondá: segits magadon, s én is megsegitlek. Cristoforo atyának már csak a történteket fogjuk elbeszélni.

— Lucia, most akarsz elhagyni? kérdé Renzo. Nem jó keresztények gyanánt végeztünk-e eddig mindent? Nem kellene-e már férj és feleségnek lennünk? Nem tüzte-e ki a lelkész a napot és órát? S ki a hibás, ha most kis csellel kell segitenünk magunkon. Ne, ne hagy el. Megyek és azonnal visszatérek a válaszszal.

Renzo Luciát kérőleg, s Agnes asszonyt arczán az egyetértés kifejezésével üdvözölve távozott.

A szenvedések élesitik az elmét. Renzo, ki eddig életének egyenes és sima utján nem került oly helyezetbe, hogy valami nagyon meg kellett volna feszitenie elméjét, mégis most oly tervet koholt ki, mely becsületére vált volna egy jogtudósnak is. Tervéhez képest egyenesen bizonyos Tonio lakása felé tartott, mely Luciáék házától nem messze volt. A konyhában találta őt a tüzhely mellett. Tonio anyja, egyik testvére és neje az asztalnál ültek; három vagy négy gyermek atyja körül állt.

Renzót midőn belépett étellel kinálták, ő azonban igy szólt:

— Köszönöm; csak azért jöttem, hogy pár szót váltsak Tonioval. Ha akarod Tonio, nehogy a nőket zavarjuk, menjünk egy vendéglőbe étkezni, s ott beszélgethetünk.

Az inditvány Toniora nézve annál kellemesebb volt, minél váratlanabbul tette azt Renzo; az asszonyok pedig, sőt a kicsikék is (mert e tárgyban már korán kezdenek okoskodni) nem vették zokon, hogy a polen-

tára nézve egy igen félelmes vetélytárs távozik az asztaltól. A meghivott tovább nem kérdezősködött, hanem távozott Renzóval.

A falu korcsmájába érve egész kényelemmel foglaltak helyet a teljesen üres szobában. A nyomor miatt ugyanis senki sem látogathatta a polgárok gyönyörének ezen helyét. Miután hozattak azt, mi csekélység a korcsmában kapható volt, s egy üveg bort kiüritettek, Renzo titokteljes arczczal igy szólt Toniohoz:

— Ha hajlandó vagy kis szivességet tenni nekem, én nagy szolgálatot teendek neked.

— Szólj; csak parancsolj; válaszolt Tonio poharát megtöltve. Ma tüzbe mennék érted.

— Huszonöt lirával tartozol a lelkésznek azon szántóföld bérletéért, melyet taval miveltél.

— Ó, Renzo, Renzo! Elrontod előbbi jó tettedet. Miért emlited fel ezt? Elrontottad kedvemet.

— Ha adósságod felől szólok azért teszem, mivel, ha akarod, módot szolgáltathatok annak lerovására.

— Valóban?

— Valóban. Nos, örömödre szolgálna ez?

— Örömömre szolgálna-e? Teringette, ha örömömre szolgálna-e! Ha egyebet nem nyernék is, minthogy többé nem kellene látnom azon arczfintorgatást és bolintgatást, mit a lelkész ur mivel, valahányszor találkozom vele. Aztán mindig az ilyféle beszédek járják: Tonio jusson eszedbe, Tonio mikor beszélünk azon ügyben? Sőt midőn a szószéken beszélve rám tekint megrázkodom a félelem miatt, vajjon nem mondja-e ott a nép hallatára: Tonio, hol a huszonöt lira! Átkozott legyen minden huszonöt lira! S aztán vissza adná feleségem aranyláncát, melyet ismét sok polentáért elzálogosithatnék. De — —

— De, de, ha megteszesz egy kis szolgálatot, a huszonöt lira markodat üti.

— Ki vele.

— Hanem — —! mond Renzo ujját hallgatást jelezve ajkaira téve.

— Ezt kivánod? Renzo, ismerhetsz.

— A lelkész ur holmi ócska érvekkel áll elő, hogy nősülésemet huzza-halaszsza; én azonban tul akarok járni eszén. Biztosan tudom, ha mi jegyesek két tanuval megjelenünk előtte, s én igy szólok: ez nőm, s Lucia: ez férjem, a házasság érvényesen meg van kötve. Megértettél?

— Akarod, hogy tanud legyek?

— Ép ezt akarom.

— S megfizeted a huszonöt lirát?

— Megfizetem.

— Semmirekellő legyek, ha meg nem teszem.

— De meg egy tanut kell találnunk.

— Már megtaláltuk. Testvérem, a szegény bamba, mindent megtesz, mit én mondok neki. Fizetsz neki bort?

— Ebédet is, válaszolt Renzo. Ide hijjuk, hogy vigadjon velünk. De képes lesz megtenni?

— Bele verem fejébe. Jól tudod, hogy az őt illető velő is az én fejembe került.

— Holnap.

— Holnap.

— Este felé.

— Este felé.

— Hanem —! mond ismét Renzo ujját ajkaira helyezve.

— Ó! válaszolt Tonio fejét jobb vállára hajtva s bal kezét felemelve, mintha mondaná: „Igazságtalan vagy irántam!“

— De ha feleséged kérdezi, pedig bizonyára kérdezni fogja — —

— Hazugság dolgában annyira adósa vagyok feleségemnek, hogy ugy sem tudhatom, vajjon valaha kiegyenlithetjük-e rovásunkat. Valami dőreség csak eszembe jut, mivel megnyugtatom.

— Holnap reggel kényelmesebben megbeszélhetünk mindent.

Erre elhagyták a korcsmát. Tonio lakására ment, s utközben a mesén gondolkodott, melyet az asszo-

nyoknak el fog beszélni, Renzo szintén a nőkhez sietett, hogy számot adjon a Tonióval való összebeszélésről.

Ez idő alatt Agnes asszony hiában fáradozott, hogy Luciát meggyőzze. Ez valamennyi döntő érv ellen dilemmájának egyik, vagy másik szarvát szegezé: vagy rosz a terv, s igy nem kell végrehajtani; vagy jó, s ez esetben, mért nem szabad abba Cristoforo atyát bele avatni?

Renzo diadaltól sugárzó arczczal lépett be; jelentést tett a történtekről, s beszédét egy „nos"-sal végezte, mely ezt jelentette: Vajjon legény vagyok-e a gáton, vagy sem? Lehet-e ennél okosabbat kigondolni? Eszetekbe jutott volna-e? és száz más hasonló kérdést.

Lucia gyengén fejét rázá; de a két neki hevült tervező nem sokat törődött vele, mint valamely gyermekkel, ki nem képes minden okot megérteni, de kit kéréssel és parancscsal végre is rá lehet venni, amire akarják.

— Helyes, helyes, mond Agnes; de nem gondoltál mindenre.

— Mi hiányzik még? kérdé Renzo.

— És Perpetua? Nem gondoltál Perpetuára? Tonio neki testvére, őt bebocsátja; de titeket, titeket! Gondold meg! Perpetuának parancsa lesz titeket lehető távol tartani a lelkész házától, mint gyermeket az érett gyümölcsü körtefától.

— Mit teszünk tehát? kérdé Renzo.

— Lásd, erre én gondoltam. Veletek megyek; valami titokkal félre csalom, s ugy megbüvölöm, hogy nem fog benneteket észrevenni. Ki fogom hinni és szivének oly hurját érintem meg. — meglátjátok.

— Áldott lélek, kiáltott fel Renzo, mindig mondtam, hogy ön mindenben segitségünk.

— Mindez azonban nem használ, ha ezt nem győzhetjük meg, ki nem szünik meg állitani, hogy tervünk vétek.

Renzo egész ékesszólását Lucia legyőzésére forditotta, ez azonban nem engedett.

— Nem tudok mit válaszolni okoskodástokra, mond Lucia, de látom, hogy tervetek kivitelére, mint mondjátok, vakon kell álnoksághoz, hazugság- és koholmányokhoz folyamodnunk. Ó, Renzo, nem igy kezdtük. Nőddé akarok lenni — s miközben ezt mondá, és ezen óhaját kifejezé elpirult — nőddé akarok lenni, de csak egyenes uton, isten félelmével, az oltárnál. Hadd cselekedjék Ő ott fen. Nem hiszitek hogy Ő jobban tud segiteni rajtunk, mint mi, minden körmön font mesterkedéseink által? S miért kelljen titkolóznunk Cristoforo atya előtt?

A vita azonban tovább folyt, s nem látszott, hogy vége felé közeledik, midőn a harisnyák gyors csoszogása, s a burnusz köpeny szárnyainak összecsapódása által előidézett oly féle zaj, mint midőn a nyugvó vitorlát a szél ismételt csapásai érik, Cristoforo atya érkeztét jelentette. Egyszerre elhallgattak, s Agnesnak alig maradt ideje, hogy Lucia fülébe sugja: „Vigyázz, nehogy valamit elárulj előtte.“

VII. Fejezet.

Cristoforo atya, mint vitéz hadvezér érkezett meg, ki saját hibája nélkül vésztett el egy fontos ütközetet, és szomoruan, de nem megfélemledve, gondolkodva, de meg nem megzavarodva, sietve, de nem futva oda megy hova őt a szükség hijja, hogy megerősitse a fenyegetett helyeket, csapatokat szedjen össze és uj parancsokat oszszon.

— Béke veletek, szólt belépve. Azon embertől mit sem lehet reméleni, annál inkább kell biznunk istenben, s már is kezeim közt van pártfogásának némi záloga.

A három közül bár egyik sem bizott valami nagyon Cristoforo kisérletében, mivel inkább hallatlan, mint ritka eset lett volna, hogy egy hatalmas kényszerités nélkül, pusztán csak fegyvertelen könyörgésekre hallgatva felhagyjon valamely erőszakosság tervével; mégis mindhárman egyszerre elszomorodtak. A nők lehajtották fejöket; de Renzo lelkében a harag tulfokra emelkedett a levertség felett. Cristoforo értesitése akkor érkezett, midőn Renzo a sok fájdalmas meglepetés, sok kisérlet és remény meghiusulta, de főleg Lucia ellenkezése miatt már ugyis nagyon elkeseredett.

— Szeretném tudni, kiáltott fogait csikorgatva, s emelkedett hangon, mi eddig Cristoforo atyával szemben nem volt szokása; szeretném tudni, minő okoknál fogva állithatja a kutya, hogy jegyesem, nem az én jegyesem.

— Szegény Renzó! mond a barát komoly és résztvevő hangon, miközben oly tekintetet vetett Renzora, mely szeretetteljesen nyugalmat parancsolt. Ha a hatalmasok, kik igazságtalanságot akarnak elkövetni

mindig kötelesek volnának okaikkal előállani, ugy másként menne a világ sorsa.

— Tehát azt mondá ama kutya, hogy nem akarja; de hát miért nem akarja?

— Ezt sem mondta, szegény Renzo! Némi vigasz lenne még abban, ha a hatalmasok, midőn igaztalanságot követnek el, azt nyiltan lennének kénytelenek bevallani.

— De valamit csak mégis mondott; mit szólt a pokoli szörnyeteg?

— Szavait, bár hallám — nem ismételhetem. A gonosz szavai áthatnak a sziven és elrepülnek. Ne kérdezz tovább! Ő sem a te nevedet, sem ezen ártatlan nevét nem mondta ki, sőt még jelét sem adta annak, hogy ismer; nem mondta, hogy bármit is követel; hanem — hanem mégis felettébb át kellett látnom, hogy hajthatatlan. De ennek daczára bizzunk Istenben! Ti szegények ne veszitsétek el bizodalmatokat, s te Renzo, hidd el helyzetedben tudom képzelni magamat, s átérzem, mi szivedben történik. De türelem! — Ez ugyan sovány és keserü szó az előtt, ki nem hisz; de előtted! Nem engedhettek az Istennek egy, két napot, annyi időt, mennyit ő szükségesnek lát az igazság diadalmaskodására nézve? Az idő felett ő rendelkezik. Hadd cselekedjék ő, Renzo, s tudd meg s tudjátok meg mindannyian, hogy már kezemben van a szál, melynél fogva segithetek rajtatok. Jelenleg nem mondhatok többet. Holnap nem jöhetek le hozzátok; egész nap a kolostorban kell maradnom, miattatok. Te, Renzo, jöjj vagy ha véletlenül akadályozva lennél küldj hozzám egy biztos, értelmes embert, ki által értesiteni foglak a teendők felől. Setétedik, sietnem kell a kolostorba. Csak hit és bátorság! Isten veletek!

Ezt mondva a barát elsietett, s a már leirt tekervényes, sziklás ösvényen nem is ment, hanem futott, rohant, nehogy későn érkezzék a kolostorba, s pirongatást kapjon, vagy mi még terhesebb lett volna rá nézve, büntetést szabjanak rá, mi megakadályozhatná, hogy másnap védenczei szolgálatára lehessen.

— Hallottátok mit mondott Cristoforo atya — — nem is tudom miről — — a fonálról, melyet kezei közt tart, hogy vele rajtunk segitsen? kérdé Lucia. Biznunk kell benne; ő oly férfiu, ki ha tizet igér —

— Ha másra nem vonatkoztak szavai! szakitá félbe Luciát Agnes asszony. Világosabban kellett volna szólnia, vagy félre kell vala engem hinia, s megmondania, miben áll az a —

— Hiában való beszéd? Én oldom meg az ügyét, én! kiáltott fel Renzo ez uttal fel- s alá járva a szobában, és szavait oly arczczal, oly hangon ejté ki, hogy nem hagyott fen semmi kétséget szavainak értelme iránt.

— Ó, Renzo! kiáltott fel Lucia.

— Mit akarsz ezzel mondani? kiáltott fel Agnes asszony.

— Mi szükség erről beszélni? Majd elintézem én. Habár száz, ha ezer ördög lakik is lelkében, végre is csak húsból és csontból áll ő is.

— Ne, ne, az ég szerelmére! kezdé Lucia, de szavai könyeibe fultak.

— Igy nem szabad még tréfából sem beszélned, mond Agnes asszony.

— Tréfából? kiáltott fel Renzo, a széken ülő Agnessel szemtől-szemben megállva, s ennek arczára szegezve villámló szemeit. Tréfából! Meglátjátok, ha tréfa lesz-e az!

— Ó, Renzo, mond Lucia sóhajok által megszakitott szavakkal, ilyennek még soha sem láttalak.

— Ne beszélj igy az ég szerelmére, ismétlé sürgetve Agnes asszony. Nem tudod-e, hány bérencz áll rendelkezésére, s hogy — isten ójon — a szegényekkel szemben mindig erős karja van az igazság szolgáltatásnak.

— Igazságot én fogok szolgáltatni, én! S ennek elérkezett ideje. A feladat nem könnyü, ezt én is tudom. A gyilkos kutya jól ügyel magára, jól tudja, mint áll ügye; de ez mit sem tesz. Türelem és határozottság, a pillanat elérkezik. Igen, igazságot én szol-

gáltatok, az országot én mentem meg, én! Hány ember fog áldani! S aztán három ugrás — —

A félelem, melyet Lucia ezen már világosabb szavaknál érzett, megfagyaztotta könyeit, s visszaadta neki a szólási képességet. Könyáztatott arczát felemelve megindult, de biztos hangon igy szólt Renzohoz:

— Nem akarod tehát többé, hogy nőddé legyek. Oly ifjunak igértem kezemet, ki isten félő volt; de oly emberrel, aki képes lenne — — Habár biztositva volna az igazságszolgáltatás boszuja ellen, ha magának a királynak fia volna is — —

— Jól van tehát! kiáltott fel Renzo jobban kikelve arczából, mint bár mikor. Nem lész enyém; de az övé sem. Én nélküled e világon, s ő a —

— Az isten irgalmára ne szólj, ne nézz igy; nem tekinthetek rád igy, kiáltott Lucia sirva, s összekulcsolt kezeit könyörgőleg emelve fel. Agnes asszony eközben nevén szólitgatta Renzot, s hogy lecsillapitsa kezeivel majd az ifju vállait, majd karjait, majd arczát érintette, simogatta. Renzo mozdulatlanul, gondolatokba mélyedve állt, s egy ideig Lucia kérő arczát szemlélte; majd tekintete egyszerre elvadult, hátra lépett, kinyujtotta karját és mutató ujját Lucia felé, s igy kiáltott:

— Ezt a lányt! Igen ezt akarja. Meg kell halnia!

— S mi bünt követtem el én, hogy meg akarsz ölni? kérdé Lucia térdre esve Renzo előtt.

— Te! válaszolt amaz egészen más haragot, de mégis csak haragot kifejező hangon. — Te! Vajjon javamat akarod-e te? Minő bizonyitványát adtad ennek? Nem kértelek, kértelek és kértelek-e? S nem válaszoltál-e mindig igy: Nem! Nem!

— Igen, igen, válaszolt rohamosan Lucia, holnap, sőt, ha akarod most, a lelkészhez megyek; elmegyek. Vond előbb vissza fenyegetéseidet, s megyek.

— Megigéred? kérdé Renzo, s arcza és hangja egyszerre emberibb lett.

— Megigérem.

— Tehát megigérted!

— Uram istenem, hálát adok neked! kiáltott fel Agnes asszony kétszeres örömmel.

Renzo nagy haragjában meggondolta-e hogy mi haszon háromolhatik rá Lucia félelméből? S vajjon nem müködött-e közre, hogy öregbitse, felhasználja azt? Ezt, ugy hiszem, még Renzo sem mondhatta volna meg. Annyi bizonyos, hogy Renzo valóban feldühösödött don Rodrigo ellen, s hogy melegen óhajtotta Lucia megegyezését, s midőn két hatalmas szenvedély zajong valakinek szivében, senki, még az illető beteg sem képes világosan megkülönböztetni egyiknek hangját a másiktól, s nem képes megmondani, a kettő közül melyik a tul uralkodó.

— Megigértem, mond Lucia félénk és szeretetteljes vád hangján; de te is megigérted, miszerint nem csinálsz botrányt, s Cristoforo atyának alája rendeled —

— Hadd el! ki iránti szerelemből támadt dühöm? Már vissza akarsz fordulni? Azt akarod, hogy bolondságot kövessek el?

— Nem, nem! kiáltott Lucia, ismét félelme kerekedvén felül. Megigértem, s nem állok el igértemtől. De láthatod, miként vettél rá ezen igéretre. Ne adja isten — —

— Mi czélra e bal jóslatok, Lucia? Isten tudja, hogy senkinek sem teszünk roszat.

— Igérd meg legalább, hogy ez utolsó lesz.

— Oly igazán megigérem, mint hogy szegény legény vagyok.

— De most már maradjatok a dolognál, mond Agnes assony.

E pontnál szerző bevallja, hogy egyebet nem tud; vajjon Lucia egyátalán sajnálta e, hogy Renzo kicsikarta tőle beleegyezését: ezt, mint ő, kétségben hagyjuk.

Renzo a vitát örömmel meghosszabbitotta, s meghatározta volna a másnapi teendőket; de már leszállt az éj, s a nők figyelmeztették a távozásra, mivel illetlennek hitték, hogy ily késő órákban tovább ott maradjon.

Az éj mindhármójukra nézve ugy telt el, mint

eltelhetik oly éj, melyre izgalom, szenvedésteljes és bizonytalan kimenetelü nap következik. Renzo korán reggel megjelent, s megállapitotta a nőkkel, illetőleg csak Agnessel, a következő est nagy teendőit, miközben egymásnak kölcsönösen ellenvetéseket tettek, melyeket ismét megczáfoltak. Lucia nem szólt bele; szavakkal nem helyeselte, mit szivében nem helyeselhetett, de azért megigérte, hogy tőle kitelhetőleg kedvük szerint fog cselekedni.

— El fogsz menni a kolostorba, hogy Cristoforo atyával értekezzél, mint ő tegnap este meghagyta? kérdé Agnes asszony Renzotól.

— A manóba! válaszolt ez. Hát nem tudod-e, mily demoni szeme van Cristoforo atyának; ugy kiolvasná arczomból, mint valami könyvből, hogy valami készül. S ha kérdezősködni kezdene, nem tudnék szabadulni. Különben is itt kell maradnom, hogy tervünk kivitelén müködjem. Jobb lesz, ha más valakit küldetek helyettem.

— Menicot küldöm el.

— Helyesen, válaszolt Renzo, s távozott, hogy mint mondá, tervük kivitelén müködjék.

Agnes asszony a szomszédba ment Menicot keresni. Menico körülbelül tizenkét éves, ügyes suhancz volt, ki Agnes asszonyhoz, sógorság-komaság utján, unokaöcsi viszonyban állott. Agnes asszony Menicot szüleitől, mintegy kölcsön kérte egy napra „bizonyos szolgálattétel“ végett. Miután megkapta Menicot a konyhába vezette, jól tartotta, s meghagyta neki, hogy Pescarenicoba menjen, jelentse magát Cristoforo atyánál, ki annak idején választ fog általa küldeni.

— Cristoforo atyával szólj, mond Agnes asszony, azzal a szép öreggel, tudod, kinek fehér szakálla van, s kit szentnek hinak.

— Értem, mond Menico, az ki a fiukat mindig megsimogatja, s mindegyikünknek ad valami szent képet.

— Ő az, Menico. S ha azt fogja mondani, hogy a zárda közelében várakozzál, ne távozzál el. Vi-

gyázz, nehogy társaiddal elmenj a tóra halászni; ne játszál a falon száritott hálókkal, sem semmiféle szokott — —

— Ej, néni, nem vagyok már gyermek.

— Jó, jó. Légy okos, s midőn visszatérsz a válaszszal — — nézd csak: ez a három szép uj hármas*) a tied lesz.

— Add át most, hisz ugyis egyre megy.

— Nem, nem. Eljátszanál vele. Jól viseld magadat, s többet is kapsz.

A hosszu délelőttnek még hátra levő részében oly dolgok történtek, melyek a két nő ugyis felizgatott lelkében nem kis gyanut keltettek. Egy koldus kopogtatott be Luciáéknál, ki sem éhesnek, sem rongyosnak nem látszott, mint koldustársai, ellenben arczán setét, baljóslatu kifejezés ült, s a házban kémkedve tekintett körül. Darab kenyeret kapott, melyet roszul szinlelt közönyösséggel tett el. A szemtelenség egy nemével szóba állt a két nővel, s habozva egymásután több kérdést tett, melyekre Agnes sietett a valóval épen ellentétesen válaszolni. Midőn, mintegy távozni akarva, elindult, szinlelte, mintha eltévesztette volna az ajtót, s azt nyitotta ki, mely a lépcsőhöz vezetett, ott tőle kitelhető gyorsasággal körül tekintett. A hátamögül jövő e kiáltásokra „Hej, hej, merre mégy jó ember? Erre, erre!“ megfordult, s a mutatott irányban távozott, miután negélyzett alázattal, mely nem könynyen volt megegyeztethető arczának vad vonásaival, a nőktől bocsánatot kért. A koldus után időnként más és más különös alakok mutatkoztak. Hogy az emberek minő osztályába tartoztak nem lehetett volna könynyen megmondani, de épen nem volt hihető, hogy becsületes utazók voltak, kiknek látszani akartak. Egyik azon ürügy alatt lépett be, hogy az útat mutassák meg neki; mások ismét meglassitották lépteiket a kapu előtt, s az udvaron át alattomban a szobába tekin-

*) Pénznem.

tettek, mint ki annélkül akar látni, hogy gyanut keltsen. Végre délfelé az alkalmatlan járás-kelés véget ért. Agnes azonnal felkelt, átment az udvaron, s az utczára szolgáló kijáratnál megállva jobbra-balra tekintgetett, majd megfordulva igy szólt: Senki. E szót Agnes örömmel mondta ki, s Lucia örömmel hallotta azt, anélkül, hogy egyik vagy másik határozottan tudta volna ezen öröm okát.

Szükséges, hogy az olvasó határozottabb dolgokat halljon az emlitett titokteljes csavargók felől; e czélból visszafelé kell tennünk egy lépést, s don Rodrigot kell felkeresnünk, kit tegnap, Cristoforo távozta után, magára hagytunk palotájának egyik termében.

Don Rodrigo, mint mondók, hosszu léptekkel méregette fel s alá azon termet, melynek falain családja különféle nemzetségeinek arczképei függöttek. Midőn arczával egyik fal felé fordult, szemben állt egyik harczias ősével, ki ellenségeinek és katonáinak réme volt. Setéten tekintett le az ős a kép rámái közül, hajzata rövid, felmeredő volt, kipedrett bajusza arczából látszott kinőni hajlott álla felett. A hős egyenesen állott ott lábszár-, czomb-, karpánczélban, vértben, vaskeztyükkel, tetőtől talpig vasban; jobbja csipőjén, balja kardjának markolatán nyugodott. Don Rodrigo szemlélte ősét, s midőn a kép alá ért, s megfordult ismét másik őse ötlött szemeibe: egy törvényszéki tanácsos, a perlekedők és üdvédek réme. Nagy, vörös bársonynyal bevont karszékben ült, fekete tógába burkolva; minden fekete rajta, kivéve fehér gallérját, nyakkötőjének két széles szárnyát és nyeset prémjét (ez volt a tanácsosok megkülönböztető jele, azt azonban csak télen viselték, mely okból nem is lehet találni oly képet, mely valamely tanácsost nyári ruhában ábrázolna); arcza halavány, szemöldei összeránczolvák, egyik kezében kérvény, egész alakján oly kifejezés, mintha mondaná: Meglátjuk. — Itt egy matrona, komornái réme, ott egy apát, szerzetesei félelme: mind oly lény, ki mig élt rémületet gerjesztett maga iránt, sőt még a vászonról is félelmet kelt a szemlélőben. Ily emlé-

kekkel szemben don Redrigo csak annál inkább haragra gyult, szégyelte magát, nem tudott kibékülni a gondolattal, hogy egy barát Náthán merész hangján merte megtámadni őt. Boszutervet készitett, de ismét elveté azt; azon gondolkozott, miként tehetne eleget egyszerre szenvedélyének és annak, mit ő becsületnek nevezett; s mégis (csodálatos!) midőn fülébe csengett Cristoforo jóslatának kezdete, — mint mondani szokták, — háta borsózott, s mármár azon ponton állt, hogy feladja a két elégtétel gondolatát. Végre, hogy valamit tegyen, egyik szolgáját szólitotta be, meghagyta neki, miszerint mentse ki a társaság előtt kijelentve, hogy őt sürgős teendők veszik igénybe. Midőn a szolga visszatért s jelentette, hogy azon urak eltávoztak, don Rodrigo még mindig fel s alá járva kérdé:

— És Attilio gróf?

— Az urakkal ő is távozott, méltóságos ur.

— Jól van. Hat legényt, ki sétálni kisér. Gyorsan. Kardot, köpenyt és kalapot. Gyorsan.

A szolga főhajtással válaszolva távozott, s pár pillanat mulva visszatért, s aranynyal, kövekkel gazdagon kirakott kardot, köpenyt és nagy tollal ékesitett kalapot hozott magával. Rodrigo a kardot felkötötte, a köpenyt vállára vetette, a kalapot feltette, s kezének egy érintésével büszkén félrecsapta, jeléül, hogy a tenger viharzik. Kilépett, s a kapunál találta a hat teljesen felfegyverzett szolgát, kik kétfelől szárnyat képezve, s magukat mélyen meghajtva bocsátották át maguk közt don Rodrigot, majd aztán követték őt. Rodrigo szokottnál haragosabban, kevélyebben és szemöldeit mérgesebb ránczokba vonva ment, s Lecco felé tartott. A leccoi parasztok és kézmüvesek látva őt szorosan a házak falaihoz vonultak, leemelték szövegeiket, mélyen meghajoltak, Rodrigo azonban mit sem válaszolt köszöntésükre. Előtte egyébiránt hajoltak még azok is, kiket ezek uroknak tartottak, mert az egész vidéken nem volt senki, ki családi nevére, gazdagságra, összeköttetésre nézve vele távolról is összehasonlitható volt volna. Hogy az időt töltse, s a barát által

képzeletére tett benyomást megszüntesse, egy házba lépett, hol közönségesen igen sok ember szokott összegyülni, s hol oly szorgos és alázatos szivélyességgel fogadtatott, minővel csak azokat szoktuk fogadni, kiket nagyon szeretünk, vagy kiktől nagyon félünk. Az éj leszálltával visszatért palotájába. Attilio gróf vele egy pillanatban érkezett meg; a vacsorát feltálalták, mely alatt don Rodrigo folytonosan gondolataiba volt elmélyedve, s csak keveset beszélt.

— Hej, bátya, mikor fizeted meg azt a fogadást? mond Attilio gróf gunyolódva, miután a szolgák beszedték az asztalt, s távoztak.

— Még nem mult el sz. Márton.

— Jobb lesz ha azonnal megfizeted, mivel a kalendárium valamennyi szentjének neve napja elmulik, mielőtt — —

— Majd meg látjuk.

— A ravaszt akarod játszani, de mindent tudok, s annyira bizonyos vagyok fogadásom megnyerésében, hogy kész vagyok ujra fogadni veled

— Halljuk.

— Hogy az a — — az a — — mit tudom én minő nevü atya? Szóval, az a barát megtéritett.

— Ez a gondolat teljesen rád üt.

— Megtéritett, bátya, mondom, megtéritett. Részemről nagyon örülök rajta. Tudod, pompás látvány lész, ha bünbánatot tartasz, s lesütöd szemeidet! S minő dicsőség lesz a szerzetesre nézve! Mily büszkén, mily felfuvalkodottan fog visszatérni kolostorába! Ilyen halat nem minden nap, s nem minden hálóval lehet fogni. Légy meggyőződve, példa gyanánt fog idézni, s ha valamely távoli küldetésbe megy, beszélni fog tetteidről. Már hallani vélem beszédét. „A világ egyik részében — folytatá Attilio gróf orrából beszélve, az egyházi szónoklat hangját utánozva, és szavait gunyos taglejtésekkel kisérve — melyet illő tekintetek miatt nem nevezhetek meg, élt, kedves hallgatóim, sőt még most is él egy féktelen lovag, barátja nem annyira a jó embereknek, mint inkább az asszonyoknak, kinek

szokása levén, minden virágot leszakitani, szemeit egy —

— Elég, elég! szakitá meg Attilio szónoklatát don Rodrigo, félig mosolyogva, félig boszankodva. Ha meg akarod kettőzni a fogadást, nem bánom.

— Az ördögbe! Tehát te téritetted meg a barátot!

— Ne szólj felőle. Ami fogadásunkat illeti, sz. Márton lesz a döntő nap.

A gróf kiváncsisága fel volt keltve. Nem fukarkodott a kérdezősködéssel, don Rodrigo azonban, az elhatározó napra utalva mindig ki tudott térni kérdései elöl.

Másnap reggel don Rodrigo, mint don Rodrigo ébredt fel. Azon aggály, melyet Cristoforo „El fog jönni a nap“ jövendelése támasztott lelkében, az éj álomképeivel együtt eltünt; csak dühe maradt meg, melyet a pillanatnyi gyengesége miatti szégyen fokozott. Diadalmenethez hasonló sétájának, az üdvözlések és fogadtatásának ujabb emlékei, valamint unoka testvérének gunyolódásai nem kevéssé müködtek közre, hogy don Rodrigo régi lelkületét visszanyerje. Ágyából felkelve Grisot hivatta.

— Itt nagy dolgok vannak készülőben, gondolta a szolga, kinek don Rodrigo e parancsot kiadta; mert azon ember, kit szokottan „griso“-nak (szürke) neveztek, nem volt más, mint a brávók feje, kire a legveszélyesebb és legistentelenebb vállalatokat szokták bizni; don Rodrigo legmegbizhatóbb embere, ki neki — hálából és érdekből — mindenben engedelmeskedett. Griso egy alkalommal fényes nappal, a nyilt utczán megölt valakit. Az üldözők elől don Rodrigohoz menekült, s védelmét kérte. Ez szolgái egyenruhájába öltöztette Grisot, s igy megvédte őt az igazságszolgáltatás üldözése ellenében.

— Griso! mond don Rodrigo, most megmutadhatod mennyit érsz. Mielőtt a holnapi nap felvirad, Luciának palotámban kell lennie.

— Nem fogja mondhatni, hogy Griso valaha nem felelt meg a méltóságos ur parancsának.

— Annyi embert vigy magaddal, mennyire szükséged van, intézkedjél, rendezz mindent ugy el, mint neked tetszik, hogy jól végezhess. De vigyázz nehogy baja történjék.

— Uram, kissé tán mégis rá lehet ijeszteni, nehogy zajt üssön. Másként nem lehet végrehajtani.

— A ráijesztés — értem — kikerülhetlen. De egy hajszállát sem szabad meggörbiteni; s mindenek felett tisztelettel kell bánni vele. Értetted?

— Uram, nem lehet virágot szakitani, s méltóságodnak hozni anélkül, hogy azt megérintse az ember. De csak az elkerüthetlenül szükséges szigort alkalmazzuk ellene.

— Különben saját bőröd kerül veszedelembe. — S miként hajtod végre?

— Most gondolkodtam felette, uram. Szerencsénkre Lucia háza a falu végén van. Oly helyre van szükségünk, hol elhelyezkedhetünk, s ama ház közelében a mezőn van egy senki által sem lakott, elhagyott épület; azon ház — méltóságod e dologról aligha tud valamit — azon ház, mely pár év előtt leégett, s lakóinak nem volt pénzük, hogy felépitsék, s igy elhagyták azt, s most a boszorkányok tartózkodnak benne; de ma nincs szombat, s én nevetem a boszorkányokat. A babonás parasztok, a világ minden kincséért sem mernének éjjel ama házba lépni, azért biztosan mehetünk oda és senki sem fogja megzavarni tervünket.

— Helyes. S aztán?

Griso erre előadta, don Rodrigo megbirálta a tervet, mig végre mindketten megegyeztek a vállalat kivitelének módja iránt, melynél főleg arra törekedtek, hogy a tettesek ne hagyjanak maguk után bünjeleket; módot találtak ki, hogy hamis bünjelek által a gyanut másokra háritsák, hogy a szegény Agnest elhallgattassák, s Renzora ugy ráijeszszenek, hogy elfeledje fájdalmát, s a gondolatot, miszerint a törvényhez folyamodjék, sőt még panaszkodni se legyen kedve. S ezeken kivül még minden egyéb gazságot megállapitottak, mit a terv kivitelére szükségesnek tartottak. Egyéb-

iránt nem folytatjuk ezen tervek leirását, mivel, mint az olvasó tapasztalni fogja, nem szükségesek azok történetünk megértésére. Elég az hozzá, hogy midőn már Griso távozott, hogy tervét végrehajtsa, don Rodrigo visszahitta őt.

— Halld, ugymond don Rodrigo, ha az a vakmerő parasztkölyök ma este véletlenül körmeid közé kerül, jó lesz, ha előlegezesz vállaira néhány kék foltot emlék gyanánt. Igy legalább biztosabban fog hatni a neki holnap kézbesitendő hallgatási parancs. De föl ne keresd, nehogy elrontsd a fontosabb ügyet. De hisz megértettél.

— Bizza rám, válaszolt Griso, s a lázatot és hetvenkedést kifejező mozdulattal meghajtva magát távozott.

A délelőtt tájékozást czélzó kémjáratokkal telt el. Azon ál-koldus, ki Agnesék házába a leirt módon betolakodott, senki más nem volt, mint maga Griso, ki személyesen akarta szemügyre venni a tett szinhelyét. Az ál-vándorok Griso legényei voltak, kikre nézve elégséges volt a szinhely felületesebb ismerete, hogy főnökük parancsait teljesithessék. Miután megtudták, amit akartak, nem mutatták többé magukat, nehogy gyanut keltsenek.

Miután valamennyien visszatértek a palotába, Griso beszámolt Rodrigonak, véglegesen megállapitotta a vállalat tervét, kiosztotta a szerepeket és utasitásokat. Mindez azonban nem történhetett meg anélkül, miszerint az öreg szolga, ki mindig szemfüleskedett a palotában, kinetudja minő cselszövény van készülőben. Mindenre figyelt, minden után kérdezősködött, itt is ott is egy-egy csonka hirt hallott, magyarázgatta magában a hallott homályos szavakat, találgatta a titkos sürgölődések czélját, s végre sikerült neki az éjjel végrehajtandó tervet kitudnia. De midőn ennyire jutott, az éj már közeledett, s a bravók kis csapata elindult az emlitett elhagyott ház felé. A szegény öreg, bár érezte, mily veszélyes játékba kezdett, s félt Pisából segitséget hozni, még sem akart tétlenül maradni. Azon

ürügy alatt, hogy kissé a szabadba akar menni, elhagyta a palotát, a kolostorba sietett, hogy Cristoforot, igéretéhez képest, értesitse. Nem sokára a bravok mind elindultak, de nehogy gyanut keltsenek, apró csapatokra oszlottak; Griso legutoljára maradt, s pusztán csak a fedett kocsit hagyta a palotában, melyet az éj leszálltával kellett a mezei házba szállitatni, mi csakugyan meg is történt. A kitüzött helyen valamennyi bravo összpontosult; hármat közülök Griso a falu korcsmájába küldött; egyik ezen bravok közül az ajtó előtt helyeztetett el, kinek feladata volt megfigyelni, ami az utczán történik és kilesni azon időpontot, midőn a falu népe lenyugszik; a másik kettőnek ben játszania és innia kellett, mintha csak kedvüket akarnák tölteni; eközben azonban kémkedtek, ha nem akad-e valami kikémlelni való. Griso maga, főcsapatával a leshelyen várakozott.

A szegény öreg szolga még mindig előre koczogott, midőn a három előőrs már megérkezett helyére. A nap már lenyugodott, midőn Renzo belépett az asszonyokhoz.

— Tonio és Gervaso — mondá — kivül várakoznak rám; a korcsmába megyek velük valamit falni; de esti harangszókor már értetek jövünk. Rajta, bátorság Lucia! Minden egy pillanat koczkáján forog.

Lucia felsóhajtott, s a szót meghazudtoló hangon mondá: Bátorság!

Midőn Renzo két társával a korcsmához érkezett, az egyik bravot már utjában találta, ki testével egészen eltorlaszolta az ajtót, csipőjével az ajtó szárfájához támaszkodott, karjait mellén keresztbe tette, s jobbrabalra tekintgetve sasszemeinek majd fehér, majd barna részét csillogtatá az esti homályban. Félre csapott lapos, vörös selyem sipkája csak félig fedé üstökét, mely barna homlokán két részre oszolva a bravo fülei alatt ennek nyakszirtéig ért, hol fonadékba végződve fésüvel volt megtüzve. Kezében vaskos fütyköst tartott, tulajdonképeni fegyvert nem lehetett látni nála, de arczába tekintve még egy gyermek is megmondhatta volna,

hogy öltönye alatt annyi fegyver van, mennyi csak ott elfér. Midőn Renzo, ki társai előtt járt, az ajtó elé érkezett s be akart lépni, a bravo meg sem mozdult, hanem élesen Renzora tekintett. Az ifju azonban, mint kinek terhes feladatot kell megoldania, a haszontalan szóváltásokat kikerülendő, nem látszott a bravot észre venni; még azt sem mondta: „félre innét!“, hanem egyik vállát előre tolva, rézsut hajolva ment be azon nyiláson, melyet a különös ember még fenhagyott. Renzo két társának is ezen eljárást kellett követnie, ha be akart jutni. Belépve látták a két bravót, kiknek hangját már kivülről hallották, s kik az asztal egyik sarkánál ülve morát*) játszottak, mindketten kiáltoztak (ezt különben a játék kivánta meg) egymásnak töltöttek a mögöttük álló nagy seres kancsóból. Az uj vendégeket a bravok figyelemmel vizsgálták, s különösen az egyik — ki Renzo beléptekor épen felemelt kezének három ujját kinyujtá és szétterpeszté, s szája még nyitva volt egy nagy „Hat!“ kiáltás után — tetőtőltalpig végig mérte Renzot; majd aztán szemével az ajtóban álló társának intett, ki fejbiczentéssel felelt a jelre. Renzoban gyanu támadt, s bizonytalanságot elárulo tekintetet vetett társaira; ezeknek arcza azonban legfelebb csak jó étvágyról tett tanuságot. A korcsmáros Renzora nézett, s ennek parancsát várta; az ifju a szomszéd terembe szólitotta, s ott megrendelte a vacsorát.

— Kik ezen idegenek? kérdé aztán halkan, midőn a korcsmáros hóna alatt durva asztalteritővel, s kezében palaczkkal visszatért.

— Nem ismerem őket, válaszolt a korcsmáros felteritve az abroszt.

— Hogyan? Egyiket sem?

— Tudhatja, válaszolt a korcsmáros, miközben mindkét kezével elsimitotta az asztalteritőt, hogy mesterségünk első szabálya: senkitől semmit sem kérdezni; s ezt ugy annyira megtartjuk, hogy még feleségeink

*) Olaszországban még ma is szokásos ujj-játék. A ford.

sem kiváncsiak. Nekünk nincs egyébre gondunk, minthogy vendégeink becsületes emberek legyenek. Hogy aztán kicsodák, micsodák, mi azzal nem törődünk. — S most egy tányér olyan husgombóczot hozok, minőt még sohasem evett.

— Hogy tudhatja — —? kezdé ujra Renzo, a korcsmáros azonban már a konyhába tért vissze. Amig ott az emlitett husgombóczok födelét levette, az egyik bravó, ki Renzónkat imént végig mérte tekintetével, lassan a korcsmároshoz közeledett.

— Kicsodák azon emberek? kérdé suttogva a bravo.

— Falunkban lakó becsületes emberek, válaszolt a korcsmáros, miközben a gombóczokat a tányérba rakta.

— Jó, jó; de hogy hijják őket? Kicsodák? sürgeté amaz kissé erősebb hangon.

— Egyiket Renzonak hijják, válaszolt suttogva a korcsmáros. Jóra való, s jó módu ifju, selyem fonó, ki igen jól érti mesterségét. A másik Tonio nevü paraszt, szivesen barátkozó vig ficzkó; nagy hibája, hogy nincs vagyona, mert különben korcsmámban hágna annak nyakára. A harmadik valóságos bamba, ki azonban örömest eszik-iszik, ha valakitől kap. Engedelmével.

A korcsmáros erre egy ugrással eltünt a kérdező és sütő kemencze közt a konyhából, s a tálat rendeltetési helyére vitte.

— Hogy tudhatja, faggatá ujra Renzo a korcsmárost, hogy becsületes emberek, ha nem ismeri őket?

— Cselekedeteikből, kedves ur, az embereket cselekedeteikből ismerjük meg. Akik ugy iszszák boromat, hogy azt nem birálgatják, kik a számlát levonás nélkül fizetik, akik a többi vendégekkel nem czivódnak, hanem ha valakinek egy kés szurást szántak, kivül a vendéglőtől távol várják meg az illetőt, nehogy a szegény vendéglős bele keveredjék a dologba: ezek a becsületes emkerek. — De hogy a manóba jut önnek eszébe ennyi mindenféle dolgot megtudni, midőn vőlegény, s egészen máson kellene gondolkoznia? S

hozzá, midőn olyan gombócz van tányérán, mely még a halottakat is feltámasztaná.

A vendéglős ezt mondva visszatért a konyhába.

Renzo és társai nem igen vigan költötték el vacsorájukat. Az ifju vendégei egész örömmel átadták volna magukat a lakoma élveinek, Renzo azonban azzal levén elfoglalva, mit az olvasó már tud, ezenkivül aggódva a két ismeretlen különös magaviselete miatt, nem várhatta be a távozási időt. Nehogy a bravók meghallják, csak suttogva beszéltek, s csak csonka és kedvetlen szavakat váltottak egymással.

— Milyen szép dolog, tört ki egyszerre Gervasoból, hogy Renzo nősülni akar, s kénytelen — —! Renzo haragos tekintetet vetett a szólóra.

— Hallgatsz barom! mond Tonio s e megtisztelő czimet hatalmas oldalba döfés követte. A társalgás mindig hidegebb lett, s hideg maradt mindvégig. Renzo mind az evésben mind az ivásban nagyon mérsékletes volt, két tanujának is csak mérséklettel töltött, hogy azok a bortól csak kedvre kapjanak, de eszüket el ne veszitsék. Miután a vacsora véget ért, s Renzo, ki legkevesebbet fogyasztott, a számlát kifizette, mindhárman ismét a bravok előtt haladtak el, kik most is, mint Renzo beléptekor, az ifju felé fordultak. Renzo a vendéglőtől pár lépésnyire megfordult, s látta, hogy a két bravo, kik távoztakor még helyükön ültek, most követé őt. Renzo megállt társával, mintha azt akarta volna mondani: lássuk mit akarnak. A két bravo látva hogy észre vétetett szintén megállt és egymással suttogva visszafordult. Ha Renzo a bravok közelében van, igen furcsa dolgokat hallott volna.

— Mennyire becsületünkre vált volna, a jutalmat nem is számitva — mondá az egyik zsivány — ha a palotába visszatérve elbeszélhetjük vala, miszerint hamarjában kiporoltuk őt, s anélkül, hogy a Szürke adta volna az utasitást.

— Hogy elrontsuk a főügyet! válaszolt a másik. Lám, már is sejt valamit; megáll, s bennünket szemlél. Ej, ha ez később történnék! Térjünk vissza, nehogy

gyanut keltsünk. Nézd, már is minden oldalról emberek közelednek; hadd menjenek mindnyájan fészkükbe.

Midőn Renzo látta, hogy a két szemtelen visszavonult, a növekvő setétben folytatta utját, s majd egyik majd másik barátját figyelmeztette suttogó hangon egy vagy más dologra. Midőn Lucia lakására érkeztek már leszállt az éj.

Valamely veszélyes terv első gondolata és kivitele közti időköz (mint egy nem ostoba barbar jegyezte meg) valóságos álom, melyet a képzelet és félelem a legkülönfélébb alakokkal népesit meg. Lucia már több óra óta küzdött ezen álommal, sőt Agnest magát, a terv készitőjét is aggodalom fogta el, s csak ügygyelbajjal talált szavakat Lucia bátoritására. Az ébredés, vagyis a kivitel kezdetének pillanatában azonban a lélek egészen átváltozik. A félelmet és bátorságot, mely eddig csatázott a lélekben más félelem és bátorság üzi el; a vállalat uj alakban jelenik meg az ember képzeletében; mi előbb aggálylyal töltött el, most egyszerre könnyünek látszik, de viszont óriási akadálynak tünik fel, mielőbb gyermekségnek látszott: a képzelet visszariad, a tagok mintegy megtagadják az engedelmességet, a sziv hütlen lesz nagy önbizalommal tett igéreteihez. Luciát, midőn Renzo halk kopogtatását hallotta, oly nagy rémület szállotta meg, hogy e pillanatban elhatározta, miszerint készebb mindent eltürni, Renzotól örökre elválni, mint a tervet végrehajtani. Midőn azonban Renzo belépett, s igy szólt: „Itt vagyok, menjünk!“ midőn valamennyien, habozás nélkül, mint valamely visszavonhatlanul elhatározott dolog végrehajtására indulni akartak, Luciának sem ideje, sem bátorsága nem volt ellenmondani, reszketve támaszkodott anyja és jegyese karjára.

A kalandos társaság utnak indult.

A legmélyebb csendben, kimért léptekkel hagyták el a kis házat, s a setétben a faluból kivezető utra léptek. A legrövidebb ut lett volna keresztülvágni a falun, s egyenesen don Abbondio háza felé tartani; de nehogy észre vétessenek a kerülő utat választották.

Kerteken, mezőkön, s közökön át jutottak a lelkész házáig, hol szétoszlottak. A két jegyes a ház egyik szögletében huzta meg magát; Agnes mellettük maradt, de kissé előre ment, hogy annak idején Perpetua elé siethessen, s őt hatalmába kerithesse. Tonia a magával tehetetlen Gervasoval, ki saját fejétől mit sem volt képes tenni, de ki nélkül most szintén nem lehetett tenni semmit, bátran az ajtóhoz lépett, s zörgetett.

— Ki jő ily későn? kiáltott le egy hang az ablakból, mely e pillanatban nyitott meg. Perpetua hangja volt. Betegek, mint tudom, nincsenek a faluban. Talán szerencsétlenség történt?

— Én vagyok testvéremmel, mond Tonio, beszélnünk kell a lelkész urral.

— Kereszténi óra-e ez? mond Perpetua durván. Tisztesség tudás ez? Jöjjetek holnap.

— Hallja, lehet, hogy eljövök, lehet, hogy nem. Pénzre tettem szert, s azért jöttem, hogy — tudja — azt a kis adósságot lerójam. Nálam van a huszonöt darab egészen uj ezüst huszas. Ha azonban nem kell, csak türelem! Majd tul adok mind a huszonötön, s csak akkor térek vissza, ha ismét ennyi pénzem lesz egy összegben.

— Várj, várj, megyek már. De miért ily késő órában?

— Csak ép most kaptam magam is; gondoltam, mondom, ha a huszasok velem alusznak, holnapra nem tudom, mit gondolok. Ha azonban most nem tetszik, nem bánom. Most itt vagyok, de ha nem kell, tovább állok.

— Maradj, maradj, várj egy pillanatig, azonnal visszatérek a válaszszal.

Perpetua ezt mondva bezárta az ablakot. Most Agnes elvált a jegyesektől, miután igy szólt suttogva Luciának: „Bátorság, eljött a pillanat, gondold, hogy a fogadat huzzák.“ Erre a két testvérhez ment az ajtó elé, s Tonioval fecsegni kezdett, oly módon, hogy Perpetua, midőn ajtót nyit, azt higyje, miszerint Agnes csak véletlenül érkezett, s hogy Tonio tartotta fen egy pillanatra.

VIII. Fejezet.

— Carneade! ki volt ez? mormolta magában don Abbondio, ki az emeleti szoba egyik karos székében ült, s előtte nyitott könyv feküdt, midőn Perpetua belépett a hirrel. Carneade! Ugy emlékszem, hogy ezen nevet már valahol olvastam, vagy hallottam. Tudományos embernek, az ó-kor egyik irodalmárának kellett lennie; neve egyik azok közül, de ki az ördög volt?

A szegény lelkésztől ily távol volt a gondolat, hogy mily nagy fergeteg tornyosul össze feje felett.

Meg kell jegyeznünk, hogy don Abbondio naponként olvasni szokott bizonyos ideig. Egyik lelkész szomszédja, kinek kis könyvtára volt, egyik könyvét a másik után, minden válogatás nélkül, át kölcsönözte neki. Don Abbondio a fenebb leirt pillanatban, az ijedtség hideglázából gyógyulva szent Károly tiszteletére készült, s a milanoi dómban, két évvel az előtt, nagy lelkesültséggel elmondott és csodálkozással hallgatott dicsbeszédet olvasta. A nevezett szentet, tudvágya miatt, a diszbeszéd Archimedeshez hasonlitotta, s eddig don Abbondio még nem akadt fen, mivel Archimedes annyi figyelemre méltó dolgot mivelt, s annyit beszéltetett magáról, hogy épen nem kell valami tágas ismeret körrel birni, hogy valamit tudjon az ember felőle. A szónoklatban azonban a szent, Archimedes után Carneadehoz hasonlittatott, s e pontnál don Abbondio ismereteinek hajója zátonyra jutott. E pillanatban lépett be Perpetua Tonio látogatását jelentendő.

— Ily órában? kérdé természetesen don Abbondio is.

— Mit akar? Nem tud ugyan illenet, de ha röptében meg nem csipi —

— Valóban, ha most meg nem ragadom, nem tudom, mikor ragadhatom üstökénel! Ereszsze be. Ej, ej, valóban meg van győződve, hogy csakugyan ő az?

— Hogy az ördögbe ne volnék meggyőződve! válaszolt Perpetua, s lement. Ajtót nyitott, s kérdé: Hol vagy? — Tonio elenkezett, de e pillanatban Agnes is előlépett, s nevén szólitotta Perpetuát.

— Jó estét Agnes, válaszolt Perpetua, honnét kerülsz ide ily későn?

— Most jövök — s itt megnevezte a kis szomszéd falut. S ha tudnád — folytatá — épen miattad maradtam ott ily későig.

— S miért? kérdé Perpetua, s a két testvér felé fordulva igy szólt: menjetek be, én is nyomban jövök.

— Mert egy asszony, ki mit sem tud, s mégis beszélni akar — hinnéd-e? — azt mondta, hogy Suolavecchia Jókával és Lunghina Anselmmal azért nem léptél házasságra, mivel ezek nem akartak nőül venni. Én ellenben azt állitottam, hogy azért lett semmivé a házasság, mivel te mindkettőt elutasitottad —

— Bizonyára! Ó, a hazug. Ó, a hazudozó! ki volt ez?

— Ne kérdezd, senkinek sem akarok bajt szerezni.

— Mond meg, meg kell mondanod! Ó, a hazug!

— Elég. De nem hiheted mennyire boszankodtam amiatt, hogy nem tudtam jól történetedet, s igy nem czáfolhattam meg őt.

— Lám mi mindent hazudnak a világon! kiáltott fel ismét Perpetua, s csak hamar folytatta: Ami Jóskát illeti, mindenki tudja, mindenki láthatta — — Ej, Tonio tedd be az ajtót, menj fel, én is azonnal megyek! Tonio belőlről igent mondott, s Perpetua folytatta szenvedélyes elbeszélését.

Don Abbondio házának kapujával szemben, két kunyhó közt kis utcza volt, mely a két kunyhón tul a mező felé kanyarodott. Agnes ezen ut felé tartott, mintha kissé félre akarna vonulni, hogy szabadabban beszélhessen. Perpetua utána ment. Midőn a fordulóra értek, honnét már többé nem lehetett látni, mi törté-

nik don Abbondio házában, Agnes nagyot köhintett. Ez jeladás volt. Renzo meghallotta, s Luciának, bátoritás gyanánt, megszoritva karját, mindketten, szorosan a fal mellett, s a legnagyobb csendben előre mentek. Az ajtóhoz érve azt halkacskán kinyitották, csendesen, s meghajolva a folyosóra mentek, hol a két testvér várakozott rájuk. Renzo az ajtót ismét vigyázva betette, s a lépcsőn mind a négyen sem csináltak annyi zajt mint egy ember. Midőn az emeletbe értek a két testvér don Abbondio szobájának ajtajához közeledett; a jegyesek a falhoz simultak.

— Deo gratias! mond Tonio hangosan.

— Tonio? Lépj be, válaszolt belülről egy hang.

Tonio most az ajtót csak annyira tárta ki, hogy testvérével együtt beléphessen. Az ezen nyiláson át kiáradó, s a folyosó kövezetére vetett fény megreszkettette Luciát, ki azt hitte, észre vétetett. A két testvér lelépvén Tonio betette mögöttük az ajtót. A jegyesek mozdulatlanul maradtak kinn a setétben; fülöket hegyezték, lélegzetüket elfojtották; a legnagyobb zajt Lucia szivének dobogása okozta.

Don Abbondio, mint már emlitettük, ódon karszékében ült, kopott felsőöltönybe volt burkolva, fején szintén kopott házi sipka, kis lámpa terjesztett gyenge fényt a lelkész körül.

— Ó, ó! mond üdvözlés gyanánt don Abbondio, s szemüvegeit kis könyvébe helyezte.

— A lelkész ur mondhatná, hogy későn jöttem, szólt Tonio meghajtva magát. E mozdulatát Gervaso is utánozta csakhogy ügyetlenebbül.

— Bizonyára későn, minden esetre későn. Tudod, hogy beteg vagyok.

— Sajnálom.

— Hallhattad, hogy beteg vagyok, s nem tudom, mikor hagyhatom el szobámat. De miért hittad el magaddal azt a fiut — ?

— Csak azért, hogy társam legyen.

— Jó, tehát lássuk a pénzt.

— Huszonöt darab ujdonat uj ezüst huszas, sz.

Ambust lóháton ábrázolják, mond Tonio, zsebéből kis csomagot véve elő.

— Lássuk, szólt don Abbondio, s átvéve a csomagot feltette szemüvegeit; a csomagot felbontotta, kivette, megszámlálta, ismét visszatette a huszasokat, s ugy találta, hogy egy sem hiányzik.

— Most a lelkész ur is visszaadja Teklám nyakláncát.

— Kérésed méltányos, válaszolt don Abbondio; majd egy szekrényhez lépett, valamelyik zsebéből előkeresett egy kulcsot, s mintegy a vizsgálódókat távoltartandó körültekintett, a szekrény ajtaját félig nyitotta ki, s még ezen nyilást is saját becses személyiségével elfedve bedugta fejét, hogy megkeresse, s egyik karját, hogy kivegye a nyakláncot.

— Jól van? kérdé a lelkész átadva Tonionak a nyakláncot.

— Szíveskedjék még kis irást adni.

— Még ezt is! Az egész világ tudja. Ej, ej, a világ mily kétkedő lett! Nem bizol bennem?

— Hogyan lelkész ur! Ha megbizom-e benne! Igazságtalan irányomban. De mivel könyvében nevem az adósok névsorában van — — tehát, mivel már egyszer rászánta magát az irásra, igy — — — halál esetére — —

— Jó, jó, szakitá félbe Toniot a lelkész, s mormogva egy asztalfiókot huzott ki, papirt, tollat és tintatartót vett elő, irni kezdett, s irásközben fenhangon ismételte a szavakat, melyeket papirra tett. Eközken Tonio, s ennek intésére Gervaso épen az asztal elé állott, ugy hogy az irásával ugyis elfoglalt lelkész nem láthatott az ajtóra. A két testvér erre, mintha unatkoznék, topogni kezdett, mi a jegyeseknek jel volt a belépésre, s egyszersmind észre vétlenné tette ezek lépteinek zaját. Don Abbondio irásába merülve nem gondolt egyébre. A toppantások hallatára Renzo megfogta, s hogy felbátoritsa, megszoritotta Lucia karját, s a remegő lányt maga után vonta. Halkan, lábujjhegyen, lélekzetüket elfojtva léptek be, s a két testvér

mögé rejtőztek. Don Abbondio eközben befejezte s még egyszer figyelmesen elolvasta irását, s a papirt négy retüre hajtva igy szólt: Most nincs kifogásod? — S eközben egyik kezével levette orráról a szemüveget, a másikkal Tonionak nyujtá a papirt, s feltekintett. Tonio, a papirért kinyujtva kezét kissé félre hajolt, Gervaso, Tonio intésére, szintén félre állt, s most mintha szinfal vált volna ketté a háttérben, megjelent Renzo és Lucia. Don Abbondio eleintén homályosan, később pedig nagyon is világosan látott, megrémült, elképedt, feldühödött, összeszedte gondolatait, s tervet készitett, s mindezen változásokon azon idő alatt ment át, mig Renzo e szavakat mondta:

— Lelkész ur, ezen tanuk előtt kijelentem, hogy ez itt nőm.

Renzo ajkai azonban még alig záródtak össze ezen szavak kimondása után, midőn don Abbondio eldobva az iratot bal kezével megragadta a lámpát, s jobbjával oly rohamosan lekapta az asztalteritőt, hogy könyv, papir, tinta- és porzótartó a földre hullott, s a karszék és az asztal közt átszökve Luciára rontott. A szegény Lucia kedves és most reszkető hangjával alig tudta e szavakat kimondani: „És ez itt — — midőn don Abbondio durván fejére és arczára vetette az asztalteritőt, hogy az egész mondat kimondásában megakadályozza őt. A lelkész egyidejüleg eldobta a lámpát, s most mindkét kezével iparkodott befedni a szegény leány arczát, ugy hogy ez majd megfuladott.

— Perpetua! Perpetua! Árulás! Segitség! kiáltozott eközben don Abbondio.

A kialvó félben levő lámpa elhaló fényt vetett Luciára, ki teljesen megzavarodva még csak meg sem kisértette a menekülést, s ugy állt ott, mint egy mintázott döröz szobor, melyre a müvész nedves leplet dobott.

Midőn a lámpa végleg kialudt don Abbondio elbocsátotta a leányt, s a falon tapogatózva a másik szobába nyiló ajtót kereste, megtalálva azt belépett, s bezárta maga után az ajtót, s szakadatlanul kiálto-

zott „Perpetua! Árulás! Segitség! Ki a házból! ki a házból!“

A másik szobában a zürzavar tetőpontjára hágott. Renzo megakarván ragadni a lelkészt kezeivel tapogatózott a setétben, mintha szembekötősdit játszott volna, s ekként megtalálva az ajtót zörgetett, s igy szólt: „Nyissa ki! Nyissa ki! Ne kiáltozzon!“ — Lucia bágyadt hangon szólitotta jegyesét, s kérte: „Távozzunk, az isten szerelmére távozzunk!“ — Tonio négykézláb mászkált a földön, hogy kézre keritse a neki szánt iratot. Gervaso bódultan kiáltozott, ugrált, s kereste a lépcsőhöz vezető ajtót, hogy menekülhessen.

A saját házában megostromolt lelkész látva, hogy az ellenség nem akar visszavonulni, kinyitotta a templom előtti térre néző ablakot, és segitségért kiáltott.

A hold teljes fényében ragyogott. A templom széles és a torony messze kivonuló és karcsu árnya setéten és élesen rajzolódott a fü által felvert és a hold fényében uszó térre. A tárgyakat oly világosan meglehetett egymástól különböztetni, mintha nap ragyogott volna az égen. De sehol, hova csak eljuthatott a szem sugára nem lehetett élő lényt megpillantani. A templom falával kapcsolatban, s épen a lelkész házával szemben volt egy kis kunyhó, vagy ketreczszerü épület; ebben lakott a sekrestyés, ki felijesztve a zaj által kiugrott ágyából, felszakitotta ablakának függönyét, kidugta fejét, s bár szemei még mindig álomra voltak csukódva kérdezte a zaj okát.

— Fuss, Ambrosio! Segitség! Emberek vannak házamban! kiáltott rá don Abbondio.

— Azonnal ott leszek! szólt a sekrestyés, s visszarántva fejét az ablakot ismét bezárta, s habár álmából és ijedtségből még mindig nem tért magához, mégis módot talált ki, melylyel jobban segithet a lelkésznek, mint ez kérte, s pedig anélkül, hogy személyesen rohanjon a zürzavar közé. Az ágyra helyezett nadrágja után kapott, azt hóna alá csapta, mint valami diszka-

lapot, lerohant a falépcsőn, felszaladt a toronyba, s megragadva a torony két harangjának kötelét, a kis és nagy harangot félre verte.

Tin, ton, tin, ton — a parasztok felülnek ágyukban, a cselédek, kik a szénás pajtában elterülve aludtak, hallgatóznak, s felugornak.

— Mi baj? Mi baj? Félre verik a harangokat! Tüz van? Tolvajok? Gyilkosok?

Több asszony könyörög férjének, hogy ne mozduljon, s hadd fussanak mások segitségre; sokan felkelnek, s az ablakhoz mennek; a gyávák meglapulnak ágyukban, a bátrabbak és kiváncsiabbak kirohannak, vasvillát és puskát ragadnak, hogy a zaj felé szaladjanak; mások ismét kiállnak az utczára, hogy lássák a történendőket.

Mielőtt azonban a parasztok tájékozták volna magukat, sőt mielőtt felébredtek volna a vészharang kongását meghallották mások, kik a helyszinéhez közel egészen felöltözve állottak. Meghallották azt Perpetua, Agnes asszony és a bravók. Mielőtt tovább haladnánk röviden elbeszéljük, mit mivelték a bravók azon pillanattól fogva, midőn elhagytuk őket a korcsmában, s az emlitett bitangházban. A három korcsmai bravó, látva, hogy minden ajtót becsuknak, s minden utczáról hazatakarodik a nép, oly gyorsan távozott, mintha elkésett volna. A korcsmában azt mondták, hogy haza mennek, pedig teljes csendben kullogva bejárták a falut kikémlelni, vajjon mindenki nyugodni tért-e hajlékába. Csakugyan senkivel sem találkoztak, s legcsekélyebb zajt sem hallottak. Agnes asszony szerény házacskája előtt is elosontak: ez volt a legcsendesebb, mivel senki sem volt benne. Erre egyenesen a mezőn levő elhagyott háznak tartottak, s ott jelentést tettek Grisonak. Ez azonnal nagy, széles kalapot csapott fejére, viaszkos vászon köpenyt vetett vállára, s zarándok botot véve kezébe igy szólt: „Induljunk, mint bravókhoz illik, a csendre és parancsszóra ügyeljen mindenki!“ — Griso elől ment, a többiek követték. Agnesék házától

néhány lépésnyire Griso megállitotta embereit, s egyedül ment előre, hogy kémlelődjék, de tapasztalva, hogy a legnagyobb csend uralkodik a házban, két bravónak intett, s meghagyta nekik, hogy az udvart záró kis falon csendesen másszanak át, s bent rejtőzzenek el a sürü fügefa által fedett sarokban, melyet Griso reggel e czélra kiszemelt. Most halkan kopogtatott, s pedig oly szándékkal, hogy eltévedt zarándoknak adva ki magát éji szállásért fog esedezni. A kopogtatásra azonban ki sem felel. Griso most erősebben kopogtat, ismét semmi válasz. A banditafőnök most egy harmadik emberét szólitja elő, s meghagyta neki, miszerint a falon átkuszva belül tolja félre a kapu zárát, hogy ekként szabadon bemenni és visszavonulni lehessen. A bravók mindezt nagy elővigyázattal és sikerrel hajtják végre. Griso a többi bravot is előszólitja, parancsot ád nekik, hogy vele együtt lépjenek be, s azon zúgban rejtőzzenek el, hol a két első bravó lappangott; maga Griso óvatosan ismét beteszi a kaput, belül két embert őr gyanánt felállit, s egyenesen a ház földszinti ajtajához lép. Itt is kopogtat, vár, s még soká várhatna. Itt is a legnagyobb óvatosság mellett, félre tolja az ajtó zárat, s belülről senki sem kiáltja: ki az? — Senki sem mozdul: jobban nem mehetne a dolog. Előre tehát. Pszt! hijja Griso a fügefa mögötti bravókat, s belép velök a földszinti terembe, hol reggel istentelenül darabka kenyérért csengett. Taplót, tüzkövet, aczélt és gyutacsot vesz elő, meggyujt egy kis lámpát, belép a másik szobába, meggyőződést szerzendő, ha nincs-e ott valaki? — Senki! — Visszatér, a lépcső feljáratára megy, figyel, hallgatózik: némaság, a legmélyebb csend! Más két őrt földszinten hagy, s magához inti a bergamo-vidéki bravót, kinek feladata volt fenyegetőzni, megnyugtatni, parancsolni, szóval a főszerepet játszani, hogy tájkiejtése elhitesse Agnes asszonynyal, miszerint az ellenség Bergamo felől jött. Griso maga után a többi bravóval csendesen felhaladt a lépcsőkön, s csak magában káromkodott, ha a lépcső csikorgott lábai alatt, vagy társainak léptei zajt okoz-

tak. Végre feljutott az emeletre. Kétségkivül itt lapult meg a nyul. Gyengén meglöki az első szoba ajtaját; az ajtó enged, s rés támad; betekint: setét van, hallgatózik, ha nem horkol, lélegzik, vagy mozdul-e benn valaki: semmi nesz. Előre tehát. A lámpát arcza elé helyezi, hogy lásson, de ne láttassék; felnyitja az ajtót, megpillant egy ágyat; belép; az ágy megvetve, s teljesen rendben van, az összehajtott ágyteritő a vánkoson nyugszik. Griso vállat vont, s jelekkel tudatja társaival, hogy a másik szobába megy körültekinteni, s hogy társai csendesen kövessék őt, belép; ugyanazon eljárást követi, ugyanazon eredmény.

— Mi az ördög? szólt most Griso, valami gaz áruló müve ez?

Most már mindnyájan kevesebb óvatossággal látnak a kutatáshoz, megvizsgálnak minden zúgot, felforgatják az egész házat. Amig ezek a ház átvizsgálásával foglalkoztak, a kapunál álló két bravó fülét gyors és sietve közeledő léptek zaja üti meg. Mindketten azt hiszik, hogy a zajt okozó lábak tulajdonosa át fog menni a ház előtt; nyugodtan maradnak, de azért minden eshetőségre készen mégis figyelnek. A léptek zaja csakugyan épen a ház előtt megszünik. Menico volt, ki Cristoforo atya által küldetve futva jött tudatni a nőkkel, hogy az istenért azonnal meneküljenek házukból, s fussanak a kolostorba, mert — az olvasó már tudja mért? Megfogja a kilincset, hogy zörgessen, s érti, hogy az inog, ketté van törve — Mi ez? — gondolja Menico, s ijedve meglöki a kaput; a kapu megnyilik. A gyermek szepegve belép, s érzi, hogy egyszerre két karját megragadják. Jobbról balról két fenyegető hang suttogja fülébe: Ne mozzanj, vagy a halál fia vagy! — Menico azonban nagy orditást hallat, s az egyik bravó durva kezét a fiu szájára teszi, s a másik kését rántja elő, hogy Menicot megijeszsze. A gyermek félelmében reszket, mint falevél, s nem mer többé kiáltani; helyette azonban, egészen más hangon, megszólal a vészharang, melynek első kongásait a vészhangok egész zivatara követte. — Ha bünt

müvelsz, gyanura kelsz*) mondja a milanoi közmondás. A vészharang kongásában mindkét zsivány saját nevét, kereszt nevét és csúfnevét vélte hallhatni; mindketten egyszerre elbocsátották Menico karját, tátott szájjal egymásra bámulnak, majd a házba rohannak, hol társaik voltak. Menico az utczán terem, a toronynak tart, hol valakinek csak kell lennie. A többi, Agnesék házát felforgató bravóra a vészharang kongása ugyanazon hatást teszi. Zavarba jönnek, egymással összekeveredtek, s kölcsönösen lökdösik egymást. Mindegyik a legrövidebb uton törekszik kimenekülni a kapun. A bravók mindegyike kipróbált, s vészszel szembeszállni kész ficzkó volt, de egyik sem mert megállni oly ismeretlen veszély előtt, melyet nem lehet távolról észre venni, s melyet csak akkor pillantasz meg, ha már nyakadon van. Grisonak egész tekintélyére volt szüksége, hogy embereit együtt tartsa, s hogy visszavonulása ne legyen rendetlen futássá. Miként a disznófalkát őrző eb ide-oda futkos a nyájból kitörő sertések után, egyiket fülön csipi, hogy a sorba visszavezesse, a másikat, mely elmaradt orrával tolja előbbre, ismét egy másikat megugat, mely megbontja a rendet: igy az ál-zarándok egyik emberét, ki már elérte a küszöböt, üstökénél fogva visszarántja, néhányat, kik a sorból ki akarnak válni, fütykösével terel vissza, másokat ismét, kik fejöket vesztve futnak idestova, útba igazit, ugy hogy végre sikerült valamennyi emberét összegyüjteni az udvaron.

— Hamar! Hamar! Kézbe a pisztolyokat! Ki a késekkel! Együtt maradjatok! Aztán indulj, s igy haladj! hangzott Griso vezénylő szava. Ki mér bennünket érinteni, ha együtt vagyunk, esztelenek? De ha egyenként csipnek meg bennünket, még a parasztok is elbánnak velünk. Szégyen, gyalázat! — Utánom, szorosan egymás mellett!

Griso ezen rövid beszéd után a kis csapat élére

---

*) Chi è in difetto è in sospetto.

állt, s legelőször lépett ki. Agnesék háza, mint már emlitettük, a falu végén volt; Griso a faluból kivezető utra lépett, a többiek jó rendben haladtak utána.

Mi többé nem követjük őket, hanem visszatérünk Agnes asszonyhoz és Perpetuához, kiket az emlitett utczácskán hagytunk. Agnes asszony rajta volt, hogy Perpetuát lehető legtávolabb vezesse don Abbondio házától, s egy darabig sikerült a csel. A ház gondviselőnőnek azonban egyszerre eszébe jutott, hogy az ajtó nyitva maradt, tehát vissza akart térnie. Ez ellen nem lehetvén ellenvetést tenni Agnes asszony, nehogy gyanut keltsen Perpetuában, követte, de mindig megkisértette feltartóztatni őt, ha észre vette, hogy a füstbe ment házasságok történetének elbeszélésébe bele melegedett. A legnagyobb érdekeltséget és figyelmet szinlelte, minek jeléül, s hogy a fecsegést hosszabbra nyujtsa, időnként igy szólt: bizonyára, most már értem, igen helyesen, világos, s aztán, s ő? s te? — Amig azonban ezeket kérdezte, magában egészen más beszélgetést folytatott. — Vajjon elhagyták-e már a lelkész lakását, vagy még benn vannak? Mily esztelenek voltunk mindhárman, hogy nem állapitottunk meg valami jelet, melylyel a terv sikerültéről értesitenek vala. Valóban ostobaság volt! De már megtörtént, s igy nincs hátra, mint ezt itt minél tovább feltartóztatni; a legroszabb esetben néhány percz vész kárba. — Ekként meg-megállva, majd ismét tovább haladva don Abbondio házának közelébe érkeztek, a házat azonban, az emlitett forduló miatt, még nem láthatták, midőn Perpetuát, ki elbeszélésének egyik fontosabb mozzanatára jutott, Agnes minden ellenállás, sőt anélkül, hogy észrevette volna feltartóztatta. E pillanatban hasitotta át a mozdulatlan, üres s az éji csend miatt messze visszhangzó léget don Abbondio első segély kiáltása.

— Kegyelmes isten! Mi történt? kiáltott Perpetua és futásnak iramodott.

— Mi az, mi az? mond Agnes Perpetuát öltönyénél fogva visszatartva.

— Ördöngös asszony! kiált fel Perpetua vissza-

lökve Agnes asszonyt, hogy szabadulhasson, mire futni kezdett. Most távolabbról élesebben és szivhez szólóbban hallatszott Menico segély kiáltása.

— Kegyelmes isten! kiáltott fel most Agnes asszony is, s Perpetua után iramodott.

Alig haladtak azonban pár lépésnyire, midőn megszólalt a vészharang is: egy, két, három, majd szakadatlanul folytatott kongás. Perpetua egy pillanattal előbb érkezik Agnes asszonynál, felakarja szakitani az ajtót, az ajtó belülről megnyilik, s a küszöbön Tonio, Gervaso, Renzo és Lucia jelenik meg. A lépcsőkön rohanva jöttek le, s hallván félelmes harangozást sebes futással akartak menekülni.

— Mi történt? Mi történt? kérdé aggódva Perpetua a két testvértől; ezek azonban vad kiáltással válaszolva eltüntek.

— És ti! Mit miveltek itt ti? kérdé Perpetua a jegyeseket megpillantva. De ezek is válasz nélkül léptek ki a házból. Perpetua, ki oda akart rohanni, hol nagyobb a szükség, féltében a folyosón termett, s rohant fel a lépcsőkön.

A még mindig jegyeseknek maradt pár most Agnessel találkozott, ki magánkivül érkezett a ház elé.

— Itt vagyok! mond Agnes a lihegés miatt csak nehezen tudva szóhoz jutni. Hogy történt? Mit jelent a harangkongás? Ugy hiszem, hallottam — —

— Haza, haza, mielőtt emberek jönnek! mond Renzo. Utnak indulnak, de Menico futva érkezik, felismeri, feltartóztatja őket, s még mindig remegve kiálltja:

— Hova mentek? Vissza, vissza! Erre, a kolostorba.

— Te vagy, ki — — kezdé Agnes.

— Mi baj történt még? kérdé Renzo. Lucia teljesen zavarba jőve hallgatott és reszketett.

— Az ördög van házatokban, válaszolt lelkendezve Menico. Magam láttam. Megakartak ölni. Cristoforo atya megmondta. Jöjjetek azonnal; te is Renzo. Magam láttam őket; az isteni gondviselés müve, hogy

mindnyájatokat itt talállak. Elbeszélem, ha kiérünk a faluból.

Renzo, ki legkévésbbé veszté el önuralmát, átlátta, hogy ide vagy oda mindenesetre menni kell, mielőtt összefut a nép, s hogy legbiztosabb Menico tanácsát, vagy inkább félelemből származó parancsát követni, s majd utközben, a veszélyen kivül, világosabb magyarázatot kérhet a fiutól.

— Menj elöl, szólt Menicónak. — Menjünk vele, szólt a nőknek. Gyorsan a templom felé fordultak, áthaladtak a templom előtti téren, hol szerencsére még egy élő lény sem volt; befordultak a templom és don Abbondio háza közti utczácskába; a sövény első nyilásán bementek, s aztán neki a mezőnek.

Alig haladtak ötven lépésre, midőn a nép a templom terén gyülni kezdett, s minden pillanatban nagyobb tömeggé lett. Egyik ember a másikra tekintett, mindenki kérdezett és senkisem válaszolt. Az első érkezők a templom ajtajához szaladtak: be volt zárva. A külön álló toronyhoz iramodtak, s egyik közülök száját kis ablakra, vagy inkább a falbavágott nyilásra helyezve egy hatalmas „Mi az ördög!“-öt kiáltott be. Midőn Ambrosio ismerős hangot hallott, elbocsátotta a kötelet. A piaczról felhangzó zsongás meggyőzte, miszerint nagy sokaság érkezett.

— Azonnal ajtót nyitok! kiáltott le a toronyból. Most a hóna alatt hozott nadrágba azonnal belebujt, s belülről kerülve a templom ajtajához, kinyitotta azt.

— Mit jelent e nagy zaj? — Mi történt? — Hol? — Ki?

— Hogyan, ki? mond Ambrosio, jobb kezével az ajtó egyik szárnyát kitörve, s balkezével gyorsan magára rántott nadrágjának szélét fogta. — Hát nem tudjátok? A lelkész ur házába betörtek. Bátorság fiaim, menjetek segitségére.

Mindnyájan a lelkész háza felé rohantak. Feltekintenek az ablakokra, hallgatóznak: csend. Mások az ajtóhoz szaladnak: be van zárva, s nincs nyoma, hogy

érintve volt. Ezek is feltekintenek: egy ablak sincs nyitva, legnagyobb csend.

— Ki van fen? Hahó, hahó! — Lelkész ur! Lelkész ur!

Don Abbondio látván, hogy a házába törő kis csapat távozott, ép e pillanatban visszavonult az ablakból, melynek kinyitott szárnyát betette, s Perpetuát halk hangon pirongatta, hogy a zavarban elhagyta őt. Midőn azonban hallotta, hogy a nép nevén szólitja, s az ablakhoz hijja, s látta az összesereglett sokadalmat, megbánta, hogy zajt ütött.

— Mi történt? Mit vétettek a lelkész úr ellen? — Kik azok? — Hol vannak? kérdé don Abbondiotól egyszerre ötven harsány hang.

— Semmi baj sincs már. Köszönöm. Térjetek ismét haza.

— De hát ki volt? — Merre távoztak? — Mi történt?

— Semmirekelők, éji csavargók voltak, de már megfutottak. Térjetek haza. Mi baj sincsen már. Gyermekeim, máskor majd megköszönöm szivességteket.

Don Abbondio most betette az ablakot és visszavonult. A nép közt többen zugolódtak, mások gunyolódtak, mások ismét káromkodtak. Egy része a népnek vállat vonva távozott, midőn valaki a tömeg közé lelkendezve érkezett s hasztalan iparkodott szóhoz jutni. Az érkezett Agnesek házával szemben lakott, s a zajra az ablakhoz lépve látta Agnesék udvarában a bravókat, kiket Griso iparkodott egy tömegben tartani. A megrémült pár végre magához tért, s igy kiáltott: Mit miveltek itt, atyafiak? Nem itt van a veszedelem, hanem a falu végén, Mondella Agnes házában — — fegyveres emberek — — benn vannak, ugy látszik meg akarnak ölni egy zarándokot; ki tudja, mi az ördög lehet ott.

— Hogy — hogy? Mit? — S viharos tanácskozás kezdődött. — Oda kell menni. — Meg kell látnunk. — Hányan vannak? — Hányan vagyunk? Kicsodák? — A falu birája! A falu birája!

— Itt vagyok! válaszolt a biró már a tömeg közé érve. — Itt vagyok, de segitnetek és engedelmeskednetek kell. Gyorsan! Hol a sekrestyés! Fel a harangokhoz! Fel a harangokhoz! — Rajta gyorsan! Egy ember Leccoba megy segélyért, s ti jöjjetek mindnyájan — —

Most zürzavaros futkozás támad, többen keresztül törnek a tömegen, minden oldalról lökdösés, taszigálás. A zavar tetőpontját éri el, midőn más valaki érkezik, aki látta, hogy a rablók gyorsan elvonultak.

— Fussatok véreim — kiáltozott — rablók, gyilkosok, kik egy zarándokkal menekülnek; már kiértek a faluból. Utánuk! utánuk!

Ezen értesitésre a tömeg a biró parancsát be sem várva megindult, s áradat gyanánt rohant az utczán végig. A rögtönzött hadsereg azonban, amint ekként előre tört, az előcsapatban sokan meglassitották lépteiket, társaik mögött elmaradtak, s a főcsapat közé vegyültek; a hátulsó csapatok azonban az elsőket előre tolták, s az összekavart tömeg végre a kitüzött helyre érkezett. A betörés nyomai ujak és világosak voltak. Az ajtók tárva-nyitva, a zárak feltörve — csak a betörőknek se hire se hamva. Belépnek az udvarra, a földszinti ajtónak tartanak: ez is fel van törve. Néhányan kiáltozni kezdenek: Agnes! Lucia! Hol a zarándok? — István csak álmodta a zarándokot. — Nem, nem! Carlandrea is látta. — Agnes, Lucia!

Senki sem felel.

— Elragadták őket! Elragadták őket!

Most többen a mellett emeltek szót, hogy a rablókat üldözni kell; mert — ugymond — ez már gyalázatosság, s a falura szégyen lenne, ha onnét csak oly könnyen el lehetne ragadni a nőket, mint az ölv elkapja a csirkéket valamely elhagyott kertből. Uj és zajosabb tanácskozás támadt. Valaki azonban (hogy ki volt nem lehetett megtudni) a zavargókra kiáltott, hogy Agnes és Lucia valamelyik házba menekült. A hir gyorsan terjedt, s hitelre talált. Senki sem beszélt többé arról, hogy a menekülőket üldözni kell; a tömeg

csakhamar szétoszlott, s kiki hazatért. Most átalános trécselés, zajongás, az ajtókon való kopogtatás, ajtónyitás következett a faluban; lámpák jelentek meg és tüntek el ismét, a nők az ablakokból kérdezősködtek, a férfiak az utczákról feleltek. Az utczák nem sokára ismét elcsendesültek, a beszélgetések azonban a házakban folytattattak, de végre álmos ásitásokban vesztek el, hogy másnap reggel ujra kezdődjenek. Egyéb más nap sem történt, minthogy midőn a falu birája szántóföldjén állott s két kezébe helyezve arczát gondolkozott a lefolyt éj titokteljes eseményei és a felől, hogy mit kellene, s mit illenék tennie. Amint ekként elmélkedett két harczias alaku embert látott feléje közeledni. Mindkettő nagy üstököt viselt, mint bármelyik első vérbeli franczia király, s mindketten feltünően hasonlitottak azon két jó madárhoz, ha ugyan nem voltak ugyanazok, kik öt nap előtt don Abbondiora rontottak. A két jövevény minden kerülgetés nélkül felszólitotta a birót, miszerint — ha beteg ágyban akar valamikor kimulni — óvakodjék a történtek felől jelentést terjeszteni a podesta elé, ha pedig kérdést intéznének hozzá, ne mondjon igazat, ne fecsegjen, s ne mozditsa elő a parasztok fecsegéseit.

A Menico által vezetett menekülők jó ideig a legnagyobb csendben haladtak előre, majd jobbra, majd balra fordultak, hallgatóztak, vajjon nem követi-e valaki őket. Mindnyájan kivoltak merülve a fáradságtól, félelemtől, a bizonytalanság, a sikertelenség feletti fájdalom, s a homályosan sejtett uj veszély előérzete miatt. Midőn végre egy elhagyott mezőre értek, hol maguk körül többé semmi zajt sem hallottak, meglassitották lépteiket. Agnes asszony, ki legelőször lett ura gondolatainak, megtörte a csendet, s Renzotól kérdé az események részleteit, s Menicot faggatá, hogy hát mi a manó volt lakásukon. Renzo röviden elmondá a szomoru történetet, s erre mindhárman Menicohoz fordultak, ki részletesebben előadta Cristoforo atya üzenetét, s elbeszélte mit látott, s minő veszélyben forgott. Mindez nagyon is indokolta a barát üzenetét.

Meniconál hallgatói jobban megértették a mondottak jelentőségét, s ezen felfedezésnél mindhármuk testén hideg borzadály futott át; mindhárman egyszerre megállottak, aggódva tekintettek egymásra, s mintha egy gondolatuk támadt volna, mindhárman a fiuhoz léptek, s egyik a fiu kezét ragadta meg, a másik fejére, a harmadik vállára tette kezét, simogatták, csókolták, s igy hallgatag megköszönték neki, hogy őrző angyaluk volt, s hogy megmentésük miatt veszélyben forgott. A fiutól hallgatag, mintegy bocsánatot kértek.

— Most eredj haza, nehogy szüleid tovább is aggódjanak miattad, mond Agnes Meniconak, s eszébe jutván a megigért két pénzdarab, négyet vett ki erszényéből. Most már elég — mond átadva a négy pénzdarabot a fiunak — kérd értünk az urat, hogy csakhamar viszontlássuk egymást, s akkor — —

Renzo egy ezüst huszast adott a fiunak és szivére kötötte, hogy mitse szóljon a barát üzenete felől. Lucia még egyszer megcsókolta, s megindult hangon üdvözölte Menicot. A fiu ellágyulva üdvözölte valamennyit és visszafordult. — Amazok gondolataikba mélyedve folytatták utjokat; a nők elől mentek, Renzo, hátvéd gyanánt követte őket. Lucia anyjának karjára támaszkodva kellemmel és ügyesen kikerülte Renzo támogatását, melyet ez az utnélküli hantos mezőn ismételten felajánlott neki. Lucia még ezen zavar közepett is pirult, hogy oly hosszan és oly bizalmasan társalgott Renzoval, midőn azt hitte, hogy néhány pillanat mulva nejévé lesz. Most ezen szép álomból a fájdalmas valóra ébredve, megbánta, hogy engedékenységében nagyon messze ment; a félelemre való ennyi alapos ok közt még a szégyen érzete miatt is reszketett, nem azon szégyen miatt, mely a rosz elkövetésének szomoru tudatából származik, hanem azon szégyen miatt, mely nem ismeri önmagát, s mely a gyermek félelméhez hasonlit, ki a setétben reszket anélkül, hogy tudná miért.

— S házunk? kérdé egyszerre Agnes. S habár a kérdés fontos volt, senki sem felelt, mivel senki sem

felelhetett volna kielégitőleg. Hallgatva folytatták tehát utjokat, s nem sokára a kolostor temploma előtti térre értek.

Renzo illedelmesen kopogtatott az ajtón. Az ajtó megnyilt, s a holdnak a nyiláson beáradó sugarai megvilágiták a küszöbön várakozó Cristoforo atya sápadt arczát, s ezüst szakállát. A barát látva, hogy a várt egyének közül senki sem hiányzik, „Hála isten!“ kiáltást hallatva intett a jövevényeknek, hogy lépjenek be. Mögötte egy másik kámzsás barát, a sekrestyés állott, kit kéréseivel és érveivel rábirt, miszerint vele viraszszon, az ajtót nyitva hagyja, s készen álljon a szegény veszélyben forgók elfogadására. Cristoforo tekintélyére, szent hirére nem kevessé volt szükség, hogy a laikus testvér ezen kellemetlen, veszélyes és szabályellenes szolgálatra ráálljon. Miután az éj-látogatók beléptek, Cristoforo csendesen bezárta az ajtót. Ekkor azonban a sekrestyés már nem nyomhatta el tovább felindulását. Félre hitta Cristoforo atyát és suttogva mondá neki: „De atyám! éjjel — — a templomban — — asszonyokkal — — bezárkózni — — a szabályok — — de atyám!“ — A sekrestyés aközben mig e töredezett mondatokkal birkózott, fejét rázta, Cristoforo atya pedig magában gondolta: No, lám, ha a nők helyett üldözött utonállók kérnének menedéket, Fazio testvérnek a világon semmi ellenvetése sem volna; de mivel csak egy szegény lány menekült meg a farkas körmei közül — —

— Omnia munda mundis, szólt aztán Cristoforo atya Fazio testvér felé fordulva, s megfeledkezve, hogy ez nem tud latinul. De ép ezen feledékenysége tette meg hatását. Ha Cristoforo atya okaival áll vala elő, Fazio sem hallgatta volna el ellenérveit, s a vita tudja ég mikor ért volna véget. Fazio testvér azonban a komoly, titokteljes és határozottan kiejtett szavak hallatára azt hitte, hogy azok minden kételyének megoldását magukban foglalják.

— Helyes, ön jobban tudja, mond megnyugtatva a laikus.

— Biztos lehetsz ez iránt, válaszolt Cristoforo, s az oltár előtt égő gyertya kétes fényénél a menekültekhez lépett, kik a történendőket várták.

— Fiaim, mond nekik Cristoforo, adjatok hálát az urnak, hogy kimentett benneteket a nagy veszedelemből. E pillanatban talán — —

S most elbeszélte, amit a kis hirnök által csak jelezhetett, mert nem gyanithatta, hogy védenczei nála is jobban ismerik a körülményeket, s azt hitte, hogy Menico honn találta őket, mielőtt a rablók megérkeztek. A három közül egyik sem figyelmeztette Cristoforót csalatkozására, még Lucia sem, kit pedig furdalt a lelkiismeret, hogy ily ember előtt, mint a barát, titkolóznak. De még folyvást tartott a zavar és álnokság éje.

— Ezek után beláthatjátok fiaim, hogy ezen tartomány nem számotokra való. Igaz ugyan, hogy itt van szülőföldetek; de isten nem akarja, hogy itt maradjatok. Ez, gyermekeim, megpróbáltatás; álljátok ki türelemmel, bizalommal, gyülölet nélkül, s legyetek meggyőződve, el fog jönni az idő, midőn boldogan gondoltok vissza a most történtekre. Találtam számotokra egyelőre menedékhelyt. Remélem, később félelem nélkül visszatérhettek tüzhelyetekhez. Isten mindenesetre fog gondoskodni rólatok. — Ti — folytatá a két nőhöz fordulva — ***-ban maradhattok. Ott nem fog veszély fenyegetni benneteket, sem pedig falutoktól sem lesztek távol. Menjetek kolostorunkba, hivassátok a guardiánt, adjátok át neki ezen levelet: ő második Cristoforo atyátok leszen. S neked is Renzo menekülnöd kell egyelőre saját és mások dühe elől. Vidd ezen levelet Bonaventura da Lodi atyának milanoi kolostorunkba. Ő atyád lesz, vezérelni fog, s munkát szerzend számodra, mig nyugodtan haza térhetsz. Menj a tópartjára, s a Bione (hegyi patak Pescarenico mellett) torkolatának közelében egy kikötött bárkát fogsz látni. Csak kiáltsd: Bárka! S ha kérdenek ki vagy, válaszold: San Francesco. A révész a tulsó partra szálli-

tand, hol kocsi vár rád, mely egyenesen ***-ba fog vinni.

Aki kérdezné, miként rendelkezhetett Cristoforo atya ily gyorsan szárazföldi és vizi szállitó eszközökről, csak azt árulná el, hogy nem tudja, mily nagy volt ezen korban egy szent hirben álló kapuczinus hatalma.

Cristoforo atyának még csak Agnes és Renzo háza biztosságáról kellett gondoskodnia. Átvette a ház kulcsait, s megigérte, hogy átfogja szolgáltatni azokat a Renzo és Agnes által kijelelt egyéneknek.

— Mielőtt távoztok, mond a barát, kérjük istent, legyen veletek ezen utatokban valamint mindig, s mindenek felett adjon erőt és az övével megegyező akaratot. — Cristoforo erre a templom közepén letérdelt, s példáját a többiek is követték.

— Most siessetek, gyermekeim — mondá imáját végezve — nincs vesztegetni való idő. Isten ójjon, s őrangyala kisérjen benneteket. Induljatok. — S midőn azok szavakat nem találó, de azért sokat mondó fájdalommal utnak indultak, Cristoforo elfogult hangon tette hozzá: Szivem sugja, hogy rövid idő alatt látni fogjuk egymást.

Az utasok távoztak a templomból; Fazio testvér szintén megindult hangot elbucsuzván tőlük, s bezárta a templomajtót. Amazok szótlanul a tó partjára mentek, a bárkát készen találták, s a jelszavakat kicserélve bele ültek a járműbe. A révész egy rudat feszitve a parthoz a bárka a habok közé siklott, majd az evező lapátot két kézre fogva egyenes irányban vágott neki a tónak, s a tulsó part kikötője felé tartott. A legcsekélyebb szellő sem lengedezett. A tó simán terült el a láthatáron, s teljesen mozdulatlannak látszott volna, ha az égről a tó tükrébe tekintő hold fénye nem rezgett, hullámzott volna a tó felszinén. Csak a partokhoz verődő hullám locsanása, s távolabbról a hid oszlopain megtörő vizek zúgása, s a tó kék tükrét szelő evezőlapát csattogása volt hallható. A bárka által szétnyitott hullámréteg a hajó fara mögött ismét összefolyt, s hosszu redős nyomot képezett, mely mindinkább távo-

zott a partról. A távozó vándorok csolnakban visszafordulva némán szemlélték a mindinkább elmaradó hegyeket, a hold által megvilágitott, majd innétt-amott setét árnynyal fedett sikságot. A hold fényénél láthatták a falvakat, házakat, kunyhókat, don Rodrigo palotáját, ennek siktetejü tornyát, mely a hegyfok hátára halmazott házak közül magasra kiemelkedett, mint a setétben elszunyadt emberek közt leskelődő gyilkos, ki valamely gonosz tett elkövetésén töprenkedik. Lucia rátekintett a toronyra, s összeborzadt; majd a magaslat lejtőjén le falujára tévedt pillantása; szemlélte házacskájukat, szobácskájának ablakát, házuk udvarának falán tulemelkedő fügefa lombjait, s amint igy visszatekintve a csolnak fenekén ült karjait a csolnak oldalára, s fejét karjaira helyezé, elszunyadni látszott, pedig titokban csendesen sirt. Elbucsuzott a vizből ki — s az égig emelkedő hegyektől, el minden kedves emlékétől. Fájdalmát osztotta különben a másik két vándor is, s a bárka gyorsan közeledett az Adda jobb partjához.

IX. Fejezet.

A bárkának a parthoz történt ütődése felrázta Luciát álmodozásából. Titokban letörölvén könyeit, felemelte fejét, mintha mély álomból ébredt volna fel. Renzo legelőször ugrott partra, kezét Agnesnek nyujtá, majd aztán Luciát segitette ki a csolnakból, s mindhárman szomoruan mondtak köszönetet a révésznek. — „Mire való a köszönet? kérdé ez. Nem azért vagyunk-e a földön, hogy egymáson segitsünk.“ — S ezt mondva az undor egy nemével visszakapta kezét, mintha valaki lopásra ösztönözte volna. Renzo azonban mégis kezébe nyomta a révésznek azon négyesek*) egy részét, melyeket az előtti nap zsebébe tett, hogy don Abbondiot fényesen megjutalmazza, ha ez, akaratja ellen is, összeadta volna Luciával. A kocsi már utra készen várta őket; a kocsis üdvözölte a várt utasokat, felültette őket, rászólt barmára, mely a szónak kevesbbé, mint az ostorcsapásnak engedve megindult.

Szerzőnk nem irja le ezen éji-utazás részleteit; elhallgatja a helység nevét, hova Cristoforo atya utasitotta a nőket, sőt határozottan kimondta, miszerint nem is akarja azt megmondani. Ennek okát egyébiránt megfejtve látjuk a történet további folyamában. Lucia viszontagságai egy előkelő család tagját képező, s mint látszik azon korban, midőn szerzőnk irt, hatalmas egyén setét cselszövényeivel voltak kapcsolatban.

Utasaink kevéssel napfelkelte előtt Monzába érkeztek. A fuvaros egyik vendéglőbe ment s ott, mint a hely és a gazda ismerője, szobát rendeltetett számukra, s oda vezette őket. Renzo köszönetéhez némi

---

*). Pénznem.

összeget akart mellékelni a fuvaros számára; ez azonban, mint a révész — tán egészen más, távolabbi, de nagyobb jutalom reményében — szintén visszakapta kezét s futott vissza barmához.

A leirt est és azon éj után, mely szomoru gondolatok, s a kellemetlenségektől való folytonos félelem közt telt el, az ősziszél is metszőbb szellő, s a nyomorult szekér folytonos zökögése után, mely vándorainkat mindannyiszor felébresztette, valahányszor szunyadni kezdettek, mindhárom utas örömmel ült le a szegényes szoba falóczójára. Reggeliztek. A reggeli csak olyan volt, minőt az inséges idő megengedett. Kis, s a bizonytalan jövő viszonyainak és csekély étvágyának megfelelő adagokat fogyasztott mindegyik. Mindhármójuknak eszébe jutott a lakoma, melyet két nap előtt akartak tartani; e godolatnál mindhárman felsóhajtottak. Renzo egész nap Monzában akart maradni, hogy láthassa a nők elszállásolását, s szolgálatukra lehessen; Cristoforo atya azonban tanácsolta az asszonyoknak, hogy Renzot azonnal utnak bocsássák. A nők tehát ezen tanácsot és száz más okot hoztak fel: hogy az emberek fecsegni fognak, hogy a halogatott válás csak annál fájdalmasabb lesz, hogy ugyis nem sokára meglátogathassa őket, s ekkor hireket hozhat és hallhat stb. Renzo tehát távozásra határozta magát. Tőlük kitelhetőleg értekeztek a mód felett, miszerint minél előbb viszontláthassák egymást. Lucia nem rejtheté el, Renzo alig nyomhatá vissza könyeit, s hosszan-hosszan megszoritva Agnes kezét, fuldokló hangon mondá: „A viszontlátásig!“

Távozott.

A nők azonban csakhamar zavarba jönnek, ha a jó fuvaros nem tér vala vissza, kinek parancsa volt Agnest és Luciát a kapuczinusok zárdájába vezetni, s nekik mindenben segitségökre lenni. Elindultak tehát a kolostorba, mely, mint mindenki tudja, csak pár lépésnyi távolságban volt Monzától. A kolostor kapujához érve a fuvaros megrántotta a csengetyüt, hivatta

a guardiánt, ki azonnal meg is jelent, s Cristoforo levelét a küszöbön vette át.

— Cristoforo testvér! mond felismerve az irást. Szavainak hangja és arczának kifejezése elárulták. hogy jó barátjának nevét ejtette ki. Meg kell jegyeznünk, hogy jó Cristoforonk ama levélben igen melegen ajánlotta a nőket, s részvétre gerjesztő hangon adta elő szerencsétlenségöket a guardiánnak, ki a levelet olvasva számtalan jelét adta meglepetésének és boszankodásának.

Miután végig olvasta Cristoforo levelét néhány pillanatig gondolataiba merült, majd aztán igy szólt: „Itt nincs más, mint az urnő, ha ő magára vállalja — — itt azonban félbenszakitva szavait Agnes asszonyt a kolostor előtti térre szólitotta; néhány kérdést intézett hozzá, s midőn ezekre Agnes megfelelt, a guardián Luciához lépett.

— Asszonyaim, mondá mind a két nőhöz intézve szavait, meg fogom kisérteni, s remélem találhatok számukra több mint biztos, s több mint tisztességes menedék helyet, mig isten jobban nem gondoskodik róluk. Velem fognak jönni? Agnes és Lucia tiszteletteljesen igent intettek.

— Jó, mond a barát, azonnal a nők kolostorába vezetem önöket. De néhány lépésnyi távolságban maradjanak mögöttem, mivel az emberek szeretnek roszat beszélni, s isten tudja, mily meséket koholnának, ha a guardiánt szép leány — — akartam mondani, nők társaságában látnák az utczán végig menni.

A guardian erre előre ment. Lucia elpirult; a fuvaros mosolygott, s Agnes sem tehetett egyebet. Mindhárman a barát után mentek, s őt tiz lépés távolságban követték. A nők most kérdést intéztek a fuvaroshoz, mit előbb nem mertek tenni, hogy t. i. ki az az „urnő?“

— Az úrnő, válaszolt a fuvaros, apácza, de nem oly apácza, mint a többi. Ő egyébiránt sem apátnő, sem priornő, sőt, mint mondják, igen fiatal úri hölgy, s oly ősrégi nemzetségből való, hogy egyenesen Ádám

bordájából származik. Ősei régente nagyon előkelő emberek voltak és Spanyolországból származtak, hol mindazok laknak, kik most tartományunkban parancsolnak. Ez okból nevezik őt „úrnő“-nek, mely elnevezés által nagy származását akarják jelezni. Az egész helység így hivja őt, mivel azt állitják, hogy hozzá hasonló személy még nem volt a kolostorban. Családjának tagjai, kik odalent Milanóban laknak nagyon hatalmas urak, s azok közé tartoznak, kiknek mindig igazuk ván; sőt még Monzában is parancsolnak, mert az úrnő atyja, bár nem lakik itt — mégis vidékünk főura.

Midőn a város kapujához érkeztek, melynek egyik oldalán félig romba dölt torony s közelében egy szintén düledező várkastély állott, a guardian visszafordult, s megvárta az utána jövőket, aztán belépett, s a kolostor felé tartott, hova megérkezve ismét megállt a küszobön; s egészen bevárta Agneséket. Megkérte a fuvarost, hogy pár óra mulva látogasson el hozzá a válaszért; a fuvaros megigérte, hogy eljő, s elbucsuzott a nőktől, kik elhalmozták hálálkodásukkal, s Cristoforo atya számára küldött üzeneteikkel. A guardian erre a kolostor első udvarába, majd a házgondviselőnő szobájába vezette Agnest és Luciát, s maga kihallgatást ment kérni. Pár percz mulva visszatért, s örvendve szólitotta fel a nőket, hogy kövessék. Ennek már ideje is volt, mert Agnes és Lucia nem tudtak miként menekülni a házgondviselőnő kérdezősködései elől. A guardian mig a második udvaron átvezette a nőket rövid utasitást adott nekik arra nézve, hogy miként viseljék magukat az „urnő“ előtt.

— Igen jó hajlammal viseltetik irántotok — mond a barát — s ő annyi jót tehet, mennyit akar. Alázatosan és tiszteletteljesen beszéljetek vele, őszintén feleljetek, ha kegyeskedik kérdést intézni hozzátok; de ha nem kérdez benneteket bizzatok mindent rám.

Földszinti terembe léptek. Ennek szomszédjában volt a társalgási terem. Mielőtt azonban ez utóbbiba nyitottak volna, a guardian az ajtóra mutatva igy szólt: „Itt van!“ — Ez által mintegy emlékeztetni akarta

Agnest és Luciát a nekik adott tanácsokra. Lucia, ki még soha sem volt kolostorba, a társalgási terembe lépve körültekintett, s az urnőt kereste tekintetével, hogy fejét meghajtsa előtte; de senkit sem látván bámulva állt meg. Midőn azonban a guardian és utána Agnes egyik szöglet felé ment, különös alaku, két egymástól tenyérni távolságra levő vasruddal elzárt ablakot, s mögötte egy apáczát pillantott meg. Az apácza, ki körülbelül huszonöt éves lehetett, első pillanatra a szépség, de bágyadt, elvirágzott, mondhatnám szétdult szépség benyomását tette a szemlélőre. Fejéről kétfelől fekete fátyol folyt le arczától nem nagy távolságra; a fátyol alatt ragyogó fehérségü kendő fedte fejét egész homloka közepeig, mely utóbbinak fehérsége másnemü volt ugyan, de amazzal mégis vetélkedett; egy másik fehér szalag arczát köritette, s álla alatt, kendő gyanánt megkötve az apácza melléig ért le, s a fekete szövet felső szélét fedte. Az apácza homloka gyakran ránczokat vetett, szemöldei gyors mozdulattal összevonultak, mintha mindannyiszor fájdalmas érzésnek engednének. Fekete, legfeketébb szemeit koronként büszke vizsgálódást kifejezve nyitotta ki, majd ismét, mintegy elrejtendő lesüté azokat.

Mint emlitettük, a rácsablak mögött állt, fáradtan támaszkodott egyik kezére, mig hófehér ujjait az ablak rácsozatába dugta. Luciát szemlélte, ki ingadozva közeledett.

— Tisztelendő anya, méltóságos asszony — mond a guardián fejét meghajtva, s mellét kezére téve — ez azon szegény leány, kinek számára remélnem engedte hatalmas pártfogását; s ez itt a leány anyja.

A bemutatott anya és leány mélyen és ismételten meghajoltak. Az apácza intett kezével, hogy már elég.

— Szerencsémnek tartom, hogy jó barátaink a kapuczinusoknak valami szolgálatot tehetek, mondá aztán a guardian felé fordulva. De beszélje el kissé részletesebben a leányka esetét, hogy jobban tudjam, mit tehetek érte.

Lucia elpirult és lehajtá fejét.

— Tudja meg, tisztelendő anya — — kezdé Agnes, de a guardian egy intésével elfojtá ajkain a szavakat.

— E szegény leányt — méltóságos asszony — folytatá a barát, mint mondám egyik kapuczinus testvérem küldötte hozzám. Nagy veszély elől menekülve kellett elhagynia szülőföldét, s most egy ideig menedékhelyre van szüksége, hol ismeretlenül élhessen, s hol senki se merje háborgatni, habár maga a — —

— Minő veszélyek elől? vágott közbe az urnő. Az isten szerelmére, guardián atya, ne beszéljen ily talányokban. Jól tudhatja, hogy mi apáczák a legapróbb részletekig szeretjük ismerni a dolgokat.

— Oly veszélyek, melyeket még távolról sem szabad, a tisztelendő anya legtisztább füleinek hallatára emliteni.

— Ó, bizonyára, mond gyorsan amaz kissé elpirulva. Vajjon a szégyen pirja volt-e ez? Aki figyelmesen vizsgálta volna az utóbbi gyors, s gunyos megjegyzést, melyet az apácza arczán pir követett, kételkednék és pedig annál inkább, ha azon pirral hasonlitja vala össze azt, mely Lucia arczát mindinkább elboritá.

— Elég az hozzá, kezdé ujra a barát, hogy egy hatalmas lovag — — — — mert nem minden előkelő ember használja az Istentől nyert javakat az úr dicsőségére és embertársainak hasznára, mint méltóságod — egy hatalmas lovag, miután soká üldözte e szegény leányt aljas vágyaival, s látva, hogy titkos üldözése hasztalan, elég nemtelen volt nyilt és erőszakos üldözéshez folyamodni, ugy hogy a szegény teremtmény kénytelen volt hazulról menekülni.

— Lépj közelebb lányka, mond az úrnő Luciának, s újjával közeledést intett neki. Tudom, hogy a guardian atya mindig igazat mond, de mégis ki sem lehet saját magad felől jobban értesülve nálad. Rajtad a sor, miszerint elmond valjon ama lovag gyülöletes üldöződ volt-e?

Ami a közeledést illeti Lucia könnyen engedelmeskedett, de válaszolnia nehéz dolog volt. Hasonló kérdést, habár sorsosai közül valaki intézi hozzá mégis — nagy zavarba hozta volna, most tehát, midőn a kérdést egy előkelő nő a kétely bizonyos jellegével intézte hozzá, nem volt bátorsága felelni.

— Asszonyom — — tisztelendő anyám — — dadogott Lucia s nem tudott többet mondani. Agnes most azt hitte, hogy mivel Lucia után legjobban van értesülve, rajta a sor Luciát a zavarból kisegiteni.

— Méltóságos asszony, bizonyságot tehetek róla, hogy szegény lányom ugy gyülölte ama lovagot, mint az ördög gyülöli a szentelt vizet, akarom mondani az ördög a lovag volt. Megbocsátja helytelen beszédemet, mivel csak egyszerü teremtések vagyunk. A dolog igy áll. E szegény leány egy sorsunkbeli istenfélő és becsületes ifjuval volt eljegyezve, s ha a lelkész ur kissé más ember lett volna — — tudom, hogy papról beszélek, de Cristoforo atya, a guardian barátja is pap s ez mégis szeretetteljes ember, s ha itt volna bizonyithatná — —

— Szeretsz beszélni, anélkül hogy kérdeztetnél, vágott közbe az apácza büszke és haragos arczkifejezéssel, mely szinte rutakká tette vonásait. — Hallgass; tudom, hogy a szülők mindig készek gyermekeik nevében válaszolni.

E szavak által kegyetlenül érintett Agnes Luciára szemrehányó pillantást vetett, mely körülbelül ezt fejezte ki: látod, mit kell türnöm, hogy annyira zavarban vagy. A guardián is fejét csóválta, s pillantásával értésére adta a leánynak, miszerint végre elérkezett a pillanat, hogy magához térjen, s ne hagyja cserben szegény anyját.

— Tisztelendő asszony, mond Lucia, anyám a legtisztább igazságot mondá. A kezemre vágyó ifjut — itt fülig pirult — saját akaratomból választottam. Megbocsásson, ha arczátlanul beszélek, de ez csak azért történik, nehogy anyámról roszat gondoljon. S ami azon urat illeti (isten bocsásson meg neki!) inkább

meghalnék, semhogy övé legyek. S ha ön kegyes lesz biztos menedéket nyujtani nekünk — mivel kénytelenek vagyunk ezért elfedezni, s a jó embereket háborgatni — legyen meggyőződve, senki a világon nem fogja istent kérni önért ugy, mint mi szegény nők.

— Neked hiszek, mond szelidebb hangon az apácza. De szeretnék magaddal beszélni. Nem ezért, mintha még több okoskodásra s indokra volna szükségem, de hogy guardián atya sürgetéseinek engedjek, tette hozzá mesterkélt udvariassággal a guardiánhoz fordulva. Sőt már gondoskodtam is felőletek. — A kolostor házgondviselőnője pár nap előtt férjhez adta utolsó leányát. Szobáját elfoglalhatják e nők, s helyette végezhetik a csekély szolgálatot, mely a férjhez ment leány dolga volt.

Valóban — s itt a guardiánnak közeledést intett, s halk hangon folytatá, valóban, a szük év miatt nem akartam ama fiatal lányt helyettesiteni, de beszélni fogok a főnöknővel — — s a guardián sürgetésére — — szóval a dolog elintézettnek tekinthető.

A guardián hálálkodni kezdett, az urnő azonban megszakitotta.

— Nincs szükségem a szertartásokra; szükség esetében én is fel fogom használni a kapuczinus atyák támogatását. S végre is — mond oly mosolylyal, melyen a gúny és keserüség bizonyos vegyülete csillámlott át — végre is nem vagyunk-e fi- és nővérek?

Erre egy laikus nővért*) (különös megtisztelteteésből kettő adatott szolgálatára) szólitott elő, meghagyta neki, miszerint értesitse az apátnőt, s aztán a szükséges intézkedések iránt értelmezzék a házgondviselőnővel és Agnessel. Miután ezt elbocsátotta, bucsut vett a guardiántól, s Luciát visszatartá. A guardián egész a kapuig elkisérte Agnest, uj utasitásokat adott neki, s tudositó-levelet ment irni Cristoforo atya számára.

---

*) Conversa a női-zárdákban az, mi a férfi-zárdákban a lajkus.

— Mondhatom, hogy fejes teremtés ez az urnő! gondolta magában a guardian. Valóban különös! — Cristoforo barátom tudom nem gondolja, hogy ily hamar és ily jól elintéztem ügyét. A derék férfiu! Nem lehet rajta segiteni. Mindig vállalatokba kell törnie fejét; de jó szándéka van. Szerencse rája nézve, hogy barátja akadt ki minden zaj, s hűhó, minden tekervényes utánjárás nélkül egy szempillantás alatt szerencsésen befejezte az ügyet. A jó Cristoforo bizonyára meg lesz elégedve, s be fogja látni, hogy bennünket is lehet egyre-másra használni.

Az urnő, ki egy szegény kámzsás barát jelenlétében mesterkélt modort öltött fel, midőn a tapasztalatlan parasztlánykával egyedül maradt, többé nem tartotta szükségesnek erőszakot követni el magán. Beszéde lassanként oly különös lett, hogy annak utánközlése helyett szükségesebbnek tartjuk e szerencsétlen nő történetét elbeszélni.

Egy milanoi nagy ur *** herczeg legkisebbik lánya volt: atyja Milano legtiszteltebb egyénei közé tartozott.

Magas rangja iránti régi balvéleménye elhitette vele, hogy vagyona épen csak elég rangjához, sőt kevés állása diszének fentartására; azért tehát mindent elkövetett, hogy vagyonát épen megőrizze, s azt szétdarabolni ne engedje. — Hány gyermeke volt, a történet nem jegyezte fel határozottan, de azt igen, hogy mindkét nembeli ifjabb gyermekeit a kolostornak szánta, hogy igy vagyonát érintetlenül hagyja elsőszülött fiának, ki ismét arra volt hivatva, hogy gyermekei legyenek, kiket hasonló módon gyötörjön. — A mi szerencsétlen úrnőnk még világra sem jött, midőn sorsa viszszavonhatlanul el volt döntve. Csak is még arra kellett várniok sorsa elhatározóinak, valjon barát vagy apácza lesz-e az uj szülött — mely elhatározáshoz csupán a gyermek jelenléte s nem egyszersmind beleegyezése szükségeltetett. Midőn az atyját, a herczeget ezen leánya születéséről tudósitották, mindjárt oly névről gondolkozott a gyermek számára, mely önkény-

telenül is a klastromra emlékeztessen, és egyuttal valamely nemes eredetü szent nő által viseltetett legyen.

Gertrudnak nevezte tehát. Első gyermek játékai már apáczának öltöztetett babák voltak; majd apáczákképeit adták kis kezeibe mindig azon intéssel, hogy vigyázzon nagyon ezen értékes dolgokra. „Ugy-e bár szép?“ volt mindenkor a szokott kérdés, melyet hozzá intéztek, s melyben egyszersmind az igenlő válasz is benne volt. Ha némelykor a kis Gertrud fennhéjázó vagy parancsoló hangon szólt, mely természetével a legjobban megegyezett, akkor igy utasitották rendre: „Te kis leányka vagy, ilyen magaviselet nem illő te hozzád; ha majd egykor apácza fejedelemnő leszesz, akkor majd parancsolhatsz vesszőztethetsz kedved szerint, akkor — akkor mindenki a te fejed után indul, s neked engedelmeskedik az egész klastromban.“

Mindezen beszédek lassanként azon — bár még előtte ki nem mondott — gondolatot érlelték meg az ifju leányka lelkében, hogy ő a megváltó mennyasszonyává lesz kénytelen lenni; mindnyájának intéseinél és czélzásainál legerősebbek és leghathatósabbak voltak azok, melyek atyjától származtak.

Hat éves korában Gertrudot — azért, hogy neveltessék, vagyis tulajdonképen azért, hogy jövő hivattatására előkészittessék — azon klastromba vitték, melyben mi találkoztunk vele. Ezen hely választása sem volt czéltalan vagy oknélküli. Két szegény asszonyunk jó vezetője azt állitá, hogy a nemes apácza (úrnő) atyja az első — s legnagyobb úr Monzában. Itt minden esetben kitüntetésben részesült a herczeg; azért azon véleményben volt, hogy itt kétségkivül — jobban fogják, mint bárhol másutt — leányát finomsággal és tiszteletteljes kitüntéssel a klastromhoz szoktatni, s hogy itt leginkább kedvet fog kapni az örökös zárdai életre. És nem is csalódott. Az akkori apátnő s több szorgalmas apáczája, mintegy kihivatva látták magukat a versenyésre más közeli klastromokkal és a környékbeli nagy úri családokkal, s igy vetélkedni levén kénytelen, örömmel kaptak rajta, hogy ily támaszt

nyernék a herczegben, s megtiszteltetésnek vették klastromukra nézve e gyermeket kit a herczeg hosszabb időre szándékozott náluk hagyni és igy minden tekintetben megfeleltek azon czélnak, melyet éleslátásuk kitalált a gyermek sorsára nézve. Egyszersmind a czél, melyet a herczeg sejtetett igen kedvező és előnyös volt reájuk nézve is. Alig lépett a kis Gertrud a klastromba, már is — herczegi vezetékneve elmellőzésével — a kis „úrnő"-nek nevezték; az asztalnál, a lefekvésnél mindenütt külön helyet nyert; magaviselete a többi növendékek előtt példányképen emlitetett fel; ehhez járultak még naponta az édes szavak, a hizelkedések, a magasztalások, azon tiszteletteljes bizalmaskodással füszerezve, melyek által gyermekek oly könnyen megnyeretnek, kivált midőn mind az oly egyénektől ered, kik a többi gyermekekkel e kivételt nem éreztetik, sőt ezeket a legkomolyabb és legszigorúabb bánásmódban részesitik, melyet felettük való helyzetük csak megengedhet nekik. Igy minden kivánságuk szerint sikerült. S igy ment volna ez óhajtásuk szerint — mindvégig, ha Gertrud csupán egyedül lett volna a klastromban.

De játszótársai között, kik vele egy zárdában nőttek fel, voltak többen, kik igen jól tudták, hogy ők egykor férjhez fognak mehetni. Gertrud felsőbbségének érzetében neveltetvén ragyogó képeket rajzolt jövendőbeli sorsáról, a kolostori apát- és fejedelemnőségéről; minden áron szeretett volna irigység tárgya lenni, s csudálkozva és büszke megvetéssel tapasztalta, hogy társnői közül többen nem irigyelték magas hivatását. A kolostori főnökség magasztos, de szigoru és hideg képe ellenébe azok a mennyegző, ebédek, társalgások, ünnepélyek, s mint akkor mondani szokták mezei gazdaságok, ruhák, kocsik változatos és csillogó képeit helyezték. Ezen képek Gertrud lelkében azon átalakulást, érzelmeinek olyan lázas forrongását idézték elő, minőt a most szakitott virágcsokor érezhet, ha méhkas elé helyezik. Szülői és nevelői táplálták természetes hiuságát, hogy megkedveltessék vele a kolostort. Mi-

dőn azonban ezen szenvedélyét kedélyének jobban megfelelő gondolatok elhomályositották, Gertrud annál nagyobb hévvel és készségesebben adta át magát ezen gondolatok és érzelmeknek. Nehogy társnői mögött maradjon, s egyszersmind kedélyes uj irányának megfelelve mondá, hogy végső esetben az ő fejére sem teheti a fátyolt senki az ő beleegyezése nélkül, hogy ő is férjhez mehetne, palotában lakhatnék, élhetné világát, s pedig jobban, mint társnői közül bármelyik; megtehetné, ha akarná; akarná, akarja, s valóban akarta is. A gondolat, miszerint az ő beleegyezése is szükséges e gondolat, mely eddig figyelembe sem véve vonult meg lelkének egy zúgában, egyszerre elkezdett fejlődni, s egész hatályával előtérbe lépett. Ezen gondolatot hitta segitségül minden pillanatban, hogy annál nyugodtabban élvezhesse a boldog jövő előképeit. Ezen eszme mögött azonban mindig megjelent egy másik: hogy beleegyezését meg kell tagadnia herczegi atyjától, ki azt hitte, vagy legalább mutatta, mintha hinné, miszerint Gertrud már beleegyezését adta. S ezen gondolattal szemben a leány sokkal kevesbbé látta biztositva jövőjét, mint szavaival hirdette. Összehasonlitotta magát társnőivel, kik jövőjök iránt sokkal inkább biztositva voltak, s fájdalmasan érezte, hogy az irigységet ő érzi ezek, holott ő akarta azt éreztetni, maga iránt, s irigyelve gyülölte őket. Ezen önmagával és másokkal vivott fájdalmas harczok közt töltötte el gyermek éveit, s lépett át azon válságos korba, melyben a lélekbe titkos hatalom ébred fel, mely a szivben szunnyadó hajlamokat felkelti, felékesiti, átalakitja, s váratlan irányba vezeti. Ami Gertrud lelkét amaz, a jövő felőli álmodozásaiban leginkább eltölté: a külső fény, a ragyogás volt; az a lágy, érzelmes valami, amely eleintén, mintegy ködbe burkolva áradt el kedélyében, kezdett kibontakozni, s tuluralogni képzeletében. A fényes és fáradságos ünnepélyek képeit koronként azonban megzavarták a vallásos gondolatok. De a vallás — miként a szegény lányt a vallásra tanitották, s miként az azt felfogta — nem üzte el lelkéből a kevély-

séget, sőt azt szentesitette, s oly eszköz gyanánt mutatta be, melylyel földi boldogságot lehet szerezni.

Zárdai törvény volt, hogy valamely fiatal leányt nem lehet mindaddig az apáczák közé felvenni, mielőtt az apáczák vikáriusa, vagy más valamely e czélra rendelt egyén által meg nem kérdeztetik: vajjon saját akaratából választotta-e a fátyolt. Ezen kikérdezés nem történhetett meg előbb, mint csak egy év mulva, azon időből számitva, midőn az illető ujoncz irásbelileg kifejezte szándokát a vikarius előtt. Azon apáczák, kik ama szomoru feladatot vállalták magukra, miszerint Gertrudot ezen feloldozhatlan kötelezettségre reávegyék, habár ő arról, hogy mily fontos lépésre határozza magát, a lehető legkevesebb tudomással birt, azon egyik szomoru órájában lepték meg őt, és irattak le vele egy ily irásbeli kérvényt, sőt annyira vitték, hogy saját nevét is aláirta. Hogy könnyebben rávehessék ezen lépésre, nem mulasztották el számtalanszor ismételni előtte, miszerint egy ilynemü irásbeli kérvény — a mint csakugyan áll is — csupán külső, formaszerü eljárás, mely csak is későbbi tények által — melyek egészen szabadakaratától függenek — lehet hatályos és eredményre vezető. Nem érkezett volna a kérvény soha rendeltetése helyére, ha igy nem járnak el; mivel Gertrud alig irta meg a folyamodást, már megbánta. Nem sokára azonban megbánta ezen előbbi megbánását, és igy ezen akarás és nem akarás között habozva töltötte napjait, hónapjait. Egy másik törvény, vagy kolostori szabály azt rendelte, hogy semmi fiatal leány ne bocsátassék a hivatásának megfelelő probáltatásra, mig legalább is egy hónapot a zárdán kivül ne töltött. A kérvény elküldése óta egy év elmult már, midőn Gertrud azon utasitást nyerte, hogy nemsokára el kell hagynia a kolostort, s egy hóig az atyai háznál kell maradnia, hogy ott mindazon szükséges rendszabályokat megállapitsák, melyek a megkezdett mü bevégzéséhez még szükségeltetnek. A herczeg és családjának többi tagjai nem kételkedtek többé, sőt bizonyosnak tekintettek mindent; de Gertrud egészen mást forgatott

elméjében. Anélkül, hogy más lépéseket tett volna, iparkodott huzni-halasztani az első lépést. Aggodalmai közepett elhatározta, miszerint nyilatkozni fog egyik társnője előtt, aki legnyiltabb volt irányában és a leghatározottabb tanácsokat szokta neki adni. Ez arra ösztönözte Gertrudot, hogy atyját levélben értesitse megváltozott szándoka felől, ha már nem volt bátorsága szemtől-szemben vele kimondani a határozott: „nem akarom"-ot. S mivel a világon igen kevesen adnak ingyen tanácsot, a tanácsadó társnő is megfizettette magát Gertruddal az által, hogy határozatlanságát gunyolta. A levelet négy-öt „meghitt" társaságában Gertrud megvitatta, s titokban megirta; a levél körmönfont utakon-módokon rendeltetési helyére jutott. Gertrud nagy aggodalommal várta a választ, mely azonban soha sem érkezett meg. Pár nap mulva azonban az apátnő czellájába hivatta őt, s titokszerü, kellemetlen, de mégis részvétet eláruló módon, homályosan rajzolta előtte herczegi atyjának haragját, jelezte előtte, hogy valamely nagy gonoszságot kellett elkövetnie, de egyszersmind reményt nyujtott neki, miszerint ha jól viseli magát minden el lesz feledve. A leány megértette hova czéloz az apátnő, s többé nem mert kérdezősködni.

A várva várt, s egyszersmind félt nap végre elérkezett. Gertrud bár tudta, hogy harcz várakozik rá, mégis azon tudat, hogy távozik a kolostorból, elhagyhatja azon falakat, melyek közt nyolcz évet töltött, a szabad mezőségen kocsikázhat, viszont láthatja városát, a házat, hol született, viharos örömmel töltötték el szivét. Ami a harczot illeti a szegényke, megbizottainak utasitása szerint, már megállapitotta követendő eljárását, vagy mint ma mondanák tervet készitett. Ó, kényszeriteni akarnak — gondolta — s én szilárd leszek: alázatos, tiszteletteljes leszek, de nem egyezem bele. Nincs egyébről szó, mint nem mondani igent; nem fogok igent mondani. Sirni, könyörögni fogok, szánalomra fogom birni őket, csak azt kérem ki, hogy ne áldozzanak fel. A napok azonban multak anélkül,

hogy Gertrud atyja, vagy más valaki a kérő levélről, visszalépésről szólt volna, anélkül, hogy kedveskedéssel, vagy fenyegetéssel felszólították volna. Szülői mindig komolyak, szomoruak, s mérgesek voltak vele szemközt, anélkül, hogy okát adták volna. Csak azt látszottak elárulni, hogy őt bünösnek, méltatlannak tartják; átok látszott lebegni feje felett, mely őt családjától elválasztá. Ritkán, s csak bizonyos megállapitott órában bocsátották szülői és az első szülött társaságába. E három családfő közt nagy bizalom látszott uralkodni, mi csak annál érzékenyebbé és fájdalmasabbá tették Gertrudra nézve elhagyatottságát. Senkisem forditotta rá a társalgást, s ha ő félénken megkoczkáztatott néhány szót, mely nem volt szükséges, vagy egyátalán nem kapott választ, vagy pedig szórakozott megvető és szigoru pillantással feleltek neki. Ha kissé több szeretet után vágyódott, azonnal — bár közvetetten, de világosan — a zárdai élet választására czéloztak, s burkoltan tudtára adták, hogy csak igy nyerheti vissza a család szeretetét.

A való ezen szomoru érzelmei fájdalmas ellentétet képeztek azon mosolygó káprázatokkal, melyek Gertrudot elfoglalták, s melyekkel lelkének titkos belsejében még most is foglalkozott. Remélte, hogy atyjának fényes és látogatott házában megvalósulva élvezhet néhány álmodott gyönyört; ezen reményében azonban teljesen csalatkozott. Teljesen és szigoruan elszigeteltetett, mint a kolostorban. Sétáról szó sem volt, csak is azon egyetlen folyosóra léphetett, mely a palotával szemben levő templomba vezetett. A társaság szomoruabb, gyérebb, s kevesbbé volt változatos, mint a kolostorban. Valahányszor látogatást jelentettek be, Gertrudnak a legfelső emeletbe kellett mennie, s ott elzárkóznia néhány szolgálatára álló asszonynyal, sőt még ott is étkezett, ha szülői asztalukhoz vendéget hittak. A szolgaszemélyzet magaviselete és példája, Gertruddal szemben, a szülők czéljainak felelt meg. Ezen boszantásért nem kárpótolta őt azon felületes engedelmesség, melylyel a szolgák illemből viseltettek

iránta. Ily körülmények közt nem terülhette el figyelmét, hogy egyik apród, kit a többitől egészen különbözött, nagy tiszteletet s egészen sajátságos részvétet mutatott iránta. A fiatal gyerkőcz magaviselete, mindazoké között kiket eddig látott leginkább megegyezett eszményi alakjai lényével. A leány modorában lassankint változás történt: bizonyos megnyugvás, majd a nyugtalanságnak a szokottól eltérő neme ömlött el rajta, s ugy tünt fel, mintha megtalált volna valamit, mi után régóta vágyódott, mintha azt mindig őrizni, s mások szemei elől el akarta volna rejteni. Ez időtől fogva inkább szemmel tartották, mint valaha, s hogy-hogy sem valamelyik reggel a cselédek egyike meglepte, midőn nagy sietséggel egy darab papirt akart elrejteni, melyre jobb lett volna semmit sem irnia. Rövid huza-vona után a papir a cseléd, s ettől a herczeg kezébe került.

Nem lehet leirni sem elképzelni Gertrud ijedelmét, midőn a közeledő léptek zaját hallotta. Atyja volt, kinek arczán izgatottság tükröződött; Gertrud bünösnek érezte magát, s midőn atyját összevont szemöldeivel, s ama papirral kezében belépni látta, száz ölnyire kivánt volna lenni a föld alatt. Az apa kevés, de rettenetes szót intézett hozzá: büntetése egyelőre csak az volt, hogy a levelet felfedező cseléd felügyelete alatt szobájában kellett maradnia. Ez azonban csak a kezdet volt. A szerencsétlen lány érezte, hogy a levegőben más, homályos, határozatlan, s igy rettenetesebb büntetés függ feje felett.

Az apródot természetesen azonnal elüzték és valami szörnyü büntetés terhe alatt meghagyták neki, miszerint semmit se merjen elfecsegni a történtek felől. Ezen parancsot a herczeg két ünnepélyes arczulütéssel erősitette meg, hogy a fiatal embernek azon kaland mellett oly emléke legyen, mely minden kedvét elvegye a dicsekvéstől.

Gertrud dobogó szivvel, szégyenével, bánata s a jövő miatti aggodalmával maradt szobájában azon nő társaságában, kit gyülölt, mivel hibájának tanuja, s

szerencsétlenségének okozója volt. Ez viszont Gertrudot gyülölte, mivel e miatt kárhoztatott a bizonytalan tartamu unalmas börtönéletre, s egy veszélyes titoknak mindörökre őre lett.

Gertrud érzelmeinek zürzavaros vihara lassankint elcsendesült, de azok egyenként térve vissza kedélyébe megnövekedtek, s annál határozottabb gyötrelmet idéztek elő. Mi lehet azon talányszerü büntetés? Különféle, s rémes gondolat támadt Gertrud lángoló és tapasztalatlan képzelmében. Legvalószinübbnek tünt fel előtte az, hogy visszaviszik a monzai kolostorba, de nem mint kisasszonyt, hanem mint bünöst, s ott elzárják, ki tudja meddig, s ki tudja minő bánásmódban részesitik! A szerencsétlen lány egyetlen mentséget látott: önként visszatérni a kolostorba. Ez ellen azonban életének minden terve gondolata fellázadt; de az idő már megváltozott, s azon örvényben, hova Gertrud bukott, s ahhoz képest, mitől aggódó pillanataiban tartott, az ünnepelt apáczai állás kellemesnek tünt fel előtte.

A' börtön négy-öt hosszu napja után következő egyik reggel Gertrud inkább mint valaha feldühödvén börtönőrének bántalmai miatt, a szoba egyik zugába vonult, hol kezeibe rejtve arczát iparkodott elnyomni boszankodását. Most ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy más arczokat lásson, más hangokat halljon, s más bánásmódban részesüljön. Atyjára és családjára gondolt, e gondolattól azonban visszaborzadt. De eszébe jutott, miszerint csak tőle függött, hogy atyját és rokonait jó barátaivá tegye, s most váratlan örömöt érzett. Ezen öröm után zavar, bünének rendkivüli megbánása támadt lelkében, ama vágygyal kapcsolatban, miszerint bünét helyre hozza. Ezen szándékában azonban nem állapodott meg szilárdul, de még soha sem támadt fel az ily hévvel szivében. Felkelt, az asztalhoz lépett, megragadta ama végzetes tollat, s lelkesedés, levertség, szomoruság és reménynyel teljes levelet irt atyjának, bocsánatért esengett, s késznek nyilatkozott mindenre mit ez a bocsánat fejében csak kivánhat tőle.

X. Fejezet.

Vannak pillanatok, melyekben a lélek, különösen az ifju lélek oly hangulatban van, hogy a legkisebb kérelem elégséges annak elnyerésére, mi a jóság és áldozat szinét viseli magán. Ezen pillanatokat azonban, melyeket másoknak félelemteljes tisztelettel kellene bámulni, az érdekhajhászó ravaszság legörömestebb lesi ki, s gyorsan megragadja, miszerint a magára nem ügyelő akaratot bilincsekbe verje.

A herczeg ama levelet olvasva azonnal feltárulni látta régi és szakadatlanul üzött czélja teljesültének kapuját. Rögtön Gertrudért küldött, s mig ennek megérkeztére várt feltette magában, miszerint addig üti a vasat, mig meleg. Gertrud belépett, s anélkül, hogy atyjára mert volna tekinteni térdre borult, s csak ezen egyetlen szót volt képes kinyögni: Bocsánat! A herczeg intett Gertrudnak, hogy keljen fel, de oly hangon mely épen nem volt alkalmas felbátoritani a szegény lányt; kijelentette, miszerint bocsánatot ohajtani és kérni még nem elég, s hogy ez nagyon egyszerü és természetes dolog mindenkire nézve, aki bünt követett el és büntetéstől tart. Gertrud alázatosan, s reszketve kérdezte: mit kell tennie. A herczeg (nem bátorkodunk őt e pillanatban atyának nevezni) nem válaszolt egyenesen, hanem hosszu beszédet tartott Gertrud büne felől, s e szavak ugy gyötörték a szegény leány lelkét, mint midőn valamely durva kéz tapogatja meg a vérző sebet. Beszédét folytatva megjegyezte, hogy habár — — feltéve — — az előtt volt is szándékában Gertrudot a világba vezetni, most ő maga görditette ezen lehetőség utjára a legáthághatlanabb akadályt; mert egy oly becsületes lovag, mint ő, sohasem vehetné lelkére, hogy valamely nemes ember-

nek adja leányát, ki ily rosz tanuságot tett maga felől. A szerencsétlen lány megsemmisült. Most azonban a herczeg, hangját és szavait lassanként meglágyitva, folytatta, hogy azért minden bünnek meg van a maga orvossága és bocsánata, hogy Gertrud büne azok közül való, melyeknek gyógyszere legvilágosabban előirható, majd határozottabban kijelentette, hogy Gertrud ezen szomoru esetben az ég utmutatását láthatja, miszerint a világi élet ránézve nagyon veszedelmes — —

— Igen! kiáltott fel Gertrud félelemből reszketve, szégyen pirban égve, pillanatnyi ellágyulástól megindulva.

— Tehát belátod te is, válaszolt rögtön a herczeg. Jó, ne szóljunk tehát ezentul a történtekről, minden feledve van. Azon egyetlen becsületes, illendő utat választottad, mely számodra még fenmaradt. De mivel önként és jószándékból választottad, az én kötelességem, miszerint a sikert teljesen biztositsam, s annak érdemét rád háritsam. Lesz rá gondom.

Ezt mondva az asztalon levő csengetyüt megrázta, s a belépő szolgának igy szólt: „Hidd rögtön a herczegnőt és herczeget.“ Majd aztán Gertrudhoz fordulva igy folytatá: Azonnal megakarom osztani velök örömömet, akarom, hogy mindenki azonnal illő bánásmódban részesitsen. Eddig a szigoru, innéttől a szerető atyát fogod látni bennem. E szavakra Gertrud, mint egy önkivületbe esett. Majd meggondolta miszerint azon „igen,“ mely ajakáról elröppent, nagyon sokat jelenthet, módot keresett annak visszavonására, vagy értelmének megváltoztatására; a herczeg meggyőződése azonban annyira teljesnek, öröme annyira fagyosnak, kedvessége annyira feltételesnek látszott, hogy Gertrud egyetlen szót sem mert kibocsátani ajkán, mely atyjának örömét csak legkevesbbé is megzavarhatta volna.

Néhány pillanat mulva a herczeg s a herczegnő benyitott, s Gertrudot megpillantva bizonytalanul és csodálkozva tekintettek rája. A herczeg azonban vidor és szeretetteljes modorral, mely a két belépőnek is

hasonlót parancsolt, igy szólt: „Ime az eltévedt bárány, s ez legyen az utolsó szó, mely ama szomoru emlékeket felidézi. Ime a család öröme. Gertrudnak nincs több tanácsra szüksége; a mit mi az ő javára óhajtánk, most maga akarja. El van határozva, tudatta velem, miszerint el van határozva. — Gertrud e szavaknál rémült és könyörgő tekintetet vetett atyjára, mintha kérni akarta volna, hogy ne fejezze be a mondatot; a herczeg azonban fel se véve e tekintetet, igy folytatta: „el van határozva, miszerint fátyolt ölt.“

„Helyes! Helyes!“ kiáltanak fel egyszerre az anya és fia; s egymás után megölelték Gertrudot; ki azonban ezen szeretet nyilvánulásokat könyezve fogadta; e könyüit örömkönyeknek tartották.

A herczeg most hosszan fejtegette, mit fog tenni, hogy leánya sorsát vidámmá és fényessé varázsolja. Szólt a tisztelet és kitüntetésekről, melyekkel a kolostorban és a vidéken elárasztják, hogy a kolostorban, mint herczegnő s a család képviselője fog élni; s azonnal midőn kora megengedi a legfőbb méltóságra fog emeltetni, s ez ideig is csak névleg s nem tényleg lesz másoknak alárendelve. A herczegnő s az ifju herczeg minden pillanatban megujitották szerencse kivánataikat és tetszés nyilatkozataikat. Gertrud azt hitte, álmodik.

— Meg kellene határozni a napot, a Monzába való indulásra, hogy az apátnőhöz benyujtsuk a kérelmet — mondá a herczeg. Minő öröme lesz az apátnőnek! Mondhatom, az egész kolostor nagyra becsülheti a megtiszteltetést, melyet Gertrud hárit rá. De — — miért is nem indulunk ma? Gertrud örömest kirándulna a szabadba!

— Induljunk tehát, mond a herczegnő.

— Sietek intézkedéseket tenni az indulásra, mond az ifju herczeg.

— De — — — kiáltott fel alázatosan Gertrud.

— Lassabban, lassabban — mond a herczeg. Hadd döntsön Gertrud; ma talán nincsen kellő han-

gulatban, s talán szeretne holnapig várni. Mondd csak, Gertrud: ma vagy holnap akarsz indulni?“

— Holnap, válaszolt Gertrud — majdnem hangtalanul; ki azt hitte, miszerint még, ha időt nyer, tehet valamit.

— Holnap, mond ünnepélyesen a herczeg, meg van állapitva, hogy holnap indulunk. Addig is azonban elmegyek az apáczák vikariusához, hogy tűzze ki a vizsgálat napját. Ugy történt, a hogy mondá. A herczeg valóban a vikariushoz ment, mi nem kis megtiszteltetés volt erre nézve; s megegyeztek, hogy a látogatástól számitott két napra fog a vizsga végbemenni.

A nap hátralévő részében Gertrudnak egyetlen jó pillanata sem volt. Aytja távozta után azonnal a herczegnő szobájába vezették, hogy ott ennek felügyelete alatt megfésüljék és felöltöztessék. Még alig fejezték be öltözködését, midőn jelt adtak, miszerint „tálalva van.“ Gertrud a szolgaszemélyzet hajlongásai között haladott át, s az étteremben néhány közeli rokonát találta, kiket sebtében meghivtak, hogy Gertrudot üdvözöljék s együtt örvendjenek velök a két szerencsés esemény fölött, miszerint Gertrud visszanyerte egészségét, s kijelentette a zárdába való lépés iránti szándokát.

A kis mennyasszonynak (igy hitták a fátyolt öltendő fiatal lányokat s megjelenésekor valamennyien ekként szólitották őt), a kis mennyasszonynak ugyancsak volt dolga, hogy megfeleljen a bókokra és szerencsekivánatokra, melyekkel minden oldalról elárasztották. Érezte, hogy minden válasza beleegyezés s a hir megerősitése, de hogy válaszolhatott volna másként? Ebéd után mindjárt elérkezett a sétakocsizás ideje. Gertrud anyjával s két nagy bátyjával ült egy kocsiban. A szokott körut után a Marina utczába értek, mely akkor ama tért szelte át, hol most a közkert terül el, s azon időben az urak ott szoktak sétakocsizásokat tenni napifoglalatosságuk után.

Alkonyatkor értek haza. Az inasok nagy gyer-

tyákkal jöttek le világitani a visszaérkező uraságok elé, s jelentették, hogy sok vendég várakozik már fenn reájok.

Nem csoda! A hir hamar terjedt el, s barátok, rokonok siettek részvétteljes kötelességüket teljesiteni. Beléptek a társalgási terembe. A kis mennyasszony: bálvány, játékszer és áldozatuk volt egy személyben. Lassanként felhagytak az üdvözlésekkel, s mindenki kielégitve s örömmel távozott; Gertrud egyedül maradt övéi társaságában.

— Valóban — mondá a herczeg — azon örömben és vigaszban is részesülök, hogy leányomat rangjához méltó bánásmódban részesitik. Be kell azonban vallanom, hogy ő maga is kitünően viselte magát; s megmutatta, hogy neki épenséggel nem lesz nehéz az első szerepet játszania s családja méltóságát fenntartani.

Este hamar megvacsoráltak, hogy másnap korán elkészülhessenek az utra. Bár Gertrud még szomoru és elkeseredett volt, megis az előbbeni napon nyert megtiszteltetések és bókok némi büszkeséggel töltötték el lelkét. Ekkor megemlékezett, hogy mit kellett komornájától szenvednie, atyját igen kedvező hangulatban látva, s maga iránt kivéve egy pontig a legengedékenyebbnek tapasztalva, megkisérté a rá mosolygó szerencsés pillanatot megragadni s hasznára forditani, és szenvedélyei közül legalább egyikét kielégiteni. Keserü boszuságot árult el tehát, hogy ezen cseléddel tovább is együtt kell maradnia, sőt igen erős kitételekkel panaszolá el azon asszony magaviseletét.

— Hogyan! kiáltá a herczeg. Ő tiszteletlenül viselte magát irányodban? Holnap! Holnap nappal megmosom a fejét ugy, hogy sohasem feledi el. Bizzad csak rám leányom e dolgot, s biztositalak, tökéletes elégtételben részesitelek. Addig is, az én leányom, kivel én megvagyok elégedve, egy perczig se maradjon oly valaki társaságában, ki neki visszatetszik.

Egy más nőcselédet adtak tehát Gertrud mellé a komornai kötelességek teljesitésére. Gertrud egészen felvidult és felelevenedett a nyert elégtétel miatt, de

csudálkozott, hogy a vágyhoz képest, melyet az elégtétel iránt érzett, oly csekély megnyugvást talált abban. A mi azonban, akarata ellenére is egészen elfoglalta lelkét, azon nagy haladás meggondolása volt, melyet az nap a kolostorba vezető uton tett, azon gondolat, hogy a visszatérésre most már sokkal nagyobb elhatározottság kell, mint kellett volna pár nap előtt.

Azon nő, ki Gertrudot szobájába kisérte, a család egy öreg hive, a fiatal herczeg nevelőnője volt azon időtől fogva, midőn az a pólyából kinőtt egész ifju koráig. Ezen időszak alatt megfelelt a kis zsarnok minden vágyának, reményének. Az öreg nő a nap folytában megérett határozatnak, mint saját boldogságának örült. Mig Gertrudot vetkőztette folyvást beszélt neki, sőt még akkor sem szünt meg beszélni, midőn Gertrud már elaludt. Gertrud álma félelmes, nyugtalan, s nyomasztó álomképekkel teljes volt, melyet azonban mégis csak az agg nő kellemetlen hangja szakitott meg, midőn Gertrudot felkeltette, hogy készüljön a Monzába való utazásra.

— Rajta, rajta kisasszony; már felkelt a nap; felöltöztetése és megfésülése legalább egy órát vesz igénybe. A herczegné asszony öltözködik, négy órával költötték fel előbb a szokott időnél. A fiatal herczeg már lement az istálókba, sőt már vissza is tért szobájába, s minden pillanatban készen van az indulásra. Rajta, rajta kisasszony! Miért néz rám olyan bámulva? Ez órában már el kell hagynia fészkét.

Gertrudnak eszébe jutván a türelmetlen herczeg, minden egyéb gondolata, mely előbb ellepte agyát, egyszerre szerte röppent, mint az ölv közeledtére a verébcsoport. Engedelmeskedett, gyorsan felöltözött, megfésültette haját, s megjelent a teremben, hol szülei már vártak Gertrudra. Leültették egy karos székbe, s egy csésze csokoládéval kinálták meg.

Midőn jelentették, hogy be van fogva, a herczeg félrehitta leányát, s igy szólt hozzá: Rajta, Gertrud! Tegnap becsületére váltál magadnak; ma felül kell mulnod önmagadat. Ünnepélyesen kell megjelenned a

kolostorban, s a városban, hol az első szerep játszására vagy hivatva. Várnak rád — — — (felesleges megjegyezni, hogy a herczeg előtte való nap értesitette az apátnőt) — — várnak rád, minden szem rád fog tekinteni. Méltóság és fesztelenség ömöljön el rajtad. Az apátnő meg fogja tőled kérdezni: mit akarsz? Puszta formaság. Azt válaszolhatod, hogy felakarod ölteni azon szerzet öltönyét, melyben oly szeretetteljesen neveltek, hol annyi finom szokásra tanitottak, s mindez csak a tiszta igazság. E néhány szót elfogulatlanul mond ki, nehogy azt higyjék, miszerint ama szavakra betanitottak, s hogy nem tudsz magadtól beszélni. Ama jó anyák mit sem tudnak a történtek felől: e titok a családban lesz eltemetve. Azért hát ne mutass szomoru, vagy kételkedő arczot, nehogy gyanut kelts. Mutasd meg, minő vérből származol: légy finom és szerény, de jusson eszedbe, hogy ott a zárdában, családod körén kivült, ki sem fog feletted állni.

A herczeg választ sem várva elindult, Gertrud, a herczegné, s a fiatal herczeg követték őt, mindnyájan lementek a lépcsőn, s a fogatba ültek. A világ ügybajai, a kolostori életnek, főleg a legelőkelőbb vérből származó leányokra nézve való boldogsága képezte a beszélgetés tárgyát. Utazásuk czéljához közeledvén a herczeg megujitá a már adott utasitást, s több izben ismételte előtte a formaságokat, melyekre majd válaszolnia kell. A városba érve, érezte Gertrud, miként szorul össze mindinkább szive, de még is lebilincselve érezte figyelmét néhány úriember kérése által, kik az ő fogatuk megáltását sürgették, hogy tiszteleghessenek. Ismét tovább hajtattak, bár a kolostorhoz közeledvén már lassabban, és sok kiváncsi szem kisérte őket, az utcza minden oldaláról. Midőn a kocsi a kolostor falainak bejárata előtt megállapodott, Gertrud szive még százszorta viharosban szorongott és lüktetett. Két részre oszlott néptömeg közepett, melyet az inasok hátrább tolni igyekeztek, léptek ki a hintóból.

A szerencsétlent a reá függesztett kiváncsi szemek arra kényszeritik, hogy magaviseletére ügyeljen

és lélekjelenlétét el ne veszitse — de a tömegénél jobban parancsolt neki a herczeg tekintete melylyel, bár mily kellemetlenül hatolt is rá, minduntalan, mintegy szükségképen találkoztak szemei. E tekintet mintegy láthatlan parancsszó ugy vezérelte Gertrudnak lépteit, sőt minden legkisebb mozdulatát.

Az első udvaron keresztül menve beértek a belsőre, melyben a belsőkolostorba való bejárat volt s mely egészen kitárva állt; a bejárat előtt sok apácza állt, s pedig első sorban az apátnő az „idősebb nővérekkel"; a második sorban voltak az ifjabb apáczák szorosan egymás mellett, többen fel is ágaskodtak lábujjaikra. A harmadik és utolsó sorban állottak a laikus nővérek zsámolyokon.

Itt amott egy-egy ifjabb arczot is meg lehetett pillantani az apáczák fátyolai alatt; s nehány ifjuságtól még ragyogó szempár villogott ki a fekete szőrkelme alól. Ezek a legügyesebb és legbátrabb ápolónővérek valának, kik az apáczák közé vegyülve, igen boldogok voltak, hogy egy kis nyiláson keresztül — mindent láthattak. Az apáczaseregből zajos köszöntések és örömteljes üdvözlések hangzottak Gertrud felé; sokan karjaikat tárták ki örömük jeléül. A kapuhoz érve Gertrud az apátnővel szemben állott. Az első közönséges hajlongások és köszöntések után, az apátnő vidám, de még is ünnepélyes hangon ily kérdést intézett hozzá: Mit kiván ezen a helyen, hol öntől senki semmit sem fog megtagadni?

— Azért jöttem, — — — kezdé Gertrud; de sorsának ezen elhatározó szavait kimondani akarván, pár perczig habozott, visszaborzadt, s zavartan tekintett az apáczákra. E perczben meglátta egyik növendéktársát, ki játszótársa volt, s ki őt gúnyos szánalommal vizsgálta, mintha azt akarná mondani: Ej! hát a hősnő még is megadta magát.

E látvány lelkének minden régi érzeményeit felkölté, s egyszersmind visszaadá régi bátorságának nagy részét, és már-már egy oly válaszon gondolkozott, mely igen feltünőleg elütött volna attól, melyet eléje szabtak.

Midőn azonban — bátorságát megakarta kisérteni s atyának arczára tekintett, ezen oly sötét nyugtalanságot, oly fenyegető türelmetlenséget látott, hogy félelemtől lesujtva, épen oly sietséggel, mint minővel egy rémkép elől hátrálni és futni képes lett volna — válaszát ilykép fejezte be: „Azon engedélyért és kegyért esedezem, hogy e kolostorban, hol oly szeretettel neveltek fátyolt ölthessem.“

Az apátnő rögtön felelt, s elmondá, hogy igen sajnálja, miszerint a szabályok tiltják beléegyezésének rögtöni kinyilvánitását, mivel felvétele csak a nővérek egyhangú és közös jóváhagyása és a főnökök engedélye folytán történhetik meg; Gertrud azonban igen jól tudhatja, hogy miként éreznek e helyen iránta, s igy előre is láthatja, mily választ nyerend; mindaddig azonban semminemü törvény sem gátolhatja őt, az apátnőt, s a testvéreket, hogy Gertrud ezen lépése iránti örömüket az egész világ előtt kinyilvánitsák.

E perczben roppant zsibaj támadt: a szerencsekivánatok és tetszés nyilatkozatok zsibája. Majd nagy edényekben czukorsüteményeket hordtak körül, melyekből legelébb az ifju mennyasszonyt, majd a szüléket kinálták meg. Mialatt az apáczák közül nehányan Gertrudot keblükre szoritották és jobbra-balra vonszolták, addig mások a herczegnőt s ismét mások a herczeget halmoztak el udvariasságukkal. Az apátnő a társalgási terembe kérette a herczeget, kire a terem rácsozata mögött várt két éltesebb nővér társaságában s kit, midőn megjelent ily szavakkal fogadott:

— Hogy a szabályokhoz hivek maradjuk ide kellett hivatnom önt, azon czélból, miszerint egy régi szokásnak eleget tegyünk, bár ez esetben ...., de mégis ki kell mondanom .... valahányszor egy ifju leány a felszentelésre jelentkezik, az illető kolostor elöljárója, ki most én, méltatlan, vagyok, köteles az illető leány szülőinek tudtára adni, hogy azon esetben, ha netán a leány akaratán erőszakot követtek el, az egyházi átok alá esnek.

— Igen jól van, jól van tisztelendő anyám, vá-

laszolt a herczeg. — Én tisztelem az ön lelkiismeretességét; ez igazságos és rendén van. De a jelen esetben nem kell kétkednie.

— Ó, gondolja meg, herczegséged — én csakis kötelességemet teljesitettem; egyébiránt . . . .

— Valóban, ugy van tisztelendő apátnő!

Miután ezen pár szót váltották egymással, s mindkét részről a szabálynak eleget tennie véltek, kölcsönösen üdvözölték egymást, s elváltak, mintha mindkét félnek rosszul esett volna e társalgást folytatni. Mindegyik övéihez sietett; az apátnő a kolostor belsejébe s a herczeg a szent helyről kifelé indult.

— Végre, mondá a herczeg, nem sokára teljes alkalma lesz Gertrudnak szabad akarata s kénye-kedve szerint örülni e szent anyák társaságának! Most itt az ideje, hogy gyötrelmes és aggódalmas helyzetétől megszabaditsuk!

Meghajolt az apáczák előtt s jelt adott az elutazásra; a család felült a fogatba s a legudvariasabb köszöntések hemzsegték körül ismét a kocsit, mig az el nem robogott.

E visszautazás alatt Gertrudnak nem igen volt kedve beszélni. Megijedve a lépéstől, melyet tőn, s habozó gyávaságát szégyelve, maga iránt és mások ellen fellázadva, szomoruan számolgatá az alkalmakat, midőn még megváltoztathaja kinyilvánitott beleegyezését; zavarodottan és gyáván fogadkozott magában hogy majd ezen, vagy azon alkalommal, vagy majd máskor ügyesebben és erősebben fogja magát rémitő sorsa ellen védelmezni. De atyjának előbbi rémpillantását s a rá tett benyomást, mely őt elhatározásra birta, most sem enyhithették gondolatai s tervei; midőn azonban erre lopva atyjának arczára pillantott s meggyőződött, hogy azon még nyoma sincs többé a haragnak, s midőn észlelni kezdé, hogy ellenkezőleg atyja elégedettnek mutatkozik irányában, egész boldognak kezdé érezni magát, s igy pár perczre megnyugodott sorsán.

Megérkezésök után átöltözködéshez kellett látniok. Erre ebéd, majd nehány látogatás, séta, társalgás, végre a vacsora következett. Mielőtt lefeküdtek a herczeg más tárgyat hozott szóba: t. i. a keresztanya választását. Így szokták nevezni azon hölgyet, kit a szülék felkérnek, hogy a fátyolt öltendő leányra, belépési szándékának kifejezte és a felesketés közti idő alatt, felügyeljen, s őt mindenüvé kisérje. Ezen idő alatt ugyanis gyakran megszokták tekinteni a templomokat, középületeket, társaságokat, mezei lakokat, szentélyeket: szóval a városnak és vidéknek minden nevezetességét, hogy a fátyolt öltendő leány, mielőtt a visszavonhatatlan esküt leteszi, lássa miről mond le.

— Keresztanyáról kell gondolkodnunk, mond a herczeg, mivel az apáczák vikáriusa, a kikérdezés formaságai miatt, már holnap ide látogat, s a káptalanban azonnal inditványozni fogják, hogy Gertrudot fogadják el a szent anyák. E szavak után a herczeg a herczegnő felé fordult, ki azt hivén, hogy ez inditványozásra való felhivást jelent, igy kezdte: „Itt volna.“ — — A herczeg azonban megszakitá.

— Nem, nem, herczegnő; a keresztanyának mindenek előtt a kis apácza tetszését kell birnia, s habár az általános szokás a választási jogot a szüléknek adja — — Gertrudnak annyi értelme s megfontolása van, hogy megérdemli, miszerint rá nézve kivételt tegyünk. S most Gertrud felé fordulva, s oly kifejezéssel, mely különös kegyet akart jelenteni folytatá: Azon nők közül, kik az este társaságunkban voltak, mindegyik bir a szükséges kellékkel arra nézve, hogy családunk valamelyik leányának keresztanyja legyen; azt hiszem egy sincs közöttük, ki nem érezné magát megtisztelve a kitüntetés által: válaszsz.

Gertrud látta, hogy ezen választás által beleegyezésének uj jelét adja; az inditvány azonban oly készséggel tétetett, hogy még a legalázatosabb visszautasitás is megvetés vagy legalább fejesség és sértés gyanánt tünhetett volna fel. Megtette tehát ezen lépést is; megnevezte azon hölgyet, ki legjobb benyomást

tett lelkére, aki t. i. leginkább kedveskedett neki, legjobban dicsérte, s ki azon atyafiságos, közvetlen érintő meleg modorral bánt vele, mely az ismeretség első pillanataiban a régi barátság jellegét viseli magán.

— Pompás választás! mond a herczeg, ki épen e választást óhajtotta.

Ama hölgy azonban nem ok nélkül sürgölődött Gertrud körül. Régtől fogva vejének szemelte ki az ifju herczeget, s igy a herczegi család ügyét sajátjai gyanánt tekintette.

Gertrudnak másnap reggel felébredve a vikárius jutott eszébe, kinek az ő kikérdeztetése miatt el kellett jönie. Amig most arról gondolkozott, vajjon ne használja-e fel ezen döntő alkalmat a visszalépésre, atyja szólitotta. „Rajta lányocskám — mond a herczeg — eddig erélyesen viselted magadat, most csak az van hátra, hogy müvedre feltedd a koronát. Eddig minden beleegyezésed szerint történt. Ha ez idő alatt valami kételyed, megbánásod, gyermekes szeszélyed támadt, nyilatkoznod kellett volna; most már nincs ideje a gyermekeskedésnek. Azon férfiu, ki ma reggel hozzánk jő, ezer kérdést fog intézni hozzád hivatásod iránt: vajjon saját akaratodból lészsz-e apáczává? mért? hogyan? s mit tudom én mit még! Ha habozva válaszolsz, ki tudja meddig fog zaklatni, s ez kellemetlen; gyötrelem lenne rád nézve, sőt komolyabb baj is származhatnék belőle. Legkisebb habozásod az eddig történt nyilvános tüntetések miatt veszélybe döntené becsületemet, azt hihetnék, hogy valamely könnyelmü nyilatkozatodat szilárd elhatározás gyanánt vettem, hogy erőszakoltam, sőt hogy — — — mit tudom én? Ezen esetben kénytelen volnék két fájdalmas határozat közt választani: vagy ráhagyni a világra, hogy szomoru véleményt tápláljon eljárásom felett — s ez nem épen egyeznék meg önmagam iránti kötelességemmel — vagy pedig határozatod valódi indokát tárni fel és — — —. Itt azonban a herczeg észre vevén, hogy Gertrud biborvörös lett, szemei kidagtak, s arcza mint a virág a vihart megelőző nyomasztó melegben, megher-

vadt — félbeszakitá szavait, s derült hangon folytatá: Hagyjuk tehát, minden tőled, belátásodtól függ. Tudom hogy van belátásod, s nem vagy oly gyermek, hogy mit jól kezdtél befejezéskor rontsd el; de minden eshetőségről kell gondoskodnom. Ne szóljunk többé róla, már tisztában vagyunk az iránt, hogy nyiltan, oly módon fogsz válaszolni, mely nem támaszt kételt azon jóra való emberben. Igy aztán te is gyorsabban megszabadulsz — —

A jóra való ember azon nem kis mérvü előitélettel érkezett meg, miszerint Gertrudnak nagy hivatása van a kolostori élethez. Ezt mondta ugyanis neki a herczeg, midőn látogatásra kérte fel.

— Kisasszony — kezdé a vikárius a bevezető udvariasságok után — az ördög feladatát jövök teljesiteni; kétségbe akarom vonni, mit ön kérelmében bizonyosnak mond; fel akarom tárni ön előtt a nehézségeket, s meg akarok győződni, vajjon jól megfontolta-e ezeket? Engedje meg, hogy néhány kérdést intézzek önhöz.

— Szóljon, válaszolt Gertrud.

A derék pap erre a szabályok által meghatározott kérdéseket intézte Gertrudhoz: Vajjon érzi-e szivében a szabad, önkéntes elhatározást, miszerint apáczává akar lenni? Vajjon ezen elhatározásra nem rábeszélés, vagy fenyegetés birta-e?

Ezen kérdésekre az igazi felelet szörnyü fénynyel villant meg Gertrud elméjében. Ezen válasz azonban vallomást vont volna maga után, el kellett volna mondania, hogy fenyegették, az egész történetet kénytelen lett volna elbeszélni. A szerencsétlen visszaborzadt ezen gondolattól, gyorsan más választ keresett, s talált is, mely gyorsan és biztosan kiszabaditotta fájdalmas helyzetéből, ez azonban a legegyenesebb ellentétben állott az igazsággal.

— Apáczává leszek — mond zavarát elrejtve — saját óhajom szerint, önként leszek apáczává.

— Mióta támadt ezen gondolata? kérdé tovább a jó pap.

— Mindig ohajtottam apáczává lenni, válaszolt Gertrud, az első lépés után mindig bátrabban folytatva a hazugságot önmaga ellen.

— De mégis mi a főindoka, melynél fogva apáczává akar lenni?

A jó pap nem gondolta meg, minő fájdalmas sebet érintett. Gertrud minden erejét összeszedte, nehogy arcza elárulja ama vihart, melyet e kérdés támasztott lelkében.

— Indokom: szolgálni istennek, s kerülni a világ veszélyeit.

— Nem volt valami kellemetlensége? valami — — bocsásson meg — — szeszélye? Néha valamely pillanatnyi ok oly benyomást tesz kedélyünkre, hogy azt hiszszük, miszerint az örökké tart, s mégis midőn az ok megszünik, kedélyünk is megváltozik, akkor — —

— Nem, nem, válaszolt rohamosan Gertrud, az okot már megmondtam.

A vikarius előbb kifáradt a kérdezősködésben, mint a szerencsétlen Gertrud a hazudozásban, s az előbbi tapasztalva, hogy Gertrud válaszai mindig összevágók, s nem levén oka azok őszinteségében kételkedni, végre megváltoztatta beszédének hangját. Örömét fejezte ki, s némileg bocsánatot kért Gertrudtól, hogy ily hosszadalmasan teljesitette kötelességét; hozzá tette, hogy „ez azért történt, mivel csak jobban megakarta őt erősiteni szándokában.“ Erre bucsut vett.

A termeken kifelé haladva a herczegbe ütközött, ki ugy akarta feltüntetni, mintha véletlenül járt volna ott; a vikarius a herczegnek is szerencsét kivánt azon jó hangulat miatt, melyben leányát találta. A herczeg mindez ideig igen kinos bizonytalanságban volt. A hirre fellélekzett, s megfeledkezve szokott méltóságáról, mintegy futva ment Gertrudhoz, kit elhalmozott dicséreteivel, kedveskedései és igéreteivel, szive ujongott örömében, s gyengédsége ezuttal részben őszinte volt. Igy van alkotva az emberi szív.

Nem követjük Gertrudot a folytonos látványosságok és szórakozások utján; sőt még le sem irjuk részletesen és sorrendben azon érzelmeket, melyek Gertrudot a kolostorba való belépése előtt eltöltötték. Az apáczák vikáriusa ki-

állitotta Gertrud számára a szükséges bizonyitványt, s a káptalan tartására megérkezett az engedély, mely Gertrud felvétele felett volt határozandó. A káptalani ülés megtartatott, s mint előre látható volt a szavazatok két harmadrésze — a szabályok követelése szerint — összhangzó volt, s Gertrud elfogadtatott, ki a sok huzavonában kifáradva maga kérte, hogy mielőbb a kolostorba léphessen. Bizonyára senki sem akarta fékezni türelmetlenségét. Beteljesült akarata; diadalmenettel vitték a kolostorba, s felöltötte a fátyolt. Tizenkét havi ujoncz-idő után, melyet ellentétes megbánások közt töltött el, a felesketés pillanata következett, midőn vagy nem-et kell mondania — mely most már váratlanabb és botrányosabb leendett, mint bármikor — vagy ismételnie kellett az annyiszor mondott igent. Ismételte, s mindörökre apáczává lett.

Gertrud kevéssel felesketése után a növendékek mesternője lett. Elgondolhatni, mily állapotba kellett jutniok ezen lánykáknak ily felügyelet alatt! Midőn eszébe jutott, hogy növendékei közül többen a világban fognak élni, melyből ő ki volt zárva, e szegénykék iránt csaknem a boszu érzelmét táplálta szivében: bántalmazta, s mintegy előre meglakoltatta őket azon örömökért, melyeket egykor élvezni fognak. Máskor ismét a kolostortól, a szabályoktól és engedelmességtől való iszony ellentétes eljárásra vezették Gertrudot. Ilyenkor nem csak eltürte növendékei lármás rakonczátlanságát, hanem még biztatta is őket, belevegyült játékaikba, s elősegitette kihágásaikat.

A kolostor szomszédságában lakott bizonyos Egidio nevü fiatal ember, ki Gertrudot az ablakon át gyakran szemlélte, később megszólitotta, s a szerencsétlen nő válaszolt neki.

Gertrud szivében támadt ürt most az első pillanatokban, elégedettség nagy elfoglaltság folytonos, mondhatnánk sürgölődő élet töltötte be. Ezen megelégedés azonban hasonló volt azon üditő italhoz, melyet a régiek kegyetlensége készitett az elitéltek számára, hogy ezek erőt nyerjenek a kinzások elviselésére. Egy ideig mi feltünő sem volt viseletén. Egyszer azonban valami

csekélység miatt szóváltásba keveredett valamelyik laikus nővérrel, s ezt mód nélkül bántalmazni kezdte; a laikus nővér miután egy ideig türte a bántalmakat, s ajkába harapott, végre türelmét vesztette, s azt mondta, hogy tud valamit, mit annak idején is helyén el fog mondani. Ez időtől fogva az urnőnek nem volt nyugta. Kevés időre rá a laikus nővért egy reggel hiában várták teendői teljesitésének szinhelyén. Szobájába mentek: nem találták; hangosan szólitották: nem felelt, mindenütt keresik, fel s alá járnak a padlástól a földszintig: sehol sem találják. Ki tudja minő feltevésekhez nem folyamodtak volna, ha a kert falán egy nyilást nem találnak, mely mindenki előtt valószinüvé tette, hogy a laikus nővér a nyiláson át megszökött. Szorgos kutatásokat hajtottak végre Monzában, a környéken, s főleg Madában, honnét a laikus nővér származott. Mindenféle leveleket irtak: soha a legkisebb hir sem érkezett. Talán többre mennek, ha a távol helyett közelben kutottak volna. Sok vitatkozás és csodálkozás után — mert senki sem hitte volna képesnek ily tettre a laikus nővért — végre elhatározták, hogy messze, messze jár. S mivel valamelyik apácza véletlenül kiejtette: „Bizonyára Hollandba menekült!“ ezen feltevés azonnal szájról-szájra járt, s a kolostorban s a környéken elhitték, hogy csakugyan Hollandba menekült. Az urnő azonban nem látszott osztani ezen véleményt. Nem mintha kételyét feltüntette, s a közvéleményt saját okaival megtámadta volna; ha voltak ily saját okai, ezeket nála jobban még senki sem titkolta el. Semmitől sem óvakodott ugy, mint ezen történet szóbahozásától; de ha keveset beszélt, annál többet gondolt arra. A nap folytában hányszor eszébe jutott váratlanul azon nő, s ott megragadva nem akarta emlékét elhagyni! Hányszor óhajtotta őt élve és való alakjában maga előtt látni, mint sem éjjel-nappal azon üres, iszonyu, mozdulatlan alak társaságában lenni! Mennyivel inkább óhajtotta volna, hogy valódi, bármily fenyegető szavakat halljon tőle, mint szellemi füleivel hallani ugyan annak kisérteties sutto-

gását, ugyanazon szavaknak oly makacsság és állhatossággal való ismétlését, minőre élő lény nem képes!

Ezen esemény után egy év folyt le, midőn Luciát bemutatták Gertrudnak, s ez Luciával ama beszélgetést folytatta, melynek elbeszélésével adósak maradtunk. Az urnő ismételte don Rodrigo üldözéseire vonatkozó kérdéseit, s bizonyos részletekbe oly rendithetlenséggel mélyedett bele, hogy ez Lucia előtt különösnek tünt fel. Különösnek kellett feltünnie, ki soha sem hitte volna, hogy az apáczák kiváncsisága ily tárgyak iránt annyira fel lehet keltve. Gertrud vélemények, melyeket kérdezősködései közé vegyitett, szintén igen különösek voltak. Majdnem nevetni látszott azon nagy borzadályon, melyet Lucia üldözői iránt érzett, s kérdezte, vajjon nem utálatos alaku-e, hogy Lucia ennyire fél tőle, s esztelennek és butornak találta Lucia ellenszenvét, hacsak alkalmas ok miatt nem adott előnyt Renzonak. S e tárgyban is kérdéseket tett, melyek miatt Lucia elpirult és elbámult. Midőn azonban észrevette, hogy képzeletének tulcsapongásait követve nagyon is eljártatta száját, tőle kitelhetőleg iparkodott kimagyarázni és jóvá tenni fecsegéseit; de Lucia kedélyéből még sem üzhette el a kellemetlen bámulatot és zavart félelem egy nemét. Alighogy anyjával magánosan találkozott, nyilatkozott előtte, Agnes azonban, mint kinek több tapasztalása volt, néhány szóval eloszlotta kételyeit.

— Ne csudálkozzál rajta — mond Luciának — ha ugy ismernéd a világot, mint én, belátnád, hogy az ilyféle dolgok felett nem lehet csudálkozni. Az urinépnek — kinek ezen, kinek azon oknál fogva — meg van a maga bolondsága. Rájuk kell hagyni, főleg akkor, ha rájuk szükségünk van; komoly figyelmet kell tettetni, mintha igazat beszélnének. Hallhattad, midőn értésültem hogy valami balgaságot mondtam. Semmibe sem vettem. Sőt a történtek után adjunk hálát az istennek, mert ugy látszik, hogy az urnő valóban pártfogásába vett. Egyébiránt, leányom, ha itt

megállod a sarat, s más alkalommal urakkal lesz dolgod, tudni fogod, mit kell cselekedned, tudni fogod.

A vágy, hogy a guardiánt lekötelezze, a pártfogás becsvágya, azon gondolat, hogy e pártfogás által jó véleményt fog támasztani maga iránt, Lucia iránti bizonyos hajlama, az önérzet, hogy egy ártatlan teremtéssel jót tesz, az elnyomottakat segiti és vigasztalja: rábirták Gertrudot, hogy szivére vegye a menekülők sorsát. Kérelmükre és rájuk való tekintet miatt a házgondviselőnőnek a kolostor mellett levő lakásán helyeztettek el. Az anya és lánya örültek, hogy ily hamar és ily biztos menedékhelyet találtak. Szerették volna, ha senki sem tudott volna felőlük: ez azonban nem volt könnyen kivihető egy kolostorban, s pedig annál kevesbbé, mivel a kolostorban volt egy ember, ki minden áron szeretett volna tudósitást szerezni a nők egyike felől, — oly valaki volt ez, ki a mellett, hogy lelkét szenvedély töltötte el, boszankodott is, mivel azt hitte, hogy megelőzték és megcsalták. Mi azonban Agnest és Luciát rejtekhelyükön hagyjuk, s visszatérünk annak palotájába, ki e pillanatban gaz merényletének kimenetelét várta.

A M. M. KÖNYV-TÁRA

XI. Fejezet.

Mint a nyulat hasztalanul üldöző kopók meghunyaszkodva, lekonyuló fülekkel és farkkal térnek vissza gazdájukhoz, igy mentek azon zürzavaros éjjel a bravók don Rodrigo palotájába. Rodrigo a legfelső emeletben levő lakatlan szobácskának félhomályában járkált fel- s alá. Perczről-perczre megállt, figyelt, s a türelmetlenség legnagyobb fokát elárulva tekintgetett le az ablakredőnyök szakadékai közt, nem csak azért, mivel bizonytalanságban volt a siker iránt, hanem azért is, mivel tartott a lehetséges következményektől. Ez volt ugyan is a legnagyobb és legveszélyesebb vállalat, melybe a derék férfi fejszéjét vágta. Ép a mód felett gondolkozott, miként törölje el, ha nem is a gyanut, legalább a bünjeleket. Ami a gyanut illeti — gondolá — ezt nevetem. Szeretném tudni, ki merne ide felhatolni megtudandó, vajjon rejtezik-e itt egy lány, vagy sem. Csak jöjjön a parasztficzkó, jó fogadásban fog részesülni. Jöjjön a barát, no csak jöjjön. S az öreg asszony? Hadd menjen Bergamoba. Az igazságszolgáltatás? Ó, az igazságszolgáltatás! A podesta sem gyermek, sem bolond. S Milanóban? Ugyan ki törődik Milanóban e parasztokkal? Elveszett nép ez, még gazdája sincsen: senki népe. Félre gondolat, nincs mitől tartani. Hogy elképed holnap után Attilio, holnap után! Majd meglátja, vajjon csak fecsegni tudok-e és tenni nem. S ha tán valami kellemetlenségem támadna — mit tudom én — ha valamelyik ellenségem ezen alkalmat felhasználná — — ez esetben Attilio is adna valami jó tanácsot, mert végre is az egész rokonság becsülete forog koczkán. A gondolat, melylyel legtöbbet foglalkozott — mivel szenvedélye abban leginkább gyönyörködött — mégis azon hizelgések, igére-

tek gondolata volt, melyeket Lucia elcsábitására akart felhasználni. Kétségkivül remegni fog — gondolá — midőn itt a bravók, ezen arczok közt egyedül fogja magát látni; mivel pedig — — teringette, itt mégis nekem van legemberibb arczom, hozzám fog menekülni, könyörögnie kell, s kér — — —

E gondolatmenetét léptek zaja szakitotta félbe; az ablakhoz lép, a redőnyt kissé félre tolja, kinéz: ők azok! S a kocsi? Ördögbe, hol a kocsi? Három, öt, nyolcz: valamennyien itt vannak; még Griso is. A kocsi nincs itt. Ördög és pokol, Grisonak erről számolnia kell!

Don Rodrigo Grisot a lépcső legmagasabb fokán várta, s midőn látta, hogy ez arczán egy felsült semmirekellő balga szemtelenségével jelent meg, igy kiáltott rá:

— Hetvenkedő ur, kapitány ur, vitézlő hagyja rám ur!

— Nagyon fájdalmas — válaszolt Griso egyik lábat a lépcső első fokára téve, nagyon fájdalmas szidalmakat rakni zsebre, midőn hűségesen dolgoztunk, iparkodtunk megtenni kötelességünket, midőn bőrünket is koczkáztattak.

— Miként történt? Halljuk, halljuk! mond don Rodrigo szobája felé indulva, hova Griso követte, s azonnal jelentést tett mindarról, mit elrendelt, látott, nem látott, hallott, jóvá tett és mitől tartott.

— Te nem vagy hibás, jól viselted magadat, mond don Rodrigo. Megtetted ami lehetséges volt; de — — de, hát ezen fedél alatt lappangna az áruló! Ha csakugyan itt lappang, ha leálczázom, s ha itt van felfedezzük, rád bizom; csak azt mondom, hogy ünnepélyesen fog bünhődni.

— Nekem is támadt hasonló gyanum, mond Griso. Ha igaznak bizonyul, ha leálczázzuk a gazembert, csak nekem adja át. Meglakoltatnám, akinek kedve kerekedett ily éjet szerezni nekem, mint a mai volt. Különféle okoknál fogva azonban azt következtetem, hogy

más, most még előttem megfoghatatlan csel van a játékban. Holnap uram, holnap megbizonyosodom.

— Legalább csak nem ismertek rád?

Griso reményét fejezte ki, miszerint nem, s a beszélgetés akként ért véget, hogy don Rodrigo más napra három dolgot parancsolt Grisonak. Két embert küld meghagyással a bíróhoz, mi meg is történt, miként láttuk; két más embert a mezei lakhoz, hogy annak tájáról mindenkit távol tartson, s a kocsit a következő éjig megmentse a kíváncsi tekintetektől, mikor aztán el lehetett hozatni. Végre magának Grisonak, s néhány oly legénynek, kinek feje helyén van, a nép közé kellett vegyülni, hogy az éjjel végbe ment eseményekre vonatkozólag felfedezéseket tegyenek. Ezen rendelkezések után Rodrigo aludni ment, s elbocsátotta Grisot is, de előbb dicséretekkel halmozta el, melyeken azonban meglátszott, hogy csak kártalanitani akarja velök őt a fogadtatáskor elhamarkodott szitkok miatt.

Más nap reggel midőn Rodrigo felkelt, Griso már kint járt „ügyeiben.“ Azonnal Attilio grófhoz ment, ki megpillanatva őt gunyos mosolyra vonta ajkát, kezével gunyos mozdulatot tett, s igy kiáltott: Szent Márton!

— Nem felelhetek, mond don Rodrigo eléje lépve, megfizetem a fogadást; de nem ez a dolog bánt. Mit sem szóltam, mivel, megvallom, azt hittem, ma reggel megszégyenitlek. De — — elég, most mindent elbeszélek.

— Kétségkivül ama barát avatkozott az ügybe, mondá Attilio, miután don Rodrigo elbeszélését nagyobb komolysággal hallgatta végig, mint sem ő szeleburdiságától várni lehetett volna. Azon barátot — folytatá — meghunyászkodó modora, ostoba észrevételei daczára nagy kópénak, intrikusnak tartom. S te nem biztál bennem, nem mondtad meg világosan, mért jött hozzád a multkor.

Don Rodrigo ismételte a párbeszédet.

— S te eltürted? kiáltott fel Attilio gróf. Oly érintetlenül bocsátottad el, mint jött?

— Hát azt akarnád, hogy egész Olaszország kapuczinusait magamra zuditsam?

— Nem tudom — mond Attilio gróf — vajjon azon pillanatban eszembe jutott volna-e, hogy még más kapuczinus is van a világon, mint az a vakmerő gazember. De hát az eszélyesség szabályai szerint is nem lehet-e megbüntetni egy kapuczinust? Annak idején meg kell kettőztetni tudni az egész testülettel szemben az udvariasságot, s ekkor büntetlenül meglehet botozni a testület egyik tagját. Most már vége; kikerülte a büntetést, de majd én veszem pártfogásom alá, s tudom hogy megtanitom, miként kell beszélni a hozzánk hasonlókkal.

— Ne rontsd el még inkább ügyemet.

— Bizzál valahára bennem, hogy rokon, s barátként leszek szolgálatodra.

— Mit akarsz tenni?

— Még nem tudom; de minden esetre elbánok a baráttal. Majd meggondolom — — a titkos tanácsos nagybátyának kell megtennie ezen szolgálatot. Kedves grófi nagybátyám! Mennyire örülök valahányszor felkérhetem őt, hogy valamit tegyen értem, ő a nagy szabásu politikus! Holnap után Milanoban leszek, s a barát egy vagy más módon bünhődik.

Eközben reggelit szolgáltak fel, mely azonban a fontos beszélgetés folyamát nem szakitotta meg. Attilio gróf nagy hévvel szólott, de habár azon álláspontot foglalta el, melyet rokona iránti szerete és közös nevük becsülete megkivánt — azon fogalom szerint t. i. melylyel ő a becsületről és barátságról birt — még sem nyomhatta el a mosolyt bajusza alatt, mely gyönyörü siker miatt ajkaira tolakodott. Don Rodrigot azonban, ki közvetlenül volt az ügyben érdekelve, s ki midőn titokban akart egy nagy merényletet végrehajtani, nagy zajjal sült fel, komolyabb szenvedélyek ostromolták, s elméjét setétebb gondolatok vették igénybe.

— Gyönyörü fecsegésekkel fognak mulatni a gazok az egész vidéken, mondá don Rodrigo. De mit törödöm velök? Ami az igazságszolgáltatást illeti, ezt nevetem. Bizonyitékok nincsenek, sőt ha volnának is szintén csak nevetnék. Ma reggel szerencsére tudtára adtam a helység birájának, hogy ne merjen jelentést terjeszteni be a történtek felől. Semmi baj sem származhatik, de a fecsegések, ha hosszan tartanak boszantanak. Már az is sok, hogy ily gyalázatosan csuffá tettek.

— Igen helyesen cselekedtél, rokon — válaszolt a gróf. Ez a te podestád — — nagy filkó — — üres fejü, a podesták boszantója — — derék férfiu, ki ismeri kötelességét, de épen midőn ily emberrel van dolgunk, csak jobban kell ügyelni, nehogy bajba zavarjuk. Ha az a gazkopé biró jelentést terjeszt a podesta elé, ez bármily jó szándéku legyen is, mégis kell — —

— De hisz — vágott közbe don Rodrigo némi haraggal — te elrontod ügyemet örökös ellenmondásaiddal, s hogy mindig szóra-szót szólsz vele szemben, sőt esetleg gunyolod is. Mi az ördögért nem lehetne egy podesta barom és makacs, ha különben derék ember.

— Tudod-e bátya — mondá a gróf, miközben gunyos csodálkozással szemlélte őt — tudod-e, hogy azt kezdem hinni, miszerint dühbe kezdesz jönni, mi? S a podestával szembeni viseletemet, nagyon is komolyan veszed — —

— Ugyan bizony, mintha nem te magad figyelmeztettél volna, hogy ily emberekkel szemben vigyázónak kell lennünk?

— Mondtam, az igaz, s ha valami komoly dologról van szó, majd meglátod, megmutatom, hogy nem ma kerültem ki az iskolából. Tudod-e mire volnék képes érted? Megtenném érted, hogy most igy rögtön elindulnék s egyenesen a podestához mennék tisztelegni. Csak beéri ily megtiszteltetéssel, mi? Mondom, bátya, képes leszek őt félóráig folytonosan hallgatni, mialatt ő az ő grófi herczegéről és az ő spanyol kastellán

uráról fog fecsegni; s mi több, mindenben igazat fogok neki adni, bármily ostoba s zürzavaros meséket mondjon is felőlük. Eközben, csak ugy véletlenül szóba hozom nagybátyánkat, a titkos tanácsos gróf ő excellentiáját s elgondolhatod bátyám, hogy e szócska megteendi kivánt hatását a podesta uramra.

Ezen, s több ilyféle szavak után a gróf vadászni ment, s don Rodrigo nyugtalanul és aggodalom közt várta Grisojának visszatértét.

Ez végre délben megérkezett s ujságot is hozott.

Az éjjel végbement zürzavar oly nagy zajt ütött, három egyénnek a faluból történt eltünése oly rendkivüli esemény volt, hogy természetes volt, miszerint az emberek részvétből, vagy kiváncsiságból kérdezősködtek, kutattak és a lefolyt dolgok magyarázatát keresték.

Egyébiránt azok, kik az események biztos tudomásával birtak, sokkal többen voltak, semhogy a dolog titokban megmaradhatott vala.

Perpetua ki sem léphetett házuk küszöbén, a nélkül, hogy egyik vagy másik ismerőse zaklatásaival meg ne rohanja, hogy tulajdonképen ki is volt az, ki urára igy reáijesztett; s ha Perpetua az események azon különös lánczolatán visszagondolt s átlátta, mily álnokul, mily ravaszul fonta őt be Agnes, a legélénkebb szükségét érezte, hogy ezen tőrbe-esés miatti bosszuságát és szivének keserüségét a közlékenység által némileg enyhitse.

Gervaso, ki maga is alig tartá valószinűnek, hogy ő ezuttal másoknál jobban volt értesülve, nem kis büszkeségét és dicsőségét helyezte abban, hogy nagy veszedelemben forgott; s miután e veszélyes ügyben ő is közremüködött, sőt arra segédkezet nyujtott, egyenlőnek tartá tehát magát a többi emberekkel, s igy majdnem kifurta oldalát a vágy, miszerint hősi tettével dicsekedhessék. Bátyja Tonio, ki komolyabban gondolkozott ez ügyben, s ki nyomozásoktól, lehető perbefogatástól és felelőségre vonatástól félt, eléggé érthető ökör csapásokkal fenyegette öcscsét, kit bár hallgatásra

oktatott, még sem volt képes elnémitani. Egyébiránt maga Tonio is azon éjszakán szokatlan órában volt távol, s képéből kikelve s ingadozva tért vissza, s igy ezen kedélyháborgása közlékenységre hangolta őt, ő sem tudta tehát teljesen titokban tartani az eseményeket felesége előtt; felesége pedig nem volt néma. Legkevesebbet beszélt Menico; mivel alig beszélte el szüleinek küldetése okát s az egész történetet, midőn ezek, kik rémitő bajnak tartották, hogy fiuk don Rodrigo terve ellen müködött, jóformán bevégezni sem engedték a gyermek elbeszélését. S aztán büntetések terhe alatt meghagyták neki, hogy legkevesebbet se áruljon el a dologról, sőt még evvel sem érték be, hanem hogy biztosak legyenek, otthon több napig bezárták Menicot. Midőn azonban a falu népével ők is beszédbe elegyedtek ez ügy felől, akaratok ellen is észrevétették, hogy többet tudnak másoknál, mivel, midőn az emberek azon megmagyarázhatlan körülményt szellőztették: „vajon hova menekülhetett azon három szerencsétlen?“, s midőn a sok „hogyan“ „hová,“ „miért“ kérdések is felmerültek, — ekkor ők maguk adták tudtul a falusiaknak, mint bizonyos dolgot, hogy menekültjeink Pescarenicóba futottak. S igy ezen körülmény is köztudomású lőn. Miután mindezen apró és különös utmutatások, mint rendesen történni szokott, egy teljes egészszé olvadtak, és a mendemondáknál természetes és közönséges felczifrázásokkal is elláttattak, világos és érthető történet alakult azokból, mely még a legkétkedőbb birálót is kielégithette volna. Csak is a bravók betörése — mely mindenesetre oly nagyszerü esemény volt, s oly nagy zajt ütött, hogy ezt a történetből kihagyni nem lehetett — csak is, mondjuk, a bravók betörése felől nem tudott senki bizonyost, s e miatt a történet kissé zürzavarossá és homályossá vált. Don Rodrigo nevét mormogta mindenik egyhangúan s ez egy pontban megegyeztek a vélemények; a többire nézve azonban sötétség és véleménykülönbség uralkodott.

Don Rodrigo igy legalább megnyugodott abban,

hogy semminemü árulás nem történt, s hogy az ő müködésének semmi nyoma sem látszott meg; de mégis megnyugvása csak fölületes és rövid idejü volt.

— Együtt menekültek, kiáltá, együtt! — „S az a gaz pap, gaz barát!“ Rekedt orditásokat hallatott, melyek azonban szétmorzsolva kerültek ki fogai közül, melyekkel körmeit rágta. Ezen boszuszomjas gonosztevő látványa épen oly visszataszitó volt, mint borzasztó szenvedélyei.

— Meglakol még e barát! Griso! ne legyek az, a ki vagyok, ha — — — tudni akarom — — — meg kell tudnom, még ma este! Tudnom kell, mint áll ügyem. Nincs nyugtom! Hamar siess Pescarenicóba, tudd meg, kutasd ki, értesülj mindenről. Négy scudit kapsz rögtön és örökös pártfogásomat, de ma este mindent meg kell tudnom! S az a gaz barát!

Igy ujra utban találjuk Grisot. Még azon este megvitte érdemes pártfogoló urának a kivánt hireket. Miként történt, röviden mondjuk el.

Szerzőnk nem győződhetett meg bizonyosan, hogy hány embertől kellett Grisónak a kivánt titkot kipuhatolni; annyi azonban bevégzett tény, hogy azon jó ember, ki Monzába kisérte a két szegény menekülő asszonyt, midőn vecsernye idejére Pescarenicóba visszatért, mielőtt házába lépett, oly hü barátra akadt, kinek bizalmasan megsúgta azon jó tettet, melyet épen elkövetett, sőt még a rá következő eredményt is; épen oly bevégzett tény, hogy Griso két órával később már a palotába visszatért és urát értesité, hogy az anya és lánya a monzai kolostorba menekült, s hogy a vőlegény Milanó felé folytatta utját.

Don Rodrigo e hirre valódi örömet érzett; s ismét ébredni látta azon reményét, hogy gonosz czélját elérheti. — Nagy részét éjjelének az ezután teendő lépések megállapitásával tölté; s mire jókor fölkelt, már két terve volt, melynek egyikét teljesen elhatározta, mig a másikat csak fontolgatta. Amaz abból állott, hogy Grisót Monzába küldje, miszerint Lucia felől biztosabb hireket hozzon s jól megismerkedve a

körülményekkel, megtudja, valjon van-e kilátás, lehetőség terveinek végrehajtására.

Megbizottját Grisot tehát rögtön előhivatta, s miután a tegnapi szolgálatért megdicsérte, s jutalmul a négy scudit átadta neki, elbeszélte az éjen át kigondolt tervét, s utasításainak egész hálozatát.

— Uram — — mondá Griso vonakodva.

— Hogyan, nem szóltam világosan?

— Ha tán más valakit küldhetne — —

— Hogyan?

— Méltóságos ur! kész vagyok bőrömet koczkáztatni uramért: ez kötelességem; de azt is tudom, hogy nem akarja tulságosan koczkáztatni alattvalóinak életét.

— Tehát — — ?

— Méltóságod tudja, hogy néhány dij van fejemre kitüzve, és — — Itt méltóságod védelme alatt állok, egész csapatot képezünk, a podesta úr a ház barátja, a foglyárok tiszteletttel viseltetnek irántam, sőt én is — — nem válik ugyan becsületemre, de hogy nyugodtan éljek — — barátkozom velük. Milanóban ismerik méltóságod egyenruháját, de Monzában — — e helyett itt csak engem ismernek. S tudja méltóságod, hogy aki átszolgáltat, vagy fejemet mutatja be a hatóságnak, jó fogást csinál? Száz darab scudi szépen egymásra rakva, ezen kivül két gyilkos kiszabaditása.

— Ördögbe! E szerint te oly csahos eb vagy, mely csak a kapun kilépők czombjába mer kapni, s ekkor is hátra felé pislogat, hogy a ház népe fedezi-e hátát és semmi áron sem mer a ház tájáról távozni.

— Azt hiszem, uram, jeleit adtam már — —

— Tehát — — ?

— Tehát — válaszolt Griso bátran, midőn a dolog már igy élére állittatott — tekintse ugy, mint ha semmit sem szóltam volna: szivem bátor, mint oroszláné, lábam gyors, mint nyulé, igy tehát indulok.

— S én nem mondtam, hogy egyedül menj. Vigy magaddal pár embert a legjavából — — a Fakót és az Odavágót; menj bátran, s légy a régi Griso. Ördögbe!

Három oly alakot mint ti, csak békében engednek menni? A monzai fogdmegeknek ugyancsak meg kellene unniok éltüket, hogy ily veszélyes vállalatba merjenek fogni. S aztán, aztán, nem hiszem, hogy annyira ismeretlen lennék Monzában, miszerint szolgaimnak ott valamitől tartaniok kellene. Rodrigo Grisora ekként rápiritván közelebbi utasításokat adott neki. A Szürke két érdemes társát maga mellé vevén derült arczczal, de szivében Monzát, a fejére kitüzött dijakat, az asszonyokat, s urának szeszélyeit átkozva távozott, s mint farkas kullogott, mely éhség által üzetve összezsugorodott gyomrával, kilátszó s megszámlálható oldalbordáival lejő hegyeiről, hol csak hó van, gyanakodva vág neki a sikságnak, perczről-perczre megáll, s egyik lábát felemelve, lompos farkát lekonyitva,

Feltartja orrát, s kémleli
A csalfa szellőt — —

hogy vajjon nem hozza-e magával ember, vagy puska szagát, hegyezi éleshallásu füleit, forgatja két véres szemét, mely a zsákmány utáni vágyat, s a vadásztól való félelmet egyszerre árulja el.

Rodrigo lelkét nyomó másik gond az volt, hogy Renzo többé vissza ne térhessen Luciához, sőt hogy többé a tájékra se jöhessen. E czélra azt a módot találta fel, hogy fenyegetések és leselkedések hirét terjesztette a vidéken, akként okoskodván, hogyha Renzo valamelyik barátja által értesül ezen hirekről, elmegy a kedve a visszatéréstől. Legjobbnak gondolta mégis, ha kiüldözheti Renzot az országból, e czélra azonban alkalmasabbnak tartotta az erőszaknál az igazságszolgáltatást. A lelkész elleni merényletet például csak jobban ki kellett szinezni, azt megrohanásnak lázadásnak keresztelni, s mint ilyet a csomóbontó doktor közvetitésével a podestának hirül adni: ez már elégséges leendett a Renzo elleni elfogatási parancs kibocsátására. De meggondolta, hogy neki nem illik személyesen ezen piszkos ügybe avatkoznia, azért nem is törte tovább fejét, hanem elhatározta, hogy a csomóbontó doktor előtt annyira nyilatkozik, amennyire ez

szükséges ohajának megértetésére. A kiáltványok száma végtelen — gondolta magában, s a doktor nem tökkel ütött fejü, hogy érdekemben ne találjon valamely kibonyolitandó bonyodalmat ama paraszt számára: ellenkező esetben megmásitom nevét. Amig azonban (mi nem történik néha e világon!) Rodrigo a doktorra, mint a neki teendő szolgálatra nézve legalkalmasabb emberre, gondolt más valaki — nem gondolná senki — Renzo maga munkálódott szivvel-lélekkel Rodrigo érdekében, s pedig biztosabban és sikeresebben mindazon eszköznél, melyet a doktor furfangja megkisérthetett.

Történetünk szereplőivel a bujosdijáték egy nemét kell játszanunk. Ha Luciára rá bukantunk Renzo után futottunk; most meg don Rodrigot kell elhagynunk, hogy Renzot keressük fel, ki történetünk láthatásáról letünt.

Az általunk elbeszélt szomoru válási jelenet után Renzo Monzából Milano felé tartott; kedélyének állapotát mindenki elképzelheti. Elhagyni házát, mesterségét, s mindezeknél kedvesebb Luciáját, vándorbotot venni kezébe anélkül hogy tudná, hol hajthatja fejét nyugalomra. S mindezt egy semmirekellő miatt! — Az ut, melyen Renzo előre haladt, két part közt kigyózott, sáros és sziklás volt, a rajta látható mély kerékvágásban, az átvonult eső miatt, pocsola képződött; a mélyebb helyeken pedig a viz oly nagy terjedelmet öltött, hogy akár csónakon lehetett volna rajta átkelni. Egy ily helyen a mély ut partján lépcső alaku ösvény látszott, mely arra mutatott, hogy más utasok a mezőn törtek utat maguknak. Renzo ezen ösvények egyikén felkapaszkodott, s maga előtt látta és szemlélte a dóm roppant épületét, mely a síkságból oly magánosan látszik kiemelkedni, mintha nem is város, hanem puszta-ság közepén állna. Renzo lábai a földbe gyökereztek, s elfeledkezve kinjairól a távolból bámulta a világ ezen nyolczadik csodáját, melyről gyermek korában annyi csodás dolgot meséltek neki. Pár pillanat mulva azonban visszatekintett, s midőn megpillantotta a láthatáron ama megszakgatott hegylánczot, s a társai fölé

emelkedő Resegonet, ismét felforrott ereiben a vér, pár perczig szomoruan tekintett vissza az elhagyott vidékre, majd szomoruan megfordult és szomoruan folytatta utját. Amint előre haladt lassanként tornyokat, templomkupokat és háztetőket pillantott meg. Most visszament a mély utra, egy ideig itt haladt előre, s midőn észre vette, hogy a város közelében van, egy vándorhoz lépett, s tőle kitelő udvariassággal megszólitá:

— Ugyan kérem, jó uram —

— Mit kivánsz derék ifju?

— Nem mutathatná meg a legrövidebb utat, mely a kapuczinusok zárdájába vezet, ahol Bonaventura atya lakik?

Azon férfi, a kihez Renzo ezen kérdést intézte, a vidék egyik jómódu polgára vott, ki reggel, ügyeit végzendő Milanoba ment, de mit sem végezve nagy sietséggel tért vissza. Mivel pedig nem tudta mennyi idő alatt érhet haza, mi sem lehetett neki kellemetlenebb, mint ezen feltartóztatás. Ennek daczára mégis udvariasan válaszolt. Kedves fiam — mondá — mivel több kolostor van, világosabban kell megmondanod, melyiket keresed. Renzo most előmutatta Cristoforo atya levelét, mire amaz — olvasva, hogy keleti kapu — igy szólt: Szerencsés vagy fiatal ember: a kolostor, melyet keressz, nincs távol. Lépj a balfelőli utra, ez torony iránt megy, pár percz mulva hosszu és mély épülethez érsz: ez kórház, haladj az árok partján, mely azt körülveszi, s eljutsz a keleti kapuhoz. Lépj be, s három-négyszáz lépésnyire pompás szilfákkal berakott térre fogsz bukkani: ott van a kolostor; nem téveszheted el. Isten hirével járj, derék ifju.

Ezen utóbbi szavait kellemes kézmozdulattal kisérve távozott. Renzo elbámult a városiaknak a falusiakkal szemben követett ezen finom modorán; nem tudta, hogy ez rendkivüli nap volt, midőn a nemesi köpeny meghajolt a dolmány előtt. A kijelelt uton előre haladt, s a keleti kapuhoz ért. A keleti kapu elnevezésnél azonban ne jusson eszébe az olvasónak a jelenlegi Milano. Azon időben, midőn Renzo a keleti

kapun belépett, a külső ut csak a kórház hosszában vonult egyenesen, azon túl két sövény közé szoritva kigyózott. A kapu két osztályból állott, melyek felett tető volt, s oldalt kunyhó állott, hol a vámot szedték. A bástyák szabálytalan lejtőt képeztek, a belső tér elhagyott, egyenetlen, s telve volt szeméttel, s mindennemü huladékkal. A keleti kapun befelé vezető ut nem kevessé hasonlitott azon utczához, mely ma a Tosa kaputól indul. Kis árok futott az ut közepén majdnem egészen a kapuig, s azt ekként két tekervényes, az évszak szerint poros, vagy sáros utczává változtatta át. Azon ponton, hol ma az ugynevezett Borghetto utcza kezdődik, az árok gödörbe végződött. Itt jobboldalon oszlop, szent Dionisius oszlopa állott, tetején kereszttel; balfelől sövénynyel keritett kertek, s közben-közben kunyhók álltak, melyekben többnyire vászonfehéritők laktak. Renzo belép, s a vámház előtt elhalad anélkül, hogy valamelyik ő'r törődnék vele. Ez különösnek tünt fel előtte, mert azon nehány falujabeli jó ember, ki azzal dicskedhetett, hogy Milanoban volt, szörnyü dolgokat beszélt az átvizsgálások és kérdezősködések felől, melyek alá a falusiakat szokták vetni. Az utczák oly néptelenek voltak, hogy ha távoli zaj nem üti meg fülét, azt hitte volna, hogy kihalt városba lépett. Nem tudva mit véljen haladt előre, s egyszerre a földön fehér csikokat vett észre, mintha azok hóesés miatt támadtak volna; hó azonban nem lehetett, mivel a hóesés nem képez csikokat, s a hó különben sem szokott esni ezen évszakban. Lehajolt egyik ily fehér csik fölé, s látta, hogy liszt. — Minő bőség! — mond magában. Minő bőségnek kell lenni Milanoban, ha ekként elszórják az isten áldását. S mégis el akarják hitetni velünk, hogy mindenütt nyomor uralkodik. Ime, ekként akarják megnyugtatni a szegény falusi népet. Midőn azonban néhány lépést tett előre, ismét szoborhoz jutott, melynek lábánál még különösebb dolgot pillantott meg. A szobor talapzatának lépcsőin elszórva bizonyos dolgokat látott, melyeket — mivel kőből bizonyára nem voltak — ha vala-

mely pék padján vannak, kétségkivül mindenki czipóknak mondott volna. Renzo azonban nem mert azonnal hinni szemeinek, mivel — gondolá — engem ucscse! ez nem kenyereknek való hely. — Lássuk, miben áll a dolog — folytatá, s a szoborhoz lépett, lehajolt, kezébe vett egyet: valóban kenyér volt, szép kerek, legfehérebb czipó, minőt Renzo csak sátoros ünnepek alkalmával szokott enni. — Valóban kenyér! — kiáltott fel hangosan bámulatában. Hát igy becsülik itt a kenyeret? Ily időben! S még csak azzal sem vesződnek, hogy legalább összeszednék az eldobált isten áldását. A mesebeli Eldorado-e ez? A reggeli üde légben tett tiz órányi gyalogolás után, e kenyér a csodálkozás által fokozott étvágyot keltett Renzoban. — Elvigyem? kérdezte magában. Ohó, hisz a kutyák kényére hagyták itt e kenyereket, mért ne nyulhatna tehát azokhoz egy keresztény. Végre, ha a kenyérnek gazdája akad, megfizetem. Ezt gondolva a kezében levő czipót egyik, egy másikat másik zsebébe tett, egy harmadikat megkezdett, s aztán folytatta utját, de bizonytalansága csak növekedett, valamint abbeli ohaja, hogy megértse a látottakat. Alig tett néhány lépést embereket látott közeledni a város belsejéből, s figyelmesen szemügyre vette azokat, kik legelőször értek közelébe. Férfi és nő volt, nyomukban kis fiu jött; mindhárman erejöket felülmulni látszó terhet czipeltek, s mindhárom különös öltözetben volt. Ruhájuk, vagy is inkább rongyaik lisztesek voltak, lisztes volt arczuk, szét volt nyüve öltözetük, s izgatottaknak látszottak, s nemcsak a tehertől, hanem a fájdalomtól meggörbedve mentek, mintha csontjaikat emésztette volna valamely nyavala. A férfi alig volt képes czipelni vállain a nagy lisztes zsákat, s itt is ott is lyukat hagyva minden egyensulyt zavaró mozdulatnál kifolyatott kis menynyiséget a zsák tartalmából. Még furcsább alak volt az asszony; testét valamely idomtalan tömeg fedte el, melyet nehézkesen látszott két kinyujtott karjával emelni; az idomtalan tömeg alatt két, térden felülig meztelen, tántorgó lábszár volt látható. Renzo figyel-

mesen vizsgálta az asszonyt, s látta, hogy az idomtalan test alsó szoknya volt, melybe annyi lisztet tömtek mennyi csak bele fért, sőt még többet, ugy hogy a nő minden lépése alkalmával lisztfelleg támadt utána. A fiu czipókkal megrakott kosarat vitt fején; mivel azonban apróbbakat lépett szülőinél, el-elmaradozott ezek mögött, de mindannyiszor meggyorsitotta lépteit, hogy elérje őket, s ilyenkor a kosár egyensulyát vesztvén egy-egy czipó kihulott.

— Csak még egyet ejts el, semmirekellő! kiáltott rá a fiura anyja fogait csikorgatva.

— Én nem ejtem le, maguktól esnek le; mit csináljak? válaszolt a gyermek.

— Ej, szerencséd, hogy kezemnek dolga van — — mond az asszony, s öklével oly mozdulatot tett, mintha meg akarná ütni a fiut, eközben azonban több lisztet eresztett ki, mint mennyiből két oly czipót lehetne készitteni, minőt a fiu elvesztett.

— Tovább, tovább! szólt közbe a férfi, majd visszajövet felszedhetjük, vagy más felveszi. Oly hosszu ideig koppant, most csurran a jó mód, élvezzük tehát boldog egyetértésben.

Eközben a kapu felől érkeztek emberek; ezek közül egyik megkérdé a nőt: hol lehet kenyeret kapni?

— Belebb, válaszolt ez, s midőn már tiz lépés választá el a kérdezőtől zugolódva tette hozzá: ezek semmirekellő parasztok kipusztitják a kemenczéket és raktárakat, s nekünk misem marad.

— Valamicske mégis, a kinját! mond a férfi. Hegyen völgyön lakodalom!

Ezen és ezekhez hasonló dolgokból kezdte megérteni Renzo, hogy egy fellázadt városba érkezett, s hogy ez volt a meghóditás napja, azaz, hogy mindenki tetszése és erejéhez képest fosztogatott ütlegekkel fizetvén pénz helyett.

Bármennyire szeretnénk is Renzonak, a hegyek szegény fiának kedvező szerepet juttatni, a történelmi

hűség mégis kényszerit bennünket kimondani, hogy Renzo első érzelme a látottak után öröm volt. Oly kevéssé volt oka örülni a világ eddigi folyásának, hogy csak helyeselhette, midőn ebben, bármi módon is változás történt. Egyébiránt épen nem levén oly ember, a ki korának viszonyai fölé emelkedik, ő is osztotta ama közvéleményt, s a kedélyeknek emiatti átalános izgatottságát, miszerint a drágaságot a gabona kereskedők és a pékek idézték elő! Ő is hajlandó volt tehát helyeselni minden módot arra nézve, hogy e fukarok kezéből kiragadják az eleséget, melyet ezek, a közvélemény szerint, kegyetlenül megtagadtak az éhező néptől. Egyébiránt elhatározta, hogy nem fog a zavargásba avatkozni, s örült, hogy egy kapuczinushoz küldték, a kinél menedéket fog találni, s ki atyja leend neki. Ezt gondolva, s eközben az ujólag szembejövő zsákmánynyal terhelt „hóditókat“ szemlélve a legrövidebb uton haladt a zárda felé. Renzo egyenesen a kolostor kapuja elé ment, a félig elfogyasztott czipót mellénye alá rejtette, a levelet kivette, s ezt előmutatásra készen tartva csengetett. A kis rácsos ajtó megnyilott, a kapus testvér kidugta fejét a nyiláson, s kérdezte: ki az?

— Falulról jövök, s Cristoforo atyától sürgős levelet hozok Bonaventura atya számára.

— Add ide, mond a kapus egyik kezét kinyujtva a rácson.

— Nem adhatom, válaszolt Renzo; személyesen kell átadnom.

— Bonaventura atya nincs a kolostorban.

— Bocsásson be, megvárom.

— Fogadd meg tanácsomat. Menj, s várd meg a templomban, hol addig is végezhetsz valami istenes dolgot! A kolostorba most nem lehet belépni.

E szavak után a kapus bezárta a kaput. Renzo, levelével kezében, kivül maradt. Hogy a kapus tanácsát kövesse a templom felé indult, de tiz lépést téve

megállt, s előbb a zavargást akarta megfigyelni. Átment a közeli téren, az ut szélére állott, s kezét mellén keresztbe téve balra, a város belsejébe tekintett, hol a zavargás nagyobb mérvü és zajosabb volt. Az ösvény saját mélységébe széditi a szemlélőt. — Menjünk, s nézzük meg — mondá magában, s elővéve fél czipóját falatozni kezdett, s a zavargás szinhelye felé indult. Amig azonban Renzo oda megy, mi lehető röviden elbeszéljük ezen lázongás okait és kitörését.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

XII. Fejezet.

Ez évben másodszor vonta meg áldását az anyaföld. Az előtte való évben a megelőző évekből megmaradt eleség bizonyos fokig pótolta a hiányt. A nép, bár nem uszott valami bőségben, de éhséget sem szenvedve érte meg az 1628. év aratási idejét. Történt azonban, hogy ezen várva várt aratás még silányabb volt a tavalinál, részint az időjárás kedvezőtlenebb volta miatt (s ez nemcsak a milanoi határára, hanem nagy földre kiterjedt); részint pedig az emberek büne miatt. A már emlitett gyönyörüséges háboru pusztitása, s az általa okozott ijedelem oly nagy fokot ért el, hogy Milano közelében a szokottnál sokkal több, a parasztok által elhagyott szántóföld maradt parlagon, s e parasztok, ahelyett hogy kezök munkájával szereztek volna élelmet saját és övéik számára, kénytelenek voltak koldulás által tengetni életöket. A szokottnál több szántóföldet emlitettem, mert a határt nem ismerő kapzsisággal s esztelenséggel kivetett adók elviselhetetlen terhe, a helységekben elszállásolt csapatoknak még béke idején is szokásos magaviselete, melyet azon kor fájdalmas adatai ellenséges invázióval tesznek egyenlő rangba; s egyéb, itt fel nem sorolható okok már hosszabb időtől fogva előkészitették a szomoru eredményt: ez elszámlált okok olyanok voltak mint a lappangó baj rohamos kitörése. Az aratásokat még alig fejezték be, a hadsereg élelmezése, s az ezzel járó tékozlás csakhamar annyira megcsappantotta a bőséget, hogy a szükség, s ennek ép oly üdvös, mint kikerülhetetlen következménye a drágaság azonnal érezhető volt.

Mihelyt azonban a drágaság bizonyos fokot elért, sok ember azon feltevésre jut (vagy legalább azon

időben erre jutott, s ha most nem áll ezen eset, miután oly sok jeles férfiu irt róla, gondoljunk azon korra!) miszerint a drágaságnak nem a szük termés volt oka. Elfeledik, hogy féltek tőle, s előre látták a bekövetkezendő drágaságot; állitják, hogy elég gabona van, s hogy a baj csak abból származik, miszerint a nem bocsátanak kellő mennyiséget a piaczra, oly feltevések, melyeknek sem égen sem földön nem felel meg valóság, de melyek egyideig ösztökélik a haragot és reményt.

A gabonavásárlókat — valódiak, vagy képzeletiek — a földbirtokosokat, kik termésükön nem adtak tul egyszerre, a pékeket, kik lisztet vásároltak, szóval mindazokat, kiknek nagy, vagy kis mennyiségü gabonájuk volt valójában, vagy ezen hirben álltak, felelősökké tették a szükség és drágaságért; s ezek képezték az átalános panaszt, s a szegény, ugymint a jómódu osztályok ócsárlásának tárgyát. Biztosra fogva mondták meg, hol vannak a raktárak, magtárak, vermek, még a zsákok roppantul tulzott számát is megmondták, beszélték, hogy nagy mennyiségü gabonát szállitottak más tartományokba, melyeknek népe viszont talán arról panaszkodott, hogy eleségöket a milanoi raktárakba vitték. A nép előtt igen egyszerüeknek és méltányosoknak látszó intézkedéseket követeltek a hatóságtól, hogy az elrejtett, elfalazott és elásott gabona napvilágra kerüljön. A hatóság némi intézkedéseket tett is: megszabta néhány élelmiszer árát, büntetést szabott azokra, kik vonakodtak eladni áruikat, s a többi ezekhez hasonló intézkedéseket léptetett életbe. Mivel azonban a világ minden, bármily szigoru rendszabálya sem képes a élelmi szerek hiányát pótolni, sem gabonát elővarázsolni: az éhség tovább tartott és növekedett. A nép emiatt az mentő intézkedések kevés számát és elégtelenségét okozta, s hangosan követelt nagyobb lelkü és határozóbb segélyt. A közvélemény szerencsétlenségre megtalálta emberét.

Don Gonzalo Fernandez de Cordova helytartó távollétében, ki Cosale del Monferrato ostromát vezette,

ennek hivatalát Milanoban Antonio Ferrer, szintén spanyol származásu főkanczellár viselte. Ez belátta — de ki nem látta volna be? — hogy felettébb kivánatos, miszerint a kenyér ára mérsékelt legyen, s azt hitte — mi természetesen tévedés volt — hogy egyetlen rendelettel eléri a kivánt czélt. Az élelmi szereket árszabás alá vetette, s a kenyérre oly árt szabott, mely csak ugy leendett igazságos, ha a gabona köble most is 33 lirán kelt volna, holott egy köből ára 80 lirára szökött fel. Oly eljárás volt ez, mint valamely vén kisasszonyé, ki keresztlevele keltének meghamasitása által akarja megfiatalitani magát. Kevesbbé bátor és kevesbbé igazságtalan rendeletek törtek meg már ennél a viszonyok hatalmán, ezen parancs végrehajtása fellett azonban a tömeg őrködött, mely végre törvényerejére látta emelkedni óhaját, s igy nem törte volna annak kijátszását. A nép azonnal a sütőkhöz szaladt, s a megszabott árakon kenyeret követelt, s e követelésével azon határozottsággal és fenyegetéssel lépett fel, melyre az egymással egyesült szenvedély, hatalom és törvény jogosit fel.

Hogy a sütők jajveszékeltek, ez természetes és kétségtelen. Felgyürt ujjakkal rögtön munkához állani, sietős buzgolkodással meggyurni a tésztát, bevetni a sütőkemenczébe, s azt hamarosan megsülve kihuzni — a kemencze körül tolongó nép számára — mely aggódva érezte, mily erőszakos eljárása, s mely a szerencsés állapot ezen mulandóságából minden áron hasznot húzni igyekezett, végre napszámosokként a végerőlködésig fáradva, még károsulni is, könnyen elképzelhető, mily kedvetlenséget és mily kellemetlen helyzetet idézett elő a sütőknél. S hozzá még egyfelől a hatóság büntetéssel fenyegette szegény fejöket másfelől a nép dühöngése rémité őket, mely utóbbi minden legkisebb vonakodásuknál gyalázattal s szitkozodással illette, sőt fellázadásának eltompult benyomása alatt — önhatalmilag igazságot szolgáltatott ellenük, a legborzasztóbb igazság szolgáltatást a világon; igy tehát reájok nézve semmiféle mentség sem létezvén, nem

volt mit tenniök egyéb, mint sütni és eladni. De hogy őket e folytonos munkában serkentsék s megis tarthassák, nem volt elegendő a szigorú parancs és a félelem, mely őket elrémiteni törekedett; szükség volt ezenkivül saját erejök fentartása és lankadatlanságára is, már pedig, ha a körülmények továbbra is változatlanul megmaradnak, érezték, hogy a munkát nem fogják kibirni. Folyvást panaszkodtak e méltánytalanság, a munka elviselhetlensége miatt, melylyel terhelték, és megesküdtek, hogy a kenyér-vetőlapátot a kemenczébe lökik, elégetik s megszöknek; mindazonáltal a nyomasztó szükségnek, a mint tőlök kitelt, eleget igyekeztek tenni, remélve, hogy a főkanczellár majd csak intézkedni fog.

Antonio Ferrer azonban, kit mai napság jellemes emberként tüntetnének fel, hosszú hallgatás után végre e választ adá: a sütők a lefolyt években elég megkopasztották a lakosságot, és ugyanezt tehetik az ezután következő jobb években is, tehát ideiglenesen folytatniok kell a sütést s az eladást, de igyekezni fognak, s talán el is határozzák, hogy őket az állam költségén némileg kártalanitsák. Vajjon valójában meg volt-e győződve ezen okokról, melyeket másokkal el akart hitetni, vagy pedig tudta, hogy lehetetlen végrehajtani rendeletét, s másra akarta háritani ama rendelet visszavonásának ódiumát: ki tudná megmondani, mivel ma már senki sem olvashat Antonio Ferrer lelkiismeretében. Tény az, hogy szilárdan megmaradt határozata mellett. Végtére azonban a dekuriók (nemesekből alakitott városi hatóság, mely intézmény a mult század kilenczvenhatodik évéig állott fen), jelentést terjesztettek a kormányzó elé a dolgok állásáról.

Don Gonzalo nyakig uszván a hadviselés ügyeiben, oly intézkedést tett, melyet az olvasó bizonyára már előre elképzelt: juntát nevezett ki, melyre rábizta az élelmiszerek árának megszabását. Ezen intézkedés arra volt számitva, hogy mindkét fél saját részére történt kedvezménynek tekintse azt. A képviselők összegyültek a juntában, s mind az akkori titkolozó zür-

zavarós szólásmódon spanyolosan mondani szokták, juntáztak, s ezer tisztelgés, hajlongás, bókolás, kerülgetés, sóhaj, közbeeső szünet, időfecsérlő inditvány, hálasztgatás után végre, tudva, hogy koczkáztatott játékot játszanak, mindnyájan belátták, miszerint kénytelenek az átalánosan érzett szükségesség miatt, valami határozatot hozni, s meggyőződve, hogy nem lehet egyebet tenni, elhatározták, miszerint a kenyér árát fel kell emelni.

A pékek szabadabban lélekzettek, a nép azonban vad haragra gyuladt.

Renzonak Milanoba történt megérkezte előtti este az utczákon és téreken hullámzott a néptömeg, melyet közös düh és közös gondolat vezérelt; ismerősök és idegenek, anélkül, hogy értekeztek, sőt anélkül, hogy észrevették volna, mint az egy és ugyanazon lejtőről folyó vizcseppek bizonyos ponton találkoztak, s csoportokká alakultak. Minden beszéd öregbitette a hallgatóság és a szónok meggyőződését, s szitotta a szenvedélyeket. A szenvedély által elragadott tömeg közepett akadt ugyan néhány hidegebb vérü egyén; ezek nagy gyönyörrel szemlélték, miként zavarosodik a viz, s iparkodtak azt még zavarosabbá tenni, beszédek, s koholt hirek által, melyeket a gazok mindig bőven tudnak gyártani, s melyeket a fölhevült agynak mindig készek elhinni. E gazok feltették magukban, hogy addig nem engedik megtisztulni a vizet, mig nem halásztak benne. Ezer és ezer ember feküdt le ágyába azon határozatlan tudattal, hogy valaminek kell történni, hogy valami fog történni.

Napfelkelte előtt az utczákon ismét csoportok hemzsegtek: férfiak, nők és gyermekek, öregek, munkások, szegények vegyültek össze; ezer és ezer hang zürzavaros zsongása volt hallható; egyik szónokolt, a többi tapsolt; egyik ismételte a szomszédja által hozzá intézett kérdést, a másik a környezete által hallatott kiáltást; mindenki panasz, fenyegetés s bámulás kifejezéseit hangoztatta; igen kicsi volt azon szavak száma, melyek körül a szóváltás folyt.

Csak alkalomra, egy véletlen lökésre volt szükség, hogy a szavak a valósulás utján feltartózhatatlanul haladjanak előre. Ezen alkalom nem soká késett. Napkeltekor a pékinasok kiléptek a boltokból, hogy kosaraikban kenyeret vigyenek rendes vásárlóik számára. Midőn ezen gyerkőczök egyike elhaladt valamelyik népcsoport előtt, mintha szikra esett volna a lőportoronyba.

— Ime, itt a kenyér! kiáltott legalább száz hang.

— Igen, de a zsarnokok számára, kik usznak a bőségben, mig bennünket halálra akarnak éhezteni, mond valaki a népből, közeledik a fiuhoz, a kosár szélére teszi kezét, s igy szól: Mutasd. A fiu elvörösödik, majd elsárgul, reszket, örömest mondaná: ne álljatok utamban, de elhal ajkain a szó, lebocsátja karjait, s ki akarja szabaditani azokat a kosár kötelékéből.

— Le a kosárra! kiáltják ekközben. Számtalan kéz nyul a kosár után, mely most már a földön van, a czipókat fedő vászonkendőt felemelik: enyhe kigőzölgés terjed szét a kosár körül.

— Mi is keresztények vagyunk, mi is akarunk részesülni az isten áldásából, mond az első szónok, ki most egy gömbölyü czipót kiválaszt, s felemelve azt a levegőbe megmutatja a tömegnek, mire aztán bele harap: most minden kéz a kosárba nyul, czipók repülnek a levegőben, s rövidebb idő alatt, mint elbeszélni lehet, a kosár kiürül. Azok, kiknek nem jutott a zsákmányból, mások zsákmányát látva izgalomba jöttek, s a vállalat könnyüségétől felbátoritva csapatonként kosarakat indultak keresni, s a hányat találtak ugyanannyit kifosztottak, sőt még arra sem volt szükség, hogy a kosarak vivőit megtámadják, mert azok, kiket sorsuk a ragadozókkal összehozott, látva ezek rosz szándokát, önként eldobták terhöket, s futásnak iramodtak. S mégis a zsákmánylók hasonlithatatlanul nagyobb részének zsebei üresen maradtak, s a legtöbben nem elégedtek meg ezen csekély eredménynyel, hanem azok, kik a még zavarosabb vizben akartak halászni, összeverődtek a tömeg hullámzásai közt.

— A kemenezékhez! A kemenczékhez! kiálták többen.

A Corsia de Servi utczában volt és van még mai napság is egy kenyérsütő kemencze, mely megtartotta toscanai tájszóláson: „kemencze a szénvonóhoz“ elnevezését, s melynek a milanoi tájnyelvben oly csodálatos és különös hangzásu szavak felelnek meg, hogy az ábéczének nincsennek jelei ezen hangok utánzására *). A néptömeg ide rohant. A sütőboltban épen kérdezgették az üresen visszatért kihordó fiut, ki arczából egészen kikelve, s minden tagjában reszketve beszélte el szomoru kalandját, midőn lépteknek kiáltozással egyesült zaja halatszott, mely zaj mindinkább nőtt, s közeledett; majd mindjárt rá megjelentek a rohanó néptömeg előpóstái.

— Be kell csukni az ajtókat! Gyorsan, gyorsan! Egy ember a városi kapitánysághoz fut segélyért; a többiek bezárják az ajtókat. A néptömeg kivül egyre növekszik, s kiáltoz: Kenyeret! Kenyeret! Nyissátok ki az ajtót, nyissátok ki!

Pár pillanat mulva megérkezik a városi kapitány alabárdosaival.

— Tágitsatok, tágitsatok fiaim: haza, haza! Adjatok helyet a kapitánynak! — kiáltozza ez és alabárdosai.

A nép, mely most még nem volt neki bőszülve adott annyi helyet, hogy a katonák áthatolhattak, s habár nem is valami nagy rendben, de mégis sorokozhattak a bolt előtt.

— Ej, fiaim, szónokolt onnét a kapitány, ugyan mit miveltek itt: menjetek haza. Hol hagytátok az isten félelmét? Mit fog mondani urunk királyunk? Nem bántunk benneteket, de menjetek haza. Derék férfiak! mi az ördögöt akartok itt, hogy ugy fel vagytok indulva? Kétségkivül semmi olyast, mi testeteknek, vagy lelketeknek hasznára válnék. Haza, haza!

---

*) El pristin di scanc.

Habár azok, kik látták a szónok arczát és értették szavait akartak volna is engedelmeskedni, ezt nem igen tehették, mivel a hátuk mögött állók előre nyomták, lökdösték őket, s ezeket ismét a még hátrább állók szoritották, s igy tovább egész a tömeg tulsó végéig. A kapitány már fuladozni kezdett.

— Szoritsátok kissé hátra őket, hogy lélekzetet vehessek — mond a kapitány alabárdosainak — de kit se bántsatok. Kisértsük meg a boltba való jutást. Zörgessetek az ajtón, s toljátok hátra a tömeget.

— Vissza! vissza! kiáltoztak az alabárdosok a legelől állókhoz ugorva, kiket aztán alabárdjaik nyelével toltak hátra. Ezek felorditanak, amennyire lehet hátravonulnak, karjaikkal tolják, könyökükkel lökdösik a mögöttük állókat, sőt lábaikra is rátaposnak: tolongás, taszigálás, rugdosás támad, ugy hogy a tömeg közepén állók ugyancsak megbánhatták, hogy e pillanatban másutt nincsenek. Eközben azonban a bolt ajtaja előtt kis szabad tér támad. A kapitány kopog, ismét kopog, utóbb kiáltoz, hogy nyissák ki az ajtót; a bent levők az ablakból meglátják a kapitányt, valaki lefut gyorsan, s az ajtót nyit. A kapitány belép, szólitja alabárdosait, hogy azok is jöjjenek be, de csak egymásután, s a hátulsók tartóztassák fel alabárdjaikkal a népet. Midőn már valamennyien bejutotnak, az alabárdosok láncz alakban sorakoznak; a kapitány egyik ablakhoz lép. Huj! minő forrongás!

— Fiaim! kiáltja a kapitány, mire sokan oda figyelnek — fiaim, menjetek haza. Teljes bocsánatot nyer, aki azonnal haza megy.

— Kenyeret! kenyeret! — Nyissátok ki az ajtót! — Ezen szavak voltak leginkább kivehetők azon orditásból, melylyel a tömeg a kapitány felszólitására felelt.

— Térjetek eszetekre, fiaim! Gondoljátok meg, még ideje van! Menjetek, térjetek haza. Kenyeret kértek; kaptok, de nem ez a módja. Ej, ej, mit miveltek ott alant? Az ajtó ellen! Ohó, ohó! Látom, látom. Térjetek eszetekre: nagy bün. Mindjárt lemegyek. Félre a feszitő rudakkal, félre a kezekkel! Gyalázat!

Ti milanóiak, kiket jóságtokról ismer a világ! Halljátok, halljátok: mindig jó fiuk volta — — Ó, söpredék!

A kapitány beszédmódjában történt ezen gyors változást egy kő idézte elé, melyet valamelyik „jó fiu“ dobott a kapitány homlokához. Söpredék, söpredék! kiáltotta rögtön a kapitány s gyorsan becsukva az ablakot, visszavonult. De bármily erővel kiált vala is, jót vagy roszat, szavai elhangzottak volna a tömeg orditásainak hangzavarában. Amire vonatkozólag pedig a kapitány fenyegetőzött, hogy le megy megnézni, az volt, hogy a tömeg kövekkel és kéz ügyében talált vasrudakkal feszitette az ajtót, s ablakokat, hogy a vaszárakat összezuzza, s ezen müvelet már messze előre haladt.

Eközben a bolt gazdái és ezek legényei, kik kőkészletükkel az első emelet ablakainál foglaltak állást (valószinüleg az udvar kövezetet szaggatták fel) orditoztak, s jelek által értésökre adták az ostromlóknak, hogy hagyjanak fel törekvésükkel, megmutatták a köveket, s fenyegetőztek, hogy ledobálják azokat. S belátva, hogy a fenyegetőzés által csak idejöket vesztegetik, valójában megkezdték a dobálást. Egyik kő sem tévesztè czélját, mert a tömeg oly sürü volt, hogy — mint mondani szokták — egy alma sem eshetett volna le a földre.

— Ó, gazok, ó, becstelenek! Tehát ez a kenyér, mit a szegény népnek adtok? — Jaj, jaj! Ej, haj! Most, most! — orditott a tömeg, ott alant. Többen megsebesültek, két gyermek holtan rogyott össze. A düh megkettőztette a tömeg erejét: az ajtó beszakadt, a vaszárak széttörtek, s a forrongó áradat minden nyiláson betört. A házbeliek látva a bajt a padlásra menekültek. A kapitány, az alabárdosok, s néhányan a ház lakosai közül a padlás ereszei alatt rejtőztek el, a többiek pedig a padlaslyukakon, mint macskák, másztak ki a háztetőre.

A zsákmány látása elfeledtette a győzőkkel a véres boszu tervét. A szekrényeknek esnek: a kenyér a zsákmánylók martalékává lesz. Mások ellenben a

pénztárra rohannak, feltörik zárát, belemarkolgatnak a pénz közé, megtömik zsebeiket négyesekkel, s aztán kenyér után látnak, ha még maradt fen számukra valami. A tömeg erre a raktárba rohan. A zsákokra vetik magukat, felszaggatják és felforgatják azokat. Egyik lábai közé kap egy lisztes zsákot, kinyitja, s kiönti tartalmának egy részét, hogy a többit könnyebben vihesse; a másik kiáltoz: „Várj, várj!“ s lehajolva kendővel, kalappal fogja fel a leszórt isten áldását. Egy másik ismét a tésztakelesztő edényhez fut, kimarkol belőle egy adag kovászos tésztát, mely hosszura nyulik, s minden irányban kifut kezei közül. Egy harmadik lisztes zacskót kerit kézre, s magasra emelve viszi el, egyik jő, másik megy: férfiak, nők, gyermekek, egyik rész befelé, másik kifelé tartva küzd, lökdös, kiáltoz, a fehér lisztfelhő mindenütt felemelkedik, mindenütt leszáll, s minden embert és tárgyat fehér fátyolba és ködbe burkol. Az ajtó előtt két ellentétes irányu menet találkozik, mely egymást kölcsönösen áttörni, félretolni igyekszik: egyik, hogy zsákmányával meneküljön, a másik, hogy bejutva zsákmányolhasson.

Amig ezen kenyeres boltot a tömeg ekként kifosztotta a többi hasonfaju bolt is veszélyben forgott. Másutt azonban nem gyült össze ily nagy sokaság, mely a támadásra vállalkozni mert volna, s több bolt ura fegyveres segélyt szerezvén készen állt a védelemre. Ismét másutt kevés számu nép ostromolta a boltot, s ezzel a tulajdonos mintegy egyességre lépett: kenyeret osztott szét a bolt előtt összegyült éhezők közt azon feltétel alatt, hogy azonnal távozzanak. Ezek csakugyan távoztak is nem csak azért mivel kielégittettek, hanem azon okból is, mivel az alabárdosok s rendőrök, kik a szénvonó-kemencze félelmes szinhelyétől távol tartva magukat másutt elég nagy számmal mutatkoztak arra, hogy lázangókat ott, hol ezek nem képeztek nagy tömeget, megfélemlitsék. A lázangás tehát az első szerencsétlen bolt előtt nőttön nőtt; mivel mindenkinek marka viszketett valamely szép vállalatra

oda mentek hol a jó barátok száma nagyobb, s a büntetlenség bizonyos volt.

A lázangás ezen fokát érte el, midön Renzo elköltve kenyerét, a keleti kapu elővárosán áthaladt, s anélkül, hogy tudta volna a forrongás fészkébe lépett. Amig előre haladt a tömeg által majd előre majd hátra ragadtatott, s aközben szemei és fülei segitségével kitudni iparkodott a forrongás indokát és körülményeit. Utközben a következő szavakat hallotta, melyek őt végleg felvilágositották.

— Végre — mondá egyik — fel van fedezve a gazemberek gyalázatos hunczfutsága, kik mindig azt állitottak, hogy nincs kenyér, nincs liszt és gabona. Ime most napnál világosabb a dolog, s többé nem áltathatnak bennünket. Éljen a bőség!

— A mondó vagyok — vélekedék a másik — hogy mindez semmit sem használ, mindez csak csepp a tengerbe, s még roszabb lesz, ha nem szolgáltatnak szigoru igazságot. A kenyér olcsó lesz, de mérget kevernek bele, s a szegény nép ugy fog hullani tőle, mint őszszel a légy. Már is mondják, hogy nagyon sokan vagyunk; a juntában mondták, s hogy ez igaz, biztosithatlak, mivel tulajdon füleimmel hallottam feleségem egyik unokahugától, ki még egyik törvényszéki ur kuktájával áll jó barátságban.

Más valaki pipáját sziva itt leirhatatlan szavakat mondott és összeborzolt, s véres haját rongyos zsebkendőjével fedte be. Szomszédja, hogy vigasztalja, visszhangoztatá szavait.

— Helyet, helyet, uraim, kérem szépen helyet egy család apának, ki öt gyermekének visz kenyeret! Igy kiáltozott egy férfi, aki ingadozva czipelt hátán nagy lisztes zsákot, s mindenki iparkodott helyet adni neki az átmenésre.

— Én — mond, mintegy titokban tárzsához egy másik — átküzdöm magamat a tömegen. Világ látott ember vagyok, s igy tudom hova fognak vezetni ezek a dolgok. Ezek a hetvenkedők, kik ma oly nagy zajt

ütnek, holnap vagy holnapután meglapulnak, s moczczanni sem mernek félelmükben.

— Az, aki a pékeket védelmezi — kiáltott egy hang, mely különösen magára vonta Renzo figyelmét — a közélelmezés főnöke.

— Mindnyájan gazemberek, szólalt fel egy másik hang az előbbinek szomszédságában.

— Igen, de ő a főczinkos, ismétlé az előbbi hang.

A közélelmezés főnökét évről évre a kormányzó szemelte ki azon hat nemes közül, kiket a dekuriók tanácsa terjesztett fel, s ez a dekuriók tanácsának és az élelmezési széknek elnöke volt. Azt, ki ezen állást az éhség és tudatlanság azon idejében elfoglalta, kétség kivül a szerencsétlenség oka gyanánt tartotják vala, még ha nem is tette volna mit Ferrer tett, s megteszi mit nem tehetett, habár óhajtotta volna.

— A gonosztevő! kiáltott egy másik. Hát tehettek-e gonoszabbat ennél? Azt hiresztelték, hogy a főkanczellár vén, második gyermekségre jutott ember, s ezen rágalom által tekintélyét akarták megsemmisiteni, hogy egyedül kormányozhassanak. Nagy istálót kellene csinálni, s oda kellene zárni valamennyit, hogy hulladékkal és ocsuval lakjanak jól, minőt velünk akarnak megetetni.

— Kenyéret, hé? mond egy gyorsan áthaladó. Font sulyu kövek, e k k o r a kődarabok hullottak, mint jégeső. S hogy beverték az ember oldalbordáját! Nem tudom mikor juthatok haza.

Ily inkább bámulatba ejtő, mint felvilágositó beszédek után jutott Renzo a kirabolt kenyeres bolt elé. A tömeg már némileg szétoszlott, s igy jól láthatta a pusztitás setét és egészen uj képét. A falakat kövek horpasztották be, s verték le azokról a meszelést, az ablakok felszaggatvák, az ajtók bezuzvák!

— Ez ugyancsak nem valami csinos dolog, mondá magában Renzo, ha valamennyi sütőboltot igy összerongálnak, ugyan hol sütnek majd kenyeret. A kloákákban?

Eközben minduntalan kilépett valaki a boltból

valamely szekrény darabját, szakasztót, lisztes szekrényt, sütőpadot, kosarat, számviteli könyvet, szóval mindig a szegény pék valamely jószágát hozva magával, s igy kiáltozva: „Táguljatok! Táguljatok!“ haladt át a tömegen. Mindezek ugyan azon egy irányban, valamely kitüzött hely felé mentek, mint ezt csakhamar észre lehetett venni. Renzo megakarván győződni egy nagy terhet czipelő ember után ment, ki a tér közepén haladott át. Minél inkább előre haladt a tömeg annál sürübbé lett, mivel azonban a terhet czipelő férfinak helyet adtak, ő is, közvetlenül amannak nyomán járván, szerencsésen átuszta a néptömeg hullámait, s megérkezett vele együtt a sokaság központjára. Itt szabad tér volt, melyen tűz lobogott, s a fenebb emlitett tárgyak töredékei voltak felhalmozva. A körben álló emberek tapsoltak, lábaikkal topogtak, s ezer diadal kiáltás és káromkodás zürzavaros hangvegyületét hallatták.

A terhet hozó férfi csomagát a felhalmozott szénre veti, más valaki egy félig elégett sajtár dongájával piszkálja a tüzet; a füst növekszik és sürübb lesz; a láng ismét felcsap, s vele még hangosabb zsibaj kél szárnyra.

— Éljen a bőség! Halál azokra, kik a népet kiakarják éheztetni! Veszszen a drágaság! Dögöljön az élelmezési bizottság! Dögöljön a junta! Éljen a kenyér!

A láng ismét kialudt, s nem hozott már senki tüzelő anyagot: a tömeg unatkozni kezdett, midőn hire jött, hogy a Cordusion (egy közel levő kis téren, vagy inkább kereszt uton) egy sütő boltját ostromolják. Ilyen alkalmakkor valamely esemény hirül adása az esemény kezdetét képezi. Alig terjedt el a hir a nép kedvet kapott az odarohanásra: „megyek, mégysz? megyek, menjünk“ hallatszott minden felé; a zárt tömeg felbomlik, s hosszu menetté alakul át. Renzo hátul maradt, mivel csak akkor tett egy-egy lépést előre, ha a tömeg el-el ragadta, s eközben fontolódott, vajjon az áradatból kiuszva a kolostorba menjen-e felkeresni Bonaventura atyát, vagy pedig a tömeggel

tartva a következő jeleneteknek is tanuja legyen. Ismét a kiváncsiság győződelmeskedett felette. Egyébiránt feltette magában, hogy a tömeg lázangása által nem engedi magát elragadtatni, nem akarta csontjait kitenni az összezuzatás veszélyének, vagy még többet kockáztatni. Némi távolságból kivánta szemlélni a történendőket. S tapasztalva, hogy körülötte a tér kissé szabadabb lett, kivette zsebéből a második czipót is, letört belőle egy harapásra valót, s a lázangó sereg utócsapata közé vegyült.

A néptömeg a fenebb emlitett térről már benyomult a rövid és szűk Ó-Peschiera-utczába, s onnét a kereskedők terére. Midőn azon beszögelő mélyedés előtt elhaladt, mely az ugynevezett doktorok épületének csarnokát két egyenlő részre osztja, csak igen kevesen nem tekintettek az ott felmagasló szoborra, II. Fülöp komoly, rideg arczára, s ezen márvány arcz nem tudom minő félelmet keltett a bőszült emberekben, s a szobor kiterjesztett karjai, mintha igy szóltak volna: „Most én következem, gaz söpredék!“

Ezen szobor jelenleg már valamely különös esemény következtében nem létezik. Az általunk elbeszélt események után, mintegy százhatvan év mulva a szobor fejét mással cserélték fel, s kezéből a kormánypálczát kivették és helyette tőrt nyomták markába: elnevezték Marcus Brutusnak.

A kereskedők teréről a forrongó zaj más valamely fordulon át a Fustagnai (parket-készitők) utczájába özöndött, honnét a Cordusio-térre vonult, s ott szakaszokra oszlott. Aki a térre ért első dolga volt mindjárt a kenyeres boltra tekinteni, melyet hir szerint ostromoltak. Mindenki azt hitte, hogy egy sereg „jó barátot“ talál ott „munkában,“ ehelyett azonban látták, hogy néhány ember áll habozva bizonyos távolságra a becsukott bolttól, ellenben a ház ablakait fegyveres emberek foglalták el, kik készeknek látszottak a bolt védelmezésére. Ezt látva egyik rész csudálkozott, boszankodott, vagy nevetett, a másik megfordult, s az

érkezőktől kérdezősködött, mások ismét megálltak, visszamentek, ismét mások kiáltották: előre, előre!

Most csaknem egymás lábaira lépnek, feltartóztatják egymást: általános habozás, az ellenmondások és tanácsok zürzavaros zongása támad. Eközben azonban felhangzik a tömeg közepett egy átkos kiáltás: „Itt szomszédságban van a közélelmezési bizottság főnöke; menjünk szolgáltassunk igazságot, s tömjük meg zsebeinket!“ — Mintha nem is inditvány elfogadásáról, hanem valamely már elhatározott vállalat felemlitéséről volna szó:

— A főnökhöz, a főnökhöz! ezen egyetlen kiáltást hangoztatta a tömeg, mely most elindult azon utcza felé, hol a szerencsétlen pillanatban felemlitett ház volt.

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

XIII. Fejezet.

A szerencsétlen közélelmezési főnök épen szegényesen étkezett, s étvágy nélkül költötte el ételét, melyhez kemény kenyeret nyelt. Nagy izgatottsággal várta a zivatar végét, de távol volt tőle a gondolat, hogy e zivatar épen az ő feje felett törjön ki oly ijesztő módon. Valamely becsületes férfiu nagy sietve futott a tömeg előtt, hogy a főnököt értesitse a közeledő veszélyről. A szolgák, kiket a zaj már a kapuhoz csalt, megrémülve tekintettek az utczán végig azon irányban, honnét a zaj mindinkább közeledve jött. Amig hirekre vadásztak, megjelent a lázangó sereg előcsapata: most sietve és fejöket vesztve értesitik urokat, s mig ez menekülésre, s a menekülés módjára gondol megjelenik egy másik szolga, ki hirül hozza, hogy menekülni már nem lehet. A szolgáknak alig marad idejök az ajtók bezárására. Keresztül fektetik a vasrudakat, ráforditják a zárokat, az ablakokhoz rohannak, hogy jól bezárják azokat, mint vihar kezdetén, midőn pillanatról-pillanatra lehet várni a jégeső leszakadását. A növekvő, s menydörgésként a levegőt rázó orditás visszhangzik a ház udvarának üregében, betölti a ház minden zugát, s ezen messze hangzó és zürzavaros zaj közepett a kapura mindig sürübben dobált kövek dübörgése hallatszik.

— Le az élelmezési főnökkel! A zsarnokkal! A nép kiéheztetőjével! Élve, vagy halva kézre fogjuk keriteni!

A szerencsétlen halálra keresett férfi sápadtan, lélekzet nélkül, kezeit összecsapkodva, s lelkét istennek ajánlgatva futkosott szobáról-szobára, s kérte szolgáit, hogy bátran viseljék magukat, s találjanak fel valamely módot megmentésére. De miként, hogyan?

Felszaladt a padlásra, s ott az ereszték nyilásán remegve letekintett az utczára, s látta, hogy az utcza őrjöngő tömeggel van tele, hallotta a kiáltásokat, melyek halálát követelték. Most még inkább rettegve jött le, s a lehető legbiztosabb, s legfélreesőbb rejtekhely után látott. Itt összekuporodva hallgatózott, vajjon a gyászos zaj és forrongás alább hagy-e; midőn azonban az orditás csak vadabb és hangosabb lett, s a kaput döngető kövek koppanása szaporodott, szivét ismét fagyos rémület szállta meg, s hogy mit se halljon gyorsan bedugta füleit. Majd aztán, mint egy önkivületben fogait csikorgatta, arczát ijedtében torzképpé vonta szét, kinyujtotta karjait, összeszoritotta öklét, mintha a kaput akarná védeni. — — Egyébiránt mit mindent csinált még nem tudhatni, mivel maga volt; igy tehát ezt a történelem kénytelen kinyomozni.

Renzo ezuttal a felkelés gyúpontján állott, hova nem a tömeg által sodortatott, hanem önként ment. A vérengzést czélzó első inditvány hallatára hideg borzadályt érzett végig futni ereiben; ami a zsákmánylást illeti, nem volt tisztában, vajjon ez a jelen esetben helyes, vagy helytelen dolog-e, a gyilkosság eszméje azonban közvetlen és különös borzadályt keltett benne. A szenvedélyes kedélyü emberek bár gyászos hiszékenységgel birnak, s igy bár Renzo is hitelt adva a felbőszült tömeg állitásainak, meg volt győződve, hogy az élelmezési főnök volt az éhség főokozója, s hogy ő a szegények ellensége, mégis midőn a tömeg indulásakor véletlenül oly szavakat hallott, melyek elárulták, hogy többen mindent elakarnak követni a főnök megmentésére, Renzo is azonnal feltette magában, hogy e czélra közre fog müködni, s e szándékkal nyomult egész a kapuig, melynek betörését a nép százféle módon is megkisértette. Egyik téglával verte a kapu zárát, hogy azt szétzuzza, mások feszitő rudakkal, fogókkal és kalapácsokkal szabályosabban akartak a rombolási munkához látni; ismét mások éles kövekkel, téglákkal, szegekkel és husángokkal, sőt egyéb eszköz héján körmeikkel roncsolták a falakat, hogy a téglák

kihuzása által rést csináljanak. Akik nem segithettek ezen munkánál, kiáltozásaik által növelték a dolgozók bátorságát és dühét; de egyszersmind csak jobban akadályozták a munkások rendetlen hevétől ugyis késleltetett munkát; mert — a jó isten kegyelméből — néha megtörténik a gonosz törekvéssel is az, mi a jó czélt annyiszor megakadályozza: a leghevesebben működő egyének lesznek t. i. a legnagyobb akadálylyá a czél elérésében.

A hatóság a történtekről kapott első tudósitás után azonnal segélyért folyamodott a Giovia-kapuról nevezett erőd parancsnokához, ki csakugyan küldött is néhány katonát. A jelentésnek rendeltetési helyére való érkezése, a parancs kibocsátása, a katonák sorakozása, elindulása s megérkezése közt azonban annyi idő mult el, hogy a főnök házát sürü néptömeg vette ostrom alá; a katonák a háztól távol, a tömeg tulsó végén foglaltak állást. A parancsnokló tiszt nem tudta elhatározni, minő eljárást kövessen. A hol a katonák álltak valóban nem volt egyéb különféle koru, nemű, s kiváncsiság által vezetett néptömegnél. Midőn e néptömeg felszólittatott a szétoszlásra, ez tompa s hosszan tartó morgással válaszolt. Lövetni a népre nem csak kegyetlen, de egyszersmind veszélyes dolog gyanánt tünt fel a tiszt előtt; a lövések ugyanis csak a nép kevesbbé veszélyes részét érnék, mig a valóban veszélyes lázangókat csak ingerelnék. S végtére sem volt ily utasitása. A tömeg külső boritékát képező népben utat törni, s azt jobbra-balra széthányni, s igy azokat támadni meg haddal, kik hadat izentek, ez legjobb lett volna; de e tervnek sikerrel való végrehajtása képezte a nehézséget. Ki állhatott ugyanis jót, hogy a katonák egyesülve és rendben nyomulhatnak előre? Mert ha ahelyett, hogy a tömeget szétoszlatják, maguk szóródnak szét a tömeg között, az általuk felizgatott nép kegyelmére lesznek bizva. A parancsnok határozatlanságát, s a katonák mozdulatlanságát a nép, helyesen vagy helytelenül, félelemre magyarázta. A katonaság közelében levő nép megelégedett azzal, hogy

oly arczkifejezéssel, mintha mondaná: „fütyülünk nektek,“ csak farkasszemet nézett a katonákkal; a kissé távolabb levők nem állhatták meg, hogy arczfintorgatások és gúnyos felkiáltásokkal ne provokálják őket, még távolabb pedig vagy mit sem tudtak a katonaságról, vagy nem törődtek vele. A pusztitók eközben folytatták a falak rombolását, anélkül, hogy egyébre gondoltak volna, mint hogy mielőbb végezzenek. A körülöttük álló néző sereg pedig nem szünt meg őket biztatni kiáltásaival.

Most a munkások közé lépett egy rut arczu, csodálatos alaku öreg, ki mélyen fekvő és pokoli tüzet lövelő szemeit kimeresztve, rút arczának vonásait ördögi öröm kifejezésére huzva össze, utálatosan meghámlott tarkója fölé emelt kezeiben egy kalapácsot, kötelet, s négy szöget csóvált, s hirdette, hogy a főnököt, mihely meggyilkolták, kapujának oszlopára fogja felfeszíteni.

— Ej haj, szégyeld magadat! tört ki Renzo, kit e szavak megrémitettek, s észrevette, hogy felkiáltását többen helyeslik. — Szégyen, gyalázat! Hát a hóhért akarjuk megfosztani mesterségétől? Meggyilkolni egy keresztényt! Hogy várhatjátok istentől mindennapi kenyereteket, ha véghez viszszük ezen kegyetlenséget! Villámait küldi le ránk, nem pedig kenyeret.

— Ó, kutya, ó, hazaáruló! kiáltott demoni arczczal, s Renzo felé fordulva valamelyik azok közül, kik a nagy hang zavarban Renzo ájtatos szavait meghallották. — No, megállj! Bizonyára a főnök szolgája, ki parasztnak öltözött át. Áruló: el kell vele bánni! el kell vele bánni! — Egyszerre száz hang kiált fel: Mi az? Hol van? Ki az? A főnök szolgája. Kém. A főnök parasztnak öltözött, s elmenekül. Hol van? Hol van? Fogjátok meg!

Renzo elnémul, meglapul, s szeretne eltünni; néhány szomszéda közre veszi, s többen hangos s különböző kiáltásokkal akarják elnémitani a halált orditó hangokat. Ennél azonban többet használt Renzonak

ama másik kiáltás: „Utat, utat!," mely egész közelről hallatszott. — „Utat! Itt a segitség! Utat! Hahó!"

Mi volt az? Egy hosszu létra, melyet néhány ember azért hozott, hogy a ház falához támaszsza, s az ablakon át mászhassék be. Szerencsére azonban, bár igen könnyü szerrel végre lehetett volna hajtani a müveletet, a jelen körülmények közt az nem volt könnyü dolog. A létrát vivő embereket, elől-hátul, jobbról-balról tolta, lökdöste, összezavarta a tolongó népáradat, ugy hogy azok csak ingadozva haladhattak előre; egyik, ki fejét a létra fokai közé dugta, s a létra két rudját vállain emelte, a sulyos járom alatt nyögött; a másikat egy lökés távolitotta el a létrától, mely, midőn vivői elejtették, esés közben egyiknek vállát, másiknak karját, harmadiknak oldalbordáját ütötte meg, s el lehet képzelni, mily szitkozódásokban törtek ki az illető megkopgtatott testrészek tulajdonosai. Most mások kapják fel az elejtett terhet, alája hajolnak, vállaikra veszik, s kiáltoznak: rajta, rajta, menjünk!

A végzetes támadó-eszköz ide s tova löketve, s kigyózó vonalt leirva halad előre. Épen kellő időben érkezett arra, hogy Renzo ellenségeit ettől elvonja, s zavarba hozza. Renzo felhasználta a zavargás közepett támadt zavart, s eleintén meglapulva bujt, majd tőle kitelhetőleg könyökeit használva távozott azon helyről, hol vihar készült kitörni ellene, s iparkodott minél előbb kiszabadulni a lázangó tömeg közül, s valóban felkeresni, vagy megvárni Bonaventura atyát.

Most azonban ismét rendkivül élénk mozgalom támad, mely a tömeg egyik végéről kiindulva minden irányban elterjed, egy szó hangzik szájról-szájra: Ferrer! Ferrer! Itt csodálkoznak, ott örülnek, amott haragra lobbannak, itt rokonszenv, ott ellenszenv támad ezen név hallatára. Egyik terjeszti, másik elakarja nyomni a hirt, az megerősiti, ez tagadja, egyik áldja, másik átkozza.

— Ferrer van itt! — Nem igaz! Nem igaz! — Igen, igen; éljen Ferrer! ki olcsón szerzett kenyeret

a népnek. — Nem! nem! — Itt van, kocsiján jött. — Mi haszna? Senkire sincs szükségünk. — Ferrer! Éljen Ferrer, a szegény nép barátja! Azért jött, hogy fogságba vigye az élelmezési főnöket. — Nem kell, nem kell! Mi magunk akarunk igazságot szolgáltatni. Vissza, vissza! Igen; igen: Ferrer! Ide Ferrerrel! Tömlöczbe az élelmezési főnökkel!

S mindenki lábujj-hegyre állt, s azon irányba nézett, honnét a váratlan vendég érkeztét jelentették. S ekként valamennyien felágaskodván semmivel sem láttak sem többet sem kevesebbet, mintha valamennyien talpukon maradnak vala; de azért mégis valamennyien felcsimpeszkedtek.

S valójában, a tömeg azon része felől, mely a katonákkal volt átellenben, megérkezett fogatán Antonio Ferrer, nagy kanczellár, ki alkalmasint lelkére vette, hogy téves rendeleteivel és makacs eljárásával ő volt oka a népfelkelésnek, vagy legalább alkalmat szolgáltatott arra, s most azért jött, hogy a forrongást lecsillapitsa, vagy legalább a lehető borzalmas és helyre hozhatlan következményeket megakadályozza: jött, hogy roszul szerzett népszerüségét jóra forditsa.

A népfelkelések alkalmával mindig vannak olyanok, kik részint szenvedélyes elragadtatásokban, részint fanatikus meggyőződésükben, gonosz czéljok, vagy átkos izlésük miatt mindig végletekre akarják hajtani a dolgot. Azért most a béke barátai fellélekzettek, s ezerféle módon iparkodtak a kanczellár tervét előmozditani. Akik Ferrer közelében voltak ismételten tetszésnyilatkozatokra ragadták környezetüket, visszavonulásra biztatták a tömeget, hogy Ferrer kocsija számára utat nyissanak. A többiek tapsoltak, ismételték és terjesztették ezek szavait, perlekedtek a megátolkodott dühöngőkkel, s ellenük forditották az ingatag jellemü tömeg uj haragját. — „Ki nem akarja éltetni Ferrert? Te nem akarod ejhaj! — hogy a kenyér olcsó legyen? Semmirekellő, ki nem akar keresztény módon igazságot szolgáltatni. S épen azok, kik legjobban dühöngenek, akarják, hogy az élelmezési főnök

megszökjék. Börtönbe a főnökkel! Éljen Ferrer! Helyet Ferrernek!“ — Mivel pedig mindinkább növekedett azok száma, kik ekként kiáltoztak, az ellenpárt hetvenkedése ugyanazon arányban fogyott, ugy annyira, hogy a Ferrer-pártiak már rá mertek rohanni a rombolókra, sőt elkergették ezeket a kaputól, s kicsavarták kezükből a romboló eszközöket. Ezek még dühöngtek, fenyegetőztek, s vissza akarták foglalni helyüket, a vérengzés ügye azonban már elveszett: a tuluralgó kiáltások ezek voltak: Börtön! Igazságszolgáltatás! Ferrer! Rövid küzdelem után a dühöngők visszavonultak, s a békésebbek ejtették hatalmukba a kaput, melyet uj megtámadások ellen védeni, s Ferrer bevonulásának számára alkalmassá akartak tenni. Néhányan bekiáltoztak a házba (nyilásokban már nem volt hiány) tudatták hogy segély érkezett, s hogy a főnök készüljön, mert azonnal fogságba megy — nos, hallottátok? — fogságba megy!

— Azon Ferrer jött segitségre, ki a kiáltványokat készíti? kérdé Renzónk egyik szomszédját, mivel visszaemlékezett a „vidit Ferrer“-re, mit a doktor fülébe harsogtatott, midőn valamelyik kiáltvány aláirását tartotta szeme elé.

— Igen, a nagy kanczellár, volt a válasz.

— Derék ember, nemde?

— Ha derék ember-e! Ő szállitotta le a kenyér árát; a többiek pedig nem akarták, s most börtönbe viszi az élelmezési főnököt, ki nem járt igaz uton.

Mondanunk sem kell, hogy Renzo azonnal Ferrer pártjára tért. Mindjárt egyenesen hozzá akart menni, ez azonban nem volt könnyü dolog; de hegylakó létére bizonyos könyök- és térdlökések segitségével mégis sikerült utat törnie az első sorig, Ferrer kocsijának közvetlen közelébe. A kocsi már jó bele mélyedt a tömegbe, de e pillanatban kénytelen volt megállni bizonyos akadályok miatt, melyek az ily utazások alkalmával nem tartoznak a ritkaságok közé.

Az öreg Ferrer a kocsi majd egyik, majd másik ablakában mutatta meg arczát, melyet, mintegy

IV. Fülöppel való találkozására tartogatva, komoly redőkbe szedett, e csinált komolyságát azonban kénytelen volt ez alkalommal is felcserélni. Beszélt is, de a nagy zsibajban elfuladt hangja, s már csak az éljezések is majd teljesen érthetlenné tették szavait. Az érdemes kanczellár tehát taglejtésekkel segitett magán. Kezét ajkaihoz illesztette, mintegy csókokat szakitva onnét, melyeket aztán jobbra-balra széthintett, mintegy megköszönendő a közönség jó indulatát. Majd kidugva kezét a kocsi ablakán kis helyért könyörgött, majd udvariasan intve kezével kis csendért esedezett. Midőn a zsibongás kissé alább hagyott a kocsi mellett állók megértették és ismételték szavait: „kenyér, bőség — igazságot szolgáltatok — kegyeskedjenek kis helyet adni.“ De ismét tul kiáltották, s a sok zürzavaros kiáltás, a számtalan arcz látása, s a tömegnek rátapadó tekintete miatt mintegy elbágyadva pillanatra visszahuzódott a kocsi zugába, felfutta arczát, nagyot sohajtott, s magában mondá: Por mi vida, qué de gente! *)

— Éljen Ferrer! Ne féljen! Ön becsületes férfi. Kenyeret, kenyeret!

— Igen, kenyeret, kenyeret, válaszolt Ferrer. Bőség lesz; megigérem, s ezt mondva kezét mellére tette.

— Kis helyet! tette hozzá azonnal, azért jöttem, hogy börtönbe vigyem, hogy érdeme szerint megbüntessem — s halk hangon hozzá tette: si es culpable (ha bünös). Majd aztán a kocsis felé hajolva mondá: Adelante, Pedro, si puedes. (Előre Péter, ha lehet).

A kocsis szenvelgett kegyességgel szintén rá mosolygott a tömegre, mintha ő is valamely magas rangu

*) Lelkemre, mennyi nép! — Ferrer alább is vegyit szavaiba spanyol mondatokat, melyek forditását mindjárt az illető mondat után adjuk. A spanyol szöveg megtartását a hüség miatt tartottuk szükségesnek. A forditó.

egyéniség lenne, s leirhatlan udvariassággal lógászta jobbra-balra ostorát, hogy a közelállókat kissé félrevonulásra birja.

— Kegyeskedjenek, uraim — mondá ő is — egy piczi kis helyet adni, csak akkorát, hogy épen áthajthassak.

Eközben Ferrer tevékenyebb jó akarói közremüködtek, hogy megkapja az oly udvariassággal kért kis helyet. Néhányan a lovak előtt jó szóval, szoritással, s kedves felszólitásokkal: „Erre! arra! kis helyet, uraim!“ visszavonulásra birták, mások a kocsi két oldalán tolták félre a népet, ugy hogy a kocsi sem lábakat nem taposott össze, sem senkit meg nem sértett.

Renzo szintén elhatározta, hogy Ferrert segiteni fogja, s nem hagyja el, mig a kanczellár czélját nem éri. Az elhatározást tett követte; azokhoz csatlakozott, kik helyet akartak csinálni, s bizonyára nem tartozott a kevesbbé buzgók közé. A szabad teret kiküzdték, Renzo nem egyszer szólt igy a kocsishoz: nyomulj előre, majd aztán visszavonult, hogy előbbre menjen helyet csinálni.

— Adelante, presto, con juicio (Előre gyorsan, de vigyázva) mondá Ferrer is, s a kocsi csakugyan elindult. Ferrer az üdvözlések között, melyekkel elárasztotta a népet, néhány különös hála-köszöntést tett, egyértő mosolyt váltott azokkal, kik, mint látta, érdekében fáradoznak. Ezen mosolyok közül nem egy illette Renzot, ki azokat valóban meg is érdemelte, mivel azon nap jobban szolgálta Ferrert, mint bármelyik titkára. A fiatal hegylakó, kit elbájolt a kanczellár kegye, azt hitte, hogy már barátságot kötött Ferrerrel.

A kocsi, miután elindult, majd lassan, majd gyorsabban folytatta utját, sőt koronként ismét feltartóztatta a tömeg. Ferrernek utközben néhány érthető szó, sőt mondat jutott füléhez a hangzavarban, mint midőn a tüzijáték szakadatlan pattogása közepett valamely töltény felrobbanva nagyobb durranást hallat a többinél.

Ő majd ezen kiáltásokra iparkodott kielégitő feleletet adni, majd találomra hallatott néhány szót, melyről tudta, hogy a tömeg jól fogadja, szóval egyik vagy másik szükségesség által kényszerítve az egész úton mindig beszélt.

— Igen, uraim, lesz kenyér, bőség. Én viszem fogságba; bünhődni fog — — si es culpable (ha bünös). Igen, igen meg fogom parancsolni, lesz olcsó kenyér. Asi es — — ugy van, akarom mondani; ő felsége nem akarhatja, hogy leghűbb alattvalói éhséget szenvedjenek. — Ox! ox! quardaos! (Hahó, vigyázz!) ne kövessenek el roszat, uraim! Pedro, adelante con juicio. Bőség, bőség. Kis helyet az isten irgalmáért. Kenyeret, kenyeret. Börtönbe, börtönbe. — Mi kell? kérdé aztán valakitől, ki a kocsi ablakán fél testével betolakodott Ferrerhez, hogy tanácsát, kérését, vagy tetszését ordítsa a kanczellár fülébe. Az illető azonban még a „mi kell“ végét sem hallotta már is valaki, hogy a kocsi által való legázoltató veszélyétől megmentse, visszarántotta. Ily felkiáltások és válaszok, szakadatlan éljenzés, s kevés, azonnal elnyomott roszaló nyilatkozatok közt érkezett meg végre — derék segitőinek sok fáradozása után — az elnök házához.

Ferrer fellékekezett, midőn látta, hogy a kapu és kocsija közti tér szabad, s hogy a kapu még be van zárva. Be volt zárva itt azt teszi, hogy a kaput még nem szakitották fel; a kaput vassarkaiból már majd nem egészen kiemelték, két szárnyát összetépték, szaggatták, azok deszkait egymástól szétfeszitették, s az ekként támadt hosszu nyiláson egy elcsavart, ellapitott, s majd teljesen széttépett lánczot lehetett látni, mely a kaput még ugy a hogy egészben tartotta. Ferrer egyik hive ezen nyilásra illeszté száját, s bekiáltott, hogy nyissák ki a kaput. Egy másik sebtében felnyitotta a kocsi ajtaját; az öreg Ferrer kidugta fejét, felkelt, megragadta a derék férfiu karját, kihajolt, s lábát a kocsi lépcsőjére tette.

A tömeg mindkét oldalon lábujj hegyére állt, hogy lásson: ezer arcz, ezer szakáll mozgott a levegő-

ben, az átalános kiváncsiság és figyelem pillanatnyi csendet idézett elő. Ferrer a kocsi lépcsőjén pillanatra veszteg maradt, tekintetével átfutotta, s egy fejbólintással üdvözölte a tömeget, majd bal kezét mellére téve kiáltott: „Lesz kenyér és igazság!“ Erre nyilt, bátor mozdulattal, hivatalos öltönyében, s a tömeg egetverő éljenzései közepett a földre lépett le.

A házban levők ekközben kinyitották a kaput, illetőleg bevégezték a kinyitást, mi abból állott, hogy a lánczot, megviselt gyürüivel együtt eltávolitották, s a kapudeszkái közt támadt nyilást kiszélesitették, ugy hogy a várva várt vendég beléphetett.

— Gyorsan, gyorsan, mondá ez, nyissátok fel jól, hogy beléphessek, s ti derék férfiak tartóztassátok fel a népet; ne engedjétek utánam jöni — — az ég szerelméért! Csak egy pillanatig tartsátok fen a szabad teret — — Ej, ej, uraim, csak egy pillanatig, mondá aztán a kapun belől levőknek is, vigyázzanak a kapu szárnyaira, s engedjenek belépnem; jaj, oldalbordaim! figyelmökbe ajánlom oldalbordáimat. No, most csukjátok be — ne még! Jaj, a tógám, tógám! — A tóga valóban a kapu szárnyai közé csukodik, ha Ferrer gyors kapással be nem rántja maga után annak uszályát, mely most mint üldözés elöl lyukába futó kigyó farka eltünt.

Miután a kapu szárnyait becsapták belőlről kitelhető jól el is torlaszolták. Azok, kik a kapun kivül Ferrer testőrei gyanánt szerepeltek, ugyancsak nem kiméltek vállakat, karjaikat és torkukat, hogy a kapu előtti teret szabadon tartsák, szivökben pedig kérték a mindenhatót, hogy Ferrer gyorsan végezhessen.

— Gyorsan, gyorsan, mondá Ferrer is a csarnokban a szolgáknak, kik körülötte lelkendezve kiáltoztak: Áldott legyen! Ó, eccellenza! Ó, ó, eccellenza! Ohohó, eccellenza!

— Gyorsan, gyorsan, folytatá Ferrer, hol van azaz áldott ember?

A főnök ekközben lejött a lépcsőn, illetőleg félig-

meddig a szolgák vonszolták le gazdájukat, kinek arcza oly halavány volt, mint a kifehérített vászon.

— Venga usted conmigo (Jőjjön velem uram) s legyen bátor. Kivül vár kocsim. Gyorsan, gyorsan! Erre karon ragadta a főnököt, s a kapu felé vonszolta, útközben folyvást bátoritván őt; magában azonban igy szólt Ferrer: — agui está el búsilis; Dios nos valga! (Most következik a hadd el hadd; isten segits!)

A kapu kinyilik; Ferrer legelőször lép ki, utána a másik meglapulva, bele fogózva a mentő tógába, mint kis gyermek anyja szoknyájába. Azok, a kik a tért kiürítették, feltartott kezeik és fövegeikkel mintegy hálóba, vagy homályba burkolták a főnököt, ki először lépett a kocsiba, s annak egyik zugában megkuporodott.

Utána Ferrer ült be, s a kocsi ajtaja becsapódott. A tömeg ide s tova tekintget, gyanitja, s kitalálja mi történt: egyik rész dörgő tetszés nyilvánitásokban, a másik dühöngő felkiáltásokban tör ki.

Ferrer alig ült kocsijába, már is a főnökhöz hajolt, s figyelmeztette, hogy a kocsi hátulsó zugóban jól meglapuljon, s az ég szerelmére ne igen mutogassa magát; a figyelmeztetés azonban felesleges volt. Ferrernek ellenben ki kellett tekintgetnie, hogy foglalkoztassa és magára vonja a tömeg figyelmét, s menet ugy mint jövet az egész úton a legváltozékonyabb közönségnek a legfolytonosabb, s egyszersmind a legszaggatottabb értelmü beszédet tartotta a világ valamennyi szónoklata közt. Közbe-közbe egyegy spanyol szót is belevegyitett, melyet összekuporodott utitársának fülébe mormolt. — „Igen uraim, lesz kenyér és igazság — a várba — börtönbe — őrizetem alatt — köszönöm, köszönöm, nagyon köszönöm — nem, nem, nem fog, nem fog megmentekülni. — Por ablandarlos (Csak azért mondom, hogy megnyugtassam őket) — nagyon igaz — kérdőre fogják vonni — meglátják — én is javukat akarom az uraknak — szigoru büntetés. — Esto lo digo por su bien. (Ezt az ön javára mon-

dom.) Igazságos ár — becsületes ár — büntetés a nép kieheztetőire — kegyeskedjenek félre vonulni — — igen, igen, én becsületes ember vagyok — a nép barátja — meg lesz büntetve — valóban — zsivány, gonosztevő — Perdoned usted. (Bocsásson meg uram.) Pórul jár, megkapja büntetését — si es culpable. (Ha bünös.) Igen, igen becsületre tanitjuk a kenyérsütőket — éljen a király, éljenek a jó milanóiak, leghűbb alattvalói! Most már jobbacskán van dolgunk. Animo, estamos ya quasi fuera. (Bátorság, most már annyi, mintha kivül volnánk.)

Valóban, a tömeg legnagyobb részén áthatoltak, s közel voltak a teljesen szabad térhez. Itt Ferrer, midőn kifáradt tüdejét nyugosztalni kezdte, megpillantotta a pizai segélyt, spanyol katonákat, kik végre sem vesztegeltek egészen haszontalanul, mivel néhány polgár által támogattatva és vezettetve közreműködtek a tömeg egy részének eltávolitására, s a tömegből való kijárást szabadon tartották. Midőn a kocsi megérkezett homlokzatot csináltak, s fegyverökkel tisztelegtek a nagy kanczellár előtt, ki itt is jobbra balra köszönt; a tiszt üdvözletét teendő közelebb lépett s Ferrer, szavait jobb kezének intésével kisérve, igy szólt hozzá: Beso à usted las manos (Csókolom kezöket), mely szavakat a tiszt valódi értelmökben vette, s azok csakugyan ezt jelentették: Ugyan gyönyörü segélyt nyujtottak! — A tiszt válaszul köszönt és vállat vont. Most valóban lehetett volna mondani: cedant arma togae; Ferrer azonban nem volt idéző kedvében, s e szavak egyébiránt falra borsó leendettek, mivel a tiszt nem tudott latinul. Pedro ekközben a vár felé hajtott.

— Levantese, levantese; estamos ya fuera (Keljen fel, keljen fel, már kivül vagyunk) mondá Ferrer az élelmezési főnöknek, ki a kiáltozás megszünte, s a kocsi gyors robogása miatt meggyőződvén Ferrer állitásának igazságáról, felpillantott, előbujt, felegyenesedett, s kissé összeszedve magát elkezdett hálálkodni megszabaditójának. Ez miután sajnálkozását fejezte ki a főnök veszedelme felett és örült ennek mene-

külésén tenyerével kopasz fejét végig simitva felkiáltott: Ó, mit szól ehhez majd ő excellenciája, ki már is boszus, hogy az átkozott Casale nem adja meg magát. Mit fog mondani a grófi herczeg, ki már azért is ránczba szedi homlokát, ha a falevél szokottnál jobban mozog? Qué dirá el rey nuestro senor (Mit mond urunk királyunk?) kinek füleihez is eljut kétségkivül e lázangás zaja. S aztán vajjon vége lesz-e? Dios lo sabe (Isten tudja).

— Ó, én részemről többé mibe sem avatkozom — mondá az élelmezési főnök — lemondok, s hivatalomot excellencziád kezeibe teszem le, elbujdosom valamely barlangba, a hegyekre, remetévé leszek, messze, messze e vérszopó néptől.

— Usted (uraságod) azt teszi, mi helyesebb lesz por el servicio de su majestad (ő felség szolgálatára nézve).

Ő felsége nem akarhatja halálomat — veté ellen a főnök — valamely barlangba, barlangba, távol Milanótól!

Vajjon végbe vitt-e szándokát, nem mondja meg szerzőnk, ki miután elkisérte a szegény főnököt a várba, nem emlékszik meg többé viselt dolgairól.

XIV. Fejezet.

A tömeg ezután kezdett oszladozni, s jobbra balra, egyik vagy másik utczán széttfolyni. Egyik haza ment, hogy ügyei után lásson, másik távozott, hogy a több óráig tartó tolongás után szabad levegőt élvezzen, ismét másik barátjait ment felkeresni, hogy a nap nagy eseményeiről fecsegjen.

Ekközben a nap lement, s a tömeg legnagyobb része, kifáradva a nappal végbe ment zavargásokba, s beleunva a fecsegésekbe haza felé indult. Renzónk, ki a kocsit előre haladásában segitette, amig annak segitségre szüksége volt, mintegy diadallal utána ment a katonák sorai közt is, felettébb örvendett, midőn látta, hogy a nagy kanczellár fogata veszélyen kivül van, s feltartóztatás nélkül halad. Most egy ideig még a tömeg folyásának irányát követte, majd az első utczába fordult, hogy szabad lélekzetet vehessen. Alig tett néhány lépést a szabad téren, a számtalan esemény benyomás uj és zürzavaros képeinek kedélyében való összetorlódása közepett éhségének lecsilapitása és nyugalom iránti élénk vágy szállta meg, azért az utcza mindkét felének házsoraira feltekintgetett, ha nem pillant-e meg valahol korcsma-czégért, mert a kapuczinusokhoz menni már nagyon későn volt. Amint igy előre tolt fejjel vizsgálódva haladt egy csoporthoz ért, mely találgatásokról, s a holnapi tervekről beszélt. Miután egy perczig hallgatta a beszélgetéseket, ő is el akarta mondani véleményét, azt hivén, hogy minden illetlenség nélkül nyilatkozhatik ő is, ki annyit tett. „Uraim — kezdé egyházi szónoklati hangsulylyal — elmondjam én is szerény véleményemet? Szerény véleményem ez: nem csak a kenyér dolgában történnek gazságok, s miután ma azt tapasztaltuk, hogy szóból értve el lehet nyerni

ami méltányos, nem szabad megállapodni mindaddig, mig a többi gonoszság is meg nem szünik, s mig a világ folyása emberségesebb nem lesz. Vajjon nem igaz-e uraim, hogy egy csomó zsarnokunk van, kik felforgatják az isten tiz parancsolatát, s rárontanak a békes népre, mely nem is gondol rájuk, s azt minden módon gyötrik, s aztán mégis mindig igazuk van? Sőt ha a szokottnál nagyobb gazságot követnek el, még emeltebb fővel járnak el. Milanóban is kell léteznie e fajnak.

— Felettébb sok van! mond egy hang.

— A mondó vagyok — folytatá Renzo — hogy már nálunk is sok efféléről szól a krónika. Aztán a dolog természetes. Tegyük fel p. u. hogy azok közül, kikről szólok, valamelyik egy darabig a vidéken, egy darabig Milanóban tartózkodik: ha ördög ott, itt sem buvik angyal bőrébe — ugy hiszem. S mégis mondják meg, uraim, ha látták-e már valaha, hogy ezek közül valamelyik a börtön rostélyzatán pislogott ki? S ami még roszabb (ezt én bizonyságolhatom) hogy vannak kiáltványok, melyeket az ő megbüntetésökre nyomtattak ki, s ezek jól szerkesztett, ugyannak derekas kiáltványok, hogy náluk különbeket nem találhatnánk; világosan, sorjában elszámitják a gazságokat, s mindegyikre becsületes büntetést szabnak ki. S bárki legyen — mondják — szegény vagy gazdag, mit tudom én. S aztán menjetek a doktorokhoz, irástudók és farizeusokhoz, hogy szerezzenek számatokra igazságot ugy, mint a kiáltványokban meg van irva! Világos ugyan, hogy a király és a kormányzók meg akarják büntetni a gonoszokat, de hasztalan a jó szándék, mert egész szövetséget képeznek. E szövetséget tehát meg kell törni. Holnap reggel Ferrerhez kell mennünk: ő becsületes tettre kész férfiu; ma mindenki láthatta, mennyire örvendett, hogy a szegény nép közt lehet, s mennyire iparkodott meghallgatni a nép panaszát, s mily kegyesen válaszolt. Menjünk Ferrerhez, s adjuk elő neki a dolgok állását, s én részemről ugyancsak gyönyörüséges dolgokat beszélhetek el neki. Láttam, szemeimmel lát-

tam, egy nyakig felfegyverzett kiáltványt, melyet az ország három leghatalmasabb embere készitett, mindegyiknek neve szépen ki volt nyomtatva a kiáltvány alatt, s egyik név Ferreré volt: szemeimmel láttam. E kiáltvány a legszebb igazságot igérte nekem, s mégis, midőn egy törvénytudóhoz fordultam, hogy szolgáltassa ki számomra azon igazságot, ama három ur, s köztük Ferrer szándéka szerint, s ez a törvénytudó ur, ki maga mutatta meg nekem ama lehető legszebb kiáltványt, — ó, ó! — azt hitte, hogy bolondságokat mondok neki. Meg vagyok győződve, hogyha a kedves öreg úr e szép históriakról értesülni fog, — mert végre sem tudhat mindent, különösen, hogy mi történik vidéken, — aligha ohajtja fentartani a világ jelenlegi folyását, s valamely jó orvosszerről fog gondoskodni. S ha a hatalmaskodók nem akarnak előtte fejet hajtani, itt vagyunk mi, hogy miként ma támogassuk őt. Nem ugy értem, hogy Ferrer maga menjen kocsiján összefogdozni valamennyi gazembert, hatalmaskodót és zsarnokot — e czélra Noe bárkája volna szükséges — hanem, hogy parancsot adjon mindenkinek, a kit illet, s nemcsak Milanoban, hanem a vidéken is, hogy a kiáltványok rendeleteit megtartsák, pert akaszszanak azok nyakába, kik gazságot követnek el, s a hol a kiáltvány börtönről szól, börtönt, a hol gáláról, gálabüntetést szabjanak ki. Továbbá, hogy parancsolja meg a podestáknak, miszerint a büntetéseket valóban végrehajtsák, különben kiméri nekik a házhelyet, s alkalmasabb egyénekkel helyettesíti őket; s aztán, mint mondám, mi is keze ügyében leszünk neki. Végre parancsolja meg a törvénytudóknak, hogy hallgassák meg a szegény ember panaszát, s ügyét védjék a biróság előtt. Jól beszélek, uraim?

Renzo annyira szivéből beszélt, hogy a csoport legnagyobb része szónoklatának már kezdetén minden egyéb beszélgetést megszakitott, Renzo körül gyülekezett, s nem sokára valamennyien az ifju hallgatói lettek. Renzo beszédére zürzavaros tetszésnyilatkozatok, „Helyes!“ „Bizonyára igaza van!“ „Nagyon is igaz!“

kiáltások válaszoltak. De a kritikusok sem hiányoztak. — „Ej, mond egyik, csak adjatok igazat a hegylakóknak: valamennyi ügyvédnek született“ — s távozott. — „Most már — vélekedék a másik — minden jöttment tacskó kolompos akar lenni, s pecsenye-éhes dühében nem enged bennünket olcsó kenyérhez sem jutni, pedig e miatt jöttünk el hazulról. Renzo azonban csak a dicséreteket hallotta; jobbról balról kezet szoritottak vele. — A viszontlátásra holnap. — Hol? — A székesegyház előtti téren. — Jól van. — Jól van. — Valami történik. — Valami történik.

— Ki lesz oly szives az urak közül, hogy vendéglőt mutat, hol kissé falatozhat és mint a féle szegény legény alhatik az ember? kérdé Renzo.

— Szolgálatodra állok, derék ifju — mond Renzo egyik hallgatója, ki eddig még nem szólt hozzá. Ép kedved szerinti vendéglőbe vezetlek, s ajánlani foglak a gazdának, ki barátom és derék férfiu.

— A szomszédságban van?

— Nincs messze.

A csoport szétoszlott; Renzo miután összeszorongatott egy csomó ismeretlen kezet, az ismeretlennel elindult, kinek megköszönte szivességét.

— Nem mintha ügyeidet kutatnám, de kissé fáradtnak látszol: minő tájról jösz? kérdé az ismeretlen.

— Szinte, szinte Leccoból jövök, válaszolt Renzo.

— Leccoból — tehát e tartományból. Szegény fiu, amint beszédedből megértettem, gyalázatos dolgokat követtek el ellened.

— Ej, kedves uram, kissé vigyázva kellett beszélnem, nehogy ügy-bajomot mindenkinek orrára kössem; de — elég, pár nap mulva mindenki megtudja, s akkor — De ime egy korcsmaczégér, s hitemre nincs kedvem tovább botorkálni.

— Nem, nem; jöjj ahova mondtam, már nincs messze; itt nem lenne jó helyed.

— Sőt igen; nem vagyok valamely kényes urfi, hogy pelyhes vánkoson kelljen aludnom; ha egy falatot

nyelhetek, és szalmazsákot kapok alám, semmi egyébre sincs szükségem. Rám nézve csak az fontos, hogy mindkettőhöz lehető gyorsan hozzá jussak. Isten segitségével! — S erre belépett a szük kapun, mely felett czégér gyanánt a telt hold volt kifüggesztve.

— Jó, tehát ide vezetlek, mivel ugy akarod, mond az ismeretlen, s Renzo után ő is belépett.

— Felesleges tovább fáradnod, szólt Renzo. De mégis — tette hozzá — ha bejösz velem egyet koczintani, örömöt szeresz nekem.

— Elfogadom szivességedet, válaszolt az, s mint ismerős Renzo előtt ment át a kis udvaron, a konyhába nyiló ajtóhoz lépett, megnyomta kilincset, benyitott, s társával együtt belépett.

Bent zajos nép volt. Egy pinczér hanyathomlok rohanva törte magát a vendégek szolgálatában. A korcsmáros kis padon a kemencze előtt ült, s látszólag azzal foglalkozott, hogy a hamuba különféle alakokat rajzolt, melyeket ismét eltörölt, valójában azonban szemfüleskedett, hogy mi történik körülötte. A kilincs nyikorgásának hallatára felkelt, s belépők elé sietett. Renzo vezetőjét megpillantva igy szólt magában: vigyen el az ördög, hogy mindig utamba jösz, midőn legkevesbbé kivánom! Midőn aztán Renzót pillantotta meg, igy folytatta magánbeszédét: nem ismerlek, de mivel ily vadászszal jársz, vagy kutya, vagy nyul leszesz; ha két szót mondasz, már megismerlek. — Ezen észrevételek azonban nem tükröződtek vissza a korcsmáros arczán, mely mozdulatlan volt, mint szoboré. — Mit parancsolnak az urak? kérdé hangosan.

— Mindenek előtt egy jókora üveg igazmondó bort — szólt Renzo — s aztán valami harapni valót. Erre az asztal végénél a padra vetette magát, s hangos ah! kiáltást hallatott, mintha ezt mondaná: mily jó ez a kis padocska, miután oly hosszu ideig álltunk, s ügyeink után jártunk. De csakhamar eszébe jutott azon pad és asztal, melynél utoljára Luciával és Agnessel ült, s nagyot sóhajtott. Pillanat mulva azonban megrázta fejét, mintha szomoru gondolataitól akarna

megszabadulni, s megpillantotta a vendéglőst, ki bort hozott. Renzo társa az ifjuval szemben ült le. Renzo azonnal töltött neki, s mondá: nedvesitsük meg kissé ajkainkat. Aztán másik poharat töltött meg, s tartalmát egy hajtásra kiüritette.

— Minő falni valója van? kérdé a korcsmárostól.

— Van pörköltem: tetszik?

— Igen; helyes. Hozzon pörköltet.

— Azonnal szolgálok, mondá a korcsmáros; majd a pinczérhez fordulva szólt: Szolgálj fel ezen idegen urnak, s a sütőkemencze felé indult. — De — — kezdé ujra Renzo felé fordulva — ma nincs kenyerem.

— Kenyérről az ég gondolkodott — szólt Renzo hangosan, miközben nevetett, s kivette harmadik és utolsó czipóját, melyet a sz. Dionysius szobra alatt talált.

— Ime az isteni gondviselés által nekem juttatott kenyér! folytatá emelt hangon, s a kenyeret a levegőben csóválva.

E kiáltásra sokan Renzo felé fordultak, s látva a zsákmányt felkiáltottak: Éljen az olcsó kenyér!

— Olcsó kenyér? — mond Renzo — gratis et amore.

— Annál jobb.

— De — tette hozzá Renzo — nem akarom, hogy önök, uraim, roszat gondoljanak felőlem. Nem ugy jutottam hozzá, mint mondani szokták, hogy elcsentem; a földön találtam, s ha gazdáját megtalálhatnám, kifizetném árát.

— Helyes, helyes! kiáltoztak azok még inkább nevetve; de egyik sem gondolt arra, hogy Renzo igazat is mondhatott.

— Készitsenek jó ágyat e derék ifjunak, mondá Renzo vezetője, mert itt akar aludni.

— Itt akar aludni? kérdé a korcsmáros közelebb lépve az asztalhoz.

— Bizonyára, válaszolt Renzo, csak jó ágy legyen; megelégszem ha csak tiszta lepedőm lesz, mert szegény ördög vagyok, de a tisztaságra ügyelek.

— Ó, ami ezt illeti! válaszola korcsmáros, s a konyha egyik zugában levő szekrényhez ment, s tintatartóval, darab tiszta papirral és tollal tért vissza.

— Mit akar ezekkel? kiáltott fel Renzo egy darabot nyelve le a pörkölt húsból, melyet a pinczér épen eléje tett, majd csodálkozását kifejező mosolylyal hozzá tette: Hát ez a tiszta lepedő?

A korcsmáros szó nélkül helyezte az asztalra az emlitett tárgyakat; majd bal karjával és jobb karjának könyökével az asztalra támaszkodva, a tollat kezében tartva, s Renzora tekintve mondá: Legyen szives megmondani vezeték-, keresztnevét és honnét való.

— Mit? szólt Renzo — mi közük e kérdéseknek az ágyhoz?

— Kötelességemet teljesitem, válaszolt a korcsmáros az ifju vezetőjére tekintve. Kötelesek vagyunk mindazokról jelentést tenni, kik megszállnak nálunk; fel kell jegyeznünk: vezeték- és keresztnevöket, minő nemzetiségüek, miféle ügyben járnak, van-e fegyverök, hány nap maradnak Milanóban — — Mind ezek a kiáltvány szavai.

Renzo mielőtt felel vala ismét egy pohár bort, most már a harmadikat hajtotta fel, s attól tartunk, hogy innéttul már nem jegyezhetjük fel a poharak számát.

— Ó, ó, szólt aztán. Tehát kiáltványa van. E pillanatban azt képzelem magamról, hogy törvénytudó vagyok, s azonnal tudom mit kelljen tartani a kiáltványok felől.

— Komolyan beszélek, folytatá a korcsmáros, ki mindig Renzo társát szemlélte, s ismét a szekrényhez lépve nagy papirdarabot vett elő, s mely az illető kiáltvány volt, s Renzo előtt az asztalon kiteritette azt.

— Ej, haj! kiáltott fel Renzo, egyik kezével bort öntve poharába, melyet azonnal kiivott, másik kezével pedig a kiáltványra mutatva: ime a misemondó könyv legszebb levele. Felettébb örülök. Ismerem e jelvényt: tudom mit jelent az az istentagadó pofa, melynek nyakán kötél fityeg. (A kiáltványok élére azon időben a

kormányzó czimerét szokták nyomni, s don Gonzalo Fernandez de Cordova czimerében egy kötélen függő mór volt.) Az a pofa azt jelenti: parancsol, ki teheti, engedelmeskedik a ki akar. Ha ez a pofa gályára küldené don — — elég, hogy kit én tudom; ha valamelyik kiáltvány lehetővé teszi, hogy egy becsületes ifju nőül vehet egy becsületes leányt, ki őt férjeül óhajtja, akkor szemébe mondom ennek a pofának nevemet, sőt meg is csókolom. Igen helyes okaim vannak, hogy nevemet el ne áruljom. Ó, dicső! S ha egy gazember, ki egy csomó más gazembernek parancsol, mert ha egyedül volna — — a mondatot itt egy taglejtés fejezte be — — ha egy gazember szeretné tudni, hol vagyok, hogy merényletet kövessen el ellenem, vajjon — kérdem — ez a czimeres pofa megsegitene-e. El kell számlálnom ügyeimet! Ez is különös! Tegyük fel, hogy azért jöttem Milanoba, hogy meggyónjam; de egy kapuczinusnak akarok meggyónni, nem pedig egy korcsmárosnak.

A korcsmáros szótlanul állott, csak Renzo vezetőjére tekintett, ki még mindeddig sem adott semmiféle jelt. Renzo — fáj kimondanunk — ismét egy pohár bort nyelt el, majd aztán igy folytatá: Kedves korcsmárosom, olyan okot hozok fel, mely meg fog győzni. Ha a kiáltványok, melyek a jó keresztények javára szólnak, mit sem érnek, még kevesebbet kell érniök azoknak, melyek a jó embereket bántalmazzák. Tisztitsd el tehát előlem ezt a lim-lomot, s hoz inkább egy másik palaczkot, mert ez már kiadta a magáét. S ezt mondva könnyedén megkopogtatta a palaczkot, s kérdé: hallod, hallod korcsmáros, hogyan konog?

Renzo most is magára vonta a körülettelévők figyelmét, s hallgatósága ezúttal is megtapsolta őt.

— Mit tegyek? — kérdé a korcsmáros az ismeretlentől, ki előtte épen nem volt ismeretlen.

— El vele! El a kiáltványnyal! — szóllaltak fel többen a jelenlevők közül, — igaza van a ficzkónak, csupa zaklatás, pénzzsaroló bonyodalmak, új törvényeket, új törvényeket!

Ezen kiáltozások alatt az ismeretlen a fennebbi kérdés miatt rosszalló tekintetet vetve a korcsmárosra igy szólt: — Hagyd tetszésére, ne csinálj zajt!

— Megtettem kötelességemet, mond fennhangon a korcsmáros, és magában igy folytatá, — az én hátam most már védve van. — A papirt, tollat, tintatartót, kiáltványt és az üres palaczkot egy csomóba fogva átadta a pinczérnek.

— Hozz ugyanabból, — mond Renzo, — becsületes ficzkó s úgy lefektetjük ágyába, hogy még azt sem kérdezzük tőle, mi a vezeték- és keresztneve, honnét való, minő ügyben jár s valjon egy ideig itt marad-e a városban.

— Ugyanabból hozz, mond a korcsmáros a pinczérnek, s átadta neki a palaczkot; mire azután ismét a sütőkemencze elé ült. — Valóban nyúl, kezdé újra magánbeszédét a korcsmáros, miközben a hamúba ismét alakokat rajzolt, s minő kezekbe estél! Sült szamár, ha nyakadat akarod szegni, hát csak rajta; de a teli hold vendéglőse nem keveredik bele bolondságaidba.

Renzo köszönetet szavazott vezetőjének, s mindazoknak, kik pártját fogták. — Derék barátaim, mondá, most már látom, hogy a becsületes emberek segédkezet nyujtanak egymásnak s kölcsönösen támogatják egymást. Majd ezután jobb karját ismét kinyujtá az asztal felett s újból szónoki állást véve fel folytatá: — Csodálatos dolog, hogy mindazok, a kik a világ folyását kormányozzák, mindent papirral, tollal és tintával akarnak végezni! Mindig tollal hadonásznak! Nagy bolondság, hogy azok az urak mindig tollal karmolnak.

— Ej, ifju, ismeretlen, idegen uram; mondá a játszók egyike nevetve; az, ki épen nyerőfélben volt, — akarja ön az okát tudni?

— Halljuk! mondá Renzo.

— Az az oka, — magyarázá a játszó, — hogy magasrangú urak mind eleszik előlünk a ludakat, s igy annyi ludtolluk van, hogy kénytelenek azokkal valamit mivelni.

Mindnyájan kaczagtak, hahotáztak, kivéve Renzo társát.

— Ah! kiáltá Renzo, — ez költő! Hát még poétáitok is vannak! Az igaz, mindenütt megterem e faj. Magam is értek valamicskét a költéshez, s néha napján elég csinos dolgot sütök ki, — persze olyankor, ha jó időket élünk.

— De a valódi okot mégis én mondom el nektek, folytatá Renzo, — azért van ugy, mert a toll az ő kezükben van, s igy azon szavak, melyeket ők mondanak, elrepülnek és eltünnek; ha ellenben valamely szegény ember mond valamit, figyelnek, hegyes tollukkal röptében átszurják és papirra szegzik a szegény ember szavát, hogy annak idején és helyén felhasználhassák. De még más gonoszságról is hiresek; ha ugyanis zavarba akarnak hozni valamely szegény ficzkót, ki bár, mit sem tanult, de azért van egy kicsi — tudom mit akarok mondani — s hogy megértesse magát homlokat mutató ujjával megkopogtatta — s ha észreveszik, hogy kezd keresztül látni a szeme elé tartott fátyolon, puff! bele vegyitenek beszédökbe néhány latin szót, hogy megkápraztassák szemét, s fejét megzavarják. Elég az hozzá, hogy az ily visszaéléseket meg kell szüntetni! Szerencsére ma már minden egyszerűen, papiros, toll és tintatartó nélkül történik; holnap pedig, ha ugyan a nép tudja magát mihez tartani, még jobbá lehet a világ folyása — annélkül, hogy valakinek csak hajaszála is meggörbülne — pusztán az igazságszolgáltatás által.

Erre Renzo hallgatói közül többen ismét folytatták játékokat, mások étkezéshez látták, sokan pedig zajongtak; néhány távoztak, mások jöttek. Renzo ismeretlen vezetője nem mutatott távozási szándékot, nem akart addig elválni Renzotól, mig ismét négy szem közt nem fecsegett vele. Hozzá fordult, megujitotta a kenyér fölötti párbeszédet, s néhány hangzatos mondat után, mely egy idő óta szájról szájra járt, előállt saját tervével. — Ej — mondá — ha rajtam állna, majd találnék módot, hogy minden jól menjen.

— Mit csinálnál? kérdé Renzo, mi közben szeme kissé nagyon is felvillant, s száját kevéssé kinyitotta hogy ekként mintegy figyelmét fejezze ki.

— Mit csinálnék? mondá amaz. Azt csinálnám, hogy mindenki, szegény és gazdag számára egyenlőn volna kenyér.

— Ó, nagyon helyesen, mond Renzo.

— Ime, ezt tenném. Tisztességes középárt állapítanék meg, ugy hogy senkisem károsodnék tulságosan; aztán a kenyeret az éhező gyomrok arányában osztanám fel; mert sok arczátlan falánk van köztünk, ki minden fel akarna falni, s nyakra főre minden össze szeretne vásárolni. Igy a szegény nép számára is maradna kenyér. A kenyeret tehát fel kellene osztani. De hogy történnék ez? Ekként: minden családnak, tagjai számának arányában, csinos utalványt kellene adni, hogy azzal kenyeret vásárolhasson a sütőknél. Számomra p. u. ilyetén utalványt kellene irni: Ambrogio Fusella, kardcsiszár, nős, négy gyermeke van, kik (megjegyzendő) mind kenyérevő korban vannak: számára ennyi és ennyi kenyér adandó, fizet ennyi és ennyi krajczárt. Neked például, ily utalványt kellene adni — — mi is a neved?

— Lorenzo Tramaglino, válaszolt az ifju, ki a terv feletti elragadtatásában nem vette észre, hogy e terv szintén papirra, toll- és tintatartóra van alapitva, s hogy valósittatásának esetén mindenek előtt az illetők nevét kell tudni.

— Igen jól van, válaszolt az ismeretlen, de van nőd és vannak gyermekeid?

— Kellene ugyan lenni — — nem ugyan gyermekeimnek — — ez nagyon korán volna — — de nőmnek — — ha a világ folyása olyan volna, mint — — —

— Tehát nőtlen vagy! Légy türelmes, tehát kisebb adagot kapnál.

— Méltányos dolog; de ha mostanában, mint remélem — — isten segitségével — — szóval ha én is nős volnék?

— Akkor megváltoznék az utalvány, az adag növekednék. Miként mondtam: mindig a gyomrok arányában — válaszolt az ismeretlen, ki most felkelt.

— Igy jó volna — kiáltott Renzo, s emelt hangon és öklével az asztalt verve folytatá: de hát mért nem hoznak ily törvényt?

— Mit válaszoljak? — De már jó éjt kivánok és távozom, mert ugy gondolom, hogy nőm és gyermekeim már régóta várnak.

— Még egy kortyot, még egy kortyot! kiáltozott Renzo sebtében megtöltve az ismeretlen poharát, majd aztán felugrott, s a távozni készülőt mellényénél fogva visszanyomta székére. — Még egy korgyot; ne hagyj szégyenben!

Az ismeretlen azonban egy mozdulattal kiszabaditotta magát Renzo kezei közül, s az ifju kéréseire és ócsárlásaira ismét csak az előbbi „Jó éjszakát!“ szavakkal felelt, s távozott. Renzo még akkor is utána kiáltozott, midőn az már az utczán volt; majd aztán ismét a padra vetette magát. Szemeit az ujból megtöltött pohárra meresztette, majd az épen előtte átmenő pinczért észrevéve megállitotta, mintha valamit közölni akarna vele. Erre lassan, ünnepélyesen, s minden szót különös módon megnyomva mondá: Ime, azon derék férfiu számára töltöttem meg, látod, telidestele van, mint csak valamely jó barát számára meg lehet tölteni, de nem akarta kiüriteni. Az embereknek néha furcsa szeszélyük van. Nem tehetek róla: feltártam jószivüségemet. Mivel pedig már ki van töltve, nem szabad kárba vesznie.

Erre kezébe vette a poharat, s egy hajtásra fenékig kiüritette.

— Értem, válaszolt a pinczér, s elment.

— Tehát még te is megértetted, igy bizonyára igaz, mond Renzo. Midőn helyes érvünk van — —

Itt egész igazságszeretetünkre van szükségünk, hogy történeti hűséggel folytathassuk ezen elbeszélésünk keretében oly jelentékeny, sőt első szerepet vivő egyénnek becsületére épen nem való részletek leirását.

De épen e pártatlanságunk kényszerit azon megjegyzésre is, hogy ily dolog Renzónkon most először esett meg, sőt nagy részt ép azért, mivel nem szokta meg a kicsapongást, lett végzetessé első ballépése. Bár miként történt is, elég az hozzá, hogy midőn Renzo agyát a mámor első köde megszállta a szó és bor minden szabály nélkül kezdett folyni: a szó ki-, a bor befelé. Azon pillanatban, midőn őt elhagytuk, alig volt képes lábain állni. Nagy kedve támadt a beszélgetésre; hallgatóságban, vagy legalább oly emberekben, kiket hallgatói gyanánt tarthatott, nem volt hiány; egy ideig nyelve is eligazodott a szavak közt, anélkül, hogy valami nagyon erőlködött volna; sőt a szavak hajlandók voltak bizonyos sorrendbe is állni. Nem sokára azonban nagyon nehéz lett értelmes mondatokat összeállitania. Az elméjében életerősen szülemlő gondolat nyakatekerten került ki nyelve alól. Csak néhányat emlitünk fel azon szavak közül, melyeket ama szerencsétlen estén kiejtett.

— Korcsmáros, korcsmáros! kiáltozta Renzo. Minő ficzkó vagy! Nem vagyok képes lenyelni — — vezeték-, keresztnevemet és foglalkozásomat követelni rajtam! Oly ficzkótól, mint én vagyok! — — Nem viselted jól magadat! Miként telhetik kedved, mulatságod benne, hogy papirra irj fel egy szegény ficzkót? Helyesen beszélek uraim? — — Halld, csak halld korcsmáros, hasonlatot mondok — az ész — — nevetnek, mi? — — Kissé becsiptem, igaz, de eszem helyén van. Mond csak kicsim, ki tartja fent üzletedet? A szegény ficzkók, nos, nem igaz? Helyesen beszélek? Ugyan — ugy-e, azok a drága urak, kik a kiáltványokat készitik, eljönek-e csapszékedbe egy pohár borocskára?

— Mindnyája vizet iszik! mondá Renzo egyik szomszédja.

— Nem akarnak becsipni — tette hozzá más valaki — hogy kellőképen hazudhassanak.

— Ó! most ismét a versfaragó szólott — kiáltott Renzo. Tehát ti is megértitek az én okaimat. Felelj tehát korcsmáros: vajjon Ferrer, ki valamennyünknél

különb, betoppant-e valaha ide, hogy poharat koczincson, vagy egy árva garast elköltsön? S az a gyilkos kutya don — — — Hallga, már nagyon fejembe szállt. Ferrer és pater Crr — — tudom, becsületes ember; de igen kevés a becsületes ember. Az öregje roszabb a fiatalanál, s a fiatala roszabb az öregénél. Mégis örülök rajta, hogy nem folyt vér, ohó! a kinzást a hóhérnak hagyom. Kenyeret! — ezt igen. Derék oldaldöféseket kaptam — az igaz, hogy osztottam is. Félre! Bőség! Éljen! — — De Ferrer is — — néhány latin szót — — sies baraos trapulorum — — Átkozott legyen a gazság! Éljen az igazság! Kenyér! — ime az igazi szavak! Ezt akarták e derék emberek is — midőn megkondult az átkozott ton, ton, ton, s ismét ton, ton, ton. Nem kellett volna akkor elfutnunk. Meg kellett volna csipnünk a lelkész urat — — Tudom kit értek!

Renzo ez utóbbi szavaknál lehajtá fejét, s egy pillanatra mintegy elmerült gondolataiba, majd aztán nagyot sohajtott.

XV. Fejezet.

A korcsmáros látván, hogy a tréfa már kelleténél tovább tart, Renzohoz lépett, s a többieket kérve, miszerint hagyják békességben az ifjut, megragadta Renzo karját, tudtára akarta adni, s rá akarta birni, hogy feküdjék le.

— Menjünk aludni, aludni, szólt a korcsmáros, s magával vonszolta őt. Átczipelte az ajtón, s még nagyobb fáradtsággal hurczolta fel a rozzant lépcsőn azon szobába, melyet az ifjunak szánt. Renzo megpillantván a rá várakozó ágyat, megörült; szeretetteljesen tekintett a korcsmárosra szokatlanul csillámló, majd fénybogár gyanánt koronként kialvó szemeivel; iparkodott megállni lábain, s kinyitva kezét, barátsága és hálája jeléül a korcsmáros állát két ujja közé akarta csiptetni, de nem sikerült neki. E szavakat azonban sikerült kimondania: Derék korcsmárosom, most már látom, hogy becsületes ember vagy; szép tett tőled, hogy egy szegény ficzkónak ágyat adsz; de azon álnokság, mit vezeték- és keresztnevemmel akartál elkövetni, nem volt becsületes emberhez méltó. Szerencsére azonban én is értem a fogásokat — —

A korcsmáros tapasztalásból tudván, hogy az emberek oly állapotban, mint Renzo, mily könnyen megváltoztatják nézetüket, azért az ifju elméjének ezen „lucidum intervallum"-át egy más kisérletre használta fel.

— Kedves fiacskám, mondá szeretetteljes hangon és modorban, nem akartalak boszantani, sem ügyeidet kémlelni. Mit akarsz? Az törvény, melynek mi is kénytelenek vagyunk engedelmeskedni; különben bennünket büntetnek meg legelőször. Jobb eleget tenni — és — Mond csak végre miben áll ügyed? Ugyan nagy

dolog két szót mondani: Nem azoknak, de hogy nekem teljék kedvem. Ej, midőn itt kettecskén, négy szem között vagyunk, végezzük el, mond meg nevedet és — — és aztán nyugodt szivvel feküdjél le.

— Ó zsivány, csaló te! kiáltott fel Renzo. Tehát ismét megkisérted alávalóságodat, hogy megtudd vezeték, — keresztnevemet és ügyeimet.

— Hallgass, eszelős; feküdjél le, szólt a vendéglős.

Renzo azonban csak annál hangosabban folytatta: Értem, te is a gonoszok szövetségéhez tartozol. Várj, várj csak, majd elbánok veled! — S fejéd a lépcső felé forditva még hangosabban kiáltozott: Hahó, barátaim, a vendéglős a — —

— Csak boszantani akartalak — vágott közbe ez, Renzot az ágy felé lökdösve — csak boszantási szándékból kérdeztem; nem vetted észre, hogy csak tréfa volt?

— Tréfa! Most már helyesen beszélsz. Ha azt mondod, hogy tréfából — — Valóban tréfa! Erre bódultan terült el az ágyon.

— Rajta, vetközzél le, mond a korcsmáros, s tanácsát támogatással párositotta, mire szükség is volt. Midőn Renzo mellényét levetette, a korcsmáros felkapta azt, s zsebeit kikutotta, hogy meggyőződjék van-e benne erszény. Volt. S azt gondolva, hogy vendége holnap már egészen más egyénekkel számol, mint ő, s igy az erszény valószinüleg oly kezekbe fog kerülni, melyekből egy szegény korcsmáros nem kapathatná ki azt, kisérletet tett e második tervével.

— Jó fiu, becsületes ember vagy-e? kérdé.

— Bizonyára — válaszolt Renzo, miközben ujjaival még mindig gombjaival vesződött, melyek sehogy sem akartak kibúni a gomblyukakból.

— Jó, tehát fizesd ki azt a kis számlát, mivel bizonyos ügyeim miatt el kell utaznom — —

— Helyes; kópé, de becsületes ember vagyok — — De hol is van a pénzem? Most kell keresnem pénzemet!

— Itt van, mond a vendéglős, s egész ügyes-

ségét, türelmét és gyakorlottságát felhasználva sikerült neki Renzoval számolnia, s kifizettetnie a számlát.

— Nyujtsd kezedet, hogy befejezhessem vetkőzésemet. Most már magam is érzem, hogy jókorát fogok aludni.

A korcsmáros segitett neki, sőt még be is takarta Renzot, kinek most noha már horkolt, könnyedén jó éjt kivánt. De azon vonzerőnél fogva, mely az embert gyülölete és szeretete tárgyának szemléletére kényszeriti, mely talán nem más, mint ama vágy: közelebbről ismerni azt, mi kedélyünkre nagy benyomást tett, a korcsmáros is megállott egy pillanatra, hogy vendégét, bármily ellenszenv keletkezett is benne, megtekintse. A gyertyát Renzo arczához tartotta, s kezével, mint egy ellenzővel az ifju arczára vetette a világosságot. Olyan állást vett fel, mint minőben Psychét szokták rajzolni, midőn titokban kilesi ismeretlen férjének alakját. — Sült bolond — mondá magában — magad kerested. Holnap már megmondhatod, miként izlik a magadsütötte pecsenye. Tanulatlan filkó, a világkerekét akarnád forgatni, hogy megronts másokat és magadat, s azt sem tudod az égnek, melyik táján kel fel a nap.

Erre elhagyta a szobát, s az ajtót bezárta. A lépcsőn lemenve szólitotta a korcsmárosnét, meghagyta neki, hogy a gyermekeket bizza a szolgálóra, maga pedig menjen a konyhába ügyelni. — El kell mennem hazulról — ugymond — s ezt egy idegen kölyöknek köszönöm, ki nem tudom mi az ördögért, szerencsétlenségemre ide vetődött.

A vendéglős utközben folytatá:

— Keményfejü hegylakó! — Renzo ugyanis bármennyire eltitkolta nevét ezen minőségét szavaival, kiejtése, tekintetével és szavaival minduntalan elárulta. — Ily napon, mint a mai, hála eszélyességemnek és itélőképességemnek, ép bőrrel menekültem s mégis estére kelve fészkembe kellett lépned, hogy tojásaimat összetörd. Nincs több vendéglő Milanoban, hogy épen az enyémbe kellett kopogtatnod? Ha legalább magad

vagy, egyik szememet ma estére behunytam, s holnap reggel eszedre téritettelek volna. De nem, társaságban, egy titkos kém társaságában érkezik, hogy ügyét meginkább elrontsa.

A korcsmáros minden lépten-nyomon egyes, kettes, vagy hármasával járó egyénekkel találkozott, kik suttogva haladtak az utczán. Midőn pedig leirt magánbeszédének utolsó pontjához ért, egy csapat katonát pillantott meg; félre vonulva előlük, szemének sarkával nézte őket, s magában igy folytatta: Ime a fogdmegek! És te sült szamár, mivel egy csoport zajongó embert láttál, azt vetted fejedbe, hogy a világ folyása megváltozik. Erre a gyönyörüséges alapra épitve házadat tönkre mentél, s engem is tönkre akartál tenni, mi nem volna igazságos. Mindent elkövettem megmentésedre; de te barom még viszonzásul csaknem fenekestől felforgattad korcsmámat. Most a te dolgod, miként menekülsz a hinárból; magamról majd önmagam gondoskodom. Mintha kiváncsiságból kérdeztem volna nevedet. Mi közöm nekem hozzá, vajjon Taddeusnak, vagy Bertalannak hínak-e? — Én is tudom, hogy sok mit sem számitó kiáltvány van; nagy ujság, hogy egy hegylakó jő tudtunkra adni ezt! De te nem tudod, hogy a vendéglősök ellen kibocsátott kiáltványok ugyancsak számitanak. A világot akarod forgatni, hetvenkedel, s nem tudod, hogy ha kiakarod játszani a kiáltványokat, mindenek előtt nagy tisztelettel kell szólnod felőlük. S a szerencsétlen vendéglősre, ki véleményedet osztaná, s nem kérdené nevedet, tudod-e te barom, mi szép dolog várna? — „A mondott vendéglősöknek, csaplárosok és másoknak, háromszáz scudi pénzbirság terhe alatt meghagyatik — milyen savanyu képet vághat az ember háromszáz scudihoz, ha kifizetni, s mily örömtől sugárzót, ha beseperni kell! — ezen összegből két harmadrész a kamarát, a hátralevő egy harmad a vádlót, vagy feladót illeti: pompás tréfa! És fizetési képtelenség esetén az illető öt évi gálya, — vagy ő excellenciájának tetszése szerinti

nagyobb pénzbeli, vagy testi büntetésre ítéltetik.“ Ő magasságának legalázatosabb szolgája.

E szavak után a vendéglős belépett az igazságügyi palotába.

Az apróbb panaszok felvételére kijelelt terembe ment, s előadta miszerint egy idegen jött vendéglőjébe, ki semmi áron sem akarja nevét megmondani.

— Kötelességét teljesitette, midőn erről a hatóságot értesitette, válaszolt a büntető bíróság jegyzője, de már tudomásunk volt a dolog felől.

— Szép história, gondolta a korcsmáros, ugy látszik itt nagyon eszélyesnek kell lennem.

— Sőt még — folytatá a jegyző — még az ismeretlen tiszteletre méltó nevét is tudjuk.

— Ördögbe! Még nevét is! Hogy történhetett ez! gondolta ez uttal a korcsmáros.

— De ön, szólt ismét a jegyző, s most komoly arczczal, ön nem vall meg mindent őszintén.

— Mit mondjak egyebet?

— Ó, ó, igen jól tudjuk, hogy az a ficzkó lopott, a lázangás alkalmával erőszakkal és zsákmánylás közben szerzett kenyereket vitt az ön korcsmájába.

— Ha valaki zsebében kenyérrel lép be korcsmámba, miként tudjom, honnét vette a kenyeret. Különben, ha fejem és életem forogna is koczkán, még sem mondhatnék egyebet, minthogy csak egyenetlen egy kenyeret láttam.

— Mindig mentegetőzés, tagadás! Ha az ember rátok hallgatna, mindnyájan becsületes emberek volnátok. Miként bizonyithatná be, hogy ama kenyér becsületes úton szerzett tulajdon volt?

— Mit tartozom én bizonyitani? Semmi közöm hozzá: én vendéglős vagyok.

— De nem tagadhatja, hogy ismerős vendége vakmerő sértő szavakat mondott a kiáltványok ellen, sőt ő nagy méltósága czemeréről illetlenül, gyalázatosan nyilatkozott.

— Bocsásson meg uraságod, miként lehetett volna az idegen ismerős vendégem, midőn őt először láttam.

Tisztességgel szólva az ördög küldte hozzám, s ha ismerem, uraságod beláthatja, hogy nem kérdeztem volna nevét.

— De korcsmájában az ön jelenlétében tüzetlángot fuvó vakmerő, lázangó beszédeket tartottak, zugtak, zajongtak, kiáltoztak.

— Miként kívánhatja uraságod, hogy a sok esztelenségre figyeljek, melyet egy csomó zajongó egymást tulkiáltozva ordit el? Nekem saját ügyeim után kell látnom, mert szegény ördög vagyok. S ezen kivül jól tudhatja uraságod, hogy az ily lármás ficzkók, főleg ha csomóban vannak, öklük tudatával is birnak, és — —

— Jó, jó, csak hagyja őket beszélni, holnap majd meglátja, vajjon lesze-e még kedvük. Mit gondol?

— Én mit sem gondolok.

— Hogy a söpredék Milanót hatalmába kerítette?

— Ez kellene még!

— Meglátjuk, meglátjuk.

— Nagyon jól értem. A király csak király marad. A ki megbontja a rendet, magát bonyolitja be, s egy szegény családapa bizonyára nem bont meg semmit. Az urak kezében van a hatalom, az önök dolga.

— Sok háznépe van otthon?

— Sok.

— S embere mit mivel? Folytatja zajongását, bojtogatja az embereket, s zavargásokat készit elő holnapra?

— Azon idegen, akarja mondani uraságod, lefeküdt.

— Tehát sok embere van — — Jó, ügyeljen, nehogy megszökjék az idegen.

— Tehát nekem kell fogdmeg szerepre vállalkoznom, gondolá a korcsmáros, de sem igenlőleg, sem tagadólag nem válaszolt.

— Menjen haza, s legyen eszélyes.

— Mindig eszélyes voltam, s uraságod tudhatja, hogy soha sem volt bajom az igazságszolgáltatással.

— S ne gondolja, hogy az igazságszolgáltatás hatalmát vesztette.

— Én? Uram irgalmazz! Én mit sem gondolok. Elég bajom van vendéglőmmel.

— A régi nóta. Nincs egyéb mondani valója?

— Mi volna egyéb? Az igazság csak egy.

— Jó, mostanra elég jelenlegi vallomása; esetleg azonban, ha hivatni fog, körülményesebben értesitendi az igazságszolgáltatást.

— Miről értesitsem én? Mit sem tudok. Alig vagyok képes eszemben tartani saját ügyeimet.

— Ügyeljen, nehogy elszökjék.

— Remélem a méltóságos kapitány ur tudomást veend róla, hogy kötelességemet teljesitendő azonnal ide jöttem. Csókolom uraságod kezeit.

Napkeltekor Renzo már mintegy hét óra óta aludott, s még ekkor is ugyancsak horkolt, midőn karját kétszer erősen megrázták, s egy hang az ágy lábánál megszólalt: „Lorenzo Tramaglino!“ — Renzo felébredt, visszarántotta karját, bámulva nyitotta fel szemeit.

— Végre meghallottad Lorenzo Tramaglino? szólt egy fekete könpönyeges férfiu, maga a tegnap esti jegyző. Rajta tehát, kelj fel és jőjj velünk.

— Lorenzo Tramaglino! mond Renzo Tramaglino, mit jelentsen ez? Mit akar velem? Ki mondta meg önnek nevemet?

— Kevesebbet fecsegj, s öltözzél gyorsan, szólt a mellette álló rendőrök egyike, ismét megragadva az ifju karját.

— Ejhaj, minő erőszakosság ez? kiáltott Renzo karját visszavonva. — Korcsmáros, korcsmáros!

— Ingben kisérjük el? kérdé a rendőr a jegyzőtől.

— Hallottad? szólt ez Renzohoz. Igy, miként vagy, visznek el, ha nem öltözöl gyorsan, hogy velünk jöhess.

— S ugyan miért?

— Az okot majd a kapitány ur fogja megmondani.

— Én? én becsületes ember vagyok, mit sem követtem el, s nagyon csudálkozom — —

— Annál jobb, annál jobb rád nézve, mert igy legalább néhány szó után kimenekülsz, s dolgodra mehetsz.

— Most bocsássanak dolgomra; semmi közöm az igazságszolgáltatással.

— Rajta, végezzünk, kiáltott egyik fogdmeg.

— Valóban elhurczoljuk? szólt a másik.

— Lorenzo Tramaglino! mond a jegyző.

— Miként tudja nevemet uraságod?

— Tegyétek kötelességteket, szólt most a jegyző a fogdmegeknek.

— Ej, ne nyuljatok egy becsületes ember testéhez, mert — —! Magam is fel tudok öltözni.

— Tehát öltözzél gyorsan, szólt a jegyző.

— Öltözöm, válaszolt Renzo, s valóban összeszedte öltönydarabjait, melyek, mint hajótörés után a parton a hajó romjai, itt ott elszórva hevertek az ágyon.

— De nem megyek a kapitányhoz — folytatá öltözködés közben. Semmi dolgom vele. Mivel már elkövetik rajtam ezen igazságtalanságot, követelem, hogy Ferrer elé vigyenek. Őt ismerem, tudom, hogy becsületes ember, s ő némileg le van kötelezve irányomban.

— Jó, jó, fiam — válaszolt a jegyző — Ferrer elé viszünk. A jegyző más körülmények közt nevetett volna ezen különös kivánságon, de most nem volt alkalmas idő a nevetésre. — Renzo öltözködés közben lassanként iparkodott visszaidézni emlékezetébe a történteket.

— Tudom most már — mondá — miért történik mindez. Vezeték- és keresztnevem iránti megfoghatatlan kiváncsiság az oka. Tegnap este valóban kissé jó kedvem volt: ezek a vendéglősök néha ármányos bort adnak az embernek, s néha megesik, mondom, hogyha a bor lement, akkor ez beszél ki az emberből. Ha tehát nincs egyébről szó, kész vagyok teljes elégtételt

adni. S igaz ám, ön már tudja is nevemet. Ki a manó mondta meg?

— Helyes, fiam, helyes! válaszolt a jegyző modorosan, — látom hogy van eszed, s nekem, kinek e téren tapasztalataim vannak, elhiheted, hogy nagyobb kopé vagy sok más kopénál. Modorod legjobb arra nézve, hogy gyorsan és szerencsésen kigázolj a hinárból. Ily kitünő tehetség mellett két szóval kivágod magadat és szabadon bocsátanak. Nekem azonban, mint láthatod, fiacskám, meg vannak kötve kezeim, nem bocsáthatlak el, miként óhajtanám. Készülj fel gyorsan, s félelem nélkül jöjj velem, mert ha meglátják ki vagy, s aztán én is megmondom — — Bizd csak rám — — De már elég, készülj fel, fiacskám.

— Ó, ön nem teheti! Értem, szólt Renzo, s folytatta öltözködését, s fenyegető arczot vágva rázta le nyakáról a fogdmegeket, midőn ezek segiteni akartak neki, hogy gyorsabban öltözhessék.

— Áthaladunk a székesegyház terén? kérdé aztán a jegyzőtől.

— A merre akarod; legjobb lesz egyébiránt a legrövidebb ut, hogy minél gyorsabban kiszabadulj — válaszolt a jegyző magában mérgelődve, hogy e kérdés miatt hálás tárgyát, melyhez ezer más kérdést lehetne csatolni, kénytelen elejteni. — De ha valaki szerencsétlennek születik! — gondolta.

Renzo felkelt, a két fogdmeg melléje állott. A jegyző intett nekik, hogy ne nagyon zaklassák, s Renzóhoz fordulva mondá: Derék ficzkó vagy, jöjj velünk.

Renzo azonban feleszmélt, látott és gondolkozott. Már minden ruháját felölté, a mellény kivételével, melynek zsebeit motozta ki.

— Ohó! szólt jelentőség teljes arczczal tekintve a jegyzőre, itt aprópénz és egy levél volt, uram.

— Mindenedet pontosan visszakapod, mondá a jegyző, mihelyt a csekély formaságok megtörténtek. Induljunk, induljunk.

— Nem, nem, válaszolt Renzo, fejét rázva, igy

nem alkuszunk. Ide az én holmimmal, uram. Be fogok számolni tetteimről, de holmimat követelem.

— Jó, tehát megmutatom, hogy bizom benned; fogd, s most végezd gyorsan, szólt a jegyző, ki eközben elővette, s nagyot sóhajtva átadta Renzónak az elkobzott tárgyakat. Ez visszatevén azokat helyökre fogai közt mormogá: Ej, annyit bajlódtok a tolvajokkal, hogy egy kissé eltanuljátok mesterségöket. — A rendőrök tovább már nem tartóztathatták magokat; a jegyző azonban egy pillantásával megfékezte őket, de magában mondá: Ha egyszer átléped ama küszöböt, megfizeted kamatostól, megfizeted.

Mig Renzo mellényét felöltötte, s kalapja után nyult, a jegyző intett az egyik rendőrnek, ki a lépcsőn előre ment, maga után vezetve a foglyot, aztán a másik rendőr, s legutoljára a jegyző következett. A konyhába érve, mig Renzo kérdé: „Hová a manóba szökött az az áldott korcsmáros?“ a jegyző ujra intett a fogdmegeknek, kik most megragadták az ifju mindkét kezét, s nagy sebtében megkötözték csuklóit bizonyos eszközzel, melyet a képletes beszédmód szentes-kedve karperecznek mond.

Renzo kiszabaditja karjait, s kiált: „Minő árulás ez? Egy becsületes embernek — —“

A jegyző azonban, kit még a legszomorubb események közepett sem hagytak el kedélyes észrevételei, mondá: Légy türelemmel kissé, kötelességüket teszik. Mit akarsz? Csupa formaság. S aztán nem részesithetünk mindenkit oly bánásmódban, mint szivünk sugalja. Ha nem tennők meg, mit parancsolnak, roszabbul járnánk, mint te. Légy türelemmel.

Amig a jegyző beszélt a két fogdmeg egyet csavart a bilincs fáján. Renzo lecsendesült, mint a tüzes ló, mely érzi, hogy szája a zablya közé van szoritva. Felkiáltott: Türelem!

— Helyesen, fiacskám! mond a jegyző. Csak igy menekülhetsz szerencsésen. Mit akarsz? Bizony boszantó, én is belátom; de ha jól viseled magadot egy pillanat alatt tul vagy rajta. S mivel látom, hogy meggondoltad

magadat hajlandó vagyok segitségedre lenni, saját javadra tanácsot fogok adni. Hihetsz nekem, ki az efféle dolgokban már jártas vagyok. Csak egyenesen haladj előre, anélkül, hogy akár jobbra, akár balra tekintenél, igy senkisem néz rád, ki sem vesz észre, s igy becsületed nem szenved kárt. Aztán egy óra mulva szabad vagy; annyi dolog van most, hogy örülni fognak, ha minél előbb lerázhatnak nyakukról, s azután majd én is szólok — — Dolgod után látsz, s ki sem tudja meg, hogy az igazságszolgáltatás kezei közt voltál. S ti — folytatá komoly arczczal a rendőrökhöz fordulva — óvakodjatok bántalmazni, mert én vettem pártfogásom alá őt; kötelességteket meg kell ugyan tennetek, de jusson eszetekbe, hogy ezen derék ifju becsületes ember, ki rövid idő alatt szabad leend. Ugy menjetek, hogy senki se vegyen észre semmit, mintha három becsületes ember sétálna egymás társaságában. — S parancsoló hangon, szemöldeit fenyegető ránczokba vonva tette hozzá: Megértettetek? — Majd erre Renzohoz fordulva homloka kiderült, arcza mosolygóvá változott, mintha mondaná: „Ó, mi jó barátok vagyunk!“ s Renzonak sugta: Légy eszélyes; tégy ugy, mint mondtam; menj nyugodtan, bizzál bennem, ki javadat akarom; menjünk. — S a kis csapat elindult.

Renzo azonban e szép szavak közül egynek sem adott hitelt. Sem azt nem hitte el, hogy a jegyző jobb hangulattal van iránta a rendőröknél, sem pedig hogy a jegyzőnek szivén fekszik Renzo jó hirneve, sem végre, hogy neki segitségére akar lenni.

Alig lépett tehát az utczára, már is jobbra balra tekintgetett; előrehajolt, s hallgatózott. Az utczán azonban nem volt semmi tolongás, s habár egyik másik polgár arczán a lázangási hajlam bizonyos kifejezése volt látható, mégis mindenki egyenesen ment dolgára tulajdonképeni értelemben vett lázangás többé nem volt a városban.

— Eszélyes légy, eszélyes légy! suttogta Renzo fülébe a jegyző — ügyelj becsületedre, becsületedre, fiacskám!

Midőn azonban Renzo három kikelt arczu egyént pillantott meg, kik sütőkemenczéről, elrejtett lisztről, igazságszolgáltatásról beszéltek, ő is jelt adott nekik arczjátékával, s oly módon kezdett köhécselni, mely minden egyebet jelenthetett, mint sem sorsába való belenyugvást.

A három egyén megállt, s figyelni kezdett Renzo kiséretére. Amazokhoz csatlakozva megálltak az átmenők is, sőt a helyszinén már áthaladott járókelők a morajra visszafordultak, s a Renzot kisérő rendőrök után mentek.

— Vigyázz, légy eszélyes, fiacskám, annál roszabb lesz rádnézve, meglátod; ne rontsd el ügyedet; gondolj becsületedre, jó hirnevedre — suttogta ismét a jegyző. Renzo azonban a roszabbat választotta. A rendőrök, miután tekintetük kicserélése által tanácskoztak, azt hivén, hogy helyesen cselekesznek (hiában, mindenki alája van vetve a tévedésnek!) megszoritották Renzo bilincseit.

— Jaj, jaj, jaj! kiáltott fel a megkinzott ifju. E kiáltásra a nép gyülekszik, s körülállja a kis csapatot, mely most már nem haladhat tovább.

— Egy semmirekellő, tetten kopott tolvaj! mormolta a közelállók fülébe a jegyző. Vonuljanak félre, s engedjék az igazságszolgáltatást saját utján haladni.

Renzo azonban most látván a kedvező alkalmat, s észre vevén, hogy a két rendőr elsápad — ha most nem segitek magamon, gondolá, önmagam vallom kárát.

— Atyafiak! kiáltott azonnal, börtönbe visznek, mivel tegnap ezt kiáltottam: kenyeret és igazságot! Mit sem tettem, becsületes ember vagyok; segitsetek, ne engedjétek, hogy börtönbe vigyenek, atyafiak!

Renzo beszédére kedvező moraj, határozott, pártfogói hangok feleltek. A rendőrök eleintén parancsolnak, később kérnek, végre könyörögnek, hogy a nép helyet adjon nekik. Midőn pedig látják, hogy a dolog rosz fordulatot vesz, Renzo kezeiről leveszik a bilincset, csak arra gondolnak, hogy elpárologhassanak, s észre-

vétlenül menekülhessenek. A jegyző ugyanezt akarta tenni, s pedig nem kevésbbé hő vágygyal, de a fekete köpeny nagy hátrányára volt. A törvény elképedt, halálsápadt embere iparkodott minél kisebbé zsugorodni össze, s elsompolyogni a tömeg közül; de valahányszor visszatekintett, mindig vagy husz embert látott, ki nem akart mellőle tágitani. Mindent elkövetett, hogy idegen gyanánt tünjék fel, ki véletlenül keveredett a tömegbe, mint a szalmacsutag a jég közé. Azért ha oly valakivel került szemtől szembe, ki őt a többinél fenyegetőbb arczkifejezéssel szemlélte, ajkait mosolygásra erőszakolta, s ostoba arczot vágva kérde emberétől: Mi történt?

— No, te holló! válaszolt ez. — Holló, holló! hangzott minden oldalról. A kiáltozást taszigálás, lökdösés kisérte, ugy hogy a szerencsétlen jegyző részint saját lábai, részint mások könyökeinek segitségével elérte leghőbb vágyát: kijutott a tömegtől.

XVI. Fejezet.

— Menekülj, menekülj, derék fiu! Ott egy kolostor, amott egy templom: oda, amoda! kiáltoztak minden oldalról Renzonak. Ami a menekülést illeti, elgondolhatjuk, nem igen volt biztatásra szüksége. Már azon pillanatban, midőn a menekülés reményének első sugara felvillant elméjében, számot vetett magával, s elhatározta, hogy ha sikerül menekülnie, megállapodás nélkül megy-megy, mig ki nem ér nemcsak a városból, hanem a herczegségből is. Nevemet ugyanis — gondolá — sikerült tolluk hegyére venni, s vezeték- és keresztnevem segitségével akkor csipnek meg, mikor akarják. Ami a menhelyet illeti, ezt csak akkor veszem igénybe, ha a fogdmegek már nyakamon lesznek. Már pedig ha az erdő madara lehetek, nem óhajtok kalitkába jutni? Elhatározta tehát, hogy Bergamo vidékére megy, hol Bartolo nevü unoka bátyja lakik, s ki őt ismételten felszólitotta, hogy nála telepedjék le. Az oda vezető utat azonban bajosobb volt megtalálnia. Egy mondhatni előtte teljesen ismeretlen város ismeretlen részében levén, azt sem tudta melyik kapun kell kimennie, hogy a bergamoi utra léphessen. — Megmentőinek röviden köszönetet mondva találomra egy utczába rohant anélkül, hogy tudná, merre megy. Midőn azt hitte, hogy már kellő távolságban van, meglassitotta lépteit, nehogy futásával gyanut keltsen, s jobbra-balra tekintgetett, vajjon nem lát-e valamely bizalmat gerjesztő arczot, melynek tulajdonosához kérdést intézhessen. Végre megpillantott egy mellette nagy sebtében elhaladó embert, s Renzo ugy okoskodott, hogy ennek sürgös dolga levén azonnal válaszolni fog, s nem bocsátkozik haszontalan fecsegésbe; mivel pedig a kérdéses egyén magán beszédet folytatott önmagá-

val, Renzo azt hitte, hogy ezen ember mindenesetre őszinte.

— Ugyan kérem — szólt Renzo hozzá lépve — szíveskedjék az ur megmondani, merre kell Bergamoba menni?

— Merre kell Bergamoba menni? A keleti kapun át.

— Köszönöm szépen; s a keleti kapuhoz?

— Menjen azon utczán át ott balra, s a székesegyház terére jut, s onnét — —

— Köszönöm, uram, a többit tudom. Isten fizesse meg szivességét. — Renzo a kijelelt irányban ment, s a szives férfiu pedig megállott egy pillanatig, az ifju után nézett, s aztán elgondolkozva ezen különös utazási mód felett, magában mondá: Vagy rosz fát tett a tüzre, vagy neki akarnak alája gyujtani.

Renzo a székesegyház terén megállott egy pillanatra, s figyelmesen szemügyre vette azon kaput, melyen át kell mennie, mivel pedig távolról is látta, hogy a kaput sokan őrizik, s képzelete kissé fel volt izgatva (részvétet kell iránta éreznünk, mert erre okai voltak) némileg habozott, vajjon megkisértse-e a kapun való kijuthatást. Most még keze ügyében volt a menhely, hol a Bonaventura atyához intézett levél miatt kész fogadtatásra találandott. De csakhamar visszatért bátorsága, s azt gondolta: erdő madara, meddig repülni tudsz! Ki ismer! A rendőrök bizonyára nem szakadtak több darabra, hogy rám valamennyi kapunál leselkedjenek. — Visszatekintett, vajjon nem követte valaki: sem a rendőröket nem látta, sem senkit nem vett észre, kiről azt hiheti vala, miszerint vele törődik. Ismét előre haladott, kissé csillapitotta tulbuzgó lábait, melyek mindig futni akartak, holott csak menni volt illendő. Elfojtott hangon fütyörészve lassanként a kapuhoz ért. Épen a kapuban egy csomó váműr, s ezek támogatására néhány katona állott; de mindnyája kifelé tekintett, hogy feltartóztassa azokat, kik a forrongás hirére a környékről Milanoba özönlöttek, mint hollók a csatamezőre. Renzo közönyös arczot csinált, szemeit lesütötte,

s félig utas, félig sétáló egyénnek tünvén fel, kiment a kapun annélkül, hogy valaki megszólitotta volna. De bár arcza nyugodt volt, szive hevesen dobogott. Jobbra kis mellékutczát pillant meg, hogy a főutat kikerülje, bele megy, s igy halad jó darabig annélkül, hogy visszatekintene.

Egy ideig találomra megy, senkitől sem kérdi az utat, egyelőre kielégiti a gondolat, hogy távozik Milanotól. Utóbb azonban belátta, hogy igy nem juthat czéljára. Eleintén visszariadt a gondolattól, hogy Bergamo nevét fenhangon kiejtse, mintha e névhez valamely gonosztett gyanuja volna füzve. De végre is meg kellett tennie. Elhatározta tehát, hogy mint Milanoban itt is felvilágositás végett az első egyénhez fordul, kinek arcza bizalmat költ benne. Ugy tett.

— Rosz uton jársz, válaszolt embere, s kissé gondolkozva részint szavakkal, részint taglejtéssel megmagyarázta neki azon irányt, melyben haladva a főutra kell kiérnie. Renzo megköszönte az utbaigazitást, ugy tett, mintha szót fogadna, magában azonban feltette, hogy ugyan közeledni fog azon derék uthoz, de rá nem lép, hanem csak mellette fog előre haladni, annélkül, hogy azt szeme elől tévesztené. E tervet azonban könnyebb volt felgondolni, mint kivinni. A végeredmény az volt, hogy amig menekülőnk jobbrabalra, keresztül kasul kóborolt, tizenkét olasz mértföldet*) tett, s Milanotól mégis csak hat mértföld távolságra volt; a mi pedig Bergamot illeti, szerencséje, hogy ettől most távolabb nem volt, mint kezdetben. Renzo belátta, hogy ezen módon sem mehet semmire; igy tehát más mód felett gondolkozott. Eszébe jutott, hogy ravasz módon valamelyik vég-hely nevét kitudja, s aztán meg fogja kérdezni az ide vezető országutat, s igy Bergamo utáni kérdezősködésének emlékét nem

*) Miglia régi olasz hosszmérték, mely azonban még ma is, ámbár az olasz királyságban a meter-rendszer van elfogadva, a köznépnél szokásban van. Egyenlő két és fél kilometerrel.

A ford.

kell itt is ott is maga után hagynia; már pedig Bergamo neve, szerinte a menekülés, számüzés és bün gyanuját költi fel.

Amig azon mód felett gondolkozott, miszerint kérdezősködéseivel gyanut ne költsön egy a falun kivül álló rozzant ház homlokzatán zöld gályat pillantott meg. Némi idő óta éléken érezte annak szükségességét is, hogy kinyugodja magát; azt gondolta tehát, hogy itt mindkét vágyának eleget tehet. Belépett. — Bent csak egy öreg asszony volt, ki rokka mellett ült, s kezében orsót tartott. Enni valót kért, kis strachino-sajtot és jó bort hoztak. A sajtot elfogadta, a bort azonban köszönettel visszautasitotta (mert az előtte való este történt tréfa miatt megutálta), leült, s kérte az öreg nőt, hogy gyorsan szolgáljon. Ez egy pillanat alatt megterített, s azonnal ostromolni kezdte vendégét kérdéseivel. Kiléte, s a milanoi nagy események felől tudakozódott, mert az utóbbiak hire egész ideig eljutott. Renzo nemcsak ügyesen védelmezte magát a kérdések ellenében, hanem még hasznára is forditotta azokat; felhasználta az öreg nő kiváncsiságát, ki meg akarta tudni az ifjutól, hova megy.

— Sokfelé kell mennem — válaszolt ez — s ha kis időm marad, pillanatra el akarok látogatni azon nagy helységbe is, mely a bergamoi uton, a határszélen, de mégis Milano tartományban van. — — Mi is e falu neve?

— Gorgonzola akarja mondani, válaszolt a nő.

— Gorgonzola! ismétli Renzo, mintegy jobban emlékébe vésendő e szót. — Távol van innét?

— Nem tudom bizonyosan. Tiz, tizenkét mértföldre*) lesz. Ha valamelyik fiam itt volna, megmondaná.

— Gondolja, hogy ezen a csinos mellékuton oda lehet jutni, annélkül, hogy a főúton kellene menni, hol por, nagy por van! Oly régóta nem volt eső!

---

*) Itt mindenütt a miglia értendő, mely bár a mi mértföldünknél sokkal kisebb, olaszban mégis mértföldet tesz. A ford.

— Azt hiszem lehet; különben az első faluban megkérdheti. — S e falut megnevezte.

— Jól van, mond Renzo, s felkelt, egy a sovány ebédből fenmaradt kenyérdarabot vett magához, mely ugyancsak nem mérközhetett azzal, melyet előtte való nap a sz. Dionysius szobrának talapzatán talált; kifizette a számlát, s az egyenes irányban vezető uton elindult. Nehogy pedig kelleténél nagyobb kerülőt tegyen faluról-falura kérdezősködött, s igy körülbelül alkonyat előtt megérkezett Gorgonzolába.

Már utközben elhatározta, hogy itt ismét megpihen, s valamivel jobban fog étkezni. Alig ért a falu végére, már is megpillantott egy korcsmaczégért, belépett, s az eléje sietö korcsmárostól enni valót, s egy messzely bort kért; a több mértföldnyi ut, s az idő némileg megszüntette a bor iránti szenvedélyes gyülöletét. „Kérem — szólt a korcsmároshoz — hamar szolgáljon, mivel azonnal folytatnom kell utamat.“ S ezt nemcsak azért mondta, mivel igaz volt, hanem azért is, mert ki akarta kerülni, hogy a korcsmáros, — azt hívén nála fogja tölteni az éjet, — neve, keresztneve, utazása és ügyei felől kérdezősködjék — — Ez kellene csak!

A korcsmáros tudtára adta Renzonak, hogy teritve van. Renzo az asztalnak az ajtó melletti végén, a szemérmesek helyén leült.

A korcsmában a falu néhány dolog kerülője volt, kik miután megvitatták, s véleményökkel felczifrázták a Milanoban előtte való nap történt nagy eseményeket, szerették volna tudni, mi történt ma. Egyik közülök Renzohoz lépett, s kérdé, vajjon nem Milanóból jő-e?

— Én? szólt Renzo meglepetetve, s hogy gondolkozási időt nyerjen az adandó válaszra.

— Kegyelmed, ha szabad kérdezni.

Renzo fejét rázva, ajkait összeszorítva, s tompa torokhangot hallatva mondá: Az után itélve, mit hallottam, Milano — — nem arra való hely, hogy oda ránduljon az ember, hacsak nagy szükség nem kényszeriti.

— Hát ma is tart a zavargás? kérdé mindinkább nagyobb állhatatossággal a kiváncsi polgár.

— Hogy tudjam, ott kellett volna lennem.

— Igy hát kegyelmed nem Milanóból jő?

— Liscateból jövök, válaszolt határozottan Renzo, ki idő közben kigondolta válaszát. A szó szoros értelmében csakugyan onnét jött, mivel a nevezett helyen átment.

— Ó! — kiáltott fel a kérdezősködő, mintha mondani akarná: okosabban tetted volna, ha Milanoból jönnél, de türelem! — És Liscateben — tette hozzá — mi hirt sem tudnak Milanoról?

— Lehet, hogy tudnak, de én mit sem hallottam.

S e szavakat Renzo oly sajátságos hangsulylyal ejtette ki, mintha mondta volna: bevégeztem.

A kiváncsi visszatért helyére, s mindjárt ezután a vendéglős Renzo elé tette az ételt.

— Az Addához, hogy átmenjen? kérdé a korcsmáros.

— Igen, igen — — az Addához.

— A cassanoi hidon, vagy a canonicai réven akar átmenni?

— Mindegy — — csak kiváncsiságból kérdezem.

— Csak azért mondom, mivel mindkét helyen becsületes emberek kelnek át, kik beszámolhatnak önmaguk felül.

— Helyes. — Mennyire van?

— Jól meggondolva egyik, másik hely is körülbelül hat mértföldnyire van.

— Hat mértföldre! Nem hittem volna, hogy ily messze van, válaszolt Renzo. És ha — folytatá a szenvelgésig tulzott közönnyel — és ha valaki torony iránt akarna keresztül vágni, van más átjárat is.

— Bizonyára, válaszolt a korcsmáros, ki Renzora most roszelmü kiváncsisággal tekintett. E tekintet elég volt arra, hogy a többi kérdést Renzo torkába fojtsa, ki most a tányér és evőeszközök mögé sánczolta el

magát; de midőn a korcsmáros a bort is eléje tette, kérdé: tiszta bor?

— Mint arany, válaszolt a korcsmáros, kérdezze csak a falu és a környék népségét, mely ért a borhoz, s majd meghallja mit felelnek. — Ezt mondva a vendégek közé vegyült.

— Átkozott korcsmáros! kiáltott fel Renzo magában, minél többel ismerkedem meg e fajból, annál roszabb véleményem van felölük. — Ennek daczára mégis nagy étvágygyal evéshez látott, ekközben azonban — bár észrevétlenül — ugyancsak figyelt, különösen azon czélból, vajjon a beszélgetők közt nem akad-e egy becsületes emberre, kitől megkérdezhetné az utat, annélkül, hogy az viszonzásul sarokba szoritsa és ügyeinek elbeszélésére kényszeritse.

— Hej, szólt egyik, az egyszer, ugy látszik, a milanoiak helyesen akartak cselekedni. Különben holnap, vagy a napokban többet fogunk tudni.

— Sajnálom, hogy ma reggel nem mentem Milanoba, mondá más valaki.

— Ha holnap elmégysz, én is veled tartok, szólt egy harmadik; majd egy negyedik és ötödik.

— Szeretném tudni, kezdé ujra az első, vajjon a milanói uraknak eszökbe jut-e a szegény falusi nép, vagy csak a maguk számára hoznak jó törvényt. A kevély városiak mindent csak magukért tesznek, mintha mások nem is léteznének.

— Nekünk is van szájunk, s pedig nem csak azért, hogy együnk, hanem hogy panaszunkat is előadjuk, szólt más valaki annál szerényebb hangon, mivel ezen inditvány még korai volt — s ha egyszer a dolog már megindult — — — Szóló azonban jobbnak tartotta, nem fejezni be a mondatot.

— Nemcsak Milanoban rejtik el a gabonát, kezdé egy másik rosz elmüséget eláruló hangon, midőn egyszerre lódobogás hallatszott. Mindnyájan kifutnak, s a lovast felismerve, eléje szaladnak. Milanoi kereskedő volt, ki ügyeiben évenkint több izben Bergamoba utazva e korcsmában szokott meghálni, mivel pedig a

korcsmában többnyire egy és ugyanazon társaság szokott lenni, a kereskedő mindnyáját ismerte. Körülvették.

— Isten hozta, isten hozta!

— Szerencsésen utazott?

— Nagyon szerencsésen; s kegyelmetek miként vannak?

— Jól, jól. Minő hirt hoz Milanoból?

— Ime, a hirvadászok! szólt a kereskedő lováról leszállva, melyet egyik pinczérnek adott át. — Ej, ej, folytatá a társasággal az ivóba lépve — most már jobban tudhatják nálam.

— Valóban mit sem tudunk, szólt egyik, kezét mellére téve.

— Lehetséges? kérdé a kereskedő. Akkor hát ugyancsak szép — — vagyis rut dolgokat fogtok hallani. Hej, korcsmáros, nincs elfoglalva szokott ágyam? Jól van. Rögtön egy pohár bort, s szokott ételemet, mert korán le akarok feküdni, hogy reggel jókor elindulhassak, mert Bergamoban akarok reggelizni. És ti — folytatta, miután leült, az ivó azon része felé fordulva, hol Renzo is mozdulatlanul és figyelve állt, s ti mit sem tudtok a tegnapi ördöngös históriák felől?

— A tegnapiak felől tudunk.

— A maiak felől mit sem tudtok?

— Épen semmit. Senki sem volt közülünk Milanoban.

— Hadd nedvesitem meg előbb ajkaimat, s aztán elmondom a ma történt eseményeket. Halljátok. — Tele töltötte poharát, melyet egyik kezébe fogott, másik kezének két ujjával felpederitette bajuszát, tenyerével végig simitotta szakállát, ivott és folytatá beszédét.

— Barátaim, ma kicsinyben mult, hogy ép oly, vagy nagyobb zivatar nem tört ki, mint tegnap. Szinte alig hihetem el, hogy itt fecsegek veletek, mert már minden utazási tervemről lemondtam, hogy nyomorult boltocskám védelmezésére otthonn maradjak.

— Mi az ördög volt hát? kérdé a hallgatók egyike.

— Valóban maga az ördög volt; hallgassátok. — Ma reggel azon gaz kópék, kik a tegnapi zürzavart csinálták, a kijelelt helyeken összegyültek (t. i. összebeszéltek, s mindent előre elintéztek). Összegyültek tehát, s ujra kezdték a tegnapi mulatságot; utczáról utczára vonultak, s hogy a népet összecsődítsék, kiáltoztak. Midőn azt hitték, hogy már elegen vannak, az élelmezési főnök lakása felé mentek, mintha nem voltak volna elégségesek azon bántalmazások, melyekkel tegnap illették ezen, minő előkelő állásu urat! Ó, gazemberek! Azok a szitkok, melyeket rá szórtak! Mind hazugság volt, mert azon ur nagyon derék, pontos ember; s ezt én legjobban bizonyithatom, mivel én szolgáltatom szolgaszemélyzetének egyenruhájához a szövetet! Elindultak tehát a főnök lakása felé. Csak látni kellett volna ezt a söpredéket — — minő pofáju gézenguz nép volt! Gondolják csak, boltom előtt vonultak el! Minő pofák — — a via crucis zsidóinak ezekéhez képest tisztességes ábrázatuk van. S minő szavak kerültek ki istentelen szájukból! Bedugtam volna füleimet, ha nem félek vala hogy magamra vonom a semmiháziak figyelmét. Azon derék szándékkal indultak tehát utnak, hogy raboljanak, de — —

Itt szónok elhallgatott; bal kezét felemelte, s nagyujjának hegyét orra hegyére tette.

— De? — kérdé csaknem valamennyi hallgatója.

— De, folytatá a kereskedő, az utcza gerendákkal, s kocsikkal el volt zárva, s ezen torlasz mögött csinos sor katona állott, felvont, s lövésre készen tartott puskákkal. A söpredék, midőn ezen szép fogadtatási előkészületet megpillantotta — — — — Nos, ti mit tettetek volna?

— Visszafordultunk volna.

— Kétségkivül. A semmirekellők is igy tettek. De lássátok csak, nem maga az ördög bútt-e beléjük. A Cordusio-téren megpillantják azon kenyeres boltot, melyet tegnap kiakartak fosztogatni. S mi történt ezen boltban? A vevők közt kenyeret osztottak szét: csupa lovag, a lovagok virága volt jelen, hogy semmi baj se

történhessék, s amazok (mondom, hogy az ördög bútt beléjök, s az sarkalta őket) amazok eszeveszetten betörnek: „Vidd el! Én meg ezt viszem!“ — Egy pillanat alatt mindent felforgattak: lovagok, sütők, vevők, kenyerek, áru-pad, szekrények, zsákok, lisztes zsacskók, dara, liszt, kovászos tészta, mindmind szét volt hányva.

— S a katonák?

— A katonáknak az élelmezési főnök házát kellett őrizniök: egyszerre nem lehet két urnak szolgálni, a feszületet vinni és énekelni. Egy pillanat alatt, mondom, mindent, mit csak valamire használni lehetett, szétkapkodtak, s aztán a tegnapi rongyos had ismét táborba vonult, hogy a hasznavehetetlen tárgyakat a piaczon felgyujtsa. A hóhérok már megkezdték a butordarabok kihurczolását, midőn egy a többinél nagyobb hóhér, képzeljétek minő inditványnyal állt elő!

— Mivel, mivel?

— Hogy a lim-lomot a boltban halmozzák fel, s igy azt boltostól felgyujtják. Ugy történt — —.

— Meggyujtották?

— Várakozzatok. Egy becsületes embernek a szomszédságból isteni sugalata támadt. Felszaladt a szobába, előkeresett egy feszületet, az ablak párkányára erősitette, egyik ágy fejénél két szentelt gyertyát kapott fel, meggyujtotta, s a keresztfa két oldalára helyezte. A nép feltekintett. Milanoban, meg kell vallani, még mindig uralkodik az istenfélelme. Mindnyája, a tömeg nagy része, akartam mondani, magába tért; azért nem mindnyája, mert közte voltak eleven ördögök is, kik még a paradicsomot is felgyujtanák, hogy rabolhassanak. Látván azonban, hogy a nép nem pártolja véleményüket, kénytelenek voltak belenyugodni. Képzeljétek, ki érkezett meg e pillanatban? — A székes egyház méltóságos urai felemelt feszülettel, egyházi öltönyben, s Mazenta érsek ő méltósága a tömeg egyik, Settala gyontató kanonok ő méltósága a tömeg másik oldalán, a többi ahol állt szónokolni kezdett a népnek: Ej, derék emberek, mit akartok mivelni? Ily példát

adtok gyermekeiteknek? Ugyan menjetek haza. Hát nem tudjátok, hogy a kenyér ára olcsóbbra van szabva, mint előbb? Menjetek, s látni fogjátok az utczasarkokon az olcsó árakra vonatkozó hirdetéseket.

— Valóban?

— Ördögbe! Hát azt hiszitek, hogy a főpapok csak azért jöttek tallárban predikálni, hogy hazudjanak?

— S mit tett a nép?

— Lassanként elindult, az utczasarkokhoz ment, s a ki olvasni tudott, az igaz, hogy csak fele tudott — — Képzeljetek, nyolcz uncziás kenyér ára csak egy krajczár!

— Mily csekélység!

— Nagyon szép; csak soká tartson. Tudjátok, mennyi lisztet hurczoltak szét tegnap és ma reggel? Két hónapig el lehetett volna látni vele a herczegséget.

— S Milano vidékére nézve nem csináltak ily szép törvényt?

— Ami Milano ellátását illeti, ennek költségeit a város viseli. Mit sem mondhatok; veletek az történik, mit isten akar. Szerencsére, a zavargások megszüntek. Különben még nem mondtam el mindent, a java most jő.

— Mi történt még?

— Tegnap este, vagy pedig ma reggel, sok tettest elfogtak, s azonnal hire futamodott, hogy a főkolomposokat felkötik. Alig terjedt el ezen hir, mindenki azonnal a legrövidebb úton haza sietett, nehogy koczkáztassa, miszerint a jelöltek közé tartozzék. Milano, midőn távoztam, valóságos barátkolostorhoz hasonlított.

— S valóban felkötik őket?

— Hogyne! s pedig hamarjában válaszolt a kereskedő.

— S mit fog mivelni a nép?

— A nép szemlélni fogja a kivégeztetést, válaszolt a kereskedő. Ugyis annyira égett a vágytól, hogy a szabad ég alatt meghalni lásson egy kereszténytt, miszerint a gazok az élelmezési főnököt akarták megtisz-

telni azzal, hogy ünnepélyesen kitekerjék a nyakát. Ő helyette azonban most négy gyászvitézt szolgáltatnak át a más világnak, s pedig teljes formaszerüség, kapuczinusok, s a jó kimulás társasága tagjainak*) segédlete mellett. Valóságos isteni gondviselés, látjátok; nagyon szükséges volt. Azon kezdték a bünt, hogy betörtek a boltokba, vettek annélkül, hogy fizettek volna; ha kényükre hagyják őket, a kenyér után a bor, s igy fokonként a többi következett volna. Gondoljátok meg, hogy e semmirekellők, önkényesen, ily kényelmes szokást akartok megalapitani. S biztosithatlak benneteket, hogy ez oly derék emberre nézve, kinek boltja nyitva van, nem lehetett valami vigasztló gondolat.

— Bizonyára nem! válaszolt a hallgatókból valaki. Bizonyára nem, ismétlé valamennyi.

— És — folytatá a kereskedő, szakállát asztalkendővel letörölve — ezt már régen tervezték; valóságos ligát alakitottak, tudjátok?

— Ligát?

— Ligát. Minden ármány a navarraiaktól, azon francziaországi bibornoktól indult ki, kinek félig török neve van; tudjátok kit értek, s ki minden nap azon töri fejét, minő kellemetlenséget csináljon a spanyol koronának. Mindenek felett azonban Milano ellen fondorkodik, mivel a kopé jól tudja, hogy itt van a király főereje.

— No, lám!

— Bizonyitékot akartok? A legnagyobb zajt idegenek ütötték; Milanóban egészen ismeretlen arczok jártak körül a városban. De el is feledtem megemliteni, mit bizonyosra mondtak nekem: az igazságszolgáltatás kézre kerített egyet a vendéglőben — — —.

Renzot, ki e beszélgetést az utolsó betűig hallotta, ezen fájdalmas húr érintésénél a hideg kezdte rázni; mielőtt uralkodhatott volna magán, megrászkó-

*) Confratelli della buona morte.

dott, de senkisem vette észre, a szónok pedig minden megszakitás nélkül folytatta beszédét. — Az illető nem tudni honnét jött, ki küldte, sem hogy az emberek minő osztályához tartozott, csak annyi bizonyos, hogy a főczinkosok egyike volt. Már tegnap a zavargás alkalmával az ördög szerepét játszotta, s nem elégedett meg ezzel, hanem még szónokolni is kezdett, s azon udvarias inditványt tette, hogy valamennyi urnak ki kell tekerni a nyakát. Ó, zsivány! Ki után élne a szegény ember, ha az urakat megölnék? — Az igazságszolgáltatás azonban, mely nem tévesztette nyomát, megcsipte őt, egy egész csomag levelet találtak nála; börtönbe vitték, de mi történt? Társai körülállták a vendéglőt, sokan voltak, s kiszabaditották, a kötni valót.

— S mi történt vele?

— Senki sem tudja. Vagy kiszökött, vagy Milanoban rejtezett el. A levelek azonban az igazságszolgáltatás kezei közt maradtak, s azokban le van irva az egész összeesküvés. Mondják, hogy sokan bajba keverednek. Annál roszabb rájuk nézve; mért akarták Milanot felforgatni, vagy még roszabbat.

Renzonak sovány vacsorája ugyancsak nem vált egészségére. Ezer mértföldnyire szeretett volna lenni e korcsmától és tartománytól, számtalanszor indulni akart, de azon félelem, miszerint gyanura szolgáltat okot szörnyen megnövekedett, leigázta minden egyéb gondolatát, s a padra visszaülni kényszerítette. Aggodalma közepett azt gondolta, hogy a fecsegő kalmár majd csak megszünik felőle beszélni, elhatározta, miszerint azonnal távozik, mihelyt más tárgyra ment át a társalgás.

— Ép ez okból, szólt valaki a társaságból, mivel tudom, miként folynak le az ilyen dolgok, s minő sorsuk van a becsületes embereknek a lázangás közepett, legyőztem kiváncsiságomat és szépen otthon maradtam.

— Én is, talán mozdultam? szólt egy másik.

— Én, folytatá a harmadik, ha esetleg Milanoban lettem volna, minden dolgomat félben hagytam, s azonnal haza jöttem volna. Nőm és gyermekeim vannak, s aztán igazat mondva, nem szeretem a zavargásokat.

A vendéglős, ki eddig szintén a hallgatóság közé tartozott, most az asztal másik végéhez ment utána látni, mit mível az idegen. Renzo megragadta az alkalmat, magához szólitotta a korcsmárost, számláját kérte, s azt minden törlés nélkül kifizette. Minden szó nélkül kiment, s az isteni gondviselésre bizva magát ellenkező irányban távozott, mint melyben érkezett.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

XVII. Fejezet.

Gyakran csak egyetlen vágy is elégséges arra, hogy az ember kedvének szárnyát szegje, s igy annál inkább, midőn két vágy áll egymással harczban. Szegény Renzónkat több óra óta már két vágy gyötörte: a menekülési és rejtezkedési vágy, s a kalmár esztelen szavai az ifju mindkét vágyát megnövelték. Utjának kezdetén több vándorral találkozott, de felzakkatott képzelme annyi rémképet rajzolt eléje, hogy senkitől sem merte megkérdezni az utat. — Hat mértföldet mondott — gondolá — de ha mellékutakon járva nyolczat, tizet, kellene is tennem, lábaim, melyek már nagyobb utat is tettek, most sem fogják megtagadni a szolgálatot. Milano felé bizonyára nem, s igy csak az Adda felé közeledhetem, s igy előbb-utóbb oda jutok.

Bal felöl kis mellékutat pillantott meg: rálépett, s ment amerre ezen ut vezette.

— Én játszottam az ördög szerepét! gondolá utközben magában. Én akartam lemészároltatni az urakat! Egy csomó levél, nálam! Majd számolok azzal a kalmárral, ha az Addán tul ráakadok.

Amint ezen és ehhez hasonló gondolatokat forgatva elméjében előre haladott, oly helyre érkezett, hol a termő földet kákával benőtt pusztaság váltotta fel. Ebből azon következtetést vonta, hogy közel kell valamely folyónak lennie. Miután néhány lépést tett előre, megállt, hallgatózott, de hiában. Nem sokára csepőtés, szil- és tölgycserjékkel benőtt helyre jutott. Tovább haladva a csepőte közt néhány szétszórt fát is megpillantott, s mindig ugyanazon uton nyomulva előre észrevette, hogy erdő szélére jutott. A borzongás egy neme fogta el a gondolatra, hogy belépjen az erdőbe, de legyőzve azt, mintegy önkéntelenül benyomult. Mi-

nél belebb hatolt azonban az erdőbe, borzangása annál inkább erőt vett rajta, s minden tárgy bizonyos kisérteties alakolt látszott felvenni. A távolról megpillantott fák szörny-alakok gyanánt tüntek fel szemei előtt, félve pillantott a fák koronáinak a hold által itt-ott megvilágitott ösvényen tánczoló árnyaira. Ily érzelmek közt előre haladva egyszerre megáll, hallgatózik, a viz folyása által előidézett morajhoz hasonló zajt vesz észre: „Az Adda!“ kiált felt most. Mintha csak barátját, testvérét, megmentőjét találta volna meg. Fáradsága eltünt, ütere sebesen vert, vére vigan folyt ereiben, bátorsága megnövekedett, s a bizonytalanság és az éjhomályába burkolt tárgyak által okozott nyomasztó érzése nagyrészt eltünt, s többé nem habozott, bátran benyomult az erdőbe, azon irányban, honnét a barátságos morajt hallotta.

Nem sokára megpillantotta az Adda széles és helységek által szegélyezett tükrét. Ha az Addánál kisebb folyóval leendett dolga, azonnal megkisértette volna az átkelést, de Renzo igen jól tudta, hogy az Addával nem lehet ily könnyen elbánni. Azért gondolkozni kezdett, s hideg vérrel megfontolta a teendőket. Végre elhatározta, hogy egy távolról megpillantott, elhagyatott kunyhóban tölti az éjet. Belépett, a földön szétszórt szalmát pillantott meg, s azt gondolta, hogy ott is kényelmesen alhatik. Mielőtt azonban a gondviselés által számára kijelelt ágyra lefeküdt volna, térdre borult, hogy megköszönje istennek e jótéteményt, valamint ama segélyt, melyben őt az ég az egész szörnyü nap folytában részesitette. Ezután szokott esti imáját mondta el, s bocsánatot esengett istenétől, hogy előtte való este elfeledte ugyanazt elmondani, vagy mint kifejezte, hogy barom gyanánt imádság nélkül dőlt álomra.

Alig hunyta azonban be szemeit, emlékezetét vagy képzeletét (valóban nem tudnám megmondani, melyiket a kettő közül) sürgő-forgó alakok népesitették meg: a kereskedő, a jegyző, a fogdmegek, a kardcsiszár, a vendéglős, Ferrer, az élelmezési főnök, a

lázangó tömeg, később don Abbondio, aztán don Rodrigo: mindenki, a kivel Renzonak dolga volt.

A következő reggel szép nappal kecsegtetett. Renzo azonnal, a legrövidebb uton sietett a folyó partjára. A vizen egy halászbárkát pillantott meg. A halász a part hosszában, a vele szemközt folyó viz szinén tekintett végig, majd visszafordult, s a viz menténck irányában vetett néhány pillantást, s a bárka orrát Renzo felé irányozta és közeledett. Renzo, ki a folyó partján egyik lábával a vizbe lépve állt, megragadta a csolnak orrát, s beugrott.

— Megteszi a szivességet, hogy pénzemért átszállit a tulsó partra? kérdé Renzo a halásztól.

A halász eltalálva Renzo gondolatát, már a tulsó part felé fordult, s az ifju látva, hogy még egy eveszőlapát hever a bárkában, lehajolt és felkapta azt.

— Lassan, lassan! szólt a halász, de látva, hogy az ifju mily ügyesen fogta két kezére a lapátot, s készült az evezésre, — ó, ó, folytatá, ugy látszik mestersége?

— Kissé, válaszolt Renzo, s a műkedvelőénél nagyobb erélylyel és ügyességgel látott az evezéshez, s annélkül hogy alábbhagyna setét tekintetet vetett az elhagyott tulsó partra, s türelmetlenül pillantott a folyó azon partjára, mely felé közeledett. Majd aztán, midőn egészen a part közelébe értek, a halászhoz fordult, s fejével azon fehér folt felé intett, melyet a tulsó parton már a mult éjjel megpillantott, s mely most világosabban látszott.

— Bergamo városa az? kérdé.

— Bergamo városa, válaszolt a halász.

— S ezen part már Bergamo határához tartozik?

— San Marco földje.

— Éljen San Marco! kiáltott fel Renzo. — A halász mit sem szólt.

Végre elérik a partot; Renzo kiugrik a bárkából, szivében hálát ad istennek, majd köszönetet mond a halásznak, zsebébe nyul, kivesz egy ezüst huszast, melyet — s tekintve Renzo körülményeit, ez nem

volt csekély ajándék! — a halász markába nyom. Ez még egyszer a milanói part felé, majd a folyamon fel és alá tekint, zsebre rakja a pénzt, ujját — Renzora kifejező tekintetet vetve — ajkára teszi, s aztán szerencsés utat kivánva visszaindul.

Renzo egy pillanatig a parton állva maradt, visszatekintett a tulsó partra, azon földre, mely még csak elébb égett talpai alatt. — Ó, tehát valóban kimenekültem! gondolta legelőször is. Maradj ott, átkozott tartomány! gondolta másodszor, szülőföldjétől való bucsuzás gyanánt. Harmadik gondolata azonban azokhoz szállt, kiket ama tartományban hagyott, karjait mellén keresztbe tette, felsóhajtott, tekintete a folyamra esett, mely lábai előtt hömpölygött, s rá gondolt, hogy e habok a hid alatt jöttek át!

Elfordult a szomoru emlékeket keltő tárgyaktól, torony iránt utnak indult a hegy lejtőjén látszó fehér foltnak addig is, mig valakitől megkérdezheti a rendes utat. Az elsőtől, kivel találkozott, megtudta, hogy még kilencz mértföldnyi utat kell tennie.

Ezen útazás nem volt vidor. Renzo némán, szivében fájdalmát viselve haladt előre, tekintetét minden pillanatban uj és uj tárgy komoritotta el, mely meggyőzte róla, hogy e tartományban ugyanazon nyomor uralkodik, melyet szülőföldjén elhagyott. Utközben, de főleg a mezőgazdasági tanyákon és falvakban léptennyomon koldusokkal találkozott, nem olyan koldusokkal, kik mesterséget üznek a nyomorból, hanem földmüvelőkkel, hegylakókkal, iparosokkal, s egész családokkal, kiknek nyomorát arczuk inkább feltüntette, mint ruházatuk.

— Ki tudja, gondolá Renzo, vajjon lesz-e munka, mint a mult években? Egyébiránt Bartolo javamat akarja; ő jó fiu; kis vagyont szerzett, annyiszor csalogatott magához; nem fog elhagyni.

Ekközben Renzonak egy idő óta felébredt éhsége mindig hangosabban adott magáról életjelt. Egy korcsmába lépett, hogy fellázadt gyomrát kissé lecsillapitsa.

Fizetett, s nem maradt több zsebében néhány krajczárnál.

A korcsmából kilépve épen a kapuban, a földön inkább elterülő, mint ülő nőket pillantott meg; egyik koros, a másik fiatalabb volt, s ez utóbbi csecsemőt tartott karjain, ki miután anyjának mindkét emlőjén hiában kisértette meg éhségét csillapitani, sirdogált; mindnyájának arcza halálsápadt volt; a mellettük álló férfiu arczának vonásai még elárulták egykori erejét, a hosszas nyomor azonban végre elhomályositotta, sőt letörölte arczáról az erőnek ama kifejezését. Mindhárman kezöket terjesztették Renzo felé, ki könnyeden, felüdült arczczal lépett eléjük; egyik sem szólt, de mi is fejezhetett volna ki szivreszólóbb könyörgést?

— A gondviselés segit! szólt Renzo, s kezét azonnal zsebébe mélyesztvén utolsó krajczárjait tette a hozzá legközelebb levő tenyérbe, s folytatta utját.

Az étkezés és a jótett (bizony végre is testből és lélekből állunk) felüditette minden gondolatát. Különös, de igaz, hogy utolsó pénzét a szegényeknek adva nagyobb bizalmat érzett a jövő iránt, mintha tiz annyit talált volna.

Unokabátyjának városába lépve, sőt mielőtt belépett volna, magas, magas házat pillantott meg, melynek hosszu ablaksorai voltak; felismeri a szövőgyárt, belép, a kerekek és az ezeket hajtó viz zaja közt hangosan kérdi: vajjon itt van-e bizonyos Bartolo Castagneri?

— Bartolo ur! Itt van!

— Úr? jó előjel — gondolá Renzo, s megpillantva bátyját hozzá rohant. Ez megfordul, felismeri Renzot, ki csak e szavakat hallatja: „Itt vagyok!“ — Most csudálkozást kifejező „ó!“, a karok kitárása, s ölelkezés következik. Az örömteljes fogadtatás ezen első nyilatkozatai után Bartolo az ifjut eltávolitandó a gépek kelepelése, s a kiváncsiak tekintete elől, egy mellékszobába vezette.

— Örülök — szólt itt Renzohoz — hogy eljöttél; de különös ficzkó vagy. Annyiszor hittalak, soha sem

akartál jönni, s most felettébb válságos pillanatban érkezel.

— Már csak meg kell vallonom, hogy nem saját jó szántomból jöttem, mond Renzo, s a lehető legrövidebben, de nem minden megindulás nélkül beszélte el szomoru történetét.

— Ó, szegény Renzo! szólt Bartolo. De rám számitottál, és én nem hagylak el. Igaz ugyan, hogy most nem igen kapnak a munkásokon, sőt mindenki csak arra szoritkozik, hogy ne veszitse el munkásait, s igy az üzlet fen ne akadjon; a gazda azonban javamat akarja, s van pénze. S hogy igazat szóljak, s korántsem dicsekszem, nagy részt nekem köszöni mindenét: ő tőkéjét, én némi ügyességemet kamatoztatom. Első munkás vagyok, érted? Sőt, igazat szólva factotum vagyok. — Szegény Lucia Mondella! Ugy emlékszem rá, mintha csak tegnap láttam volna. Ő a templomban mindig a legilledelmesebb lány volt; s midőn az ember elment házacskájok előtt — — mintha csak látnám ezen épen a falu végén levő házacskát, udvaráról pompás fügefa kuszott fel a keritésre — —

— Kérlek, ne beszéljünk erről!

— Csak azt akartam mondani, hogy midőn az ember elment házacskájuk előtt, mindig hallotta rokkájának pergését, melyet hajtott, hajtott. S az a don Rodrigo! Már akkor is rosz úton járt, de, mint látom, azóta valóságos ördöggé lett. — Amint mondtam tehát: itt is szenvednek ugyan némileg éhséget — — Igaz, miként vagy étvágy dolgában?

— Csak imént ettem útközben.

— Hát pénz dolgában?

Renzo egyik kezét kinyitotta, tenyerét szája elé tette, s kissé rá lehelt.

— Mit sem tesz, szólt Bortolo, van nekem. Ne aggódjál, isten segitségével csakhamar megváltozik a világ sorsa, s akkor visszafizetheted, sőt még magadnak is marad.

— Otthon van kis pénzecském, ide küldetem.

— Jól van. Addig azonban számits rám. Isten azért részesitett javaiban, hogy jót tegyek, s ha nem segitek rokonaimon és barátaimon, ugyan kien segitsek?

— Joggal biztam tehát a gondviselésben! kiáltott fel Renzo, s hevesen megszoritotta a jó rokon kezét.

— Milanoban tehát — folytatá ez — oly nagy zajt ütöttek. Némileg eszteleneknek tünnek fel előttem. Már ide is eljutott ugyan hire, de szeretném, ha részletesebben elbeszélnéd. No, van elég tárgyunk a beszélgetésre. Itt azonban, mint láthatod, nyugalom uralkodik, de eszélyesebben intézik is el a közügyeket. A város kétezer szekér gabonát vásárolt egy velenczei kereskedőtől, oly gabonát, mely Törökországból érkezett ugyan; midőn azonban a gyomorról van szó, nem vizsgálja az ember valami szigoruan. De halld csak, mi történt. Hát a veronai és bresciai kormányzó uraimék elzárják a szorosokat, s kijelentik, hogy nem bocsátják át a gabonát. De mit tesznek erre a bergamoiak? Velenczébe küldik Lorenzo Torret, egy törvénytudót, s minő törvénytudót! Gyorsan elutazik, beszél a dogevel, s mondja: mi jutott eszökbe a kormányzó uraimeknak? Ez volt aztán a beszéd, mondják, hogy érdemes lett volna kinyomatni. Hej, mennyit ér, ha van oly emberünk, ki beszélni tud! Azonnal kiadják a rendeletet a gabona átbocsátására, s a kormányzó uraimék nemcsak átbocsátani, hanem fedezettel kisérni tartoznak a szállitmányt, mely már útban van. Még a vidékről is gondoskodtak. Giovanbatista Biava, Bergamo velenczei követe (ez is ember a talpán!) felhitta a tanács figyelmét, hogy a falvakban is szükséget szenvednek, s a tanács négy ezer staia kölest utalványozott. Ez is jó lesz kenyérnek. S tudod-e még mit gondolok? Ha nem lesz kenyerünk, zöldséggel is megélünk. De most uramhoz vezetlek; annyiszor beszéltem neki felőled, jó fogadtatásban fogsz részesülni. Ő igazi régi szabásu bergamoi, nagylelkü férfiu. Most bizonyára nem vár, de ha elbeszéljük neki történeteded — — S aztán ő meg tudja becsülni a munkásokat, mert a szükség elmulik, az üzlet azonban fenmarad. De mindenek előtt

valamire figyelmeztetlek. Tudod, miként neveznek bennünket, milanóiakat Bergamoban?

— Miként?

— Rókának.

— Nem valami hizelgő név.

— Igaz; de a ki Milanoban született és Bergamoban akar élni, e nevet nyugodtan zsebre kell raknia. Ezek a bergamóiak csak oly természetesnek tartják, hogy a milanoi embert rókának nevezzék, minthogy megnagyságolnak egy lovagot.

— Ugy hiszem csak azt nevezik igy, ki eltüri.

— Fiacskám, ha nem vagy rá elkészülve, hogy minden lépten-nyomon rókának csufolnak, ne is gondolj rá, hogy itt letelepedhessél. Akkor akár soha se tedd le késedet kezedből; mert, tegyük fel, megkéselsz két — három — négy gunyolódót, az ötödik téged szúr le, s minő örömöd telik majd benne, ha három— négy gyilkosság szennyfoltjával lépsz az isten itélőszéke elé.

— Van itt valamely milanói, ki — — s Renzo most is homlokát kopogtatta meg, mint a milanói korcsmában. — Egy milanói, akarom mondani, ki érti mesterségét?

— Egyetlen egy; de azt is csak rókának hiják. Tudod, mit mond a gazda, ha barátaival felőlem beszél? — Az a róka valóságos istensegedelme volt üzletemre nézve; ha nem volna az a róka, nagy zavarba jönnék. Ezt itt már igy szokták meg.

— Ostoba szokás. De midőn belátják, hogy a milanóiak hozták be és fejlesztik az ipart, mégsem javulnak meg?

— Eddig még nem javultak meg; idővel megtörténhetik; az ifjabb nemzedék nem osztja e rosz szokást, de az élemedettekre nézve nincs orvosság. Örökölték e bünt, s nem vetközhetik le. De végre, vajjon valami nagy szerencsétlenség-e ez? No hiszen, szép udvariasságban részesitettek, s főleg akartak részesiteni drága honfitársaink, a milanóiak!

— Igaz. Ha nem fenyeget egyéb baj — —

— Ha ebbe bele nyugszol, a többi sikerülni fog. Jöjj a gazdához. Bátorság!

Valóban Renzónknak minden kívánsága annyira sikerült, — miként Bartolo megigérte — hogy feleslegesnek tartjuk hősünk viselt dolgait részletesen elbeszélni.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

XVIII. Fejezet.

Ugyanaz nap, november 13-dikán, rendkivüli futár érkezett a leccoi podestához, s az igazságszolgáltatás milanoi főkapitányától származó sürgönyt kézbesített, mely a legszorgosabb kutatást rendelte el bizonyos Lorenzo Tramaglino, selyemtakács, kézrekeritése iránt, ki a predicti egregii domini capitanei fogdmegek kezei közül kimenekülve netán — palam vel clam — szülőföldjére tért vissza, a falu neve egyelőre ismeretlen ugyan, verum in territorio Leuci; quod si compertum fuerit sic esse, iparkodjék a nevezett podesta úr, quanta maxima diligentia fieri poterit kézrekeríteni, s kellőkép megkötöztetni, videlicet alkalmas bilincsekkel, mivel a karpereczek ezen subjectumra nézve elégteleneknek bizonyultak; zárassa börtönbe, s ott jó őrizet alatt tartsa, amig valaki ki fog küldetni átvételére. S igenlő, vagy tagadólagos esetben egyenlőképen accedatis ad domum praedicti Laurentii Tramaliini; et facta debita diligentia quidquid ad rem repertum fuerit aufferatis; et informationes de illius prava qualitate, vita et complicibus sumatis; s mindenről, mit mondott, tett, mit a kutatás felfedezett, vagy fel nem fedezett, s mit magával vitt, vagy otthon hagyott diligenter referatis. A podesta, miután emberi értelemben vett bizonyosságot szerzett, hogy a subjectum nem tért vissza falujába, hivatja a helység biróját, s ez által, nagy, hivatalos személyekből és rendőrökből álló kisérettel, Renzo lakására vezetteti magát. Az ajtó be van zárva; a kinél a kulcsok vannak, nincs kéznél, vagy nem akarja, hogy kézre keritsék. Az ajtót tehát betörik, s a kellő „gondosságot“ fejtik ki, vagyis a házzal ugy bánnak el, mint roham-

mal bevett várossal. Ezen hadmüvelet hire gyorsan elterjedt a vidéken. Cristoforo atya is értesül, ki nem kevesbbé meglepetve, mint lesujtva a hir által kérdezősködik e váratlan fordulat indoka felől, de csak találgatásokat hall, azonnal ir Bonaventura atyának, kitől, azt hiszi, biztos hirt vehet. Ekközben azonban megidézik Renzo rokonait és barátait, hogy mondják el mit tudnak Renzo rosz erkölcse felől. A Tramaglino nevet viselni: szerencsétlenség, szégyen, bün. Az egész helység fenekestől fel van fordulva. Lassanként megtudják, hogy Renzo Milano közepes-közepén szökött meg a fogdmegek kezei közül, mire aztán eltünt. Hire futamodik, hogy valamely nagy bünt követett el, de senki sem tudja megmondani: mit, s e „mi"-t százféle mesével helyettesitik. Minél nagyobb gonoszságról szól a hir, a helységben annál kevesbbé hiszik, mivel ott Renzot derék ifju gyanánt ismerték. A legtöbben azt gyanitják — s e hir csak suttogva megy házról házra — hogy az egész dolog a zsarnok don Rodrigo müve, ki ekként akarja megrontani szegény vetélytársát. Bizonyos igaz, hogy feltevésekből itélve, s a dolgok helyes ismerete nélkül gyakran még a zsiványok ellen is nagy igazságtalanságot követünk el.

Mi azonban, kik, mint mondani szokták, az eseményekkel egyenlő lépést tartottunk, biztosan állithatjuk, hogy don Rodrigonak legkisebb része sem volt Renzo szerencsétlensége előidézében. E szerencsétlenségnek azonban mégis ugy örvendett, mintha ő idézte volna elő, s ugyancsak kifejezte örömét bizalmas emberei, de különösen Attilio gróf előtt. Ez a Renzo elfogatását czélzó sürgönyből azt következtetve, hogy a milanói zavargások lecsillapodtak, azonnal Milanoba indult, hogy igéretéhez képest a barátot lerázza don Rodrigo nyakáról. Attilio gróf alig indult el, Griso érkezett meg küldetése helyéről, Monzából, s pedig teljes épségben és egészségben; jelentést tett urának mindenről, mit ott hallott: Lucia a kolostorban tartózkodik az „úrnő" védelme alatt; mindig el van zárkozva,

mintha ő is apácza volna, a zárda kapuján soha sem lép ki, s az isteni tiszteletet a templom egyik rácsos ablakán át szemléli, ami sokaknak nagyon visszatetszik, kik mivel a lányzó történetéről értesültek és szépsége felől nagyszerű dolgokat hallottak, szeretnék kissé arczát megpillantani.

Ezen jelentés don Rodrigoban ördögi gondolatokat keltett fel. Rodrigo azonban többnapon át habozott tervének ki- vagy ki nem vitele között. Ekközben unokatestvérétől levél érkezett, melyben ez jelentette, hogy a terv pompásan halad előre. A villámlást nem sokára menydörgés követte, vagyis egy szép reggel csak hire futamodott, hogy Cristoforo atya távozott a pescarenicoi zárdából. Rodrigo tehát mindinkább hajlandó lett a veszélyes vállalat megkisértésére, az utolsó lökést pedig azon váratlan hir adta meg, hogy Agnes Monzából haza jött.

Beszéljük el, miként ment végbe ezen két esemény, s kezdjük az utóbbin.

A két szegény nő alig helyezkedett el uj lakásán, midőn a milanoi események hire Monzában, s igy a kolostorban is elterjedt. A ház gondviselőnő az utczán kóválygó hireket elfogdosta, s vendégeinek elbeszélte. — Két, hat, nyolcz, négy, hat embert befogtak, kiket a szénvonóról nevezett kemencze előtt fel fognak akasztani. — — Egy leccoi, vagy a környékről való ember pedig elmenekült. Nevét nem tudom; de csak akad valaki, aki megmondja; akkor meglátjuk, ismeritek-e?

Ezen hir egybevetve ama körülménynyel, hogy Renzo ép azon időben utazott Milanoba, a nőkben, de főleg Luciában nagy aggodalmat keltett. Elképzelhetjük, mily nagy lett a nők ijedelme, midőn a házgondviselőnő tudtokra adta:

— Épen a ti helységtekből való az a ficzkó, a ki megszökött az akasztófa elől; selyemtakács és Tramaglinonak hiják. Nos, ismeritek?

Lucia, ki székén ülve épen valamien babrált, kiejtette kezéből munkáját, elsáppadt, s egyszerrel oly

változás történt rajta, hogy a házgondviselőnő bizonyára észreveszi, ha közelebb lett volna. A házgondviselőnő a szobaküszöbén állott Agnessel, ki szintén zavarba jött ugyan, de nem oly mértékben, mint Lucia, s elnyomta remegését. Hogy valamit feleljen, azt mondta, hogy oly kis helységben, mint Lecco, a lakósok mindnyájan ismerik egymást, s hogy ő ismeri Tramaglinot, de nem tudja elgondolni, miként követhetett el valami gonosz tettet, mivel nagyon békés természetü ifju volt. S aztán kérdé, vajjon csakugyan menekült-e, s ha igen, hová?

— Mindenki állitja, hogy elmenekült, de senki sem tudja, hová. Lehet, hogy még kézre kerül, lehet, hogy már mentve van. De ha megcsipik békés természetü ficzkótok — — —

Mielőtt szavait befejezhette volna, szerencsére szólitották, s távozott. Képzeljék el olvasóim, minő állapotban hagyta az anyát és leányát! Több napig voltak bizonytalanságban, mig végre megtudták, hogy Renzo biztosságban van, s e tudat, mondanunk sem kell, nagy vigasztalására szolgált Luciának. Cristoforo atya küldötte azonban, ki e hirt hozta, semmi részleteset sem mondhatott Renzo viselt dolgainak körülményeiről, mivel Cristoforo atya maga is e részleteket milanoi szerzetestársától remélte megtudhatni, kinek Renzót ajánlta volt; Bonaventura atya azonban azt válaszolta, hogy sem az ifjut, sem Cristoforo atya levelét nem látta; egy falusi ember kereste ugyan őt a kolostorban, de nem találván ott elment, s többé nem tért vissza.

Cristoforo atya most hosszabb ideig nem hallatott Monzában magáról; Agnes tehát Pescarenicoba ment, hogy felkeresse őt. A zárda csengetyüjének hangjára kinyilt az ajtó: Goldino, a dió-gyüjtő testvér, lépett Agnes asszony elé.

— Ó, asszonyom, minő szél hordozza önt itt?

— Cristoforo atyát keresem.

— Cristoforo atyát? Ő nincs itt.

— Soká marad el?

— De — — szólt a barát, felvonva egyik vállát, s lekopasztott fejét kámzsájába mélyesztette.

— Hová ment?

— Riminibe.

— Ó!

— Riminibe.

— Hol van ez a hely?

— Hehe! válaszolt a barát, s kinyujtott karjával felülről befelé, függőleges irányban nagy vonalt irt le a levegőben, hogy nagy távolságot fejezzen ki.

— Ó, én szerencsétlen! De miért ment el oly váratlanul?

— Mivel a tartományfőnök parancsolta.

— S miért küldte el őt, ki oly sok jót tett a vidéken? Ó, mindenható isten!

— Ha az előljárók tartoznának számot adni rendeleteikről, hova lenne az engedelmesség?

— Elhiszem; de elutazása engem tönkre juttat.

— Tudja, mi lehet áthelyezésének oka? Riminiben alkalmasint jó hitszónokra van szükség (mindenütt vannak jó hitszónokaink, de néha azonban épen valamely kiváló tulajdonságu egyént akarnak). A riminii provinczialis atya bizonyára irt az itteni provinczialis atyának, vajjon van-e egy ilyen és ilyen alattvalója, s a provinczialis atya igy szólt: ezeknek Cristoforo atyára van szükségük. Bizonyára igy kellett történnie.

— Mily szerencsétlenség ránk nézve! Mikor utazott el?

— Tegnapelőtt.

— Ime, ha sugalatomnak engedtek, s pár nappal előbb jövök! — S nem tudhatni, mikor tér vissza?

— Ezt, asszonyom, csak a provinczialis atya tudhatja, ha ugyan még ő is tudja. Cristoforo atya nemcsak a halászoknak és parasztoknak tud ám szónokolni, pompás irott szónoklatai vannak a városiak számára, s ha egyszer nagy hitszónok hirébe kerül, innét is onnét is, mit tudom én honnét meghihatják, s akkor el kell küldeni, mivel az emberek jótékonyságából élünk.

— Uram, én istenem! uram, én istenem! kiáltott fel Agnes, majdnem sirásra fakadva. Mit tehetek Cristoforo atya nélkül? Ő volt atyánk! Távozása veszedelmünket idézi elő.

— Figyeljen, jó asszony. Cristoforo atya valóban derék férfiu ugyan, de hát nincs-e köztünk több, jószivü és eszes férfiu, ki egyként tud bánni a gazdaggal és szegénynyel. Atanasio, Girolamo, vagy Zaccaria atyával akar szólani? Zaccaria atya nagyon érdemdus férfiu. Nem mondom, hogy szónokolni — én istenem mindenkinek meg van a saját adománya — hanem tanácsot adni nagyon jól tud, e tekintetben ugyancsak talpra esett ember, érti?

— Az isten szerelméért — kiáltott fel Agnes — mit törődöm vele, ha akár minő ember, midőn nincs itt többé Cristoforo atya, ki minden ügyünket ismerte és megmentésünket előkészitette.

— Akkor hát csak türelem!

— Tudom, válaszolt Agnes, s bocsásson meg faragatlan modoromért. — Isten vele! szólt, s vigasztalhatlan, zavart és kétségbeesett kedélyállapotban indult vissza falucskájába, mint vak, ki botját vesztett el.

Mi, kik Galdino testvérnél kissé jobban vagyunk értesülve, elmondhatjuk a történteket. Attilio, Rodrigonak tett igéretéhez képest, alig hogy megérkezett Milanoba azonnal közös nagybátyjukhoz, a titkostanácsoshoz ment. (Tizenhárom a polgári és katonai osztályból vett titkos tanácsos volt a kormányzó mellé adva, kiktől a kormányzó tanácsot szokott kérni, s kik a kormányzó halálának esetén ideiglenesen kezökbe vették az állam gyeplőjét.) A grófi nagybátya, a titkos tanács, polgári osztályból vett, egyik legidősebb tagja, bizonyos tekintélynek örvendett, s nem volt hozzá fogható társa, ki tekintélyét annyira érvényesiteni tudta volna, mint ő, kétes kifejezései, jelentőségteljes hallgatása, szavainak félbeszakitása sokat mondó pillantásai, igéretet soha sem képező hizelgései, udvarias fenyegetései — mindmind a fenebbi czél szolgálatában álltak, melyet többé kevesbbé el is ért. Gyakran igy szólt: ezen ügy-

ben mit sem tehetek, s csak a valót mondta, de oly hangon, hogy épen az ellenkezőt lehetett hinni. Igy növekedett meg nagy befolyásának hire, sőt végre befolyása is, épen mint valamely különlegességek kereskedésében egy csomó arabfeliratu, de különben üres katulya csak a bolt hitelének fentartására szolgál. A grófi nagybátya tekintélye, mely már régtől fogva öregbedett, a legutóbbi időben óriási lépést tett, midőn a spanyol udvarhoz küldetett, mely alkalommal történt fogadtatásának leirását saját szájából kellene elbeszélni hallani! Elég az hozzá, hogy a grófi herczeg őt különös kegyeiben részesitette, sőt annyira bizalmaskodott, hogy egyszer a fél udvar jelenlétében azt kérdezte tőle: miként tetszik önnek Madrid, s mi több egy izben egy ablakmélyedésben négy szem közt volt vele, s azt mondta, hogy — a milanoi dóm a király valamennyi országának templomai közt a legnagyobb!

Attilio grófi nagybátyja előtt teljesitett hajlongásai s bókjai után komoly arczot öltött — mert néha napján ehhez is értett — s igy szólt: Azt hiszem kötelességemet teszem, annélkül, hogy Rodrigonak irántam való bizalmát megsérteném, midőn urambátyámat bizonyos ügyről értesitem, melyre ha ön nem teszi kezét, komolylyá válhatik és következményeket vonhat maga után — —

— Képzelem, hogy megint valamelyik kalandjáról van szó.

— Az igazság érdekében meg kell jegyeznem, hogy a hiba most nem don Rodrigo részén van. Mégis annyira belebonyolodott, mint mondom, hogy urambátyámon kivül nincs senki, aki őt ki — —

— Meglátjuk, meglátjuk.

— A környéken egy kapuczinus barát van, ki bele kapczáskodott don Rodrigoba, s a dolog már oda jutott, hogy — —

— Hányszor mondtam mindkettőtöknek, hogy a barátoknak békét hagyjatok? Elég dolgot adnak ezek annak is, ki kénytelen — — kinek kötelessége — — (itt felfútta arczát) De ti, kik kitérhettek utjokból — —

— Urambátyám, ezuttal kötelességem kijelenteni, hogy Rodrigo örömest kitér, ha lehetett volna. A barát kötött ő beléje, s mindent elkövetett felingerlésére — —

— Mi a manót akar ez a barát unokaöcséimmel?

— E barát először is hetvenkedő természetü, ezen tulajdonságáról ismeretes; mesterséget üz abból, hogy a lovagokkal minduntalan kiköt. Védelmez és tanácsaival vezet egy — hogy is mondjam — egy ottani parasztleányzót, s ezen személy iránt — — nem mondom bünös, de féltékeny, gyanus és különös vonzalommal viseltetik.

— Értem, szólt a grófi nagybátya, s arczának buta kifejezésén, melylyel a természet felruházta, melyet azonban ő diplomacziai arczfintoritások alá rejtett, a gonoszkodás egy sugara villant át.

— E barát — folytatá Attilio — egy idő óta fejébe vette, hogy Rodrigonak nem tudom minő czéljai vannak ezen — —

— Fejébe vette, fejébe vette! Én is ismerem Rodrigo uramat, s egy kissé különb ügyvédre volna szüksége drága uraságodnál, hogy az ilyféle vádak ellen megvédelmezze.

— Urambátyám, nem hihetetlen ugyan előttem, hogy Rodrigo valamely tréfát követett el azon leányzóval, midőn talán az utczán találkozott vele; hiszen Rodrigo fiatal, s végre sem kámzsás barát; e bohóságokkal azonban nem akarom untatni önt drága nagybátyám. De az már komoly dolog, hogy a barát Rodrigoról ugy beszélt, mint valamely semmiháziról szokás beszélni, s az egész vidéket fel akarja ingerelni ellene — —

— S a többi barát?

— Nem avatkoznak a dologba, mivel ama társukat hevesvérü bolondnak tartják, s Rodrigo iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetnek. Ellenben e barátnak nagy tekintélye van a parasztok előtt, s azért szenteskedik is, és — —

— Remélem nem tudja, hogy don Rodrigo az én unokaöcsém.

— Ha tudja-e! Sőt épen e miatt nem akar bőrében megférni.

— Hogyan?

— Mert, mint ezt hireszteli is, ép azért telik kedve Rodrigo boszontásában, mivel ennek oly magas rangu, természetes pártfogója van, mint méltóságos bátyám; ő neveti a magasranguakat és államférfiakat, sz. Ferencz öve szerinte, a kardot is féken tartja, és hogy — —

— Ó vakmerő barát! Mi a neve?

— Cristoforo atya, válaszolt Attilo, s grófi nagybátyja asztalfiókjából emlékkönyvecskét vett elő, s nagyokat fujva felirta a szegény barát nevét. Akközben Attilio folytatá: Mindig ily bogarai voltak, mindenki ismeri multját. A nép fia volt, ki, mivel esetleg hét szilvafája volt, vetélkedni akart a környékebeli nemesekkel, s a miatti dühében, hogy nem győzhette le valamennyit, egyet közülök meggyilkolt, s a bitót kikerülendő baráttá lett.

— Nagyon jól, helyesen van! Meglátjuk, meglátjuk, szólt a grófi nagybátya, miközben ismét nagyokat fujt.

— És most, folytatá Attilio, még dühösebb, mivel valamely terve, mely nagyon érdekén állott, dugába dölt. Ezekből megérthette, urambátyám, minő ember a barát. Teremtményét, talán mivel a világi veszedelmek ellen akarta megvédeni — ön érti már — vagy egyéb czélból, de minden áron férjhez akarta adni, s már meg is találta az — — — emberét, ki szintén teremtménye, alázatos hive volt, s kit talán, sőt bizonyosan ismer, nagybátyám, legalább nevéről, mivel a titkos tanács bizonyára kénytelen volt foglalkozni ezen gaz ficzkóval.

— Mi a neve?

— Lorenzo Tramaglino, selyemtakács, ugyanaz, ki — —

— Lorenzo Tramaglino! kiáltott fel a grófi nagybátya. Nagyon jól, nagyon helyesen van vitézlő kapuczinus atya! Bizonyos — — valóban — — levél volt

nála egy — — De mért nem szólt nekem ezekről don Rodrigo uram? Miért engedte, hogy a dolog ennyire jusson, s miért nem fordult ahhoz, ki tudja és akarja őt támogatni?

— Ide vonatkozólag is elárulom a valót, folytatá Attilio. Egyrészt tudva, mily sokféle ügy zongja körül urambátyám fejét — — (az urambátyám e szavakra ismét nagyot fujt, s kezét fejére tette, hogy roppant fáradtságát jelezze) — — nem akarta még egygyel szaporitani urambátyám ügybajait. S aztán, nyiltan megvallok mindent, amennyire értesültem, Rodrigót úgy, felbőszitette és kihozta sodrából a barát gazsága, hogy inkább ön maga akar rövid úton igazságot szolgáltatni magának, mint rendes úton nyerni ki azt urambátyám eszélyességének és karjának segitségével. Eleintén csillapitani akartam, de látva, hogy a dolog végletekre kerül, kötelességemnek tartottam nagybátyámat értesiteni, ki végre is a család feje és oszlopa.

— Jobban tettél, ha előbb szóltál volna.

— Igaz; de reméltem, hogy a viszálykodás tüze magától kialszik, s hogy a barát végre eszére tér, vagy hogy távozik a zárdából, mint a barátokkal gyakran megtörténik, hogy ma itt, holnap ott vannak, s igy az ügy szintén véget ért volna. De — —

— Most az én dolgom lesz rábirni őt.

— Ezt gondoltam én is, s igy szóltam magamban: nagybátyám éles eszével és tekintélyével megfogja előzni tudni a botrányt, s egyszersmind meg fogja menteni Rodrigo becsületét, mely az övé is. Ez a barát, gondoltam, mindig sz. Ferencz kötelével hetvenkedik, de hogy e kötél megtegye hatását, nem kell azt potrohán viseltetnie. Nagybátyámnak ezer, előttem ismeretlen eszköze van; tudom, hogy a tartományfőnök atya, mint ez egészen helyes, nagy tisztelettel viseltetik ön iránt, s ha ön azt hiszi, hogy a jelen ügy legjobb megoldása az lesz, ha a barát — levegőt változtat, egy szóval — —

— Bizza ezt uraságod arra, kit illet, vágott közbe kissé nyersen a grófi nagybátya.

— Igaz bizony! kiáltott fel Attilio fejét rázva, s lenézően mosolyogva, mintha önmaga felett szánakoznék. — Mintha bizony én adhatnék önnek tanácsot! De családunk becsülete iránti nagy szeretetem szól belőlem, s ennek rójja fel meggondolatlan szavaimat. Sőt most már attól tartok, hogy még egy balgaságot követtem el — tette hozzá aggodalmas arczkifejezéssel — attól tartok, hogy Rodrigot kisebbitettem az ön szemeiben. Nem bocsátanám meg magamnak, ha fecsegésem miatt azt hinné, miszerint Rodrigo nem helyez kellő bizalmat önbe, s nem viseltetik kellő hódolattal ön iránt. Higyje el, urambátyám, hogy a jelen esetben tulajdonképen — —

— Ej, Ej, mindig valamely balgaságot követtek el, melyet aztán nekem kell helyre hoznom; hogy a — — majdnem esztelenségre kényszeríttetek engem is; ti ketten több dolgot adtok, mint — gondolja el nyájas olvasóm itt mekkorát sóhajtott a grófi nagybátya — mint az állam valamennyi istenáldott ügye.

Attilio néhány mentegetőző szó, igéret és bók után bucsut vett és távozott; grófi nagybátyja szokásos útravaló gyanánt szolgáló végszava hangzott utána: Aztán legyetek eszeteken! — —